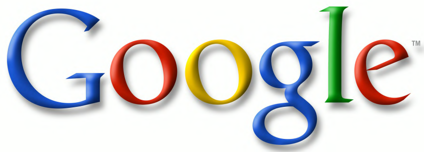
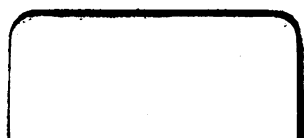

GENEESKUNDIGE BIJDRAGEN.

VERHANDELINGEN.

GENEESKUNDIGE BIJDRAGEN.

DOOR

C. PRUYS VAN DER HOEVEN,
J. LOGGER,
C. G. REINWARDT,
G. SALOMON,
J. C. BROERS,
M. J. MACQUELYN EN
G. SANDIFORT.

VERHANDELINGEN.

DERDE DEEL.

TE *ROTTERDAM*, BIJ
DE WEDUWE J. ALLART.
MDCCCXXX.

PATRIÆ ET ARTI.

Het is nu drie jaren geleden, dat wij een' aanvang maakten met de uitgave dezer Bijdragen. Sedert dien tijd zijn onze bezigheden veeleer aangegroeid, dan verminderd, terwijl de medewerking van de zijde onzer Vaderlandſche kunstgenooten niet zoo is toegenomen, dat wij door dezelve het uitzigt geopend zagen, om, gelijk ons voornemen was, 's jaarlijks twee ſtukken uittegeven, zonder ons met grooter arbeid te bezwaren, dan onze overige betrekkingen en bezigheden gedoogden. Van den anderen kant ontvingen wij van onze geachtſte landgenooten te menigvuldige blijken van goedkeuring, dan dat wij beſluiten konden, onze onderneming te ſtaken. Om dezelve derhalve voorttezetten kwamen wij onderling overeen, zoowel door de vermeerdering van het aantal Redacteuren, als door een meer uitgebreid plan van ons Tijdſchrift, waarin wij de ganſche theoretiſche geneeskunde omvatten, deszelfs

voortdurend beſtaan te verzekeren, zonder nadeel voor onze overige werkzaamheden. In het eerste ſlaagden wij gelukkig door het goedgunſtig toetreden van de Heeren BROERS, MACQUELYN en SANDIFORT, wier namen en betrekking tot de Hoogeſchool van Leijden onze Bijdragen tot eene nieuwe aanbeveling verſtrekken moeten. Van het tweede beloofden wij ons meerdere medehulp, ook van de zijde onzer jongere kunstgenooten en van hen, welke zich bijzonder op het meer theoretiſche gedeelte onzer Wetenſchap of de aan haar verwante, aangrenzende kundigheden toeleggen. Weshalve wij ook aan dezen onze Bijdragen aanbevelen als een Vaderlandsch Tijdſchrift, aan Vaderlandſche geleerdheid toegewijd.

Wij werden tot die vereeniging van Theorie en Praktijk als van zelve geleid door den geest en de ſtrekking van onzen leeftijd. Want deze is inzonderheid daardoor gekenſchetst, dat beiden inniger aan elkander verbonden en de invloed der eerſte op de laatſte ſteeds grooter geworden is. Immers gelijk de geneeskundige Theorie door alle tijden heen een getrouw afdruksel was van de heerschende wijsbegeerte en vroeger de het zij me-

-chanische het zij chemische wijze van beschouwen, mechanische of chemische theoriën voortbragt, welke zich onder verschillende gedaanten eeuwen lang in de scholen der artsen hebben staande gehouden, zoo heeft de latere bespiegelende wijsbegeerte ook eene geheel andere wijze van zien ingevoerd, welke in onze eeuw algemeen heerschende geworden is, en, als voortbrengsel van den geest des tijds, den magtigsten invloed op onze Geneeskundige Theorie heeft uitgeoefend.

Die wijsgeerte, hoewel zij zich op het hooge standpunt van eene beschouwing *a priori* plaatste, heeft echter meer, dan zij het vermoedt, of althans meer, dan zij het erkennen wil, haren oorsprong uit de ontdekkingen eener empirische kennis der natuur ontleend. Want, nadat men meer bekend was geworden met het uitgebreide rijk der organische levende wezens, naar eigene wetten bestuurd, nadat GALVANI zijn' onsterfelijken *commentarius* over de dierlijke electriciteit geschreven en door denzelven eene nieuwe wereld van verschijnselen had ontsloten, welke de bewerktuigde aan de onbewerktuigde wezens scheen te verbinden, waren de eigenschappen der levende ligchamen meer bijzonder het voorwerp van geleerd wijsgeerig on-

dertoek geworden. Zoo werd van zelve de aandacht bepaald bij de organische natuur en de vroegere mechanische wijsbegeerte in eene organische veranderd. Zij werd eene natuurwijsgeerte en wel wijsbegeerte der organische natuur. Het begrip van *mechanismus*, waaruit vroegere wijsgeerige stelsels herkomstig waren, maakte plaats voor dat van *organismus* en de natuurphilosophie was er het product van. Nu werd niet de levende bewerktuigde schepping uit de levenlooze onbewerktuigde afgeleid en naar deze gewrongen, maar de laatste aan de eerste onderworpen en de gansche natuur in een groot *organismus* herschapen. De natuur, dus leert ons deze wijsgeerte, is één *organismus* in eeuwige wording en ontwikkeling onophoudelijk werkzaam en nimmer voltooid, nimmer tot volkomenheid gebragt. Die altijd voortgaande, nimmer ophoudende ontwikkeling drukt zich uit in de oneindige menigte voortbrengselen der organische schepping, en vertoont ons in de onafzienbare rij der wezens eene reeks van gedaante verwisselingen (*metamorphoses*), die nimmer ophoudt maar steeds toenemende voortgaat van de *monade* tot den mensch, in wien de *Genius* der aarde schijnt te wonen.

Men begrijpt ligtelijk, dat dit begrip, minder toepasselijk op de anorganische natuur, buitengemeen vruchtbaar moest zijn voor de kennis der levende wezens, en zal zich dus ook niet verwonderen, dat hetzelve tot vele nieuwe inzigten gevoerd en den weg tot groote ontdekkingen gebaand heeft. De toepassing van hetzelve door KIESER op de plantenkennis, door OKEN, CARUS en anderen op die der dieren, door MECKEL op de theorie der monsters (te voren genoegzaam geheel mechanisch) bewijst dit onwederspreekelijk. KIESER daarvan uitgaande, heeft het gansche plantenrijk als één *organismus* in steeds toenemende ontwikkeling van de eenvoudigste plantaardige bewerktuiging tot de meest volkomene opklimmende voorgesteld, en door zijn voorbeeld geleerd, wat de natuurphilosophie vermag, als zij door een groot genie beoefend wordt. Dezelfde genetische methode op het dierenrijk toegepast, heeft aanleiding tot die verbeterde methode gegeven, waardoor men van het minder volkomene tot het meest volkomene dierlijk wezen, van het infusiedier tot het volkomenste zoogdier, ja tot den mensch zelven voortgaat. Aan dezelfde methode is MECKELS leer der monsters, als het gevolg van

dusgenoemde *Hemmungsbildungen*, of gestoorde ontwikkelingen, haar aanzijn verschuldigd en uit dezelve is eindelijk dat belangrijk gedeelte onzer latere pathologie, hetwelk op de ontwikkelingziekten betrekking heeft, voortgesproten en een nieuw licht opgegaan over de krankheden van 't vrouwelijk en kinderlijk gestel. Daar wij geene beoordeeling der natuurphilosophie geven willen, kunnen wij ook de verkeerde en overdrevene veronderstellingen harer aanhangers met stilzwijgen voorbijgaan en ons vergenoegen met den voordeeligen invloed aan te wijzen, welken zij op de theorie der geneeskunde gehad heeft. Wij kunnen ons derhalve op dien grond op eene betere theorie beroemen, dat zij op physiologische en anatomiſche kennis berust, en door eene verbeterde methode is toegelicht, terwijl de billijkheid van ons vordert, dat wij aan de latere natuurwijsgeerte het aandeel niet ontzeggen, hetwelk zij aan die verbetering gehad heeft.

De laatste ſystematische verdeelingen van dieren en planten naar derzelver ligchaamsbouw ontworpen, waarvan voor de *zoologie* de beroemde CUVIER in zijn *Regne animal*, zulk eene uitmuntende proeve heeft gegeven, is een bewijs van

vereeniging van natuurwetenſchap met natuurbeſchrijving, hetwelk mede en van helderder inzigten en van groote vorderingen in onze dagen getuigt. Uit de natuurwijsgeerige beſchouwing der levende schepping en de onderlinge vergelijking der bewerktuigde ligchamen ontkiemde eene wetenschap des levens, *Biologie*, eene philoſophie der levende natuur, over welke onze tijdgenoot TREVIRANUS zijn voortreffelijk boek geſchreven heeft en welke de hoeksteen onzer *theoria medica* heeten mag.

Aan MAGENDIE zijn wij eene *physiologia experimentalis*, geheel uit proefnemingen op dieren beſtaande, verſchuldigd, wier nut de wreedheid niet regtvaardigt, aan zoovele gevoelige wezens gepleegd en die des te onzekerder reſultaten geeft, daar men door dergelijke folteringen en ſmarten het ligchaam in een' tegennatuurlijken ſtaat brengt, geheel verſchillend van dien van gezondheid; terwijl eindelijk eene *physiologie* enkel op experimenten ſteunende, hoogst eenzijdig wezen moet, als welke zich ſlechts van één hulpmiddel bedient, waar haar zoo vele en zoo vermogende ten dienſte ſtaan. Minder wreed en althans niet minder nuttig en leerzaam dan de *anatomie* der levenden was voor ons de *anatomie* der dooden, die

zich met het naſporen van organiſche ziekte-proceſſen onledig houdt en thans als een deel der groote ontleedkundige wetenſchap beoefend, wel van den eenen kant minder praktisch nut belooft, maar dit van de andere zijde rijkelijk vergoedt door het nieuwe gezigtpunt, dat zij ons geopend heeft.

De *anatome pathologica*, zoo als zij in onze dagen inzonderheid beoefend werd, is de geschiedenis geworden der ziekelijke ontwikkelingen van het *organismus* en van de gedaanteverwisselingen en ontaardingen der deelen door eene *vegetatio morboſa*. Zij vertoont ons de voortbrengſelen van een leven van ziekte, dat zich op zijne wijze ontwikkelt en wiens verſchijnſelen een nieuw en helder licht doen opgaan over de verborgene werkingen der bewerktuigde levende natuur, ook in den ſtaat van gezondheid. Want de natuur weet met weinige hulpmiddelen de rijkſte verſcheidenheid van uitkomſten te verbinden, en volgt dezelfde wetten in het vormen, als in het hervormen der ligchaamsdeelen met eene verhevene eenvoudigheid; ja naar dezelfde wetten worden zoo wel de *embryo* in het moederlijk ligchaam als de vruchten eener ziekelijke vormdrift.

Op deze wijze is de ontleedkunde met *zoologie physiologie* en *pathologie* steeds naauwer verbonden; terwijl door den onsterfelijken BICHAT eene algemeene anatomie gesticht is voor den arts en physioloog misschien nog van meer waarde, dan de bijzondere en alle deze gedeelten onzer wijd uitgestrekte wetenschap om hetzelfde groote middenpunt, *Biologie*, zich bewegende één stelsel, één *cyclus* van kundigheden uitmaken.

Dan deze verbetering onzer theorie is ook voor de praktijk niet zonder gevolg geweest, en heeft gereede aanleiding gegeven tot veler pogingen, om een' vaster' knoop tusschen theorie en praktijk te leggen. Getuigen hiervan de laatste stelsels der Geneeskunde van BROWN, RASORI, BROUSSAIS, waarvan de beide eersten op physiologie, het laatste en op deze en inzonderheid op pathologische anatomie gevestigd is. Het is ons oogmerk niet, om tijdgenooten te vonnissen. De stelsels ontstaan en vergaan als de geslachten der menschen, maar de waarheid blijft eeuwig en onvergankelijk. Doch wat opmerking verdient, in deze stelsels ontdekt men den geest der eeuw; zij getuigen van den bloei der physiologie, welke ook in de leer der *Homöopathie* niet te miskennen is, die

hoewel meer tot *empirismus* neigende, echter uit het onderzoek van de physiologische artsenijwerkingen is voortgevloeid. Men bespeurt dien zelfden geest in ALIBERT's *Nouveaux Elémens de Therapeutique et de Matière Médicale* op een' physiologischen leest geschoeid; in de latere chirurgische en obstetrische schriften, waarin het mechanische voor het dynamische wijkt. Men ontwaart dien in de studie der *medicina forensis* en in de verklaring van de ziekten van den geest, in welke overal de physiologische wijze van zien doorstraalt, zoodat men zelfs uit physiologische beginselen den algemeenen oorsprong van misdaad en krankzinnigheid te onbedacht heeft willen verklaren.

Wanneer wij van alle verbeteringen en uitvindingen, waardoor de natuur- en geneeskundige wetenschappen in deze eeuw verrijkt zijn, wilden spreken, wij zouden moeten gewagen van de groote vorderingen in de leer der onweegbare stoffen, of der dusgenaamde *imponderabilia*, van de steeds naauwer, inniger verbindtenis van natuur- en scheikunde, waardoor de laatste zoo zeer in naauwkeurigheid en juistheid van taal gewonnen heeft, dat zij tot de gestrengheid der *ma-*

thesis begint te naderen en meer dan ooit van alle gewaagde, onrijpe veronderstellingen en ontijdige toepassingen vervreemd is, welke den kinderlijken leeftijd eener wetenschap vooral eigen, niet voegen aan haren volwassen staat; wij zouden de nieuwe schatten onzer *materies medica*, de analyse en het onderzoek der geneeskrachten, de *alcaloïdea*, inzonderheid het voortreffelijk kinazout, DECANDOLLE's uitstekend *Essai sur les propriétés des plantes*, de verbetering der *pharmacie*, onzen voortreffelijken *codex pharmaceuticus*, zelfs bij vreemden in aanzien, moeten vermelden, wij zouden ORFILA's *Toxicologie*, de vereenvoudiging der Heel- en Verloskunde, de juistere kennis der *morbi feminarum et puerorum*, de betere behandeling der krankzinnigen, op voorgang van den waarlijk grooten PINEL, en meer nog dan dit alles moeten ophalen, hetgeen wij nu slechts aanstippen, daar het ons oogmerk was, alléén en bij uitsluiting de aandacht te vestigen op de bijzondere strekking en het eigenaardig karakter der *disciplina medica* in de dagen, die wij beleven.

Dat karakter is het *physiologische*, hetwelk alle gedeelten onzer uitgestrekte wetenschap door-

dringende en herscheppende uit de verstrooide brokken een harmonisch geheel poogt te vormen. *Physiologie* staat thans bij allen, die met hunnen tijd zijn voortgegaan, op den voorgrond, en hoe algemeener zich dat physiologisch karakter ontwikkelt, des te gegronder zullen onze verwachtingen en vooruitzigten zijn op het bezit eener meer *consequente* en waarlijk wijgeerige *theorie* der geneeskunde, des te nader zullen wij komen aan de verwezenlijking van dat groote denkbeeld van BICHAT: het zelfstandig bestaan der physiologische wetenschappen.

'T Is waar, tot nog toe heeft van de eene zijde het physisch en chemisch *materialismus*, en van de andere het *mysticismus* nog vele aanhangers. Dan de *physici* en *chemici* zijn te zeer met hunne steeds uitgebreidere vakken bezig en te zeer aan eene exacte taal gewend, om zich met de hun vreemde en weifelende geneeskunde in te laten en de *mystici* kunnen in de wereld der geneeskundigen nimmer eene duurzame overmagt verkrijgen, omdat deze van zelve te zeer naar het *materialismus* plegen over te hellen.

'T Is waar, nog heerscht in de praktijk der geneeskunde de grofste en ergerlijkste *empirie*,

maar juist de verbazende hoogte, tot welke dezelve gestegen is, doet haren nabij zijnden val vermoeden, en van het aankomend geslacht durven wij, bij den tegenwoordigen bloei der theoretische wetenschappen en den hier en daar ontwakenden lust voor de studie van meer solide schriften, blijkbaar in de uitgave derzelve, betere tijden wachten en hopen, dat die studie der klassieken plaats zal maken voor de lectuur van oppervlakkige ephemeriden, die het uur hunner geboorte ter naauwernood overleven.

Het bezit eener physiologische *Theorie*, zich over alle vakken onzer wetenschap uitstrekkende, moet derhalve, zoo wij in den geest der eeuwe hare volmaking wenschen te bevorderen, het doel van ons streven zijn; eene *Theorie*, waardoor de uiteenloopende, tot dus verre naauwelijks zamenhangende *medicinale* kundigheden tot meerdere overstemming gebragt en de studie gemakkelijker, eenvoudiger en vruchtbaarder gemaakt wordt voor de praktijk, zoodat de empirische wijze van handelen meer en meer rationeel worde en de praktische geneeskunst niet slechts in een wetenschappelijk kleed gestoken, maar door haren aard, natuur en wezen tot een' meer wetenschappelijken

rang bevorderd worde en zich niet in naam, maar met der daad verheffe en handhave op de hoogte eener physiologische wetenschap.

Hoe verre wij nog afzijn van die gouden eeuw, zal de toekomst moeten beslissen, en of wij haar nader bij zullen komen, hangt af van onze pogingen en die onzer nakomelingen.

—

INHOUD.

VERHANDELINGEN.

INHOUD.

Over eenige verschijnselen, welke door de schrijvers der geregtelijke geneeskunde tot de zelfontbranding gebragt worden, en over het gevoelen van Laïr nopens deze verbranding,

door

J. C. VAN DEN BROECKE,

Med. Doctor te Middelburg.

Offchoon men eerst in de zeventiende eeuw opmerkzaam gemaakt werd op de zelfontbranding; zoo beſtaat er echter, naar het ons toeſchijnt, geene voldoende reden, om te kunnen beweren, dat dit verſchijnſel niet veel vroeger zoude hebben plaats gehad. Eene oplettende beſchouwing van de zeden en gewoonten der menſchen, welke in een vroeger tijdvak dan het bovengenoemde leefden, moet zelfs tot een tegenovergeſteld beſluit gereedelijk aanleiding geven. Voegt men hierbij de bijzonderheid, dat in de meeste gevallen van zelfontbranding in de nabijheid dier ongelukkigen vuur wordt gevonden, waardoor het vermoeden eener buitengewone verbranding ligtelijk wegvalt; dan zal ons gevoelen te meer gebillijkt worden.

Het is mijn oogmerk niet, om in deze bijdrage de verſchillende gevoelens van de ſchrijvers over de

zelfontbranding aan te halen en te overwegen, of van alle zoodanige verschijnselen melding te maken, welke als boven allen twijfel verheven te boek zijn gesteld. Ik heb slechts voorgenomen, eenige denkbeelden nopens verschijnselen mede te deelen, die men met den naam van zelfontbranding heeft bestempeld. Dewijl nu elke bijdrage, welke aan de kennis van een nog duister maar niet te min belangrijk gedeelte der geregtelijke geneeskunde bevorderlijk kan wezen, welkom moet zijn; zoo hoop ik, dat de volgende beschouwing geenszins overbodig zal geacht worden.

Het laatste, dat ik over dit onderwerp geschreven vond, was de belangrijke verhandeling van den Amsterdamschen hoogleeraar THIJSSEN, in de Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen. (1) In deze verhandeling zal men eene met de natuur overeenkomstige ontwikkeling aantreffen van de oorzaken, door welke het menschelijk ligchaam, zonder eene van buiten aangebragte vuurstof, in weinig tijds tot asch verteren kan. TREVIRANUS heeft de zelfontbranding uit hetzelfde oogpunt beschouwd, maar zijn gevoelen slechts oppervlakkig ontwikkeld, terwijl hij daarenboven in de vrij algemeene dwaling der geleerden is vervallen, door de verbranding van *Bertholi*, (een electriek verschijnsel) onder de zelfontbrandingen te rangschikken (2).

Voor dat de verhandeling van den heer THIJSSEN het licht zag, had ik mij met hetzelfde onderwerp bezig gehouden. (3) Ik ontwaarde daarop met ge-

(1) *I D. n.*° 3. 1826.

(2) *Biologie V B. p.* 131.

(3) In eene vergadering van het Zeeuwsch Genootschap

noegen, dat mijne denkbeelden nopens dit verschijnsel met die des hoogleeraars in vele opzigten overeenkwamen. Doch er waren ook gewigtige punten, waarin wij verschilden en die ik meende te kunnen blijven verdedigen. Dit verschil van gevoelens echter betreft niet zoo zeer de uitlegging van de *ware* zelfontbranding, door den schrijver voornamelijk als eene *phosphorieke* ontwikkeling beschouwd; maar dáár oordeelde ik zijn gevoelen niet te kunnen omhelzen, waar hij de verbranding van BERTHOLI en REYNATEAU poogt uit te leggen. Het is dan ook om deze reden, dat ik de verbrandingen alsmede de elektrieke verschijnselen van HEINS opzettelijk wil behandelen. Vervolgens zal ik de verklaring van ZAIR over de zelfontbranding overwegen, en, zoo ik vertrouw, doen zien, dat het gevoelen van dezen schrijver niet alleen zoo ongerijmd niet is, als men vrij eenparig heeft verzekerd; maar hetzelve behoorlijk gewijzigd, eenige zijner oude regten erlangen moet. Wat eindelijk de ware zelfontbranding betreft, met deze zal ik mij niet opzettelijk bezig houden.

Bij de beoordeeling der verbrandingen van BERTHOLI, REYNATEAU en HEINS, welke wij in het vervolg zullen verhalen, schijnt het ons toe, dat wij eerst moeten onderzoeken of de geschiedenis der natuur ons daadzaken aan de hand geeft, wel-

der wetenschappen (den 1 Februarij 1826) heb ik mijne denkbeelden over dit gedeelte der Geregtelijke Geneeskunde voorgedragen.

ke, met deze verbrandingen in verband befchouwd, zoodanig licht over dezelve kunnen verfpreiden, dat zij onder zekere voorwaarde aan elkander gelijk gefteld moeten worden.

Overbekend is het, dat de blikfem de zonderlingfte werkingen ook op het menfchelijk ligchaam uitoefent, maar minder bekend geloof ik, dat er zoodanige gevallen zijn, welke inzonderheid met dat van BERTHOLI de treffendfte overeenkomst hebben. PLENCK heeft in eene verhandeling over het onweder, op het laatst der vorige eeuw te *Weenen* voorgedragen, zeer merkwaardige gevallen van elektrieke verbrandingen bijeen gezameld. (4)

Uit dezelve heb ik gemeend er eenige, voor ons onderwerp zeer pasfende, hier medetedeelen en op deze de verbrandingen van BERTHOLI, REYNATEAU en HEINS te laten volgen; opdat de *analogie*, welke het beste den waren aard van een verfchijnfel kenbaar maakt, des te duidelijker te voorfchijn trede. Deze gevallen zijn van den volgenden inhoud:

I. In het jaar 1752 floeg de blikfem in de kerk van het dorp Alfwa in Gothland, en oefende eene bijzondere werking op den Predikant LALS MALMSTEN, welke bezig was met preken. Deszelfs pruik werd door den blikfem in brand geftoken, en volgens het verhaal der toehoorders, brandde zij met eene heldere vlam. De Predikant viel bewusteloos neder en werd, zonder eenige teekens van leven te geven, de kerk uitgedragen. Na drie

---

(4) Deze verhandeling is te vinden in het Geneeskundig Tijdfchrift van A. LENTFRINCK. *IIII p.* 213.

kwartier uurs kwam hij wederom tot zich zelven, en men ontwaarde aan hem de volgende toevallen. Het haar, zoo wel van het hoofd als van de pruik, was op de kruin van zijn hoofd en achter hetzelve, voornamelijk aan de regter zijde, gezengd en in de war geraakt. Daaronder vond men ter regterzijde bij de halswervelen de huid volkomen afgebrand, en het vleesch tot beneden aan den oksel ontbloot, vanwaar drie roode ſtrepen liepen, twee vingers breed, in verſchillende rigtingen. Ook aan het regter dijbeen vertoonde zich eene ſtreep, welke tot aan den grooten teen voortliep. Deze ſtrepen verdwenen na eenigen tijd, zonder dat het vel er zich van afſcheidde. De haartjes van de huid waren op de getroffene plaatſen deels afgebrand, deels in elkander gekronkeld. Vier weken lang kon hij niet ſlapen, gevoelende ondertusſchen zware pijnen in de armen en beenen, doch het meest en langdurigst in den regterarm en het linkerbeen, daar hem eene aderlating gedaan werd. De deelen echter, en dit verdient opmerking, waarop de blikſem ſporen had achtergelaten, veroorzaakten geene pijn. (5)

II. Huxham verhaalt het volgende van een' man, welke door den blikſem getroffen werd. De blikſem drong door boven de driehoofdige ſpier van

(5) Der Königl. schwed. Akademie der Wisſenſchaften Abhandlungen auf das Jahr 1753, XV B. S. 80. — In de pijnlijke deelen zal, naar het ons toeſchijnt, de elektrike vloeiſtof binnenwaarts zijn doorgedrongen en daardoor die langdurige ſmarten veroorzaakt hebben.

den regterarm. Hij doorboorde de mouw van den rok, het kamizool en het hemd, verbrandde de voering, zoo wel als het hemd bijna tot asch, zonder dat de roksmouw van buiten beſchadigd was, de plaats echter uitgezonderd, waar de blikſem was doorgegaan. Het vleesch van den arm was van de ſchouders af tot aan den elleboog verbrand, in 't begin een duim diep, wordende van den elleboog af tot naar de hemdsmouw en het gewricht van de hand allengskens ondieper, zoo dat eindelijk de verbranding zich alleen bij de opperhuid bepaalde. De blikſem was ook omtrent den navel doorgegaan; doch in eene verſchillende rigting en niet zoo diep; de dijen waren insgelijks op verſcheidene plaatſen gebrand, doch mede niet diep. Van de regterknie nedergaande, had de verbranding in het begin de opperhuid aangetast; vervolgens de huid en ook veel dieper vooral naar den enkel en onder den voet. Het linkerbeen had aan de binnenzijde hetzelfde toeval en op dezelfde wijze ondervonden, doch hier was de verbranding niet zoo diep. Het kamizool, de broek en de kouſen waren van binnen verbrand, zonder dat men van buiten hiervan iets kon beſpeuren. De ſchoengespen waren op verſchillende plaatſen geſmolten, en de armen en beenen zwaar ontſtoken. De lijder werd terſtond adergelaten, en hem een buikzuiverende drank toegediend. Des anderendaags gaf men kina om de verſterving, die bijna onvermijdelijk ſcheen, voor te komen. Uitwendig legde men op de gebrande deelen het gewoon digeſtief en over hetzelve geestrijke ſtovingen. De middelen hadden een gewenscht gevolg; de korst begon

zich af te ſcheiden; men beſloot deze goede pogingen der natuur door het maken van eenige ſcarificatien te hulp te komen; men bevond echter dat de korst zoo taai was, dat het mes er niet kon doordringen. Men vreesde toen, dat de ſtof, in de vaten opgenomen, eene hevige koorts zou veroorzaken, te meer omdat de affcheiding zoo traag geſchiedde en de wonden een' verſchrikkelijken ſtank van zich gaven. Doch met dezelfde zorgen voortgaande, kwam men alle deze doodelijke toevallen voor, en de lijder was na zes weken volkomen genezen. (6)

III. Het volgend geval gebeurde den 26 Junij 1613. J. HITSCHEL, een timmerman, zijn dagwerk volbragt hebbende, gaat naar huis en begeeft zich ter rust. Met zijne vrouw en kind te bed liggende, ſlaat er in het donkerst van den nacht een blikſemſtraal met zulk een geweld naar binnen, dat eene oude vrouw, de moeder van den timmerman, die in hetzelfde vertrek lag en een ontzaggelijken ſlag op hare wangen ontving, hiervan ontwaakte, en haren zoon en dochter riep, om haar te hulp te komen. Doch geen antwoord krijgende, ſpringt de oude vrouw het bed uit en loopt naar het andere, om hare dochter op te wekken. Maar deze was op hare eene zijde overal jammerlijk gebrand, en haar man en kind lagen beide dood nevens haar. De ongelukkige vrouw hare bewustheid herkregen hebbende, en ziende,

---

(6) *Philoſophical Tranſactions Vol. LII. p. 2. 1762 art. 81. p. 515.*

dat haar man en kind zoo plofeling het leven verloren hadden, dacht niet zoo zeer op hare ontvangene kwetfing, als wel om haar' man, zoo het mogelijk ware, nog te redden. Zij fleept hem daarop het bed uit en op de ftraat, doch werd genoodzaakt hem wegens de hevigheid van het vuur aldaar te laten liggen. Hier lag de man en brandde bijna drie dagen, doch niet zoodanig dat men van buiten eenig vuur aan hem konde befpeuren, maar flechts eene foort van rook, die uit het ligchaam opging, tot dat hetzelve, behalve een klein overblijffel van beenen, geheel tot asch verbrand werd. (7)

IV. Een meisje werd, volgens het verhaal van SCHEUCHER, aan den arm door den bliksem zoo getroffen, als of men er heete olie of boter had overgegoten. De fchrijver voegt er bij, dat het water in een glas, 't welk zij in de hand hield, warm geworden was. (8)

Niemand zal voorzeker de belangrijkheid van deze, door het elektriek vuur te weeg gebragte verbrandingen ontkennen, vooral wanneer dezelve in verband befchouwd worden met die van BER-

---

(7) *Philofophical Tranfactions n.° 476. art. XVI p. 447.* — Wat de oorzaak geweest zij, dat het ligchaam van dezen man nog drie dagen na het ongeval brandde, en behalve een klein overblijffel van beenen tot asch verteerd werd, is met geene zekerheid uit dit verhaal op te maken. De befchouwing van de theorie van LAIR over de zelfontbranding zal ons echter tot het overwegen dezer bijzonderheden aanleiding geven.

(8) Geneesk. Tijdfchrift van LENTFRINCK. *IV. p.* 237.

THOLI, REYNATEAU en HEINS, over welke zij een helderder licht zullen verſpreiden. — Het volgende verhaalt men van BERTHOLI.

V. De Priester DON G. M. BERTHOLI, wonende op den berg Valere, in de landſtreek Tivizzano, begaf zich den 25 Augustus 1776 naar de jaarmarkt te Tiletto. Den ganſchen dag met heen en weer trekken in de omſtreken doorgebragt hebbende, ging hij tegen den avond naar een' zijner zwagers te Tenile. Zoodra hij daar aankwam, verzocht hij, dat men hem naar de kamer zoude leiden, die voor hem beſtemd was. Hij deed zich een zakdoek op den rug leggen. Men verliet hem en de priester begon zijne getijden te lezen. Weinge minuten daarop hoort men in de kamer, waarheen BERTHOLI geleid was, een zonderling geluid, en daarbij het gekerm van den priester. De bewoners van het huis ſchoten toe, en vonden BERTHOLI op den vloer uitgeſtrekt en met eene kleine vlam omgeven, die, naarmate men naderde, zich verwijderde, en eindelijk verdween. De geneesheer BATAGLIA des anderen daags geroepen zijnde, vond de bekleedſelen van den regterarm geheel los en afgeſcheiden, alsmede de huid van den voorarm. Tusſchen de ſchouders en de lenden waren de bekleedſelen even eens beleedigd. Niettegenſtaande er insnijdingen gedaan werden in den regterarm, vertoonde er zich reeds des anderen daags verſterving. Op den derden dag waren de overige beleedigde deelen ook tot verſterving overgegaan. De zieke klaagde over branden dorst en lag in de hevigſte ſtuipen. Hij had zeer ſtinkende galachtige ſtoelgangen, aanhou-

dende brakingen, eene zware koorts met ijling. Eindelijk ſtierf hij op den vierden dag, nadat hij twee uren in een' bedwelmenden ſlaap had gelegen. Bij zijn laatſte bezoek gedurende dezen diepen ſlaap nam BATAGLIA met ontroering waar, dat de verrotting reeds zoo ver gevorderd was, dat het ligchaam een' ondragelijken ſtank verſpreidde. Men zag de wormen, welke uit het ligchaam kwamen, het bed uitkruipen en de nagels zich van zelve van de vingers afſcheiden, zoodat er volgens BATAGLIA tot hulp in dezen jammervollen toeſtand niets meer ſcheen te kunnen aangewend worden.

Toen men den zieken gevraagd had, hoe zich de zaak had toegedragen, gaf hij aan zijnen geneesheer het volgende verhaal. Hij had een' ſlag, even als van eene knods, op zijn' regterarm gevoeld en te gelijk eene vonk aan het hemd gezien, dat daardoor dadelijk in asch verkeerde, zonder dat de handboorden geſchonden werden. De doek, welken hij tusſchen de ſchouders had laten leggen, was niet gebrand. Aan de onderbroek was ook niets te ontdekken, maar de muts was geheel door het vuur verteerd, zonder het haar te ſchenden. BATAGLIA ſchrijft, dat men dit laatſte als eene daadzaak mag beſchouwen, voor welker echtheid hij instaat. De overige ziekteteekens waren die eener gewone verbranding.

De nacht, waarin deze noodlottige gebeurtenis voorviel, was rustig, de lucht helder; men ontwaarde in het vertrek geen' aangebranden of harstachtigen reuk; ook waren er geene ſporen van vuur of rook te vinden. De lamp echter, die nog

kort te voren met olie gevuld was, was ledig en de pit verbrand. (9)

VI. Van de verbranding van REYNATEAU is het volgende te boek gesteld. In het jaar 1822 den 5 September had dezelve plaats. PIETER REYNATEAU van *Zeognan*, een dorp twee mijlen van *Bordeaux*, veertig jaren oud, van een galachtig gestel, goed gespierd en sterk, was altijd matig geweest en had zich steeds van het gebruik van sterken drank onthouden; nimmer zag men hem dronken. Zelden, en dan nog wel in een geringen graad, was hij ongesteld geweest. Smid van beroep zijnde, moest hij zich dagelijks blootstellen aan het branden der handen. Wegens zaken begaf hij zich van tijd tot tijd naar *Bordeaux*. Hij keerde den 5 September 1822 van deze stad naar zijne woonplaats terug. De dag was heet geweest, de lucht branden, zwaar, drukkend, de thermometer had bij de 30° geteekend, en de gedaante der lucht, niettegenstaande de weinige wolken, scheen onweder te voorspellen. REYNATEAU ging misschien met wat meer spoed, dan naar gewoonte langs een' breeden weg, die vlak en aan alle de stralen der zon was blootgesteld. Hij was in het nieuw gekleed en had niets bij zich, dat ontvlambaar kon genoemd worden, zoo als b. v. zwavel of salpeterzuur. Met geene verdachte personen had hij gemeenschap gehad en een' soberen maaltijd gedaan. Omstreeks een half kwartier van zijn huis zijnde (het was reeds vier

---

(9) Ausführliche Darstellung und Untersuchung der Selbstverbrennungen des menschlichen Körpers — von J. H. KOPP. *Frankf. am Main* 1811. *p.* 38.

uren in den namiddag), wilde REYNATEAU het voetpad, dat hij volgde, verlaten, om een ander te kiezen. Bij de beweging, welke hij maakte, om dit te doen, voelde hij als het ware een' flag (10) boven aan de regter dij; hij bukte en zag naar de plaats, waar hij meende getroffen te zijn, doch ontdekte niets. Verder gaande, zag hij den wijsvinger van de hand, welke langs zijne dij hing, met eene blaauwe vlam omgeven. Op dit gezigt wilde hij de hand affchudden door den brandenden vinger tegen den middelften te flaan, doch deze vatte ook dadelijk vuur; op hetzelfde oogenblik drukte hij zijne vingers op zijne broek, om de vlam uit te dooven, dan de broek werd ook door het vuur aangedaan. REYNATEAU zette zich op de knieën en ftak dadelijk zijne hand onder het zand, deed hiervan in zijn broekzak, waarin het vuur reeds was gedrongen. Uit vrees dat alle zijne kleederen zouden vuur vatten, bragt hij de beide handen op de knoopen van den broek; doch de vingers van de linkerhand waren zoodra niet in aanraking met die der regter, of ook deze begonnen te branden. In deze oogenblikken liep het meisje, dat hem vergezelde, naar zijne vrouw, om haar dit te boodfchappen; doch REYNATEAU was bijna te gelijk met haar daar; want het was hem gelukt om de vlam van de regterhand in het zand te bluſschen. Uit dezelve kwam echter een dikke

(10) Van deze bijzonderheid, die hier niet onbelangrijk mag genoemd worden, vind ik geene melding gemaakt in het verhaal, dat de hoogleeraar THIJSSEN uit een ander tijdfchrift heeft medegedeeld.

rook te voorschijn en de vingers der linkerhand brandden nog. Herhaalde malen doopte hij dezelve in koud water zonder eenig nut. Hij liep in zijn' winkel, nam slijpsteenloog en bestreek daarmede zijne vingers; alles te vergeefs. Het gelukte hem wel, om de vlam te blusschen, maar zijne vinvingers bleven rooken, alle vier waren zij heet en pijnlijk ontstoken. Onder de omstanders bevond zich eene vrouw, welke hem zeide: „hier buurman! „het geloof redt ons, ziedaar in dit waschvat heb „ik eene flesch gewijd water geschonken, doop er uwe „handen in." REYNETEAU voldeed aan haar verzoek en dadelijk hield het rooken op en kwam niet terug (11). De geneesheer MARCHANT, die deze gebeurtenis mededeelt, voegt er het volgende bij. Het ontstaan van het vuur, deszelfs voortgang en uitdooving geschiedden in niet meer dan vijf minuten. Een' oogenblik daarna werden de vingers met kalkwater gewasschen en in compressen, met versche boter besmeerd, gewikkeld. Geene andere geneeswijze is er naderhand noodig geweest (12). Het

---

(11) Wegens de geschiedenis met het wijwater (volgens het verhaal dezer verbranding door den Hoogleeraar THIJSSEN medegedeeld), antwoordde REYNATEAU, dat hij bij het indoopen der hand wel verligting bespeurd had, doch geloofde, dat ook zonder dit de vlam zou gebluscht zijn, dewijl deze aan de regterhand reeds was uitgegaan, voor dat het wijwater was aangebragt. Bijdr. tot de N. W. I. I. p. 221.

(12) Hier moet ik opmerken, dat, volgens een later schrijven van Dr. MARCHANT, de genezing niet voorspoedig is geweest. Want twee maanden na deze verbranding was

is, zoo als het mij voorkomt (dus gaat hij voort) van weinig belang te weten, dat REYNATEAU toen in de oogen zijner buren voor een' betooverde doorging, voor iemand, die door een' boozen geest vervolgd werd, en hij zelf zoo verbijsterd is geworden, dat gedurende veertien dagen bij hem alle eetlust verdween. Maar van meer belang is het te weten, dat het feit met de grootste zorg is onderzocht, hetzelve aan eenige aanbevelenswaardige geneesheeren dezer stad is gebleken en het hoofd dezer gemeente, in tegenwoordigheid van verlichte mannen, een proces-verbaal van deze gebeurtenis heeft gemaakt (13).

VII. Eindelijk had te Berlijn het volgende geval plaats. M. T. HEINS, een meisje van zeventien jaren en van een teêr gestel, die sedert haar dertiende jaar geregeld was, had eenigen tijd aan hoofdpijn en duizeligheid geleden, toen zij, in den avond van den 21 Februarij 1825 met naaijen bezig zijnde en wat uit het venster willende nemen, onverwacht eene hitte in het ligchaam en branding in den linker wijsvinger voelde; tegelijk zag zij dezen vinger met eene blaauwe vlam omgeven, die een' zwavelachtigen stank had, en noch door water, noch door natte doeken kon gebluscht worden, terwijl bij herhaalde dompeling de geheele hand scheen te branden. Naar huis gaande, wik-

---

de wonde van den linker wijsvinger nog niet genezen. Zeitschrift für die Staatsarzneikunde von ADOLPH HENKE. Siebentes Ergänzungsheft. 1827. p. 79.

(13) Gazette de Santé 1823, Janvier.

kelde zij de hand in het voorschoot, hetgeen met de kleederen in brand raakte, zoo echter, dat de vlam alleen in het donker zigtbaar was; door omslagen met melk ging vervolgens de vlam uit, doch branding en zwavelreuk bleven over, ook na eene bloedlating, die de zieke verligting aanbragt. Den 25 Februarij in het ziekenhuis opgenomen, vond men de vlakte der hand met blaartjes bezet, aan den middelvinger vertoonde zich eene grootere blaar, en den volgenden dag na de branding eene dergelijke aan den ringvinger; alle deze werden in den loop van vier en twintig uren ten vollen gevormd, het meisje klaagde over hoofdpijn, vierlies van eetlust, grooten dorst en over een gevoel van branding, dat door wrijving en wol veroorzaakt werd. Den 27 verschenen geene nieuwe blaren, hoewel de hitte in de linkerhand zoo groot was, dat een thermometer van R. in deze, op 25° klom, die in de regterhand slechts 17 aanwees. Met brandbare stoffen werden te vergeefs proeven in het werk gesteld, even als met de beste elektrometers, die ook bij de geisoleerde lijderesse ongevoelig bleven. Den 1 Maart echter werden uit de linker vingertoppen elektrieke vonken getrokken, hetgeen veel pijn veroorzaakte, en den dag daarop door een brandend gevoel in de toppen gevolgd werd. Den 3den verschenen nieuwe blaren, gedurende de twee volgende dagen was de hitte in de linkerhand 6° sterker, dan in de regter, en de stonden bragten geene verandering in haren toestand te weeg. Nog op den achtsten gingen deze geregeld voort, het gevoel van branding in de linkerhand bleef bij eene hitte van 24°, tijdens deze

in de regter slechts 17° was. Den 9den Maart vertoonde zich eene nieuwe brandblaar even als op den 19den. Verder wordt alleen van catharrale toevallen op den 1sten April gesproken, die allengs verdwenen, zoodat het meisje op den 5den Mei, met behoud van het gebrande deel, vertrok (14).

Wanneer wij de hier medegedeelde gevallen in het algemeen overwegen, dan schijnt het ons toe, dat bij alle dezelfde oorzaak niet te miskennen is. Zoo ooit de analogie ons tot een juist besluit zal voeren, dan voorzeker mogen wij hier vaststellen, dat alle de bovengenoemde verschijnselen aan de kracht der elektrieke vloeistof zijn toeteschrijven. Indien er evenwel natuurkundigen mogten zijn, en ik meen, dat er zoodanige gevonden worden, welke, steunende slechts op hetgeen zij in hunne werkkamers omtrent de elektriciteit waarnemen, blijven beweren, dat de verbrandingen van BERTHOLI, REYNATEAU en HEINS door de elektrieke vloeistof alleen niet ontstaan zijn; aan deze zij het genoeg, de spreuk van BACO voortehouden: *de natuur is een spiegel voor de kunst.*

Wij willen echter de drie laatstgenoemde verbrandingen afzonderlijk nagaan. Onderzoeken wij eerst die van BERTHOLI.

TREVIRANUS heeft, zoo als wij vroeger beweerden, deze verbranding geheel en al miskend. Met

(14) Door de Gazette de Santé werd ik voor het eerst met dit geval bekend, maar heb hetzelve naauwkeuriger door den heer THIJSSEN vermeld gevonden, en uit deszelfs verhandeling hier opgeteekend. Bijdragen tot de natuurk. wetenschap. t. a. p.

KOPP en andere meende hij hier eene zelfontbranding te zien. Daar deze schrijver nu aan dit verschijnsel eene verschillende uitlegging gaf; zoo moest ook de verbranding van BERTHOLI volgens zijne theorie verklaard en een phosphoriek verschijnsel genoemd worden. Wij ontmoeten hier een vernieuwd bewijs, hoe gemakkelijk zelfs de schranderste mannen op een' dwaalweg geraken, wanneer zij theorie en niet daadzaken op den voorgrond plaatsen. Immers is eene oppervlakkige beschouwing van BERTHOLI's wedervaren voldoende, om aan dezelfde oorzaak te denken, welke bij de vorige werkzaam was, de electrieke vloeistof. De Priester voelde plotseling een' slag als die van eene knods op den arm en te gelijk eene vonk aan het hemd. Hetzelve verbrandde dadelijk, zonder dat de handboorden geschonden werden. De doek, dien hij op den rug had laten leggen, was zoo wel als de onderbroek onbeschadigd; terwijl de muts tot asch verteerd was, en echter de haren niets geleden hadden. Dezelfde verschijnselen ontmoeten wij in het eerste geval. De bliksem verbrandde bij den Predikant de voering van het kamizool en het hemd, zonder dat de roksmouw van buiten beschadigd was. Ook de haren van de pruik en het hoofd waren niet verbrand, niettegenstaande de toehoorders op de pruik eene heldere vlam gezien hadden. De geneesheer BATAGLIA vond bij BERTHOLI de algemeene bekleedselen van sommige deelen des ligchaams even eens beleedigd, als wij in de voorgaande verbrandingen vinden opgegeven. HUXHAM maakt in het tweede geval, zoo geheel overeenkomstig met dat van BERTHOLI, van dezelfde toevallen melding. En wie twijfelt

er aan, of deze man hetzelfde treurige einde als BERTHOLI zoude ondervonden hebben, ware hem niet eene ſpoedige en krachtdadige hulp te beurt gevallen. Doch wij achten het overbodig hier nog verder over uitteweiden, dewijl uit het aangevoerde de werking der elektriciteit bij BERTHOLI ten duidelijkſte is gebleken.

Dan wij mogen het verſchil niet uit het oog verliezen, dat eene oplettende beſchouwing tusſchen de vier eerſte gevallen en BERTHOLI's verbranding ontdekken doet; een verſchil, hetwelk op de verklaring van de verſchijnſelen, bij dezen man waargenomen, van grooten invloed geweest is. Er ontſtaan alzoo twee vragen. Moet men de elektrieke verbranding van BERTHOLI afleiden van eene in zijn ligchaam opgewekte dierlijke elektrieke ſtof? Of is de oorzaak der verſchijnſelen, welke men bij hem waarnam, niet met meer regt, even als in de vier eerſte gevallen in den dampkring te zoeken?

Tot nu toe heeft geen ſchrijver, zoo veel ons bekend is, de elektriciteit des dampkrings als oorzaak van BERTHOLI's verbranding beſchouwd, integendeel hebben allen de dierlijke elektriciteit in de uitlegging van dit verſchijnſel te baat genomen. KOPP (15), MARC (16), RUDOLPHI (17) en anderen hebben er deze verklaring van gegeven. De Hoogleeraar THIJSSEN verdedigde hetzelfde gevoelen in zijne bovengenoemde verhandeling. Niettegenſtaande dit met zoo veel gezag bekleed is, meenen wij

(15) *l. l. p.* 69.

(16) Dictionnaire des ſciences médicales art. *Combustion.*

(17) Grundriss der Phyſiologie *I. S.* 213.

echter het algemeen gevoelen op goede gronden te kunnen bestrijden; en te beweren, dat de elektrieke vloeistof, die voor BERTHOLI zoo noodlottig was, even eens als in de vier eerste gevallen uit den dampkring ontstaan is, en geenszins in eenen idio-elektrieken toestand van het ligchaam des priesters moet gezocht worden. De volgende redenen hebben ons doen besluiten, om deze oppervlakkig vreemde stelling te verdedigen.

De geneesheer BATAGLIA verhaalt, dat BERTHOLI slechts weinige minuten in zijne slaapkamer geweest was, toen er in dezelve een zonderling geluid of gerüisch ontstond (18). Hetzelve deed de huisgenooten in allerijl naar den ongelukkigen Priester toesnellen; wiens gekerm te gelijk gehoord was. Als op één oogenblik verneemt men dus een zonderling geluid en het gekerm van BERTHOLI. — Van waar dit zonderling geluid? Kan de val van BERTHOLI (want men vond hem op den vloer uitgestrekt), zulks veroorzaakt hebben? Maar dan zoude men, naar het ons toeschijnt, deze omstandigheid onder

(18) Met verwondering zag ik, dat de Heer THIJSSEN bij het verhaal van BERTHOLI's wedervaren geene melding maakte van dit geluid. Intusschen vindt men door KOPP dit belangrijk verschijnsel aangehaald. „Nach einigen Minuten," (schrijft hij) „hörte man in dem Zimmer, in welches Hr. „BERTHOLI geführt war, *ein sonderbares Gerausch*, und „dazwischen das Geschrei des Priesters." *l. l. p.* 39. En door MARC in de volgende woorden: „Quelques minutes „s'étaient à peine écoulées, lorsqu'on entendit *un bruit* „*extraordinaire* dans ce même appartement où M. BER„THOLI venait d'être installé." Dictionn. des Scienc. Médical. *l. l.*

andere woorden gebragt hebben. En indien de Priester in zijn' val eenig huisraad medegesleept had, waardoor het geluid ontstaan was, gelooven wij, dat dit in het verhaal der gebeurtenis zoude opgenomen zijn. Geven wij echter al eens toe, dat zoo iets op deze wijze gebeurd was, dan nog zien wij geene reden om dit geluid zonderling of buitengewoon te noemen, daar het alsdan door eene zeer gewone oorzaak ontstaan is. Overweegt men verder de naauwkeurigheid, waarmede de geneesheer BATAGLIA deze gebeurtenis heeft opgeteekend; dan komt het ons zeer onbillijk voor te veronderstellen, dat hier de waarheid opgeofferd is aan den lust om een gewoon geluid zonderling of buitengewoon te noemen, en alzoo het onderzoek naar de oorzaak van deze verbranding nog meer te belemmeren.

Het zal derhalve niemand bevreemden, wanneer wij naar eene andere oorzaak hebben uitgezien, waardoor dit zonderling geluid moet ontstaan zijn. En welke oorzaak kan hier veiliger gesteld worden, dan een in den dampkring zich bewegende elektrieke stroom? Ja wij aarzelen te minder, om dit te verdedigen, daar de ontleding van andere verschijnselen, welke door BATAGLIA medegedeeld zijn, ons gevoelen, zoo wij vertrouwen, volkomen zal billijken.

Letten wij op het verhaal, dat de Priester aan zijn' Geneesheer gaf, van hetgeen hem wedervoer. Een' slag als die van eene knods voelde hij op den regterarm, en te gelijk eene vonk aan het hemd, dat daarop dadelijk in asch verkeerde. Ook vond men BERTHOLI op den vloer uitgestrekt; 't geen

voorzeker op het ontvangen van den ſlag zal hebben plaats gehad. Aan den ſchrik alleen zal men dit vallen wel niet willen toeſchrijven. En al wilde men zulks, zoo blijft men toch in de noodzakelijkheid, om eene aanmerkelijke kracht te veronderſtellen, welke op BERTHOLI werd uitgeoefend. Immers een ſlag, als met eene knods toegebragt, doet aan eene van buiten met geweld werkende kracht denken. Wij vinden dus hier een tweede bewijs, om eene buiten het ligchaam des Priesters werkzame elektrieke ſtof aan te nemen; terwijl men deze verſchijnſelen met eenen idio-elektrieken toeſtand van het menſchelijk ligchaam niet gemakkelijk zal kunnen overeenbrengen.

Wij moeten ook van eene omſtandigheid gewagen, welke men aangaande de olie der lamp en de pit vinden opgeteekend. Wij lezen, dat in de kamer van BERTHOLI *de lamp, die met olie gevuld was geweest, ledig en de pit verbrand was.* — In het verhaal van BERTHOLI's verbranding vinden wij te veel bewijzen van waarheidsliefde, dan dat er aan de echtheid van deze zonderlinge verſchijnſelen mag getwijfeld worden. Wij moeten dus ook elk verſchijnſel naauwkeurig overwegen.

Niet alleen is de olie verdwenen, waarmede de lamp *nog kort te voren* gevuld was, maar zelfs het katoen is in asch verkeerd. En zulks geſchiedde in de weinige oogenblikken, gedurende welke BERTHOLI in zijne kamer was. Van waar het plotſelijk verdwijnen der olie? Misſchien zou men kunnen beweren, dat door de verwarring, die er heerschte, de lamp omvergeworpen en de olie op deze wijze verdwenen was. Doch, al wilde men deze

gewaagde ſtelling volhouden, dan blijft evenwel het verbranden van het katoen onverklaarbaar. Wie zal ook hier eene buitengewone en ſnelwerkende oorzaak betwijfelen? Aan de opgewekte dierlijke elektriciteit kan dit bezwaarlijk toegeſchreven worden. Indien men echter ons gevoelen toetreedt, dan zal de uitlegging dezer verſchijnſelen zoo moeijelijk niet zijn. Immers ieder kent de zonderlinge werking des blikſems, en wij zagen ook in het vierde geval, hoe dezelve niet alleen den arm van het meisje beleedigde, maar dat ook het water in een glas, dat zij in de hand hield, door deszelfs werking warm was geworden; zonder het glas te ſchenden. Wij meenen dus in bovengenoemde verſchijnſelen even voldoende bewijzen voor ons gevoelen te hebben gevonden, het daarvoor houdende, dat de elektriciteit des dampkrings in het geval van Bertholi, zonder de lamp te ſchenden, olie en pit vernietigd heeft.

Terwijl wij deze gronden aanvoeren, om ons gevoelen te onderſteunen, zoo willen wij echter eene zwarigheid niet ontwijken, welke men zonder twijfel ons zoude tegenwerpen. Immers, ondanks de groote overeenkomst van het geval van bertholi met de voorafgaande, ondanks de daar zoo even bijgebragte bewijzen om het ontſtaan der elektrieke vloeiſtof ook bij deze verbranding in den dampkring te moeten zoeken; zoo ontbreekt er echter ééne voorwaarde, welke tot het aannemen onzer ſtelling noodzakelijk ſchijnt. In de vijf eerſte gevallen had die toeſtand des dampkrings plaats, waarin het evenwigt der elektriciteit verbroken is, en hetzelve zich door min of meer hevige verſchijnſelen poogt

te herſtellen, waarvan een donderend of ratelend geluid het gevolg is. In het verhaal nu van de verbranding van BERTHOLI leest men, dat op dien tijd de nacht ſtil en de lucht helder was. Wij moeten dus dit in het oog loopend verſchil wat nader beſchouwen, om deze zwarigheid, uit den weg te ruimen. Wij zouden wel is waar dezelve tegen de bezwaren over kunnen ſtellen, welke ook het algemeen aangenomen gevoelen oplevert: van onze zijde kunnen vragen, hoe het zonderling geluid en de hevige ſlag, welke BERTHOLI ontving, met eenen idio-elektrieken toeſtand van het ligchaam zijn overeentebrengen? eene uitlegging kunnen vorderen van de bijzonderheid, dat de lamp zonder olie en de pit verbrand was; doch wij meenen het bewijs, dat uit de moeijelijke beantwoording dezer vragen vóór ons gevoelen zoude voortvloeijen, en dat alleen onder de negative bewijzen gerangſchikt kan worden, niet noodig te hebben, om onze ſtelling te handhaven. Langs eenen anderen weg hopen wij bovengenoemde zwarigheid op te heffen.

Het is wel niet te ontkennen, dat, hoezeer belangrijke naſporingen van lateren tijd ons met den dampkring beter bekend gemaakt hebben, wij echter tot nu toe eene zeer bepaalde kennis hebben ontvangen omtrent de invloeden, welke deze luchtruimte op de levende wereld uitoefent. Deze weinige kennis intusſchen moet dikwijls alleen de maatſtaf zijn, naar welke wij de voor ons dikwerf duistere verſchijnſelen, die met den dampkring in verband ſtaan, kunnen beoordeelen. Onderzoeken wij dus eerst, of de toeſtand des dampkrings, zoo als wij denzelven in het geval van BERTHOLI vermeld vin-

den, met eene ophooping van elektrieke vloeiſtof kan gepaard gaan.

De verbranding had plaats in de maand Augustus des avonds bij eene ſtille en heldere lucht. Onder de maanden, welke zich door eene ophooping en ongelijke verdeeling van elektrieke vloeiſtof in den dampkring onderſcheiden, verdient de maand Augustus ook in die landſtreek genoemd te worden. Daarenboven kenmerkt zich dat gedeelte van den dag in het bijzonder door denzelfden toeſtand: de meeste onweders ontſtaan, nadat de zon hare grootſte krachten op onze aarde en dampkring heeft uitgeoefend, in den namiddag of des avonds. Voegen wij hierbij eene ſtille lucht, dan kan men naauwelijks meer gunſtige oorzaken eener ophooping en ongelijke verdeeling van de elektriciteit in dezelve opſommen. Het is vooral de rust des dampkrings welke in dit jaargetij als voorbode van elektrieke verſchijnſelen over het algemeen mag beſchouwd worden. Alleen zoude men de helderheid der lucht, welke op dien tijd plaats greep, met de gewone waarnemingen eenigzins ſtrijdig kunnen noemen, indien niet deze helderheid met de ſtilte des dampkrings ware gepaard geweest. Wij meenen dus veilig te kunnen aannemen, dat er geene voldoende redenen beſtaan, om in het geval van BERTHOLI eene ophooping en ongelijke verdeeling van elektrieke vloeiſtof der lucht te ontkennen.

Zoo gemakkelijk deze onze denkbeelden omtrent den ſtaat des dampkrings bij de verbranding van BERTHOLI zich laten vereenigen met de bekende waarnemingen der Natuurkundigen, zoo moeijelijk ſchijnt de volgende omſtandigheid met dezelve over-

eengebragt te kunnen worden. Immers leert de dagelijksche ervaring, dat de elektrieke vloeistof, wanneer zij bij eene ongelijke verdeeling het evenwigt herkrijgt, een donderend of ratelend geluid ten gevolge heeft. In het geval van BERTHOLI echter wordt er van zoodanig geluid niets gemeld; alleen werd hier een zonderling geluid of geruisch door de huisgenooten opgemerkt.

Wij kunnen voorzeker de algemeene ervaring niet tegenspreken en gevoelen derzelver gewigt. Maar geeft de tegenwoordige kennis, die wij van onzen dampkring hebben, wel het regt, om hetgeen in de hoogere luchtlagen onder zekere omstandigheden geschiedt, ook even eens en altijd op die toe te passen, welke aan onzen aardbol grenzen? Wij kunnen deze vragen niet toestemmend beantwoorden, en meenen daarom de volgende verklaring van BERTHOLI's wedervaren te mogen voordragen.

Toen deze noodlottige gebeurtenis plaats had, was er eene ophooping en ongelijke verdeeling van de elektriciteit des dampkrings, waar BERTHOLI zich bevond, aanwezig. De elektrieke vloeistof poogde zich door hare bekende eigenschap in evenwigt te brengen. Een geconcentreerde elektrieke stroom schiet, vergezeld van een zonderling geluid (19), de slaapkamer van BERTHOLI binnen, verteert de olie, waarmede de lamp kort te voren

(19) Mogelijk is het geluid van denzelfden aard geweest, als waarvan DE SAUSSURE schrijft, toen deze onvermoeide Natuuronderzoeker zich met zijne togtgenooten op den top van den Breven bevond en eene onweerswolk in hunne nabijheid was. Voyage dans les Alpes. *II. p.* 55.

gevuld was, en verbrandt de pit; treft daarop den ongelukkigen Priester. Deze stort op den grond en voelt zich als door eene knods getroffen. De elektrieke vloeistof, na het ligchaam van BERTHOLI deerlijk gebrand te hebben, ontmoet in den grond, waarop hij lag, eenen slechten geleider, en verdwijnt niet eerder, voor dat zij door het toeschieten der huisgenooten en de daardoor veroorzaakte beweging der lucht betere geleiders gevonden heeft.

Wij vertrouwen, dat deze verklaring de voorkeur zal verdienen, boven die, welke men tot nu toe van BERTHOLI's verbranding heeft gegeven. Doch wij vermoeden tevens, dat er sommige zullen beweren, dat hetgeen wij omtrent het ontstaan en de werking van eenen elektrieken stroom gezegd hebben, niets meer dan eene veronderstelling is. Dan hoe gaarne wij ook toestemmen aan de grenzen van het gebied der hypothesen genaderd te zijn, zoo zal het echter blijken, dat wij dit onveilig rijk niet zijn ingetreden. Getuige hiervan de volgende gebeurtenis. (20)

Op den 28 *Augustus* 1774, scheen er een onweder op te komen, *maar men hoorde geenen donderslag*. Een persoon, die langs de moerassen, niet ver van Lewes, reed, zag *twee groote bliksemstralen, welke langs den grond van het moeras schenen te schieten. Het was negen uren in den avond.* Des anderen daags morgens, wanneer de ossen uit het moeras gehaald werden, om dezelve naar hun werk

---

(20) J. LAMBERT en W. GREEN deelden deze belangrijke verschijnselen mede aan W. HENLY, lid van de Koninklijke Maatschappij te Londen.

te geleiden; bevond men, dat een derzelve, een vierjarige os, van zwakheid naauwelijks ftaan konde, en *door den blikfem op eene zonderlinge wijze getroffen was*. De os was rood en wit bont; het wit beftond in groote vlekken, beginnende op den rug en langs beide de zijden in verfchillende rigtingen afloopende, de buik was geheel wit, de kop en hoornen desgelijks. De elektrieke vloeiftof was op den rug gevallen en had zich langs de zijden verdeeld, zoodanig, dat dezelve al het wit haar van de witte vlekken tot aan het onderfte der ribben had weggenomen, latende echter een' rand van wit haar omtrent een' duim breed op die plaatfen over, waar het wit aan het rood grensde, terwijl de roode haren volftrekt niet waren aangedaan. De geheele buik was onbefchadigd, eenige plaatfen aan het achterfte gedeelte uitgezonderd. Men vond de hoornen en het gekruld haar voor den kop ongefchonden, maar de haren aan de zijden van den kop, op het platte gedeelte der kakebeenen, verdwenen en voor aan den kop in de gedaante van ftrepen weggenomen. Van eenige witte vlekken aan den hals, door rood haar omringd, was al het haar verdwenen, uitgezonderd een halve duim breedte, dat aan het rood grensde. De pooten waren in het geheel niet befchadigd. (21)

---

(21) Genees- natuur- en huishoudkundige jaarboeken. *I. D. p.* 122. HENLY is met regt van gevoelen, dat de os liggende geweest is, toen hij getroffen werd; welke omftandigheid ligtelijk reden geeft, waarom de onderfte deelen niet befchadigd zijn geweest. Immers zoude men nu volgens dezen fchrijver moeten denken, dat de blikfem, door

Het zal wel niet noodig zijn, deze zonderlinge gebeurtenis nader te ontleden, ieder gevoelt buiten twijfel, welke waarde zij aan onze verklaring van BERTHOLI's verbranding oplevert. Wij gelooven derhalve uit bovengegeven verhaal en uit hetgeen wij vroeger beweerden, deze twee gevolgtrekkingen te kunnen maken. Vooreerst: Er kan een geconcentreerde elektrieke ſtroom in de onderſte lagen der lucht beſtaan en op het menſchelijk en dierlijk ligchaam een brandend, zoo niet, doodend vermogen uitoefenen, zonder dat hiermede een donderend of ratelend geluid gepaard gaat. Ten tweede: Onze verklaring van BERTHOLI's verbranding verdient de voorkeur boven het tot nu toe algemeen aangenomen gevoelen omtrent dezelve.

Wij zijn gekomen aan de beſchouwing van het zesde geval, de verbranding van REYNATEAU.

De verſchijnſelen, welke daarbij werden waargenomen, deden den geneesheer MARCHANT met regt aarzelen, om deze verbranding tot de gewone zelfontbranding te brengen. Ook is het verſchil tusſchen beide te duidelijk, dan dat dit eenig nader onderzoek zoude vorderen. Wij willen echter zien, of de uitlegging, welke aan de verbranding van REYNATEAU gegeven is, mag goedgekeurd worden.

CASPER vergenoegt zich met te vragen, of men tot verklaring van dit belangrijk verſchijnſel, elek-

het wit haar van het bovenſte van den rug langs de zijden voortgaande, in den grond eenen beteren geleider gevonden, en daarom het overgebleven wit haar ongeſchonden gelaten had.

trieke oorzaken, brandbare bestanddeelen der lucht, phosphorieke verhevelingen, die misschien op de vingers gevallen waren, zal aannemen (22). De eenige uitlegging, die wij van REYNATEAU's verbranding gevonden hebben, is die, welke de Hoogleeraar THIJSSEN in zijne meergenoemde verhandeling gegeven heeft. Gelijk bij de verklaring van BERTHOLI's verbranding, wordt ook hier het gebeurde met REYNATEAU aan eene elektrieke ontwikkeling van zijn ligchaam toegeschreven. Wij ontkennen niet, dat dit gevoelen zich beter laat vereenigen met het onderhavige geval dan met het voorgaande; doch kunnen echter niet met hetzelve instemmen. Hetgeen wij omtrent de elektrieke verbranding van BERTHOLI beweerd hebben, meenen wij, wat het hoofdzakelijke betreft, ook op dit geval te mogen toepassen. Immers ontdekt men bij beide genoegzame punten van overeenkomst, om tot dezelfde oorzaak, eenen van buiten werkenden elektrieken stroom, te besluiten.

Men verhaalt, dat deze zonderlinge verschijnselen plaats hadden op een' dag in de maand September, in eene brandende, zware en drukkende lucht, terwijl de thermometer 30 graden teekende. Niettegenstaande de weinige wolken was er die onmiskenbare toestand des dampkrings, welke onweder voorspellen doet.

Onder deze omstandigheden nu vinden wij, volgens de waarnemingen der natuurkundigen, de aarde dikwijls als rijker aan elektrieke vloeistof opgegeven,

---

(22) Zeitschrift für die Staatsarzneikunde I. I.

dan de van haar meer verwijderde luchtlagen. Dan eens rijst deze ſtof onzigtbaar in den dampkring om het verbroken evenwigt tusſchen denzelven en de aarde te herſtellen. Dan weder ziet men uit den grond blikſemſtralen ſchieten, welke, door een donderend geluid achtervolgd, deze phyſiſche ſtilte afbreken. Op eenen anderen tijd, doch zeldzamer, ontdekt men wel de electrieke ſtroom, maar niet altijd volgt een donderend geluid. Dit laatſte geval werd, zoo als wij boven zagen, door eenen reiziger in de moerasſen bij Lewes waargenomen. Ook andere minder belangrijke voorbeelden hebben de natuurkundigen medegedeeld. Zoo verhaalt b. v. TERRIS van iemand, die bij eene luchtsgeſteldheid, welke onweder voorſpelde, op aardbezienplanten, welke langs een bosch groeiden, kleine oneffene vlammen ontdekte, die een' halven voet hoog waren. Deze ſtille, doch zigtbare beweging duurt op ſommige plaatſen voort, terwijl op naburige het onweder is uitgebarſten. Merkwaardig, en voor de verklaring van REYNATEAU's verbranding van het hoogſte belang, is het geval, dat TOUGEROUX in een' brief aan BERTHOLON mededeelt. Een geloofwaardig perſoon had hem namelijk verhaalt, dat hij in een zwaar onweder op den weg, waar langs hij ging, eene plaats gewaar werd, daar het ſtof eene draaijende beweging had (un petit tourbillon de pousſière). Toen hij hetzelve met zijn' voet aanraakte, trof hem eene elektrieke vonk, die boven den enkel eene verbranding veroorzaakte, waaraan hij eenige dagen leed. (23) — Zoodanige werking

(23) De l'électricité des Météores par M. l'Abbé BERTHOLON. *I. p.* 158.

der elektrieke vloeistof meenen wij ook bij de verbranding van REYNATEAU te moeten aannemen. — REYNATEAU betreedt eenen vlakken grond, waarin de elektrieke vloeistof den ganschen dag door de stralen der zon is opgehoopt. Uit denzelven heeft zonder ophouden eene onzigtbare rijzing van deze stof in den dampkring plaats. Het eene gedeelte van den grond is, zoo als men ligtelijk begrijpen kan, meer met elektrieke vloeistof beladen dan het andere. Intusschen behoort REYNATEAU zelf onder de geleiders der elektriciteit. Hij gaat misschien wat ras langs dien effen weg, welke nog altijd den magtigen invloed der zon ondervindt, want weinige wolken zijn er aan den hemel. REYNATEAU wil het voetpad, dat hij volgde verlaten, om een ander te kiezen; bij de beweging, welke hij maakt, om dit te doen, gevoelt hij als het ware een' slag boven aan de regterdij. Het gedeelte van den grond, dat tusschen de twee voetpaden ligt, is met eene grootere hoeveelheid van elektrieke vloeistof voorzien dan het voetpad, 't welk hij te voren betrad. (24) Deze stof rijst langs het regterbeen tot daar de dij met zijne vingers eene onvol-

---

(24) Men houde dit niet voor eene willekeurige veronderstelling, want, naar ons oordeel, lijdt het geen' twijfel, of de plek gronds, die er tusschen de twee voetpaden lag, zal van deze in natuur of zamenhang verschillend zijn geweest. Nu is het bekend, dat, gelijk de warmtestof zich met het eene ligchaam meer dan met het andere vereenigt, alzoo ook de elektrieke stof in de ligchamen verschillend is opgehoopt. Indien wij dus aannemen, dat de grond tusschen de voetpaden met meer elektrieke stof is beladen

komene geleiding maakt, en waar het overſpringen van eene elektrieke vonk mogelijk is. Bij het overſpringen dezer vonk meent hij een' ſlag te gevoelen. Hij bukt naar de plaats, waar hij dacht getroffen te zijn, maar ontwaart niets. Eerst daarna, misſchien door een pijnlijk gevoel oplettender geworden, ziet hij eene blaauwe vlam aan den wijsvinger. Zoodra andere deelen met denzelven in aanraking komen, worden ook deze door de zonderlinge werking der elektriciteit aangedaan. kortom, de elektrieke vloeiſtof, waarmede de grond buitengewoon was opgehoopt, is even als in het door TOUGEROUX medegedeelde geval, oorzaak van REYNATEAU's verbranding. De minder hevige werking echter der elektriciteit bragt die noodlottige verſchijnſelen niet te weeg, welke wij in het gebeurde met BERTHOLI aantreffen.

Alzoo hopen wij, dat ook dit gevoelen, na hetgeen wij tot ſtaving van hetzelve hebben aangevoerd, eene naauwkeurige proef zal kunnen doorſtaan. — Wat eindelijk de bezwaren aangaat, welke, naar ons oordeel, de verklaring van den Hoogleeraar THYSSEN betrekkelijk deze verbranding met zich voert, van deze zal ik hier niets zeggen, om dat zij uit de beſchouwing van het zevende geval, de verbranding van HEINS, als van zelve zullen voortvloeijen.

De verbranding van dit meisje verdient niet minder onze aandacht. Offchoon de werking der elek-

---

geweest; dan laat het zich ligtelijk begrijpen, hoe REYNATEAU, zoodra hij het voetpad verliet, de werking der elektriciteit gewaar werd.

trieke vloeiſtof ook hier niet te miskennen is, zoo zal echter eene oplettende beſchouwing doen zien, dat deze gebeurtenis niet alleen van de vier eerſte gevallen zorgvuldig moet onderſcheiden worden; maar dat zij ook met hetgeen wij van de verſchijnſelen van BERTHOLI en REYNATEAU gezegd hebben, in vele opzigten niet is overeen te brengen.

Letten wij vooreerst op den toeſtand des dampkrings, toen de elektrieke verbranding van HEINS plaats had. Men leest, dat op het einde der maand Februarij dezelve een begin nam en den 19den Maart de laatſte brandblaar zich vertoonde. Wenſchelijk ware het, dat in dit verhaal (25) eene duidelijke opgave der weersgeſteldheid gevonden werd, om met meer vrucht deze zonderlinge gebeurtenis te ontleden. Intusſchen zal het wel niet te veel veronderſteld zijn, wanneer wij beweren, dat op dien tijd de toeſtand der elektriciteit des dampkrings zeer verſchillend geweest is van dien, welken wij in de twee voorgaande gevallen beſchreven vinden. Nu is in het koude jaargetij het menſchelijk ligchaam

---

(25) Wij kunnen met den Heer THIJSSEN het verhaal van de verbranding van HEINS niet naauwkeurig noemen. Behalve het verzuim om het bloed na de lating te onderzoeken, zoo misſen wij hier nog veel, dat in eene goede *historia morbi* vereischt wordt. De weersgeſteldheid eenigen tijd vóór en gedurende deze verſchijnſelen; de toeſtand van den pols aan beide armen in de verſchillende tijdperken der ziekte; of dezelfde ziekteteekenen, welke als voorboden deze elektrieke verbranding voorafgingen, zich herhaalden, voor er zich op nieuw den 1 Maart elektrieke vonken ontlasteden.....

dikwijls met meer elektrieke vloeiſtof beladen, dan de omringende lucht. Men ontdekt dan ook onder zulke omſtandigheden het meest de idio-elektrieke verſchijnſelen bij den mensch. Zoo ſchrijft CAMERARIUS, om één voorbeeld bij te brengen, in zijn berigt van de buitengewone idio-elektriciteit bij een' jongeling, dat dezelve gedurende den winter ſterker was, dan in het warme jaargetij (26). Zoodanig ook gelooven wij, dat de ligchaams-toeſtand van HEINS was, en dat alzoo de opgehoopte dierlijke elektriciteit bij haar oorzaak der verbranding werd. Overwegen wij verder de ziekteteekenen, welke dezelve vooraf gingen. Haar teeder geſtel was reeds eenigen tijd te voren met duizeligheid en hoofdpijn, geene ongewone teekenen, eener naderende ziekte, bevangen. Er ſchuilde eene ziekteſtof in het ligchaam, misſchien wel de opgehoopte dierlijke elektriciteit, welke tot meerdere ontwikkeling komen en bij de eerſte gelegenheid uitbarſten zou. — Dat wij dit van de idio-elektrieke vloeiſtof veronderſtellen, zal, naar het ons toeſchijnt, te minder afgekeurd worden, wanneer wij ons op het volgend verhaal van DE CASTRO beroepen. Deze ſchrijver maakt van eene vrouw melding, welke vooral des winters zoo elektriek was, dat, wanneer men haar ligchaam met een' doek aanraakte, er vonken met geluid gepaard, uit de ledematen te voorſchijn kwamen. Ja zelfs deelde zich deze ſtof dermate aan het linnen mede, dat de dienstboden niet zelden, als zij naar gewoonte

(26) Natuurkundige Verhandelingen. *I. p.* 35.

bij eene koude weêrsgesteldheid het bed warmden, in den waan verkeerden, dat zij door verzuim tusschen de bedlakens vuur hadden laten vallen. Deze stof echter brandde noch het ligchaam, noch andere zelfstandigheden. — Maar hetgeen opmerking verdient en onze bovengenoemde veronderstelling billijkt, ook deze vrouw had gelijk HEINS in ons geval ziekelijke aandoeningen in het hoofd, Want zij leed aan eene verouderde en dikwijls hevige hemicranie. (27)

Wanneer wij bovendien de omstandigheden nagaan, welke de verbranding van het meisje vergezelden, zoo ontwaren wij dat dezelve niet alleen eene ophooping van elektrieke vloeistof niet beletten, maar integendeel begunstigen moesten. Want hoezeer zij geene ligchaamsbewegingen maakte, was echter hare bezigheid van dien aard, dat door dezelve van tijd tot tijd handen en armen in beweging waren. Het gebruik, dat zij bij het naaijen van het was maakte, en deszelfs bekende eigenschap werkten mede, om deze beweging te vermeerderen en in haar ligchaam de elektrieke spanning te begunstigen. Terwijl zij nu het was uit het venster wilde nemen (met welke hand is er niet bijgevoegd), voelt zij onverwacht eene hitte in het ligchaam en branding in den linker wijsvinger, zag te gelijk denzelven met eene blaauwe vlam omgeven, die een' zwavelachtigen stank had en noch door water, noch door natte doeken kon gebluscht worden, terwijl bij herhaalde dompeling in

---

(27) KOPP, *l. l. p.* 75.

het water, de geheele hand fcheen te branden. — BERTHOLI en REYNATEAU gevoelden beide met hunne verbranding een' flag, en maakten geene melding van het gevoel eener hitte in het ligchaam of van eenige andere aandoening, welke tot het befluit zoude kunnen leiden, om de oorzaak hunner verbranding in het ligchaam zelf te zoeken. Wij ontkennen wel niet, dat de hitte, welke het meisje gewaar werd, op zich zelve geene voldoende reden is, om de werking eener dierlijke elektriciteit aan te nemen; dewijl dit gevoel eveneens van buiten had kunnen veroorzaakt worden. Doch, wanneer deze hitte in verband befchouwd wordt met de overige verfchijnfelen, mag zij niet onopgemerkt blijven.

Eindelijk pleiten de elektrieke verfchijnfelen, welke bij HEINS eenige dagen later op nieuw werden waargenomen, niet minder voor het beftaan eener idio-elektrieke ophooping. Want toen zij van de plaats verwijderd was, waar het eerst de verbranding ontftond, herhaalden zich echter dezelfde toevallen. Op den 1' Maart in het gasthuis opgenomen, werden er uit hare vingers wederom elektrieke vonken getrokken. Ongetwijfeld was dus haar ligchaam, niet de dampkring, de bron, waaruit de elektrieke ftof te voorfchijn kwam.

Wij mogen echter eene zwarigheid niet voorbij zien, welke ons gevoelen fchijnt te vergezellen. Men verhaalt immers, dat de beste elektrometers, waarmede proeven werden genomen, bij de geifoleerde lijderesfe ongevoelig bleven. — Maar wanneer werden deze proeven genomen? Hoezeer zulks niet zeer duidelijk is opgegeven, zoo meenen wij

echter uit den zamenhang van het verhaal te kunnen opmaken, dat dezelve plaats hadden, toen de thermometer eene grootere hitte in de beleedigde hand dan in de gezonde aanwees. Want er wordt terstond daarop van het gebruik der elektrometers gewag gemaakt. Is het nu op dien tijd geschied, dan verwonderen wij ons geenszins over de werkeloosheid der elektrometers. Want wij houden die meerdere hitte der linkerhand alleen voor uitwerking der elektrieke vloeistof. Mogen wij de zaak dan niet op de volgende wijze verklaren? De in het ligchaam van het meisje ziekelijk opgehoopte elektrieke stof poogt zich te ontlasten. Zij neemt haren weg door de linkerhand, laat in dezelve eene vermeerderde warmte achter en eindigt met de vingers, waarin zij het meest is zamengedrongen, door haar brandend vermogen te beleedigen. Deze ontlasting voorbij zijnde, blijven de toevallen voortduren, die van dezelve het gevolg waren. Nu is dan ook de elektrieke stof verdwenen, en geen wonder dat zelfs de gevoeligste elektrometers te kort schoten, om haar aanwezen te ontdekken. Hetgeen in de volgende dagen gebeurde, billijkt ons gevoelen. Den 1 Maart, trok men uit de linker vingertoppen wederom vonken, welke ontlasting even als te voren, door het verschijnen van brandblaren, alsmede van eene hitte in dezelfde hand gevolgd werd. (28)

(28) De catarrhale toevallen na den 19 Maart bij HEINS waargenomen, ja zelfs hare ongesteldheid in het algemeen, schijnen ons toe, uit de werking der dierlijke elektriciteit te mogen afgeleid worden.

Wij vertrouwen derhalve op goede gronden te hebben bewezen, dat de oorzaak der elektrieke verbranding van HEINS in haar ligchaam moet gezocht worden, in tegenoverſtelling van de eerste zes door ons opgenoemde gevallen, waar de elektriciteit des dampkrings werkzaam geweest is.

Wat nu de idio-elektrieke verſchijnſelen in het algemeen betreft, van dezelve vindt men meermalen gewag gemaakt. In lateren tijd vooral is er over dit onderwerp veel en door eenige ſchrijvers opzettelijk geſchreven. Het verdient evenwel opmerking, dat men, zoo veel wij weten, geen geval zal aantreffen, waar de idio-elektrieke verſchijnſelen met beleedigingen gepaard waren, hoedanige wij bij HEINS ontmoet hebben. De jongeling, van wien CAMERARIUS ſchrijft, gaf vele bewijzen eener elektrieke ontwikkeling, maar noch zijn ligchaam, noch zijne kleederen werden door de elektrieke ſtof aangedaan. Hetzelfde misſen wij in de zoo buitengewone verſchijnſelen, welke DE CASTRO van eene vrouw heeft te boek geſteld. Er is evenwel een geval tot ons gekomen, waarin wel niet het ligchaam beleedigd, maar de kleederen door verbranding geſchonden werden. KOPP ontleende hetzelve uit een geſchrift van RITTER; het is te belangrijk, om hier met ſtilzwijgen te worden voorbijgegaan. — Deze gebeurtenis had plaats in het jaar 1802 te Washington De Raadsheer J. DAYTON, van Newjerſey, welke tot het bijwonen van het congres aldaar vertoefde, ontdekte des avonds bij het ontkleeden, dat de wollen en zijden kousſen, die hij van zijne voeten trok, eenig gekraak en vonken van zich gaven. Dit verſchijnſel was niet vreemd en ver-

ontrüstte hem derhalve niet. Maar 's nachts ontwaarde hij, dat de pantoffel, op welke eene der kousen lag, gezengd en de kous zelve verteerd was.

De redenen waarom de idio-elektrieke verschijnselen zoo schaarsch beleedigingen des ligchaams achterlaten, ook dan wanneer de kleederen door deze stof worden geschonden, zijn bezwaarlijk op te geven. De Hoogleeraar THYSSEN (welke dezelfde uitlegging van de verbranding van HEINS heeft gegeven) is met PFAFF van gevoelen, dat de dierlijk chemische vertigting der huid, zoo vruchtbaar in het voortbrengen van elektrieke verschijnselen, haar voor de verbranding behoeden zal. (29) In hoever echter deze uitlegging voldoende mag geacht worden, wil ik niet beoordeelen. Maar dit is zeker, dat zelfs in gevallen van buitengewone sterke idio-elektrieke verschijnselen het ligchaam niet alleen, maar zelfs de kleederen ongeschonden blijven. Zoo dat wij ook hier ontdekken, hoe moeilijk het is, alle wijzigingen te vatten, welke de elektrieke vloeistof vertoont.

Hiermede meenen wij genoeg gezegd te hebben, om ons gevoelen nopens de verbranding van BERTHOLI, REYNATEAU en HEINS te verdedigen. Wij gaan nu over om, zoo als vroeger door ons is te kennen gegeven, de verklaring van LAIR over de zelfontbranding wat nader te beschouwen.

---

(29) Bijdragen tot de Nat. Wetenschapp. *l. l.*

BIJDRAGEN TOT DE ONTLEEDKUNDIGE ZIEKTEKENNIS.

DOOR

DR. F. S. ALEXANDER

Te UTRECHT.

Waarneming eener slagadrebreuk in de arteria aorta descendens. (1)

J. W. P., oud 21 jaren, van een wel ontwikkeld ligchaamsgestel, gezond voorkomen en vooral blozende van kleur, was den 27 December 1827 in het Rijks hospitaal te Utrecht opgenomen.

Volgens overlevering bestond zijne ziekte in eene *febris gastrica*. Hij werd van dien tijd tot in het begin van Februarij 1828 *antiphlogistisch* en *emolliërend* behandeld. Hij scheen omtrent dezen tijd in zoo verre hersteld, dat hij in de eerste dagen van Februarij zonder geneesmiddelen bleef: van den 5 tot den 10 vertoonden zich hernieuwde toevallen van gastrische aandoening, welke gelijktijdig met rheumatische toevallen schenen vergezeld te gaan, klagende hij over eenig lendenwee, waarte-

---

(1) Met dit geval schijnt eenige overeenkomst te hebben het door Dr. F. C. NAEGELE, Prof. te *Heidelberg*, waargenome. *Epist quâ historia et descriptio aneurysmatis, quod in aorta abdominali observavit, continetur, additâ tabulâ aeneâ in* 4°.

gen eene verzachtende pap op het lijdend deel werd aangewend, met dat gevolg, dat hij den 10 en 11 weder in redelijken welſtand, zonder geneesmiddelen bleef; den 12 hervatte hij zijne klagten met verſchijnſelen van *febris rheumatica*, waartegen zweet bevorderende middelen werden voorgeſchreven en eene ſpaansche vlieg pleister op de lendeſtreek, waar de pijn op het hevigst zich weder vertoonde, en deze laatſte met bijzonder goed gevolg; door lavementen zocht men den tragen ſtoelgang te bevorderen. Van den 18 tot den 22 Februarij ging men met deze behandeling voort, onder vermindering der algemeene ziekteverſchijnſelen en plaatſelijke pijn. De ſtoelgang bleef bij voortduring traag en ongeregeld en moest op den duur door ontlasting bevorderende middelen en lavementen aangezet worden. Den 23 werd de koorts meer aanhoudende, zonder ontwikkeling evenwel van meerdere toevallen; ſlechts tegen den avond en gedurende den nacht was de lijder ijlhoofdig en onrustig. Men bleef bij voortduring *reſolventia*, *emollientia* toedienen, terwijl de ſtaat der krachten voldoende was en behalve de genoemde toevallen geene andere belangrijke zich opdeden. Den 28 des morgens klaagde hij over benaauwdheid en hikte hij van tijd tot tijd, de overige geſteldheid bleef dezelfde en ſcheen de hik meer van iets bijzonders af te hangen, dan het gevolg van een meer ontwikkeld zenuwachtig karakter te zijn.

Tegen den avond vermeerderden deze toevallen en des morgens ten één uur overleed de lijder op het onverwachts.

Lijkbeſchouwing.

Offchoon de ſpoedig gevolgde dood geen gevolg der ziekte kon zijn; en eene of andere daartoe aanleidende oorzaak moest beſtaan, welke men eerst bij het openen des lijks beter zoude leeren kennen, was het evenwel toevallig, dat de borstholte het eerst werd onderzocht. Het borstbeen weggenomen zijnde, ontdekte men aanſtonds eenig uitgeſtort bloed in de linkerholte, hetwelk bij een voorzigtig voortgezet onderzoek zich in grooter hoeveelheid vertoonde, en de eene of andere gewigtige beleediging liet vermoeden; dit uitgeſtorte bloed verwijderd zijnde, zal nagenoeg 70 oncen bedragen hebben, en nu ontdekte men eene aanmerkelijke *ſlagaderbreuk* van de *aorta deſcendens*, welke geſcheurd zijnde, de uitſtorting langzamerhand heeft plaats gehad. In de regter borstholte werden niet anders dan eenige gewone vergroeijingen van de long met het ribbenvlies gevonden. In de longen zelve ontwaarde men hier en daar eenige kalkaardige verzamelingen. De *buiksingewanden* en die in de *ſchedelholte* waren natuurlijk. Het gebrek zelf nader onderzocht zijnde, ſtrekte de zak zich uit van den 8 rugwervel tot den 1 lendewervel. Het naar de regterzijde gelegene gedeelte had eene lengte van 14 nederl. duimen, dat naar de linker bedroeg nog éénen duim meer, de breedte, waar de uitzetting het grootſte was, hield nagenoeg 9½ duim; het voorſte gedeelte der groote ſlagader ſcheen hare zamenſtelling nog te hebben behouden en als een breede band over de uitzetting heen te loopen, daardoor verkreeg de

uitzetting eenigzins het voorkomen, of zij in tweeën verdeeld ware. (2) In het linker naar de ruggewervelen gekeerde gedeelte was de zak opengebarsten: en kon eenigen tijd na den dood deze opening geacht worden 3½ duim lang en 2 duimen breed te zijn. De zak was op enkele plekken en vooral waar de ſcheur beſtond paarskleurig, daar ter plaatse waren de vliezen zeer dun en als doorſchijnende, waar de zak wederom in de *aorta* overging, werd hij eenigzins vernaauwd gevonden. Het *diaphragma* bedekte een groot gedeelte van den zak en kon van denzelven niet dan met moeite geſcheiden worden. Geene aandoening der wervelen noch van de hoofdjes der ribben was zigtbaar, hetwelk anders niet zelden het geval is, en men deze aandoening der wervelen zeer duidelijk kan zien in dergelijk een voorwerp, hetwelk met hetzelve wordt bewaard. Welligt had dit gebrek nog niet lang genoeg beſtaan, om zulke ontaardingen voorttebrengen, welke anders niet zeldzaam zijn, zoo als de meeste waarnemingen van MORGAGNI getuigen.

In den zak zelven vertoont zich eene groote hoeveelheid geſtolde ſtof, *materies polyposa* of *lympha plastica*, waardoor dezelve uitgezet blijft.

Dit geval geeft tot eenige opmerkingen aanleiding, welke wij niet geheel onbelangrijk oordeelen.

Vooreerst bevestigt het de herhaalde waarnemingen, dat dergelijke aanzienlijke ontaardingen zich niet altijd op eene duidelijke wijze openbaren; wij

---

(2) Men vergelijke COOPER *Dictionary of practical surgery*. Pag. 64, *the* 3. *edit.*

herinneren ons niet, dat er immer eene afwijking in de pols werd waargenomen, die zoodanig was, dat zij zulk een gebrek had kunnen doen vermoeden. De meeste bezwaren, die zijn opgegeven, fchenen van eenen *gaſtriſchen* aard te zijn en de fpijsvertering was dikwijls gekrenkt; men fchreef dit toe, dat de lijder zich buitengewone voedfels wist te verfchaffen, in welk gevoelen men meende bevestigd te worden, doordien hij de hem voorgefchrevene geneesmiddelen flecht gebruikte en dezelve dikwijls wegwierp. Over het algemeen was zijn gedrag zonderling, wispelturig, en fchenen klagten met de verfchijnfels, zoo men meende dit te kunnen opmaken, in geen verband te ftaan.

Het blijkt echter nu, dat de waargenomene *gastriſche* verfchijnfelen het gevolg zijn geweest van de drukking van dit gebrek op de fpijsverterings werktuigen ook wordt onze waarneming door die van MORGAGNI bevestigd. (3)

Zonderling is het, dat de pijnen, in de lendenen waarover hij klaagde, door eene fpaanfche vlieg werden weggenomen, fchoon die welligt aan dezelfde oorzaak zullen moeten toegeschreven worden.

Het reeds aangehaalde geval van MORGAGNI levert in dezen ook eenige overeenkomst met het onze, en gewaagt van een verfchijnfel, waarvan men anders minder hoort, dat die jongeling dikwijls beide handen naar de lendenen bragt en den

(3) *Epist. anat. med. XXVI. art.* 11. *Juvenis affectioni obnoxius, quam homines rei medicæ rudes Venetiis flatum vocitant, et a flatibus esſe credunt, quamvis saepe fit cum organico quopiam interno vitio conjuncta cet.*

rug ſterk wreef, als of hij daar pijnen gevoelde, welke daardoor verzacht werden. Dikwijls verzocht onze lijder om warme pappen op het gevoelige deel. Zijne ligging was altijd onbelemmerd, hij lag evenwel bij voorkeur op de regter zijde; in de laatſte tijden zocht hij evenwel bijzonder gelegenheid, om met het bovenlijf hooger te liggen zonder echter bijzondere redenen voor dit verlangen aan den dag te leggen.

Niet onbelangrijk mag voorts het den laatsten dag waargenomen hikken, geacht worden (4), waarſchijnlijk is dit ontſtaan door eene droppelsgewijze uitſiepering of lekking van het bloed, want had er verſcheuring met bloedſtorting plaats gehad, zoude de dood zeker *onmiddellijk* gevolgd zijn, die nu langzamerhand en zonder hevige ſmarten volgde.

Dit geval leert ook, hoe het dikwijls beter is, bij een verſchijnſel, wiens beſtaan ons duister en met de ziekte niet zamenhangende voorkomt, eenigen tijd toe te zien; want hadden wij hier, enkel op het *hikken* afgaande, de daartegen gewone middelen aangewend, welligt hadden wij bij de nu geheel anders werkende aanleidende oorzaken de toevallen vermeerderd.

Ten ſlotte geven wij op, dat het uitgeſtorte bloed aanvankelijk beſtond uit vloeibaar en geronnen

---

(4) Zoude deze hik niet moeten toegeſchreven worden aan den plaats genomen hebbenden gangreneuſen toeſtand van den aneurysmatiſchen zak, waar dezelve geſcheurd is?

S.

bloed, hetwelk uit de borstholte genomen, zich ſpoedig ſcheidde in eene groote hoeveelheid wei met eene geringe hoeveelheid *cruor*.

Belangrijke ontaarding der buiksingewanden.

H. R., oud 32 jaren, tot zijn 23 jaar bij den landbouw, van dien tijd tot zijn overlijden zeevarende, ſcheen van eene goede geſteldheid te zijn.

Offchoon klein van geſtalte, was zijn ligchaam en vooral zijn ſpierſtelſel wel ontwikkeld.

Uit gezonde ouders geboren en met zijne overige broeders en zusters geene bijzondere *voorbeſchiktheid* tot ziekte vertoonende, genoot hij nagenoeg tot zijn 30 jaar eene goede gezondheid.

Toen in de *West-Indien* zijnde, werd hij door de ſcheurbuik aangetast, doch van deze door eene doelmatige behandeling vrij ſpoedig herſteld.

Kort daarop had hij het ongeluk, ter hoogte van nagenoeg 40 voeten uit den mast op het dek en wel op den rug te vallen; een hem navolgend blok verbrijzelde het linkerbeen boven den enkel. Van deze breuk werd hij evenwel zeer gelukkig genezen.

Na de genezing begon hij van tijd tot tijd ſtekende pijnen in de linkerzijde en rug onder de valſche ribben te gevoelen, waartegen men hem een uitwendig middel gaf, om zich de lendenen mede te wrijven, echter zonder vrucht.

Hij keerde nu niet weder naar boord terug, maar werd onder anderen tot het optuigen van ſchepen gebezigd; onder welk voor hem veelal zwaar werk de pijnen toenamen. Bij deze voegde

zich eene ligte pijnlijke zwelling, ter plaatſe van den overgang der *regio umbilicalis* in de linker *regio lumbaris*, en koorts met verloren eetlust en hevige dorst deed zich voor het eerst gevoelen, welke in het vervolg iederen morgen wederkeerde.

De lijder werd daarop den 23 September 1828 naar de ziekenzaal te B. gezonden, waar hij tot den 11 December 1828 verbleef.

Men deed hem daar eerst twee aderlatingen, liet vijfmalen bloedzuigers aanleggen en viermalen bloedige koppen zetten. De aangedane plaats werd met verzachtende pappen bedekt en desgelijks later het *Ungt. c. Tart. Emetico* ingewreven. Het ſchijnt uit de medegedeelde aanteekening, dat deze geſteldheid des lijders werd beſchouwd als *febris intermittens quotidiana, cum ſymptomatibus inflammatoriis* en *rheumatismus* van het linker dijbeen met eene dikte in het *hypochondrium ſiniſtrum!* — Tegen welke eerſte later dan ook het *ſulphas quinini* werd voorgeſchreven, waardoor de koorts veel minder werd, maar het gebrek bleef toenemen! Hetwelk ook niet anders kon zijn bij eene zoo wel *ſymptomatiſche diagnoſis* als behandeling.

Na een verblijf van drie maanden werd hij naar het Rijks Hospitaal opgezonden, waar hij in zulke geſteldheid aankwam, dat men ſpoedig begreep, dat het beter ware, de *euthanaſia* te bevorderen, dan den lijder door het toedienen van velerlei geneesmiddelen te kwellen.

Inwrijvingen van *Oleum Olivarum* op de pijnlijke plaats, vermeerderden terſtond de pijnen. Door *Clysmata emollientia* zocht men plaatſelijk de pijnen in de ingewanden en met gevolg te verzachten.

Mucilaginosa cum laudano verschaften verligting, eene zacht voedende diëet onderhield nog eenigzins de krachten. Van den 4 tot den laatsten December, wanneer de lijder overleed, en gedurende welken tijd zijn toestand naauwkeurig werd gadegeslagen, in het onder mijn bestuur en leiding gestelde *Clinicum* van 's Rijks Hospitaal, was zijn toestand met toenemende vermindering en verzwakking na genoeg deze. (5)

Hij is zeer vermagerd, de oogen staan hol, de wangen zijn rood gekleurd, ingevallen, hij ligt bij voorkeuring op den rug of een weinig naar de linkerzijde overhellend, het linker been moet in eene gebógen houding blijven en door een ondergelegd kussen aldus gesteund worden. De uitstrekking verwekt hevige pijn, welke tot in den buik wordt gevoeld, de tong meestal witachtig beslagen aan derzelver grondvlakte, de omtrek rond, geringe eetlust, voortdurende dorst. Na het gebruik van spijzen gevoelt hij eene onaangename spanning in de buikholte. De drekstoffen waren dun, niet buitengewoon stinkend, door dezelve zag men witte verdikte slijmstrepen; de ontlasting met uitzondering van enkele aanvallen van buikloop bleef meestal van een tot tweemalen in de 24 uren, de pis doorgaans ligt geel en in genoegzame hoeveelheid. De huid droog lederachtig, en de warmte weinig vermeerderd. Bij herhaalde betasting ontwaart men eene zwelling, op het aanvoelen veerkrachtig en

(5) Wat de toevallen aangaat zoude dit geval wel eenige overeenkomst hebben met de waarneming van CRUVEILHIER *anat. pathologique*, *I. Livr.*, Pag. 5.

pijnlijk, welke zich over een groot gedeelte der linkerzijde uitſtrekte, vergezeld van pijn in de linkerdije en zuchtige zwelling van den linkervoet en het linkerbeen, hetwelk bij voortduring meer opgetrokken wordt. Tegen het einde des levens bepaalde het gezwel zich meer tot de maagſtreek, het bleef veerkrachtiger, vertoonde zich meer rond en als diep zittende, doch minder pijnlijk bij de drukking. Langs de ruggegraat ontwaarde men geene oneffenheid, ter plaatſe van den eerſten lendewervel gevoelde hij echter eenige pijn naar de linkerzijde.

Lijkbeſchouwing.

Uitwendig voorkomen. Het lijk is over het algemeen zeer vermagerd, beide de ſcheenbeenen zijn kromgebogen, waarſchijnlijk ten gevolge van vroegere *Rachitis* aan het linkerbeen nagenoeg bij den enkel, de overblijfſelen van eene wel herſtelde beenbreuk. *Buikholte.* Na de doorſnijding der uitwendige bekleedſelen worden de buikſpieren zeer verdund gezien. Bij de opening van den buik is het net voor een gedeelte naar de linkerzijde getrokken en met het buikvlies vergroeid. De linkerzijde was de plaats, waar de lijder bij voortduring over pijn klaagde; naar beneden is het mede met eenige ſtrengen vastgehecht, deszelfs vaten zijn uitgezet, het is grootendeels van vet ontbloot, van eene donker blaauwachtige paarſe kleur. Op enkele plaatſen laat het zich van het buikvlies afſcheiden, doch naar de lendenen is de vergroeijing vaster, het is tevens zeer broos, ſcheurende ligt

van één, waardoor de onderzoekende vinger als in een' zak dringt, waaruit drekſtoffen vloeijen. De karteldarm is mede ſchuins naar de linkerzijde getrokken, van waar hij naar boven klimt en eene hoekige bogt vormt met het *colon transverſum*. De maag met het net en de darmen uit den buik genomen zijnde, vertoont het nader onderzoek, dat de inwendige oppervlakte van een gedeelte der dunne darmen (*intestinum ilium*) zeer hevig is ontſtoken; in de dikke darmen worden meerdere dergelijke plekken gevonden. In het dalend gedeelte van den karteldarm is een verſtorven gedeelte, waardoor de bovengemelde uitſtorting van drekſtoffen is geſchied, doch door vergroeijing met het net werd belet, dat de drek niet in de buikholte is verſpreid; door de geheele darmbuis zijn bij een naauwkeurig onderzoek hoegenaamd geene zweren gevonden. De milt als gewoonlijk, de lever niet vergroot, hare inwendige zelfſtandigheid natuurlijk, de galblaas uitgezet door donkere gal. De ingewanden weggenomen zijnde, ontdekt men de linker *nier* zeer vergroot, en naar boven eenen op het gevoel veerkrachtigen zak vormende, naar onderen was zij geheel vergroeid met den *musculus psoas*; die niet veel meer dan eene te zamenhangende zwarte ſtof vertoonde, veel overeenkomst hebbende met die, welke bij den *fun us haematodes* gevonden wordt. Van de vleeschbundels, waaruit deze ſpier anders beſtaat, was niets te onderſcheiden, voor een gedeelte had hetzelfde plaats met den *musculus iliacus internus*, wiens weefſel verdund was en ten deele ontbonden, echter zoo dat het ſcheen, of de ſtof in eenen zak bevat was. Het beenvlies zacht, het heupbeen

was niet aangedaan. Het onderzoek van de nier leverde eene uitzetting op van het haar omgevend vlies, in het welk eene verzameling van vocht bestond, hetwelk helder, lichtgeel gekleurd en zonder reuk was, ter hoeveelheid van omtrent 8 of 10 oncen. De zelfstandigheid der nier was daardoor te zamengedrongen en harder dan gewoonlijk. Het nierbekken, hoezeer verkleind, opende zich evenwel in den pisleider.

Borstholte. Enkele vergroeijingen van het ribbenvlies met het borstvlies; de longen oppervlakkig natuurlijk. In de linkerlong onderscheidene knobbels, waarvan een groot gedeelte bij de doorsnijding bevonden werd reeds in verettering te zijn overgegaan, de inwendige oppervlakte der luchtpijp niet aangedaan; het hart natuurlijk, in het hartenzakje eenig vocht.

Schedelholte. De hersens met derzelver vliezen natuurlijk, de vaatvlecht in de holligheden ontwikkeld, maar niet met bloed gevuld. Het ruggemerg zonder beleediging, het celachtig, weefsel, waardoor het harde hersenvlies met de wervelbeenderen wordt vereenigd, op enkele plaatsen zeer rood, de over het ruggemerg loopende bloedvaten zigtbaar, eenig vocht tusschen de vliezen, omtrent den hals en op de plaats, waar het ruggemerg zich verspreidt als *cauda equina.*

Ook deze ziektegeschiedenis geeft aanleiding tot eenige aanmerkingen. Zij toont belangrijke inwendige ontaardingen als het waarschijnlijk gevolg van eene zware uitwendige beleediging. Zij doet haar echter meer zien in deelen, waar men die minder zoude vermoed hebben.

Den val nagaande, zoude men hier eerder belangrijke aandoeningen van het ruggemerg te gemoet gezien hebben; het naauwkeurig in het werk gesteld onderzoek deed echter hier geene sporen van vinden.

Daar men zeer dikwijls na beenbreuken, waar de lijder lang op den rug moest liggen, aandoeningen der nieren ontwaart, is derhalve de ziekelijke gesteldheid der nier hieraan ten deele toe te schrijven? of liever is de waarschijnlijke ontsteking van dezelve over het hoofd gezien, terwijl de aandacht welligt te zeer door de beenbreuk werd afgeleid. In allen gevalle blijkt, dat men later niet genoeg de ontwikkeling der opgegevene verschijnselen gewaardeerd heeft.

De bepaling van het gebrek viel bij het leven wel moeijelijk, hoezeer de teekens van belangrijke afwijkingen onmiskenbaar waren; was het gebrek nu niet juist te bepalen, zoo veel te omzigtiger behoorde men in de behandeling te zijn, die bij eene moeijelijke diagnosis nimmer stond symptomatisch te zijn (5). Het vooral steeds opgetrokkene linkerbeen laat zich nu genoegzaam verklaren; daar en de *psoas magnus* en de *iliacus internus* de dijen naar boven trekken, wanneer de romp vast staat, kan men opmaken, waarom bij deze gelegenheid de lijder met het been krom getrokken naar boven lag. Dit deed ook het vermoeden rijzen, of

---

(5) *Maluntque cohibere gradum, quam per tenebras illidere.*

Gaubius Path. § 44.

er foms een *psoas abfces* te wachten was, offchoon gemis van opzetting en gezwel in de liezen, dit gevoelen minder waarfchijnlijk maakten, zoo als dit bij de uitkomst is gebleken.

Dit geval verlevendigt tevens de herinnering van eene in het jaar 1812 gedane lijkopening van eenen in het hospitaal alhier overledenen Spanjaard. Hij behoorde onder degenen, van welke wij reeds vroeger bij eene andere gelegenheid gefproken hebben (6). In zoo verre wijkt de ziektegefchiedenis van de pas voorgeftelde af, dat de verfchijnfels meer het gevolg fchenen van algemeene verzwakking en wegkwijning (*cachexia nosocomialis*), dan dat er een belangrijk plaatfelijk lijden te vermoeden ware geweest.

Behalve voortdurende pijnen in de lendenen, waardoor de beweging meer belemmerd dan belet werd, vertoonden er zich geene belangrijke en min gewone toevallen.

Na den dood vonden wij echter, terwijl de buiksingewanden niets bijzonders opleverden en tot verdere nafporing uit de buiksholte genomen waren, de beide *musculi iliaci interni* geheel uitgezet, flets, en wankleurig. Bij de infnijding was de gewone bewerktuiging geheel veranderd en, in plaats van een uit verfchillende fpiervezels zamengefteld ligchaam, werd een zak gevonden, gevuld met zoodanige ftof, als de *fungus haematodes* oplevert. Beide fpieren waren op gelijke wijze ontaard, doch meer nog de

---

(6) Over de Hospitaalverfterving HIPPOCRATES *Magazijn*, 5. *deel*, 1. *ftuk*, *bl.* 72.

linker, terwijl onder dezelve niet alleen reeds het beenvlies van het heupbeen vernietigd was, maar insgelijks op onderscheidene plaatsen beenbederf bestond.

Het bekken is welligt nog voorhanden in de verzameling van wijlen mijnen hooggeschatten leermeester S. J. BRUGMANS, aan wien ik toen ter tijd dit geval heb medegedeeld.

Ook vond men verder nog dergelijke stof, als in welke de genoemde spier was overgegaan, tusschen de bilspieren tot aan het heupgewricht. Deze spieren zelve waren niet aangedaan, slechts bleek van kleur en flets.

Bij een langs het been voortgezet onderzoek, werd er omtrent het midden van het dijbeen nog eene in eenen zak beslotene stof, als boven gemeld is, gevonden, welke op het been tegen den *vastus internus* lag en mede het beenvlies vernietigd had.

Lijkopening van eenen krankzinnigen.

J. V. om krankzinnigheid naar het Rijks Hospitaal gezonden, bleef in dien toestand zonder merkbare verandering, van den 30 Augustus 1827 tot den 27 Januarij 1829, wanneer hij door eene kortstondige catarrhale aandoening, met toenemende bezetting der borst, binnen weinige uren overleed. Van zijne vroegere leefwijze en aanleidende oorzaak tot deze gesteldheid werd slechts het navolgende vernomen.

Hij had vroeger het voorkomen van een bloed-

rijk en wel ontwikkeld geſtel te zijn; zijne vermogens moeten gering, zijne gemoedsgeſteldheid doorgaande neerſlachtig geweest zijn; ongeregeld in zijne leefwijze, was hij tevens zeer aan den drank overgegeven.

Eene te leur geſtelde liefde wordt beſchouwd aanleidende oorzaak ter verſtands-verbijstering gegeven te hebben; men wil hem meermalen aangetroffen hebben, als in geſprek zich wanende met het voorwerp zijner liefde.

In de laatſte tijden van zijn verblijf in het Hospitaal, lag hij bij voortduring te bed, verontreinigde zich telkens, gebruikte met gulzigheid hetgeen hem werd aangeboden, en betoonde niets van hetgeen men redelijkheid noemt (1). De lijkbeſchouwing levert het navolgende op:

Uitwendig voorkomen. Het gelaat vertoont in de wezenstrekken ook nog na den dood de in het leven bestaan hebbende waanzinnigheid (*fatuitas, amentia.*) Het ligchaam is vermagerd, en door de langdurige ligging zijn de beenen krom getrokken. De onderſte ledematen zijn in evenredigheid meer vermagerd dan de bovenſte.

De ſchedel is ſcheef gevormd, zoo dat de regter zijde vooral naar voren eenen grooteren boog vormt dan aan de tegenovergeſtelde zijde. Ter plaatſe van de *glandulæ Pacchionii*, vasthechting van de *dura Meninx* en verdikking dezer klieren. De *arach-*

---

(1) Geheel die geſteldheid is zoo kort als voortreffelijk beſchreven door FRIEDLAENDER, *Fundamenta doctrinae pathologicae.* § 244.

noïdea verdikt, ondoorſchijnend, vooral aan de achterbovenzijde, onder haar eenig weiachtig vocht. Aan de onderzijde minder teekens van *arachnoïtis*. De *pia mater* aan de linkerzijde vaster met de herſenzelfſtandigheid vereenigd dan naar gewoonte. Eene aanmerkelijke hoeveelheid vochts op den grond des ſchedels. De zenuwen natuurlijk, uitgenomen de *nervi olfactorii*, die eenigzins vaster zijn. De grijze ſtof (*pars cinerea*), donkerder dan gewoonlijk; in den omtrek der *commisſura anterior* donkerder gekleurd. De zelfſtandigheid der herſenen over het algemeen vaster dan in den gewonen toeſtand. Dezelve vertoont veelvuldige bloedſtippen. De *plexus choroïdeus* ſterk opgezet, hoog rood; de *ventriculi* gevuld met een helder vocht. In de *glandula pinealis* voelt men ongemeen weinig zand. Het *cerebellum* bijzonder klein. Bij de doorſnede en drukking ziet men duidelijke bloedſtippen uit hetzelve voortkomen. De ſlijmklier is rooder en harder van weefſel, dan men die gewoonlijk vindt. Ook de *tunica arachnoïdea*, welke de *medulla ſpinalis* omkleedt, is verdikt. De vaten langs den geheelen loop zeer ontwikkeld. Hunne taksverſpreiding in de *cauda equina* geeft aan dit gedeelte eene helder roode kleur, zoodat tot aan de fijnſte zenuwdraden men duidelijk de bloedvaatjes kan onderſcheiden. De grijze zelfſtandigheid even als in de herſenen ſterker gekleurd. Het geheele ruggemerg over deszelfs geheele lengte harder, omtrent de lendenen eenige verzameling van vocht.

Buikholte. De lever vergroot, liggende geheel in de *regio epigastrica*, dringende de maag uit hare natuurlijke plaats; de galblaas klein, langwerpig

De gal is zwart donker, lijmachtig, en in geringe hoeveelheid aanwezig. In de zelfstandigheid der lever naar het middenrif ontdekt men een boven haar uitpuilend zakgezwel, hetwelk door eenige draadvormige verlengsels aan hetzelve is vastgehecht. Opengesneden is deze zak zeer verdikt, in denzelven twee tegen elkander aanliggende, niet in een loopende *waterblazen;* de eene geopend, is inwendig zonder vocht, doorschijnend, helder als zuiver gelei. Tusschen den zak en de waterblazen slijmachtige weefsels van onderscheiden kleur van het lichter geel tot het donker groen, of het door galstof zoodanig gekleurd ware. De milt middelmatig, wit grijs over de geheele oppervlakte en rimpelig, bij de doorsnede natuurlijk. De maag klein, de darmen natuurlijk. Het net met de ingewanden vergroeid. De regter nier hooger gelegen dan de linker. Overigens zijn zij matig groot, en haar maaksel natuurlijk.

Borstholte. De longen met de *pleura costarum* aan beide zijden ten sterkste vergroeid. De *pleura* is vooral verdikt. De zelfstandigheid der longen verhard, met *tubercula* als bezaaid, en geheel en al ontaard, zoodat verscheidene gedeelten in eene grijze *hepatisatie* zijn overgegaan. In het hartezakje eene gewone hoeveelheid weivocht. Het hart matig ontwikkeld en bedekt met vet.

Deze waarneming met die van vroegere schrijvers vergelijkende, inzonderheid met die van MORGAGNI (2) zelven, of door hem van anderen over-

---

(2) *Lib.* 1. *Epist* 8. art. 4. 15. *cet.*

genomen, zoo ontwaren wij, dat meerdere *vastheid* der herfenzelfstandigheid *meestal* met *krankzinnigheid* gepaard ging. Hem fchijnt zoodanige gefteldheid vrij algemeen te zijn voorgekomen, wanneer hij zegt: „ *ut istius modi insanorum cerebrum aptissimum censeam ad persequendum interius nervorum origines.* cet.; vergelijk ook art. 15, *septies autem id est semper duritiem cerebri deprehendimus*. Desgelijks vindt men er meestal gewag gemaakt van de roodheid der vaatvlecht. Dat evenwel vermeerderde zamenhang niet altijd het gevolg van dergelijke aandoening is, fchijnt uit eene andere ons medegedeelde lijkopening te blijken, waar de herfenzelfftandigheid over het *algemeen natuurlijk* op *enkele* plaatfen zelfs eenigzins verweekt fcheen. In tegenoverftelling van ons geval, werden *daar* de reukzenuwen als platte, fmalle, naauwelijks te zamenhangende ftrepen gezien, wier *bulbi* niet meer aanwezig waren, maar in derzelver plaats eene half doorfchijnende naauwelijks zamenhangende gelei vertoonden. Ook in dit geval was de *arachnoïdea* ondoorfchijnend en verdikt, de *pia mater* met bloed gevuld. De herfenzelfftandigheid meer rood dan gewoonlijk, terwijl de *corpora striata* bijzonder donkerkleurig waren. Het is derhalve meer dan waarfchijnlijk, dat *arachnoitis* bij krankzinnigheid veelal eene hoofdrol fpeelt. Hetgeen verder over de ontfteking van dit vlies zoude kunnen gezegd worden, ftellen wij tot eene andere gelegenheid uit, wanneer het mag blijken, dat deze bijdragen niet geheel ongevallig zijn.

Vorming van een' kunstigen oogappel door verplaatsing van een gedeelte des oogappelrands van het regenboogsvlies (coreparelkysis.)

Daar er tot nogtoe, voor zoo verre mij bewust is, geene voorbeelden van oogappelvorming volgens de wijze van den heer VAN ONSENOORT zijn bekend gemaakt, dan door den uitdenker dezer methode zelve, zoo komt het mij voor, dat alle gevallen, die de deugdelijkheid van deze vaderlandsche uitvinding kunnen staven, met toegeeflijkheid zullen ontvangen worden; het is daarom, dat ik de vrijheid neem, de kunstbewerking, door mij verrigt en met eene gelukkige uitkomst bekroond, het genees- en heelkundig publiek mede te deelen, opdat eene methode zich meer en meer verbreide, die boven de overige wijzen van oogappelvorming zelfs binnen de *corodialysis* meermalen door mij gedaan en die buitenslands voor de in de meeste gevallen aanwendbaarste en het meest het doel bereikende wordt aanbevolen (1), veel voorheeft: immers heeft men

(1) Zulks is het geval in Duitschland, zie C. H. WELLER, die Krankheiten des menschlichen Auges enz., pag. 217. — De Franschen, en wel vooral DUPUYTREN zijn van een geheel tegenovergesteld gevoelen en beschouwen de *corodialysis*, ten minste wanneer de beklemming in het hoornvlies volgens de wijze van LANGENBECK gedaan wordt, als de slechtste methode, „Enfin le procédé qui consiste à fixer entre les lèvres de la plaie de la cornée une portion de l'iris est la plus mauvaise." (DUPUYTREN)

Mijne ondervinding evenwel spreekt voor het gevoelen der Duitschers, de grondleggers der tegenwoordige in theorie zoo schoone, als in praktijk heilzame ophthalmologie.

hier geene verbloeding, die bij de losmaking der *iris* van den haarwijzen band altijd plaats heeft, en welke den operateur zoo zeer in het voleindigen zijner operatie hindert; noch de braking het, de verſcheuring der *nervi ciliares*, dikwijls vergezellend toeval, waardoor de geheele kunstbewerking kan vergezeld worden, te vreezen; en veroorzaakt onze operatie zoo weinig pijn, dat de lijder mij verzekerd heeft, dat een kind deze zoude kunnen doorſtaan, gelijk zijne woorden waren.

Zonder mij verder met het algemeene dezer operatie intelaten, ga ik dadelijk tot de beſchrijving der door mij verrigte over.

P. OSTERMEIJER, oud 32 jaren, geboren te Nymegen, van het korps Marechausſée, hebbende eene lange geſtalte en een bloedrijk, lymphatisch temperament, had, offchoon van een gezond geſtel en van erflijken aanleg bevrijd, herhaalde malen aan oogontſtekingen geleden, die evenwel, zonder gebreken in de weefſels van het oog natelaten, waren genezen, tot dat hij eindelijk in Julij van het jaar 1828, zonder zich aan bijzondere oorzaken te hebben blootgeſteld, aan beide oogen eene *iritis ſerosa* kreeg, die door derzelver uitgangen, zoo verwoestend was, dat onze patient als blind konde beſchouwd worden: eindelijk werd hij den 3 Maart met nog eenige andere lijders ons uit 's Hertogenbosch toegezonden. Wij vinden beide oogen in den volgenden toeſtand:

Linker oog. De *iris* aan de onder buitenzijde, met de achterſte vlakte van het, de *cornea* bekleedend gedeelte der *membrana humoris aquæi* vereenigd; (*ſynechia anterior partialis*) druifgezwel-

vormige uitzetting van het oog op deze plaats; verduistering van het overige niet met de *iris* vereenigde deel der *cornea*, zoo dat de lijder slechts nog maar dag en nacht konde onderscheiden.

Regter oog. Vasthechting der *iris* als boven, aan de binnen onderzijde, *leucoma cretaceum* van het grootste gedeelte der *cornea*, zoo dat de oogappel geheel bedekt, doch het buitenste derde gedeelte van het hoornvlies vrij was, welk vrij gedeelte evenwel deszelfs doorschijnendheid eenigermate verloren had. Met dit oog konde de lijder geheel van ter zijde de schemering der voorwerpen, die nabij hetzelve gehouden werden, nog even zien.

Daar de geringe verduistering (*obscuratio nebeculosa*) van het buitenste derde gedeelte der regter *cornea*, geene tegenaanwijzing tot het doen der operatie was, beschouwde ik dit oog als geschikt tot de vorming des oogappels volgens de bovengezegde wijze.

Mijn voorstel werd gretig door den lijder aangenomen, en bepaalden wij, dat de uitvoering daarvan binnen weinige dagen, wanneer het weer gunstig was, zoude plaats hebben; dan, OSTERMEIJER had slechts weinige dagen in de zaal voor oogziekten bestemd getoefd, of hij kreeg eene *ophthalmo-blennorhoea* (2), die mij tot op den 2 April ver-

---

(2) Ik heb het meermalen waargenomen, dat de lijders, die met gebreken der oogen in de hospitalen komen en bij welke de ontsteking geheel geweken is, zonder zich aan bijzondere duidelijk en in het oog loopende oorzaken te hebben blootgesteld, door eene als bovengezegde chronische

hinderde de operatie uit te voeren; toen echter, geene tegenaanwijzingen meer bestaande, verrigtte ik dezelve in tegenwoordigheid der officieren van gezondheid, van de land- en zeemagt, die tot voortzetting hunner studie bij het instructie-hospitaal gedetacheerd zijn. Ter herinnering voor de lezers van dit tijdschrift, zal ik de wijze, hoe deze operatie uit te voeren, hier kortelijk aangeven, hen overigens verwijzende naar de werken van den Heer VAN ONSENOORT (3), waar alles uitvoeriger is behandeld.

Na den oogappel eenige uren te voren, zoo veel mogelijk, door het indroppelen van eene oplossing van het *extractum hyoscyami nigri* verwijd te hebben, werd de lijder in een wel verlicht vertrek, op eenen stoel, zoodanig geplaatst, dat het licht slechts van voren in het oog kon vallen; een helper achter hem staande, bood deszelfs borst tot steunpunt van zijn hoofd aan, en ligte het bovenste ooglid met den wijsvinger der regterhand op; ik zelve

---

conjunctivitis worden aangetast, die lang kan aanhouden, wanneer de man met meerdere oogzieken in dezelfde zaal ligt, doch die spoedig voor de aangewende middelen wijkt, wanneer men hem isoleert. Pleit dit mede niet voor het gevoelen der heeren FALLOT en VARLEZ, omtrent de oorzaak der in onze armée heerschende oogziekte? geuit in hun onlangs uitgekomen werk: *Recherches sur les causes de l'ophthalmie etc., Bruxelles* 1829.

(3) De operative heelkunde, stelselmatig voorgedragen door A. G. ONSENOORT, Ie. deel, pag. 266 enz. Bijdragen tot de geschiedenis der vorming van een' kunstigen oogappel enz., pag. 18 enz.

ftond voor den lijder en trok met mijnen wijsvinger van de regterhand het onderfte ooglid naar beneden, het oog nu eenige malen voorzigtig met het heft van de lans van VAN ONSENOORT, die ik in de linkerhand hield, aangeraakt hebbende, op dat de lijder zich hieraan zoude gewennen, en het oog ftil kunnen houden, maakte ik met de genoemde lans aan de buiten boven zijde op ééne lijn affftands van het doorfchijnende hoornvlies de opening in den harden oogrok, de lans nu tegen het haakje verwisfelende, werdt dit laatfte werktuig door de opening langs de achterfte vlakte der *iris* gebragt, en trachtte ik den oogappelrand te vatten; hetgeen dadelijk gelukte, de *iris* nu door het haakje naar buiten halende, beklemde ik een gedeelte van dezelve in de opening, waarop het oog dadelijk gefloten werd; na eenige oogenblikken het oog op nieuw geopend hebbende, vond ik, dat de beklemming ftand hield, en dat er een vrij groote driehoekige *pupil* gevormd was: ik bragt nu de oogleden andermaal tot elkanderen, en floot dezelve door een engelsch pleistertje; verders werd er een in koud water gedoopt kompres op het geopereerde oog en een tweeoogig verband aangelegd, het niet geopereerde oog werd hierdoor ook gefloten, ten einde de *confenfuele* werking van dit oog op het andere voor te komen.

Tot des anderendaags had de lijder volftrekt geene pijn, doch nu ontftond dezelve in geringe mate, waarom ik hem acht bloedzuigers om den regter oogkuil liet aanzetten; deze veroorzaakten eene rijkelijke bloedontlasting en deden de pijn geheel verdwijnen; den derden dag het oog openende, kon

de lijder de voorwerpen nabij hetzelve gehouden zien, vond ik de pupil in eenen gewenschten staat, doch de *Conjunctiva* rood in eenen chronischen ontstoken toestand; de uitbreiding dezer ontsteking op de *Cornea* vreezende, liet ik den lijder, daar er geene aanwijzingen tot het doen van bloedontlastingen meer bestonden een *Vesicatorium ad Nucham* appliceren hem driemalen daags eenige droppelen van een mengsel bestaande uit *L. L. Sydenh. gtt.* xv. *Aquæ destill. unc.* ß in het oog vallen en diende hem inwendig de *Calomel* toe; onder deze behandeling was op den tienden dag de ontsteking genoegzaam verdwenen en offchoon de *Cornea* dien graad van doorschijnendheid nog niet had, dien dezelve onder de voortzetting der behandeling kan verkrijgen, zag de lijder nu duidelijker en verklaarde hij zich zelven te kunnen leiden.

Het beklemde deel der *Iris* vertoonde zich als een gezwelletje, hetwelk den lijder niet alleen niet hinderde maar hij zelve niet eens voelde.

Den 13 dag konde OSTERMEIJER op twee voeten afstands zelfs kleine voorwerpen zien en onderscheiden. Onder de aanwending van hiertoe geschikte middelen, te bekend om vermeld te worden, herkreeg dit gedeelte der *Cornea* genoegzaam derzelver natuurlijke doorschijnendheid en verliet de lijder nog in April het hospitaal.

Utrecht den 30 April 1829.

J. F. KERST,
Chir. Majoor belast met de heelkundige dienst bij het Rijks Hospitaal voor de Instructie te Utrecht.

Omkeering der baarmoeder waargenomen,

door

G. SALOMON.

De omkeering der baarmoeder (*inverſio uteri*) komt gelukkig zeldzaam voor. Wanneer men de ſchriften van verloskundige ſchrijvers doorbladert, dan vindt men, dat ervarene mannen dit toeval, gedurende eene lange kunstoefening, ſlechts zeldzaam ontmoet hebben. Saxtorph is de eenigſte, die, zoo veel mij bekend is, deze ziekte vijf maal heeft gezien (1).

Het is eene bekende zaak, dat de omkeering der baarmoeder, waarbij de inwendige wand van dit ingewand omgekeerd wordt, en of nog niet door den moedermond gezakt is (*inverſio incompleta*), of door den geopenden moedermond doorzakt, en geheel, hetzij ſlechts in de ſcheede, of buiten de vrouwelijkheid hangt (*inverſio uteri completa cum prolapſu*) in verre weg de meeste gevallen (men zou kunnen zeggen altijd, als men de hoogst zeldzame omkeering der baarmoeder, door een' polypus veroorzaakt,

(1) Acta Regiæ ſocietatis medicae Havnienſis. vol. 3.

uitzondert,) alleen bij kraamvrouwen (2), kort na de geboorte van het kind voorkomt, en gewoonlijk na eene ondoelmatige en verkeerde behandeling bij het wegnemen der nageboorte. Doch mag ik ook als bekend onderftellen, dat niet alle omkeeringen der baarmoeder bij kraamvrouwen door verzuim veroorzaakt worden, daar verfchillende oorzaken, tot het ontftaan van dit ongeval aanleiding kunnen geven, als hevige, fchielijk op elkander volgende weeën, een wijd bekken, eene verlamming der baarmoeder enz. zoo als zulks genoegzaam blijkt uit de waarnemingen van CANOLLE (3), SAXTORPH (4), RUYSCH (5),

(2) BOYER verhaalt in zijn Traité des maladies chirurgicales *T.* 10. *p.* 487, dat PUZOS dit gebrek ook bij meisjes en bij vrouwen, die nimmer gebaard hadden, zou waargenomen hebben; ik heb echter reden, de gegrondheid daarvan in twijfel te trekken, tenzij de *inverfio uteri* in die gevallen eene aangeborene ziekte (*vitium congenitum*) ware, hoedanig een geval door BAUDELOCQUE is waargenomen.

(3) CANOLLE verhaalt in het Recueil périodique de la fociété de médec. de Paris. tom. 3., dat bij eene ongehuwde vrouw, die zonder eenige hulp ftaande en zeer gemakkelijk gebaard had, de *uterus* van zelfs omgekeerd werd, ten gevolge waarvan die ongelukkige overleden is.

(4) l. c. Vierde waarneming. Hier was de *inverfio uteri* het gevolg van eene zeer fchielijke en onder hevige weeën verrigte verlosfing.

(5) In de adverfaria anatomica. dic. II. p. 38 lezen wij het volgende: „ Liberabam parturientem ab infante, qui jam eductus de corpore materno hærebat in præcincto, fequebatur fine ulla omnino adhibita vi placenta cum membranis quam facillime, interim momento citius, uno impetu, fequе-

LE ROUX (6), J. C. STARK (7) en anderen. In eene kunstoefening van 31 jaren heb ik dit toeval niet meer dan tweemaal gezien. Ik zal beide deze gevallen mededeelen.

Eerste waarneming.

In de maand Julij 1805 werd ik bij eene sedert twee uren verloste vrouw, moeder van verscheidene kinderen, verzocht, wegens een gevaarlijk toeval, dat der kraamvrouw was overkomen. De vroedvrouw, die de vrouw verlost had, berigte mij, dat, nadat de verlossing van kind en nageboorte zeer voorspoedig en gelukkig afgeloopen was, de

---

batur hanc sua sponte inversus uterus; sensi statim quid rei esset, duxi retro complicatisque cruribus puerperam lecto imposui. Didici hinc," voegt hij er bij, „haud ita temere imputari debere obstetrici, quod partuum vitio naturæque culpa evenire potest." Ik heb deze plaats zoo veel te liever hier afgeschreven, daar de arme vroedvrouwen al het ongeluk, dat er gebeurt, met of zonder schuld, vergelden moeten; en niet zelden worden haar de verkeerde handelingen van onkundige te hulp geroepene vroedmeesters ook al op de schouderen gelegd.

(6) Observat. sur les pertes de sang des femmes en couches, p. 57, verhaalt een dergelijk voorbeeld, dat zijnen leermeester LEVRET is voorgekomen, hetwelk hij in zijne lessen aan zijne leerlingen heeft medegedeeld.

(7) Neues Archiv für die Geburtshülfe, 2 B. 2 St. p. 348. Hier ontstond eene volkomene omkeering der baarmoeder 24 uren na de verlossing, louter uit verlamming (*atonia*), daar de moederkoek nog geheel aan den *uterus* vast gehecht van zelfs met de baarmoeder uit de scheede gedreven werd.

kraamvrouw onvoorziens hevig was begonnen te vloeijen, en dat onder hevige pijn een vreemd ligchaam uit de vrouwelijkheid zich had ontlast, weswege zij mijnen raad wilde inwinnen.

De kraamvrouw had eene doodelijk bleeke kleur, koude extremiteiten, een' zeer fnellen, kleinen pols, zij konde naauwelijks eenig geluid geven, braakte onophoudelijk, klaagde al ftenende over hevige, brandende pijn in de lendenen en in het bekken; de buik was week, de bij kraamvrouwen voelbare globuleufe baarmoeder was over de fchaambeenen niet te ontwaren; zij zwom voorts in bloed, terwijl tusfchen de dijen een roode, weeke, vleeschachtige zak ter lengte van omtrent negen duimen uit de vrouwelijkheid hing, die bij het aanraken zeer pijnlijk was. Het bleek weldra, dat de baarmoeder omgekeerd en uitgezakt was (*inverfio uteri completa c. prolapfu*).

Ik liet de kraamvrouw' een teug wijn geven en haar dwars over het bed plaatfen met in de kniën gebogene dijen, de lendenen hooger dan het bovenlijf, en ging terftond tot het terugbrengen van de uitgezakte deelen over.

Daar de fcheede almede omgekeerd en uitgezakt was, begon ik het eerst deze in het bekken terug te brengen; dit gelukt zijnde, ligtte ik met de linkerhand, die even als de regter in olie gedompeld was, de baarmoeder op, terwijl ik de kegelvormig gevouwene vingers der regterhand tegen den bodem der baarmoeder plaatfte; deze langs de as van het bekken naar binnen en boven fchuivende, tot dat hij en de geheele baarmoeder in de natuurlijke plaatfing gebragt was. Mijne hand nu in de holligheid

van den *uterus* latende, wreef ik met de andere hand van buiten den onderbuik, waarop weldra krachtige zamentrekkingen volgden, welke het langer vertoeven der hand in de baarmoeder overtollig maakten; ik trok dezelve langzaam terug en naar buiten, liet den onderbuik met warmen brandewijn vlijtig wasſchen, en bragt eene in koud water en azijn natgemaakte ſpons in de ſcheede, om het weder uitzakken van den *uterus* voor te komen. Ik liet tot hetzelfde einde de kraamvrouw met het bekken hooger dan met de lendenen liggen, en beval haar aan, om de dijen geſloten te houden.

Terſtond na de repoſitie verminderden de kort te voren zoo hoogst gevaarlijke toevallen, die verder onder het toedienen van *cardiaca* en *roborantia* en onder eene behoorlijke leefwijze, al meer en meer verbeterden, met dat gevolg, dat binnen weinige weken de vorige gezondheid terug gekeerd was, en dat deze vrouw twee jaren daarna wederom gelukkig gebaard heeft, zonder toevallen van eenigen aard te ondervinden.

Deze waarneming, welke zich niet onderſcheidt van vele gelijkſoortige bekende gevallen, zoude ik gewisſelijk niet medegedeeld hebben, hadde ik daartoe geene aanleiding gekregen, door de volgende waarneming, die wegens hare uitkomst tot de zeldzame moet gerekend worden, en in dit opzigt mijns inziens overwaardig is bekend te maken.

Het zij mij echter vergund, eer ik van deze eerſte waarneming afſtappe, de twee volgende aanmerkingen aan te ſtippen.

De eerſte is deze; dat de *inverſio uteri* in dit geval van zelve, zonder toedoen der vroedvrouw,

ſchijnt ontſtaan te zijn, te weten, door de al te ſchielijke ontlasting van kind en moederkoek, bij eene geſchikte dispoſitie; daar de vrouw een wijd bekken en laxe rekbare teeldeelen had; uit het verhaal der vroedvrouw en der aanwezige vrouwen is mij ten minſte gebleken, dat er niet meer dan gewone pogingen tot het wegnemen der placenta gedaan zijn; ook heb ik geenerlei overblijfſels van den moederkoek of van de vliezen aan den *uterus* gevonden.

Mijne tweede aanmerking is, dat het reponeren van eene omgekeerde en uitgezakte baarmoeder, in de meeste gevallen gelukkig verrigt zal kunnen worden, hoe gevaarlijk de toevallen ook zijn, welke deze ziekte bij haar ontſtaan vergezellen, mits men tijdig de noodige hulp aanbrenge, en als de *uterus* en inzonderheid de moedermond nog niet zamengetrokken en ontſtoken, maar integendeel week en rekbaar is.

Tweede waarneming.

Zekere vroedvrouw kwam den 18 October 1828, tegen middernacht, mijne hulp inroepen bij eene 20 jarige, eertijds gezonde, gehuwde perſoon, met name Eliz. van Leuven, die 's avonds te half zeven uren van den vorigen dag verlost geworden was van een levend kind, en bij welke, dat na ſedert omtrent een uur, een rood, hard vleezig zeer gevoelig ligchaam, uit de ſchaamdeelen onder hevige pijn was uitgedreven geworden, hetwelk door de omſtanders voor een tweede kind werd gehouden, doch door de vroedvrouw erkend was te zijn de omgekeerde en uitgezakte baarmoeder.

Omtrent de toedragt der verloſſing en wat daar-

op gevolgd is, werd mij berigt, dat de arbeid 24 uren had geduurd; dat de weeën in het begin flaauw waren geweest, daarna ſterker waren geworden, en de verlosſing eindelijk gelukkig was afgeloopen; dat de moederkoek niet zoo ſpoedig als gewoonlijk was gevolgd, en dat de vroedvrouw, volgens voorgeven der aanwezige vrouwen, de moederkoek met geweld en onder ſterke vloeijingen had weggenomen, daar zij bij eene andere barende werd opgeëischt. Na het vertrek der vroedvrouw bleef de bloedvloed zeer ſterk, de pijn hevig en aanhoudend, beide deze toevallen duurden den nacht en den daaropvolgenden dag met afwisſelende hevigheid voort, waartegen door den ſtadsdoctor eene *emulſio anodyna* en door de vroedvrouw koude ſtovingen waren aangeraden geworden. De pijn was perſende en aan weeën gelijk. Onder dergelijke, maar heviger perſingen werd eindelijk omtrent één uur voor mijn bezoek het boven gezegde ligchaam uit de *genitalia* gedreven, en uit dien hoofde de vroedvrouw ontboden.

Tot het bed der kraamvrouw naderende, vond ik, dat dezelve eene kleine, welgevoede, blonde perſoon was, hare oogen ſtonden flaauw, de kleur van het aangezigt was bleek, die der lippen blaauwachtig; de ſtem zwak, naauwelijks verſtaanbaar, klagende over pijn in den onderbuik, in de lenden en in het uithangende deel. Dit laatſte had eene peervormige gedaante, eene oneffene oppervlakte, de grootte van een kinderhoofd, en eene bruinachtig roode kleur; het was bij de aanraking zeer gevoelig, meest doorgaans bedekt met geſtold bloed en gedeeltelijk met de vliezen van het *ovum*, hier en daar zaten er stukjes van den moederkoek nog aan.

vast. Er werd nu nog gestadig veel bloed uit het uithangende ligchaam ontlast. De warmte der kraamvrouw was merkelijk verminderd, de pols zwak, klein, menigvuldig en snel; van tijd tot tijd kreeg de lijderesse flaauwten. De onderbuik was opgezet, gespannen en zeer pijnlijk bij het aanraken; boven de schaambeenen konde men den *uterus* niet bespeuren, zoo als gemeenlijk bij jong verloste-vrouwen plaats heeft. Ging men met een paar vingers langs het uithangende ligchaam in de scheede, (de *vagina* was niet uitgezakt), dan vond men hare holte ruim, uitgerekt, genoegzaam geheel glad; het uithangende deel eindigde in de scheede in een' trapsgewijs dunner wordenden steel, zoodanig dat deszelfs uiteinde op de hoogte van het *promontorium ossis sacri* niet meer dan de dikte van een paar zamengevouwen vingers had. Daar er geen moedermond boven, noch beneden gevonden werd, maakte deze omstandigheid, gevoegd bij de andere bovengemelde kenmerken, de *diagnosis* zeer duidelijk, en werd de uitspraak der vroedvrouw bevestigd, dat het uithangende deel de omgekeerde en uitgezakte baarmoeder was.

De spanning en opzetting van den onderbuik, door de gevulde pisblaas veroorzaakt zijnde, werd dezelve terstond door de kunst van eene zeer groote hoeveelheid urin ontlast, waardoor de spanning en pijn van het *abdomen* opgeheven werd.

De kraamvrouw, gelijk bij de eerste waarneming gedaan is, in eene geschikte plaatsing gebragt zijnde, werd de repositie beproefd, dan dit werd onuitvoerbaar bevonden, even zeer wegens de dikte en hardheid der wanden des buiten de *genitalia*

hangenden *uterus*, als wegens de kleinen omtrek van deszelfs steel, zijnde deze de hals en de zamengetrokkene moedermond, door welke de omgekeerde bodem en ligchaam had moeten terug- en doorgevoerd worden. Elke poging tot dat einde aangewend, was daarenboven vermoeijend en pijnlijk voor de reeds te zeer uitgeputte vrouw, weshalve weldra hiervan moest afgezien worden, daar door verdere pogingen meer nadeel dan nut zoude te weeg gebragt zijn geworden. Ik vergenoegde mij liever daarmede, om het uithangende deel in de scheede terug te voeren, hetwelk gelukte, maar niet zonder moeite.

Men gaf nu der bijna stervende vrouw rust, reikte haar eenige verkwikking, na in de *vagina* eene in water en azijn gedoopte spons ingebragt te hebben, deels om de nog voortdurende vloeijing te stuiten, en anderdeels om het naar buiten zakken van de baarmoeder te beletten.

De pijn was na het terugbrengen van den *uterus* merkelijk verzacht. — Ik schreef bloedstelpende en opwekkende artsenijen voor, doch wanhoopte ik dit ongelukkig voorwerp wederom levende te zullen ontmoeten.

Den volgenden ochtend, den 19 October, vond ik tot mijne verwondering de kraamvrouw niet alleen nog levende, maar zelfs in eenen beteren toestand, offschoon zij den nacht met veel pijn en slapeloos had doorgebragt. De stem, het uitzien en de warmte waren verbeterd, de tong en huid droog, de pols zeer snel en klein, de buik week, niet pijnlijk bij de betasting; de *vagina* was zeer gevoelig, inzonderheid echter de baarmoeder, die hard en heet was,

de vloeijing merkelijk verminderd; er was veel dorst en geen eetlust. De toeſtand der baarmoeder en de koorts deden mij van artſenijen veranderen. Ik ſchreef nu het volgende voor:

℞ *Camphor gr.* vi.
Sal. ſedat. Homberg. dr. i.
Sacchar. alb. dr. ii. *M. f. pulv.*

Divid in xii *part. aq. S.* Alle 2 uren een poeder, en daarnevens eene *emulſio amygdal.* met *ſyrup. pap. alb.*

Ik liet voorts laauwe inſpuitingen in de ſcheede doen van eene *infus. flor. alth. herb. malv. hyoscyam.* en *cicutæ*, en eene ſpons in dit vocht gedoopt in de *vagina* brengen.

's Avonds was de toeſtand dezelfde; de urin nog niet geloosd zijnde, werd de catheder geappliceerd.

20 *October.* Onrustige nacht, geene merkbare verandering in den toeſtand; geene urinlozing en ontlasting; dezelfde artſenijen werden voortgebruikt en een *clysma* voorgeſchreven.

21 *October.* Onrustige nacht met verheffing van koorts; de borſten beginnen zich met zog te vullen. De onderbuik is wederom pijnlijk en geſpannen, wegens gebrek aan urinlozing. Catheder en dezelfde artſenijen. De kraamvrouw het vermogen niet hebbende, om het kind de borst te reiken, worden ze door eene vrouw uitgezogen. Er moest 's avonds een tweede *clysma* gezet worden, daar het eerſte geene werking gedaan had.

22 *October.* Wegens ſterke koortsverheffing, ijlen en convulſive bewegingen, is de nacht zeer onrustig doorgebragt geworden. Het klisteer heeft den vorigen avond vele harde *fæces* ontlast; de urin moest wederom door kunst geloosd worden. Bij mijn

bezoek vond ik evenwel de koorts niet zoo hevig; de pols was klein en ſnel, groote zwakte, veel hoofdpijn, weinig vloeijing. De *uterus* blijft bij het aanraken zeer pijnlijk, hij is nogtans minder heet en iets weeker, hij ſchijnt ook iets kleiner van omtrek te zijn; de buik is week. Aan het omkeeren der baarmoeder, hetwelk dagelijk beproefd werd, was nu evenmin als bij mijn eerſte bezoek te denken. Ik gaf derhalve deze poging eens vooral op. 's Avonds is wederom met goed gevolg een klisteer gezet.

23 *October*. Zeer onrustige nacht, veel hoofdpijn, de koorts duurt onafgebroken voort; de huid is week en uitwaſemend. Sedert de nacht kwelt de kraamvrouw een drooge hoest. De artſenijen werden verwisſeld met de volgende:

℞ *Mucilag. g. arabic. unc.* ii. *Sal. ſedat.* HOMBERG. *dr.* ß *Aq. hord. unc.* iv. *ſyrup. diacod dr.* vi. waarvan elk uur een lepel genomen werd. 's Avonds was de kraamvrouw in een' verzwakten toeſtand, er werd uit dien hoofde een *dec. cort. peruv.* met *rad. alth.* voorgeſchreven.

De nacht van den 24 *October* is ſtiller, maar zonder ſlaap doorgebragt; de lijderesſe heeft flaauwten en zenuwtrekkingen gehad. De hoest houdt aan. Bij de kinadrank wordt een onc. *ſyrup. diacod.* gevoegd. Het *clysma*, dat ik dezen dag liet zetten, heeft eene menigte harde drekſtoffen en eenen levendigen worm (*lumbricus*) ontlast.

De volgende nacht van den 25 *October* was vrij goed. Minder hoest, veel ligtheid in het hoofd, weeke onderbuik, geene pijn in de baarmoeder, als ze niet aangeraakt, of door injecties geprikkeld

wordt, veel minder koorts bij groote zwakte; zonder catheder geene urinlozing; geen eetlust, veel dorst. De borsten worden alle dagen door eene vrouw uitgezogen en door pappen ledig gehouden. Daar de hoest 's avonds, ook na de lozing van den worm aanhield, werd een *vesicatorium* op de borst gelegd.

26 *October.* 's Nachts was weinig rust; bij weinig koorts, veel dorst, groote zwakte, ligtheid in het hoofd; de borsten blijven altijd opgezet; de *lochia* vloeijen matig. De hoest blijft aanhouden; de tong is bezet, ik liet onder het gewone *clysma* een *onc. electuar lenitiv.* mengen. — Het is merkwaardig, dat de kraamvrouw van den beginne af aan, geklaagd heeft over eene doof- en krachteloosheid in de billen en dijen, en over een trillen en beven in de beenen en voeten.

27 *October.* Betere nacht, matige koorts; de hoest is minder sterk en aanhoudend. De kraamvrouw heeft voor het eerst eenig voedsel genomen. De *uterus* is bij het onderzoek zeer gevoelig, hard en nog niet veel van omtrek verminderd, vullende genoegzaam de geheele holte van de uitgerekte scheede. De urinlozing en ontlasting moet steeds door kunst bevorderd worden.

Daar hoest en koorts verminderden, voegde ik op den 28 *October* bij den kinadrank *æther. acetic. Scr.* ii en verwisselde de *syrup. diacod.* met een *syrup. simplex*, de tong een geel beslag hebbende, liet ik een zacht *laxans* nemen. Dewijl de injecties steeds pijn verwekten, liet ik ze nu minder appliceren.

Den 29 *October* scheen mij de *uterus* bij het onderzoek iets van omtrek verminderd te zijn, hij

bleef nogtans nog hard; de *vagina* is even pijnlijk als de baarmoeder; er wordt nu eene ſmerige witte ſtof (*lochia alba*) in groote hoeveelheid uit de teeldeelen ontlast.

30 *October*. Er moest wederom met een *clysma* ontlasting bezorgd worden, daar het *laxans* geene werking had gedaan. Daar de urin nog ſteeds met de catheder moest ontlast werden, wordt de catheder in de blaas gelaten.

31 *October*. De ziekte vermindert langzamerhand, doch is de eetlust ſlecht, de tong bezet. Bij het gebruik van het *decoct. cortic. peruv.* worden pillen uit *rheum* en *ſapo* voorgeſchreven.

1 *November*. De baarmoeder is veel minder pijnelijk bij het aanraken; hare oppervlakte, die tot dus verre oneffen geweest is, is nu glad, als met een dun glibberig vlies bekleed; haar omtrek is evenwel over het geheel nog niet veel verminderd. Minder *lochia alba*. De urin wordt heden voor de eerſte maal zonder catheder geloosd.

3 *November*. Onder het gebruik van de laxeerpillen, heeft de kraamvrouw veel ontlasting van harde drekſtoffen; de tong wordt zuiverder, de eetlust beter. Zij blijft een klein koortsje houden en is zeer zwak, kunnende nog niet in het bed opzitten, zonder flaauw te worden; dit belet haar ook de borſten, die met zog opgevuld zijn, aan het kind te reiken. De *uterus* wordt kleiner van omtrek; geen witte vloed meer. De urin, die tot hiertoe perſend. geloosd werd, gaat nu geheel natuurlijk af. Injecties worden niet meer gedaan.

6 *November*. De krachten verbeteren een weinig; de kraamvrouw is voor het eerst ¼ uurs zonder

flaauw te worden uit het bed geweest, en heeft haar kind gezoogd, hetwelk waarſchijnlijk heeft ten gevolge gehad, dat zij wederom begonnen is te vloeijen. De koortsbewegingen zijn merkelijk verminderd.

10 *November*. Over het algemeen gaat alles, bij het aanhoudend gebruik van de verſterkende middelen beter. Koorts is er genoegzaam niet meer; ſtoelgang en urin zijn natuurlijk, de eetlust wordt goed. De *uterus* is kleiner, met eene bloederig ſmerige ſtof overtogen; het *laquear vaginæ* laat zich om den naar beneden hangenden hals van den *uterus* als eene wrong, als een weeke ring voelen. De doofheid in de billen en het trillen in de beenen en voeten, vooral bij het opzitten in, of buiten het bed, is nog even ſterk als in den aanvang der ziekte. Bij het voortgezette gebruik van het *dec. cort. Peruv.* ordonneerde ik, de dijen en beenen met gewierookte wollen lappen te wrijven en te bedekken.

14 *November*. De beterſchap neemt toe, ook de doofheid en trillingen zijn iets beter; de baarmoeder is wederom kleiner geworden.

17 *November*. De kraamvrouw heeft voor het eerst twee uren achter elkander opgezeten en door de kamer gewandeld zonder gevoel van drukking of nederzakking. Sedert een paar dagen vloeit ze wederom een weinig. Eetlust, ontlastingen, ſlaap, en het zogen gaan goed.

20 *November*. De bloedontlasting heeft heden wederom opgehouden, de kraamvrouw zit genoegzaam den geheelen dag zonder hinder op; haar uitzien wordt gezonder, de oogen herkrijgen de gewone helderheid. De *uterus* heeft bijna zijne ge-

wone grootte, met den bodem naar beneden hangende, en is met een bloederig flijm bekleed.

1 *December*. De beterfchap ging onder het onuitgefteld gebruik van den kinadrank zoodanig voort, dat de kraamvrouw den 3 December haren kerkgang konde doen. Zij heeft intusfchen bij tusfchenpoozen eene witte flijmerige ontlasting uit de *vagina*. De krachten zijn veel verbeterd; de patiente is aan vleesch toegenomen en gevulder geworden. Alle functies en ook het zogen gaan bij voortduring goed voort. De *uterus* is niet grooter dan in den onbezwangerden ftaat; de naar beneden hangende bodem is rond, en de geheele baarmoeder heeft eene peervormige gedaante, deszelfs hals wordt aan het boveneinde door het *laquear vaginæ* als met eenen weeken ring omvat; hij is niet pijnlijk bij het aanraken; de onderzoekende vinger wordt ook nu nog met een flijmerig, bloederig vocht bemorst. Ik laat den koortsbast voortgebruiken en heb de lijderesfe, als herfteld, zoo ik toen meende, mijn laatfte bezoek gegeven, haar aanradende, eene fpons in de fcheede te dragen, en denzelven door een T verband voor het verliezen te beveiligen.

De ziekte dezer vrouw was mij evenwel te belangrijk dan dat ik haar geheel uit het oog zoude hebben kunnen verliezen; er deden zich als van zelf de volgende vragen op: „ Zal de aldus herftelde vrouw zonder letfel voor de gezondheid deze onnatuurlijke gefteldheid der baarmoeder kunnen verdragen? Zal de inwendige en nu omgekeerde wand van den *uterus* van de aanraking met de buitenlucht, en van de inwerking van andere prikkels, waar aan ze nu meer dan gewoonlijk is blootgefteld, geen

nadeel lijden? Is het niet te vreezen, dat de lijderesse vroeger of later aan ziekelijke bloed- en slijmontlastingen zal blootgesteld worden, waardoor gezondheid en leven in gevaar zullen komen? Zullen de banden (*ligamenta*) de baarmoeder in die tegennatuurlijke plaatsing op den duur kunnen ondersteunen en voor uitzakking beveiligen?" Ik hervatte derhalve mijne bezoeken van tijd tot tijd, of liet de lijderesse bij mij komen, om den verderen loop der omstandigheden waar te nemen. Er zijn nu (Julij 1829) negen maanden sedert het kraambed verloopen, en de gezondheid van deze persoon is nog goed; haar gezond en voorspoedig kind wordt op den duur door haar zog alleen gevoed; alle functies verrigt ze met gemak, zij klaagt alleen, „dat de krachten zoo goed niet meer zijn, als voor de bevalling, en dat ze genoegzaam gestadig aan een' overvloedigen witten vloed, en van tijd tot tijd aan bloedontlastingen lijdt. Deze laatste, die in den beginne onregelmatig plaats gehad hebben, komen nu alle 14 dagen terug, zij duren echter niet langer dan een' halven dag, het bloed, dat dan ontlast wordt, is gestold en gaat met stukken af. Het is jammer, dat die persoon verzuimd heeft, (waarin ze ook gedeeltelijk door hare omstandigheden belet werd) geneesmiddelen te bezigen, waardoor deze toevallen, zoo al niet geheel genezen, ten minste gelenigd, zouden hebben kunnen worden. Van eene nederzakking der baarmoeder heeft zij tot hiertoe hoegenaamd geen' hinder gehad, alhoewel zij geene voorzorgen, hoe ook genaamd, daartegen gebezigd heeft.

Deze waarneming geeft mijns bedunkens aanleiding tot niet onbelangrijke beſchouwingen; behalve meer andere, zal ik mij ſlechts tot twee, het meest in het oogloopende bepalen. De eerſte is buiten twijfel die, dat ze een voorbeeld te meer daarſtelt van het groote vermogen der natuur om ziekten te genezen, welke bij den eerſten opſlag doodelijk ſchijnen te zijn. Niemand toch, die den treurigen toeſtand der kraamvrouw, kort voor en na de vergeefſche pogingen tot herſtel der omgekeerde baarmoeder, gezien had, zou met eenigen grond van waarſchijnlijkheid hebben kunnen vermoeden, laat ſtaan hopen, dat het leven der lijderesſe zou hebben kunnen behouden, en hare gezondheid, hoedanig ook, herſteld worden: integendeel moest een ieder, die hare geheel uitgeputte krachten en de ontſteking van den zoo gevoeligen *uterus* maar oppervlakkig gadeſloeg, als van zelfs tot de uitſpraak geleid geworden zijn, dat het leven der vrouw, weldra verloren zal moeten gaan. Dit oordeel moest nog meer klem bekomen, door den ongelukkigen uitſlag van bijna alle ſoortgelijke gevallen, door trouwe waarnemers aangeteekend, in welke de hulp van deskundigen te laat is ingeroepen geworden.

Eene tweede omſtandigheid, welke onze oplettendheid tot zich trekken moet, is de wijze van het ontstaan der omkeering in het medegedeelde geval. Zeker is het, dat de baarmoeder eerst 28 uren na de verlosſing uit de *genitalia* is uitgezakt. Dit naar buiten zakken was het tastbaar gevolg van pijnlijke perſingen, welke de kraamvrouw na de verlosſing afgemat hadden en het hevigst geweest zijn. Kort voor

en onder het naar buiten perſen van den *uterus*. Zoo gewis dit nu is, kan men echter niet ligtelijk aarzelen aan te nemen, dat de eerſte aanleidende oorzaak van het ongemak gelegen geweest is, in het onvoorzigtig wegnemen van de moederkoek, daar er uit alles blijkt, dat zulks met overhaaſting is verrigt geworden.

Het ſpoedig wegnemen der *placenta*, misſchien door de vloeijing aangewezen, was blijkbaar met geweld gepaard, getuige hiervan zijn de overblijfſels van den moederkoek en van de vliezen, die aan den naar buiten hangenden *uterus* nog gevonden zijn. Dit geweld was meer dan waarſchijnlijk oorzaak, dat de bodem der baarmoeder naar beneden toe *ingedrukt* of *geheel tegen den moedermond* getrokken is geworden; (*inverſio incompleta*) (8) het overige

(8) FRIES, Abhandlung von der Umkehrung der Gebärmutter, Münſter 1804. pag. 49. neemt twee ſoorten of graden van onvolkomene omkeering der baarmoeder aan; de ligtſte ſoort noemt hij *intusſus ceptio*, *depresſio*, wanneer namelijk de nedergezakte bodem nog in de holte van den *uterus* zich bevindt; terwijl hij *inverſio* het ongemak noemt, wanneer iets van het omgekeerde gedeelte door den moedermond gezakt is. Omtrent gelijke verdeeling neemt ook LE ROUX l. c. pag. 140 aan. „ La depresſion, zegt hij, est l'enfoncement ſimple du fond de la matrice, ſans que la partie affaisſée ſe préſente à l'orifice. Le renverſement incomplet existe, lorsque le fond de la matrice est engagé plus ou moins dans l'orifice, et qu'on le ſent dans le vagin. Enfin il y a renverſement complet, lorsque l'uterus est entièrement retourné, et qu'on le trouve remplisſant totalement le vagin ou pendant entre les cuisſes."

daartegen het geheel omkeeren der baarmoeder en derzelver uitzakken in, en uit de fcheede, was het gevolg van de weeën.

Als de moedermond wijd genoeg open is, zullen de zoogenaamde naweeën, of pogingen om den *uterus* in een kleiner *volumen* zamen te trekken, meest altijd ten gevolge hebben, dat de *depresfie*, als ze plaats heeft, in eene *inverfio incompleta*, en deze in eene *inverfio completa cum prolapfu* overgaat. Zeldzaam flechts zal het kunnen gebeuren, dat de *depresfio* zonder toedoen der kunst, van zelfs herfteld wordt, (9) daar het in de ftructuur der baarmoeder ligt, dat hare zamentrekking in den bodem begint, en dat de ftrekking der weeën van boven naar beneden gerigt is. De weeën echter en perfingen zullen zoo veel te heviger en aanhouderder moeten zijn, om eene *inverfio incompleta* te doen overgaan in eene *completa*, naar mate de moedermond bij een getrokken en naauwer is, (hetwelk in het medegedeelde geval meer dan waarfchijnlijk heeft plaats gehad), welke laatfte omftandigheid niet zelden ontfteking en koudvuur des aldus beklemden *fundus* en *corpus uteri* ten gevolge zal hebben, zoo als uit eene der waarnemingen van SAXTORPH (10) blijkt, welke dan ook om die reden doodelijk geworden is. Zoodra derhalve bij eene onlangs verloste vrouw hevige en aanhoudende weeën, gepaard met veel bloedverlies, waargenomen wordt, na dat de moederkoek ontlast is,

(9) Dit fchijnt in het derde geval van M. SAXTORPH plaats gehad te hebben.

(10) Zie l. c. zijn vierde geval.

(somtijds ook zonder ontlasting van dezelve) gebiedt de omzigtigheid, dat men de kraamvrouw verloskundig onderzoeke, of er ook eene *depressio* in den bodem der baarmoeder plaats hebbe, om het gebrek bij het eerst ontstaan door gepaste middelen te verhelpen. Ook in ons geval zoude het waarschijnlijk met de omkeering zoo ver niet gekomen zijn, zoo de vroedvrouw vroegtijdig genoeg, den aard van het ongemak erkend had.

Begeerig geweest zijnde te weten, in hoeverre mijn geval met andere van dergelijken aard eenige meerdere of mindere overeenkomst had, doorbladerde ik de werken van menige schrijvers; weinige gevallen heb ik slechts gevonden, die met het onze kunnen vergeleken worden. Wat ik gevonden heb, zal ik ter vergelijking en opheldering ten slotte in korte woorden mededelen.

De la motte (11) verhaalt in de 421 waarneming eene oude vrouw gezien te hebben, bij welke uit de vrouwelijkheid sedert meer dan dertig jaren een gezwel van de grootte van een mansvuist tusschen de dijen hing; welk gezwel zij gekregen heeft na eene verlossing, welke gemakkelijk was afgeloopen, maar waar de nageboorte door de vroedvrouw met geweld was afgehaald geworden. de la motte heeft dit ongemak voor eene *inversio uteri* gehouden. Wat mij betreft, ik houde het met fries voor zeer twijfelachtig of dit gebrek een *prolapsus uteri non inversus*, dan of het eene *inversio uteri* geweest is. De la motte was omtrent den aard van het ongemak met zich zelven

(11) Traité complet des accouchemens, *Paris* 1721, p. 806.

niet eens, daar hij op het einde der waarneming het volgende er bijvoegt: „ *Je l'aurois examinée* „ *avec plus d'attention dans la suite, mais elle* „ *mourut bientot après, ce qui m'empecha de* „ *la faire.*"

HEUSINGER (12) behandelde eene vrouw van 43 jaren, die sedert 14 jaren niet gebaard had, aan eene ziekte, waarvan hij de oorzaak niet konde ontdekken; kort voor haar dood meende hij deze ontdekt te hebben, als zijnde dezelve eene *inversio uteri*. Uit de waarneming echter zelve blijkt genoegzaam, dat dit geval evenzeer als het voorgaande twijfelachtig is.

F. L. BANG (13) maakt gewag van eene verouderde omkeering der baarmoeder, welke doodelijk was afgelopen. Hij verhaalt het geval aldus: Eene jonge vrouw, welke gedurende negen maanden na haar kraambed gevloeid had, ſtierf ten gevolge van dit bloedverlies; in het lijk vond men de baarmoeder omgekeerd, van welk ongemak men bij het leven geen vermoeden gehad heeft.

Van eenen nog ergeren aard, is het geval waarvan PETIT (14) verſlag geeft. Het is het volgende: Zekere welgemaakte 36 jarige vrouw ſukkelde vijf maanden lang na hare verlosſing, aan eenen *polypus uteri*, zoo als vijf genees- en verloskundigen, waaronder PETIT zelve was, meen-

---

(12) In J. C. STARK's archiv. für die Geburtshülfe etc. *Jena* 1790, B. 2. ſt. 2. pag. 1 fig.

(13) Acta regiae ſocietatis medicae Havanienſis, vol. 3.

(14) Recueil des actes de la ſociété de ſanté de Lyon pag. 103.

den: zij besloten uit dien hoofde eenstemmig om de *polypus* af te binden. Gedurende de operatie gilde de vrouw zoo geweldig, dat een der geneesheeren begon te vermoeden, dat men misschien de baarmoeder zelve onderbond. Maar het was te laat, want de ongelukkige vrouw stierf reeds vijf dagen daarna. Bij de opening van het lijk vond men de baarmoeder van eene natuurlijke grootte, en in plaats van een' *polyp*, de baarmoeder geheel omgekeerd. Dit is een geval gelijk aan het mijne.

Niet zoo spoedig, maar toch op het laatst doodelijk liepen de gevallen af door SCHMÜCKER (15) en LE ROUX (16) geboekt. De eerstgenoemde werd bij eene jodin geraadpleegd, die sedert haar laatste kraambed vijf jaren lang aan de gevolgen van eene onvolkomene omkeering der baarmoeder sukkelende geweest was. Eindelijk werd, onder een sterk persen bij de ontlasting de geheele baarmoeder omgekeerd, uit de schaamdeelen gedreven, de baarmoeder, welke met allerlei uitgroeisels en *scirrheuse* plekken bezet was, konde niet terug gebragt worden. De ongelukkige vrouw bevond zich in den jammerlijksten toestand, toen SCHMUCKER haar zag, zij stierf korten tijd daarna aan krachteloosheid.

De lijderes van LE ROUX stierf aan de gevolgen van eene verzuimde *depressie* der baarmoeder; zij had veel lendepijn, en eenen aanhoudende witten en rooden vloed, ongemakken, welke door geen geneesmiddel konden overwonnen worden. Op het laatst van haar leven, ontlastte zich een stinkend

---

(15) Vermischte chirurgische Schriften, B. 2. p. 166.
(16) l, c. pag. 141 obs. 66.

ichorius vocht, hetwelk fcheen het gevolg geweest te zijn van eene kankerachtige ontaarding.

Een voorbeeld van eene verouderde, in weerwil van de beste behandeling, telkens op nieuw in- en uit de fcheede gevallene omgekeerde baarmoeder, door eene aldus bijna ongehoorde *atonia uteri* na de verlosfing, voortgebragt, deelt J. C. STARK, (17) mede, de vrouw leefde eene reeks van jaren met dat ongemak, onder eene overigens dragelijke gezondheid; gebruikende flechts de voorzorg, met eene fpons en een T-verband de baarmoeder in de fcheede te houden.

VON SIEBOLD beweert in *Berlijn* en te *Würzburg* verfcheidene oude vrouwen gekend te hebben, waaronder van 70 en 80 jaren, die *inverſiones uteri* hadden, en die geen ander ongemak er van hadden ondervonden dan een' onbeduidenden witten vloed. Zie deszelfs Handbuch zur Erkenntnisz und Heilungder Frauenzimmerkrankheiten, 2 B. 3 Abth. pag. 369. Wij willen gelooven, dat VON SIEBOLD beter zal geobferveerd hebben, dan LA MOTTE, dien hij daar ter plaatfe aanhaalt, en van welk geval wij boven hebben gewag gemaakt. Ook THOMAS DENMAN verzekert verfcheidene vrouwen met *inverſio uteri* gezien te hebben, die eene reeks van jaren in eene goede gezondheid geleefd hebben. Dezelfde fchrijver geeft ook eene zeer inftructive plaat van eene *inverſio uteri* van eene vrouw, die eenige maanden na het kraambed overleden is aan fterke bloedverliezen, welke, wat de gedaante des *uterus* betreft, veel met mijn geval overeenkomt. Zie A collection of

---

(17) Neues Archiv. für die Geburtshülfe, B. 2. ft. 2. p. 384.

engravings, tending to illustrate the generation and parturation of animals and of the human species.

De meeste overeenkomst echter met mijne waarneming heeft die van HAMILTON te *Edinburg*. Het verhaal hiervan in FRIES (18) luidt aldus: HAMILTON vond bij eene kortelings verloste vrouw de baarmoeder met de scheede omgekeerd, uit de schaamdeelen hangen; wegens de sterke zamentrekking van den moedermond was de *repositie* onmogelijk. Hij was deshalve blijde genoeg, dat hij bij zulk een' stand van zaken, de baarmoeder zoo als ze was in de scheede konde brengen. Dit gelukt zijnde, herkreeg de vrouw het vermogen de *urine* te loozen, en alle toevallen verbeterden. Eenige dagen daarna werd een *pessarium* gezet. Na 14 jaren was die vrouw nog welvarend, zonder dat haar ongemak eenige verandering had ondergaan.

In de maand December van het verledene jaar heeft mij mijn geachte vriend de Heer Med. Doctor VAN CHARANTE te Rotterdam, in eenen brief het volgende geval medegedeeld, hetwelk in sommige opzigten met dat van J. C. STARK, waarvan ik zoo straks gewag heb gemaakt, overeenkomt; het is belangrijk genoeg, om het hier eene plaats in te ruimen.

„ In de maand Julij 1826, schrijft zijnEd. mij, werd ik geroepen bij eene 23 jarige *primipara*, van een sterk gestel en eene goede gezondheid, bij welke de *uterus* met de *placenta*, dadelijk na de geboorte van het kind geinverteerd, was naar buiten gedreven. Mijn ziekelijke staat op dien tijd, ver-

(18) l. c. peg. 36.

hinderde mij om de vrouw te hulp te komen, dus werd de Heer KROON, kundig Heel- en Vroedmeester, geroepen, welke de *placenta* genoegzaam los, den *uterus* geheel omgekeerd, buiten de *genitalia* vond, de vrouw door een' geweldigen *fluxus* genoegzaam agoniſerende. Deze omkeering en uitdrijving was, zonder dat de vroedvrouw eenige pogingen aan den *funiculus umbilicalis* of anderzins deed, volgens getuigenis, van zelfs, en dadelijk na de geboorte van het kind ontſtaan. Het gelukte den Heer KROON, denzelven geheel terug te brengen, en in deszelfs natuurlijken ſtaat te verplaatſen; lang echter bleef de *fluxus* aanhouden, en keerde telkens bij de minſte *animi pathemata* of vermoeijenisſen terug, niettegenſtaande de meest gepaste in- en uitwendige hulpmiddelen, door ons werden aangewend. Zes maanden na de verlosſing werden wij wederom geroepen, daar de vrouw bij vernieuwing zeer ſterk vloeide en klaagde, dat haar een vreemd ligchaam uit de *genitalia* gezakt was. Bij mijne aankomst was het echter reeds binnen de *labia* terug gezonken; de ſterke vloeijing maakte op dien tijd, een naauwkeurig onderzoek onraadzaam. Naderhand echter, wanneer de vloeijing meer was bedaard, heb ik mij door het onderzoek overtuigd, dat dit vreemde ligchaam niets anders, dan de op nieuw geinverteerde *uterus* was, welke met deszelfs *fundus*, door het *ostium uteri* was nedergedaald, en ik vond den Heer KROON en NORTIER daarin met mij eenſtemmig. Door langdurige rust en gepaste middelen zijn wij gelukkig genoeg geweest, om de *fluxus* geheel meester te worden, welke zich daarna ſlechts om de drie of vier weken en dan altijd zeer *copieus* vertoont.

Het is mij over het geheel onbegrijpelijk, hoe deze vrouw, die zoo herhaald ſterke bloedvloeijingen heeft kunnen wederſtaan. — Voor twee weken deed zij mij wederom 's nachts roepen, leidende aan een' hevigen kramphoest, en waarſchijnlijk was in gevolge daarvan de *uterus*, welke nu geheel en al door het *ostium* was doorgezakt, ook geheel buiten de *genitalia* gekomen; de *fluxus* was ditmaal niet belangrijk, en na het bedaren van den hoest is de *uterus* ook weder terug getrokken. — Ik hoop, dat zij zich eindelijk tot het dragen van eene ſpons zal laten overreden, daar ik anders vrees, dat de *uterus* voor goed uit de *genitalia* zal komen, en al de onaangename ſuites van dien, niet zullen uitblijven, daar ik geene radicale hulp voor haar weet, zoo als ik mij ook niet herinner, eenig daaraan volkomen analoog geval gelezen te hebben."

Ik kan deze niet eindigen, zonder de zonderlinge en ſchier ongeloofelijke terugwijking (*repoſitio ſpontanea*) van geinverteerde baarmoeders, door een' val, waarvan BOIJER (19) twee voorbeelden medędeelt, te vermelden. Het eene is door den Heelmeester DE LA BARRE aan de akademie der heelkunde te Parijs medegedeeld, en betrof zijne eigene vrouw, die van eene *inverſio uteri*, welke zij bij hare bevalling gekregen en die reeds zes maanden geduurd had, na, bij het uitſtappen uit het bed gevallen te zijn, er dadelijk van genezen werd. Het ander voorbeeld is van BAUDELOCQUE herkomſtig, en had plaats bij eene jonge vrouw, die ſedert acht jaren aan eene *inverſio uteri* heeft geleden. Vrucht-

(19) *l. c.* T. 10 *p.* 514 *en ſeq.*

teloos heeft BAUDELOCQUE de *repositie* beproefd, doch door een toeval, te weten door een' val, is deze lijderesse volkomen hersteld, zoodanig zelfs, dat zij daarna wederom heeft kunnen zwanger worden, en gelukkig gekraamd heeft. Ware dit geval niet door BAUDELOCQUE medegedeeld, dan zou men niet zonder schijn van grond de waarheid hiervan, als van dat van DE LA BARRE, moeten betwijfelen.

Korte beschrijving der mazelen-epidemie, die sedert het begin van de maand Maart, in de stad Leyden geheerscht heeft;

door

Dr. G. V. B. Suringar.

Schoon wij, even als de bewoners van de meeste Zuidhollandsche steden, van de *epidemische* ziekte, die in het jaar 1826, in *Noordholland*, *Overijssel*, *Friesland*, *Groningerland*, *Oost-Friesland*, en elders buiten ons vaderland, werd waargenomen, geheel verschoond bleven, namen wij echter, zoowel in dit, als in de volgende jaren, ook in onze stad, die niet tegenstaande hare nabijheid aan de Noordzee, onder de gezondste mag worden gerangschikt, een buitengewoon groot getal *febres intermittentes* waar, die in het algemeen een *gastrisch* of *pituiteus* karakter hadden, doorgaans zeer hardnekkig waren, en meestal, buiten *resolventia*, *eccopratica* en *amara*, een langdurig gebruik van *kina* vereischten; terwijl zij, bij het verzuim van een, gedurende langen tijd voortgezet, gebruik van dit geneesmiddel, dikwijls, zelfs herhaalde malen, *recidiveerden*. Gelijk aan de *febres intermittentes*, zoo was ook aan de meeste andere ongesteldheden, gedurende de laatste jaren, en wel, zoo het schijnt, vooral sedert de vochtige jaren van 1823 en 1824, het *gastrische* en *muceuse* karakter eigen, zoo dat men hieruit zou mogen besluiten, dat het thans heerschende staande ziektekarakter *constitutio epide-*

mica stationaria), zich niet zoo zeer tot het *systema irritabilitatis*, gelijk vroeger plaats had, als wel tot het *systema reproductionis*, schijnt te bepalen. Voor dit gevoelen pleit onzes inziens, ook de veelvuldigheid van spoedig verloopende en met koorts vergezelde uitslagziekten, die gedurende de aarste vijf jaren is waargenomen. Gelijk namelijk de pokken in *Frankrijk*, in *Engeland*, in *Denemarken*, in *Zweden*, in *Rusland* en elders, op eene *epidemische* wijze geheerscht hebben, zoo hebben dezelve, gelijk bekend is, ook in ons vaderland, vooral in het jaar 1825, groote verwoestingen aangerigt. Ook de scharlakenkoorts werd, sedert het jaar 1823, in ons vaderland veelvuldiger waargenomen, schoon zij nooit zoo algemeen, als dit met de pokken plaats had, op denzelfden tijd heerschte. Gedurende de zeven laatste jaren, hebben er, voor zoo verre ons bekend is, geene mazelen in de stad *Leyden* geheerscht, en het is, sedert het begin van de maand Maart, dat de *epidemie*, over welke wij eenige aanmerkingen wilden mededeelen, haren aanvang nam.

Dewijl namelijk deze *epidemie* niet alleen hier, gedurende eenige maanden, is waargenomen, maar genoegzaam in geheel *Europa*, gedurende de laatste jaren, in verschillende mate, geheerscht heeft, en ook thans nog voortgaat, zich zoo wel over eenige, tot nog toe vrij geblevene, deelen van ons vaderland, als elders, te verspreiden, meende ik, dat de aanteekeningen, die ik over de in onze stad geheerscht hebbende *epidemie*, tot eigen oefening, op het papier gebragt heb, hoe weinig bijzonderheden deze ziekte hier dan ook moge hebben opgeleverd,

eenige nuttigheid konden opleveren, vooral indien het aan vele onzer vaderlandfche geneesheeren mogt welgevallig zijn, om hunne bevindingen omtrent de thans heerfchende mazelen en derzelver, door het jaarfaizoen, door plaatfelijke omftandigheden, enz., zoo vele wijzigingen ondergaande, geaardheid en doelmatigfte behandeling, ten algemeenen nutte mede te deelen. Dat overigens deze aanmerkingen zeer eenvoudig zijn, en niets buitengewoons bevatten, erken ik gaarne, en het was enkel mijne bedoeling, dat, wat ik zelf, hoe gebrekkig dan ook, had waargenomen, op eene korte wijze te verhalen. „ Unum hoc molior (om deze inleiding met de woorden van den onfterfelijken SYDENHAM te befluiten)," „ ut, quo porro haec res fe habuit „ nuper, adftipulante paucorum aliquot annorum „ obfervatione, enarrem, quod ad has fcilicet re„ giones fpectet, et hanc, in qua degimus, urbem."

De laatstverloopene winter (1828 — 1829), die reeds vroegtijdig eenen aanvang nam, was zeer langdurig en onbeftendig, zoodat geftrenge vorst en dooi weder elkander gedurig afwisfelden.

Na eene zachte en meermalen heldere luchtsgefteldheid, die in het begin van October, bij zuidweste en weste winden, werd waargenomen, nam men reeds op het einde dier maand, met noordooste en zuid-ooste winden, eene onaangename koude waar, terwijl de thermometer, die op den eerften en vierden October, nog 62 graden had aangewezen, op den één en dertigften dier maand, des morgens tot 35½ en des avonds tot 31 graden gedaald was. Het regenachtige en mistige, meer-

malen met ſneeuw en vorst afgewisſelde weder, hetwelk gedurende de maand November meestal plaats had, werd weldra door geſtrenge koude en vorst vervangen. Wanneer wij het buijige en regenachtige weder, dat voornamelijk op het einde van de maand November, in het midden van December, in het begin en op het einde van Januarij, gedurende eenige dagen, werd waargenomen, uitzonderen, hield de vorst, die reeds in de maand November begonnen was, gedurende al dien tijd, de maanden December, Januarij en het grootſte deel der maand Februarij namelijk, aan. De geſtrengſte koude werd van den vijfden Januarij af, tot aan het einde dier maand toe, waargenomen, zoodat de thermometer dikwijls ſlechts tien graden aanwees. Op den 23 Januarij liet zich vooral, bij eenen ſterken noord-oosten wind, eene zoo onaangename en doordringende koude gevoelen, dat de thermometer in den morgentijd ſlechts anderhalf graden aantoonde. — Schoon het in de laatſte dagen van Januarij en in het begin van Februarij wederom dooi weder werd, ſtelde zich echter de vorst weer op nieuw in, zoodat dezelve nog op het einde der maand Februarij werd waargenomen.

Op dezen kouden en langdurigen winter volgde een onaangenaam en onguNſtig voorjaar. Offchoon de maand Maart eenige heldere dagen opleverde, en de maand April met zacht weder, dat twee of drie dagen aanhield, begon, waren deze twee maanden echter, bijna bij aanhoudendheid buijig, winderig en koud. Slechts in het midden der maand Maart heerschten, gedurende eenige dagen, zuidelijke en zuid-oostelijke winden, overigens was de

wind meestal noordelijk en oostelijk, zoodat de luchtsgesteldheid hierdoor zeer guur en schraal werd gemaakt. Schoon het regenachtige, buijige en koude April-weder, gedurende de eerste helft van de maand Mei met droogte werd afgewisseld, was de lucht echter in de laatstgenoemde maand meestal betrokken, terwijl de gemiddelde hoogte van den thermometer 56 graden bedroeg.

Na eenen gestrengen winter, en na een koud en buijig voorjaar, volgde een buitengewoon natte zomer. De heldere en zachte dagen namelijk, die in het midden der maand Junij, na koud en windrig weder, dat in het begin dier maand plaats had, werden waargenomen, moesten weldra voor buijig en regenachtig weder wijken, hetwelk, eenige dagen in het midden van Julij uitgezonderd, bijna aanhoudend gedurende den geheelen zomer, tot op den tegenwoordigen tijd toe (14 October 1829) is waargenomen, zoodat deze zomer nog vochtiger, dan die van het jaar 1816, genoemd moet worden.

Wegens den erkenden invloed, dien het jaargetijde op de geaardheid en het beloop van *epidemische* ongesteldheden uitoefent, lieten wij deze korte opgave der weersgesteldheid voorafgaan.

In het begin van de maand Maart, nam men de mazelen-ziekte nog zeer schaars waar, en het waren slechts eenige weinige huisgezinnen, in welke kinderen deswege bedlegerig waren. Voor zoo verre ik heb kunnen nagaan en uit eigene ervaring kan oordeelen, zag men dezelve, in den beginne, voornamelijk in het noordelijk gedeelte der stad, op de zoogenaamde *Langegracht* namelijk, en in de op deze uitloopende dwarsstraten. In het midden van

de maand Maart begon de ziekte hier vooral algemeen te heerfchen, fchoon dezelve ook toen reeds in andere buurten werd waargenomen. Evenwel waren er, tot op het einde van de maand Maart, nog aanzienlijke gedeelten van de ftad, die geheel van de mazelen-ziekte verfchoond bleven: dit was bijvoorbeeld het geval met het oostelijk deel van de ftad, beflaande de buitenzijde van de *Heeregracht*, de *Langeftraat*, *Oranjegracht*, *Waardgracht*, *Verwerftraat* enz., in welk kwartier ik als Stads-Geneesheer, eerst in de drie laatfte dagen van de maand Maart bij lijders aan *morbilli* geroepen werd. Daar het genoemde kwartier voor het grootfte gedeelte uit armen en bedeelden beftaat, zeer bevolkt en vooral aan kinderen zeer rijk is, maakte de ziekte hier, eens ontftaan zijnde, eenen verbazenden en zeer fpoedigen voortgang, zoodat ik hier, in den tijd van ééne week reeds meer dan vijftig kinderen te behandelen had. Zoo als hier, maakte de ziekte ook elders in de Stad groote vorderingen, zoodat zij reeds voor het midden van April algemeen heerschte, en niet alleen aan de buitenkanten en in de achterftraten, maar ook in het middenpunt van de Stad, zoowel bij de meer gegoede, als bij de armen en behoeftige volksklasfe werd waargenomen. Offchoon de ziekte in verfchillende buurten van de ftad haren oorfprong genomen heeft, is het echter waarfchijnlijk, dat de noordelijke winden, die in de maanden Maart en April meestal werden waargenomen, veel tot derzelver fpoedige verbreiding hebben medegewerkt, vermits de *morbilli* in het noordelijke gedeelte van onze ftad, in den beginne, het veelvuldigfte waren.

Vóór het einde van de maand April scheen de ziekte reeds haar hoogste toppunt te hebben bereikt, zoo dat men in de laatste dagen van die maand, eene in het oog loopende vermindering van lijders waarnam. Gedurende de maand Mei en de eerste helft der maand Junij, leverden de *morbilli* echter nog gedurige werkzaamheden aan de geneesheeren op, zoodat deze *epidemie* in den tijd van drie maanden genoegzaam haren geheelen loop schijnt volbragt te hebben: dat er evenwel op het einde van Junij, of later, nog wel enkele *patienten* aan mazelen behandeld werden, behoef ik naauwelijks aan te merken.

Het veelvuldigst zag men de mazelen-ziekte bij kinderen van het eerste tot aan het veertiende levensjaar, vooral bij zulke, die drie, zeven of negen jaren oud waren. In huisgezinnen, van welke onderscheidene kinderen beneden de tien jaren, door de ziekte bij opvolging werden aangedaan, werden meestal de ouderen van zeven of negen jaar vroeger dan de jonge kinders van één tot vier jaren, door dezelve aangetast; waarschijnlijk wel, om dat de eerstgenoemden, wegens school gaan of straatloopen, vroeger aan het *contagium* werden blootgesteld. Ook kinderen, die nog geen jaar oud waren, werden door de ziekte bevallen, stonden dezelve echter, wanneer zij de borst bleven nemen, meestal gemakkelijk door: zoo heb ik bij voorbeeld, bij twee kinderen, die naauwelijks drie weken oud waren, en bij een ander kind van vijftien weken, duidelijk mazelen waargenomen. Dat, in verhouding tot jongeren leeftijd, slechts aan weinige kinderen tusschen het veertiende en zeventiende jaar van hun leven, de mazelen-ziekte werd medegedeeld, moet men voorna-

melijk toefchrijven, aan het geringe getal van de zoodanigen onder hen, die bij de vorige *epidemie*, welke in deze ftad heerschte, waren verfchoond gebleven. Echter ontbrak het in deze *epidemie* geenszins aan voorbeelden van lijders, die het zeventiende levensjaar te boven waren, of zich in eenen volwasfenen leeftijd bevonden. Onder die volwasfenen, of in jaren reeds meer gevorderde perfonen, die ik zelf aan *morbilli* behandeld heb, en wier getal vrij aanmerkelijk is, heeft mij niemand gezegd, reeds vroeger dezelfde ziekte te hebben doorgeftaan. Ook kinderen, die aan andere ongefteldheden leden, bleven van de mazelen geenszins verfchoond. Zoo zag ik bij voorbeeld bij een jongetje, dat federt eenige weken aan *crusta lactea* in eenen zeer hoogen graad leed, de mazelen op het geheele ligchaam voor den dag komen, terwijl het geheele aangezigt zoodanig met vochtige *crustae* bedekt was, dat er volftrekt geene gezonde huid overbleef, om tot eene zitplaats voor het *exanthema morbillofum* te kunnen verftrekken. Welke waarneming hier door mij aangehaald wordt, dewijl men wel eens gemeend heeft, dat andere ongefteldheden, en vooral langdurige huidziekten, meestal als een voorbehoedmiddel voor *morbilli* en dergelijke *exanthemata* moeten befchouwd worden. Ook vele kinderen, die gedurende korteren of langeren tijd aan *febres intermittentes* leden, werden door de mazelen-ziekte aangedaan, en het was opmerkelijk, dat, bij het voor den dag komen van het *exanthema*, niet alleen de *paroxysmi* dadelijk ophielden, maar dat deze laatften ook niet zelden hunnen gewonen loop weder aannamen, zoodra de

mazelen-ziekte was afgeloopen. In de Verhandelingen van de *Zweedsche Akademie* vindt men twee zeer merkwaardige gevallen, door den geneesheer BERGIUS medegedeeld, volgens welke dit zelfde verschijnsel ook bij de pokken in de *epidemie*, die in het jaar 1755 te Stockholm heerschte, werd waargenomen (1).

De *symptomata podroma*, welke men vóór de uitbotting der mazelen waarnam, waren meestal van eenen *catarrhalen* aard. De kinderen werden bleek, lusteloos, verdrietelijk, en klaagden over vermoeidheid en zwaarte in de beenen, met welke verschijnsels dikwijls slaperigheid, heeschheid, veelvuldig niezen, drooge hoest, jeukte en roodheid van de oogleden, of daarentegen eene overvloedige afscheiding van tranen, lichtschuwheid, drooge hitte en koorts, vooral in den avond en in den voornacht, gepaard gingen. Bij sommige kinderen hielden deze verschijnsels drie of vier dagen en zelfs nog langer aan, terwijl andere kinders, zonder eenige voorafgaande verschijnsels, plotseling door de ziekte schenen overvallen te worden. In het laatstgenoemde geval, wanneer de uitbotting zonder voorafgaande verschijnsels scheen plaats te hebben, de kinders ten minste den vorigen dag oogenschijnlijk wel waren geweest, naar het school waren gegaan, of volgens

(1) *Waarneming van eene verdrijving der tusschenpoozende koorts door de pokjes*, medegedeeld door P. J. BERGIUS; in de geneeskundige verhandelingen, aan de Koninklijke Zweedsche Academie medegedeeld etc., vertaald en uitgegeven door J. B SANDIFORT etc. II. Deel, Leyden 1775, pag. 213 sqq.

gewoonte gespeeld hadden, verliep de ziekte meestal gemakkelijk en spoedig, terwijl daarentegen zoodanige lijdertjes, bij welke de uitbotting zeer laat, en eerst na herhaalde koortsaanvallen, geschiedde, met eene veel ernstigere ongesteldheid te kampen hadden. Eene dergelijke opmerking meen ik ook bij DIEMERBROECK te hebben gelezen. De eerste uitbotting van het *exanthema*, had gewoonlijk gedurende den nacht plaats, en openbaarde zich dan den volgenden morgen, met eene grootere of geringere *remissie* van koorts. De toestand van de huid was op dezen tijd zeer verschillend. Dikwijls nam men des morgens, met de eerste uitbotting van het *exanthema*, eene vochtige huid of zelfs eene overvloedige uitwaseming waar: in andere gevallen bleef de huid zeer droog en heet, schoon er toch *remissie* van koorts plaats had. In enkele gevallen scheen de koorts, schoon het *exanthema* reeds gedeeltelijk was voor den dag gekomen, dezelfde hevigheid te behouden en kondigde dan meestal eene zeer overvloedige uitbotting voor den volgenden dag aan. Bij kinderen, die eene fijne en zachte huid hadden, en bij de zoodanigen, wier huid zich in eenen toestand van *relaxatie* en ongestoorde werking bevond, doordien men ze, of uit vrees voor besmetting, of om het gure en schrale weder, reeds gedurende eenige dagen had te huis gehouden, traden de *morbilli* doorgaans het gemakkelijkst te voorschijn.

Meestal kwamen de mazelen het eerst op het aangezigt, en wel voornamelijk aan het voorhoofd en aan de kin, voor den dag, en verspreidden zich dan over den hals, de borst en de overige deelen van het ligchaam. Somtijds echter traden zij het eerst op zeer ongewone plaatsen te voorschijn, zoo

als bij voorbeeld op den rug en op de armen, gelijk ik hiervan onderscheidene voorbeelden gezien heb. Overigens stond de menigvuldigheid der mazelen, die in het aangezigt en op de overige deelen van het ligchaam hare zitplaats hadden, in geene bepaalde verhouding. Nu en dan scheen echter de warmte van de kleederen tot de gemakkelijke uitbotting bij te dragen: zoo zag ik bij voorbeeld bij een kind, dat ik voor de tweede maal bezocht, alleen mazelen op den hals en op dat gedeelte van het aangezigt, hetwelk door den rand van de slaapmuts bedekt was, offschoon dit meisje zich reeds een paar dagen te bed had gehouden, in de meeste gevallen was evenwel de uitbotting in het aangezigt zeer overvloedig, en ging dan somtijds met groote zwelling, door welke de oogleden gedurende éénen of meer dagen gesloten werden, gepaard. — Bijna altijd had het *exanthema* de gedaante van kleine, min of meer ronde, somtijds *elliptische*, vlakke en ligt roode, met de kleur van frambozen overeenkomende, vlakjes, die echter in het aangezigt en elders zamenvloeiden, en dan groote, onregelmatige vlakken uitmaakten, welke gedurende de verheffing van koorts eene hoogere kleur aannamen, en hierdoor gedurende dien tijd, meer scharlakenrood dan purperkleurig waren. Somtijds vormden deze vlakjes in den beginne eene ligte verhevenheid boven de huid, zoodat zij zelfs bij eenigen het aanzien van kleine roode *tubercula* of *noduli* kregen. Eenen eigenaardigen reuk, die volgens HOME (2), HEC-

(2) F. HOME, *Clinische Versuche, Krankengeschichten, und Leichenöffnungen*. Aus dem Englischen. Leipz. 1731, pag. 107.

KER (3) en anderen, aan deze uitslagziekte zou eigen zijn, en door den beroemden Berlijnschen Geneesheer HEIM (4) met den reuk van pas geplukte ganzen, of van jonge ganzen-vederen vergeleken wordt, hebben wij bij de *morbilli* niet kunnen opmerken.

Een geval meen ik te hebben waargenomen van *febris morbillosa sine morbillis*, bij een meisje namelijk, bij hetwelk, gedurende acht dagen, alle verschijnselen van mazelen, behalve het *exanthema* zelve, aanwezig waren, welk geval ik aan eenen gewonen *catarrhus* zou hebben toegeschreven, zoo ik niet onderscheidene verschijnsels, die aan de *morbilli* meer bepaald eigen zijn, bij dit lijderesje had waargenomen.

Het *exanthema*, eens volkomen ontwikkeld zijnde, bleef zelden langer dan drie of vier dagen op de huid, gedurende welken tijd, echter de koorts, in de meeste gevallen, des avonds en in den voornacht bleef aanhouden. Tusschen de rijkelijkheid der uitbotting en tusschen de hevigheid der koorts, of het gevaar der ziekte in het algemeen, had geene bepaalde verhouding plaats. Neusbloedingen, door welke het *stadium eruptionis* zeer dikwijls werd voorafgegaau, werden ook gedurende de uitbotting zelve nog veelvuldig waargenomen, zoodat zij bij onderscheidene kinderen herhaalde malen plaats hadden. Schoon deze neusbloedingen dikwijls zeer

(3) *Kunst die Krankheiten der Menschen zu heilen* etc. 5te Ausgabe, besorgt von J. J. BERNHARDI, II. Th., Gotha und Erfurt 1818, § 466, pag. 152.

(4) HUFELAND's *Journal der praktischen Heilkunde*, etc. März 1812, pag. 95 sqq.

overvloedig waren, bragten dezelve echter bijna altijd eene gemakkelijke uitbotting en eene groote vermindering van de koorts en overige ziekteverſchijnſels te weeg. Nooit ben ik in de noodzakelijkheid geweest, dezelve door geneeskundige hulpmiddelen te moeten beteugelen, zoo als ik ook volſtrekt geene gevallen gezien heb, in welke dezelve van eenen *pasſiven* aard waren. Waarſchijnlijk moet men aan de geſteldheid van de lucht en aan het jaargetijde, voor een groot gedeelte, de veelvuldigheid van deze neusbloedingen toeſchrijven, daar men dezelve zeker bij een derde of vierde deel van alle, aan de mazelen liggende kinderen waarnam. Hoewel dit verſchijnſel toch aan deze ſpoedig verloopende uitſlagziekte, volgens de getuigenis van de meeste geneesheeren, zeer eigen is, werden er echter ſomtijds *epidemiën* van mazelen waargenomen, in welke men nooit, of hoogst zelden, eene *epistaxis* zag; zoo verklaart JOSEPH FRANK (5) bij voorbeeld, onder honderd *patiënten*, die hij in het jaar 1814 te Wilna aan mazelen behandelde, nooit eenen met neusbloeding, of met eene andere bloedontlasting gezien te hebben.

Nadat de *morbilli* drie of vier dagen op de huid geweest waren, verdwenen dezelve langzamerhand, terwijl zij eene zemelaardige afſchilfering achterlieten, of ook, zonder deze, allengs bleeker van kleur werden en de huid verlieten. Het laatſte had gedurende deze *epidemie* zeer dikwijls plaats, waar-

---

(5) *Praxeos Medicae universae Praecepta*, Part. I, vol. II, Lipſ. 1815, pag. 243 in nota.

ſchijnlijk wel, dewijl men, zoo als wij reeds aanmerkten, veelvuldiger platte mazelen-vlakken zag, dan zulke, die boven de huid verheven waren, en met eene meer in het oog loopende zemelaardige ontvelling gepaard gingen. Met deze ontvelling en verbleeking van de huid hielden ook, wanneer de mazelen gemakkelijk en zonder *complicatie* verliepen, de koorts en de overige ziekteverſchijnſelen op, terwijl de hoest telkens zeldzamer werd en de natuurlijke verrigtingen van het ligchaam weder hare vorige werkzaamheid kregen.

In het algemeen mogt deze *epidemie* eene goedaardige genoemd worden, dewijl de ſterfte in verhouding tot het groote getal lijders eerder gering, dan aanzienlijk geweest is, en dewijl men, voor zoo-verre ik weet, als men ſtuipen, ſprouw en eenige andere *ſymptomata* uitzondert; nooit eigenlijk kwaadaardige verſchijnſels, zoo als *petechiae*, *haemorrhagiae pasſivae* etc. bij de mazelen alhier heeft waargenomen. Ik ontken echter niet, dat men, zoo niet kwaadaardige, echter dikwijls gevaarlijke *complicaties*, gedurende deze *epidemie*, te beſtrijden had, en dat ten gevolge van deze, vele kinderen het ſlagtoffer van de ziekte geworden zijn. Dewijl wij naderhand op dit onderwerp zullen terugkomen, willen wij thans over de geneeskundige behandeling, die over het algemeen in de mazelen, zoo als wij dezelve tot hiertoe beſchreven hebben, gevorderd werd, met een enkel woord ſpreken.

Dat men even weinig in deze, als in andere *epidemien*, algemeen geldende *diaetetiſche* en *pharmaceutiſche* voorſchriften geven kon, behoeft naauwelijks door ons te worden herinnerd, vermits elk

geneesheer weet, hoezeer eene *epidemische* ziekte, vooral wanneer zij in groote steden en onder zeer verschillende volksklassen heerscht, door menigvuldige plaatselijke en *individuele* omstandigheden gewijzigd wordt. In het algemeen, moest men echter den aard van de bij ons geheerscht hebbende, mazelen-ziekte als eene *catarrhaal inflammatoire* beschouwen en de geneeskundige behandeling, ten minste bij verreweg het grootste getal lijders, overeenkomstig deze geaardheid, inrigten. In vele gevallen was een goed *regimen* alleen tot dit einde voldoende, en een groot getal lijders werd zonder de toediening van eenig geneesmiddel hersteld.

Voor zooverre het mogelijk was, droegen wij namelijk zorg, dat de lijders zich in een droog, ruim en luchtig, echter voor togt beveiligd, donker of ten minste eenigermate verduisterd vertrek bevonden, dat zij zich bij aanhoudendheid te bed hielden, en dat in een zoodanig vertrek of ziekenkamer geheel niet of zeer weinig gestookt werd, (6) ten zij zulks wegens plaatselijke omstandigheden noodig was. Gerstewater, broodwater, een afkooksel van zemelen, van heemstwortel, van zoethout, klaprozen etc. werden als gewoon drinken aanbevolen. Het was des te noodiger, voor zoodanig doelmatig drinken en voor het overige *regimen* zorg te dragen, dewijl onwetendheid en vooroordeel de

(6) THOMASSEN à THUESSINK raadt in de mazelen warm gestookte vertrekken aan; ik heb in deze epidemie er ook veel nut van gezien.

S.

geringere klasſe vooral niet zelden zeer ſchadelijke middelen deed kiezen. Zoo was b. v. het misbruik zeer groot, hetwelk van ſaffraan en vlierbloemen, gedurende deze *epidemie*, gemaakt werd. Ook waren er eenige ouders, die, in het denkbeeld verkeerende, dat men de *patienten* niet te warm kon houden, hunne kinderen, door het ondoelmatig verwarmen van het vertrek, groot nadeel toebragten. Zoo zag ik, reeds in het begin van de *epidemie*, een jongetje van zeven of acht jaren, niettegenſtaande herhaalde bloedontlastingen, *peripneumonisch* ſterven, nadat men hetzelve, tegen mijne waarſchuwing, in een zeer warm en benaauwd vertrek, waar onophoudelijk door in- en uitgaande gasten gerookt werd, had laten liggen. (7)

In die gevallen, in welke de genoemde *diaetetiſche* hulpmiddelen niet voldoende waren, om het geweld van de koorts, door welke de mazelen vergezeld werden, te matigen, of om de plaatſelijke ontſtekingaardige verſchijnſels, die niet zelden aanwezig waren, te doen bedaren, werden meer vermogende *antiphlogistiſche* geneesmiddelen gevorderd. Onder deze bekleedde de aderlating de voornaamſte plaats, vermits door dezelve het meest dreigende gevaar niet zelden onmiddellijk werd opgeheven. Wanneer namelijk de mazelen met eene zeer hevige en lang-

---

(7) Het misbruik neemt het goede der warmte in deze ziekte niet weg; bij mazelen met een in het oog loopend ontſtekingsachtig karakter, of met *locale inflammaties* gecompliceerd was overmatige warmte van het vertrek ſchadelijk. Rook is ſteeds bij oogziekten nadeelig.

durige ontſtekingskoorts gepaard gingen, of wanneer er verſchijnſels van ontſteking in het een of andere gewigtige *orgaan* werden waargenomen, leverde de aderlating, naar den aard der omſtandigheden in het werk geſteld, meestal een veilig en ſpoedig hulpmiddel op. Bij lijders van den meest verſchillenden leeftijd werd de aderlating*, indien zij ſcheen te zijn aangewezen, met het grootſte nut in het werk geſteld, ſomtijds zelfs, wanneer het mogelijk was, bij kinderen, die naauwelijks den ouderdom van één jaar bereikt hadden. Bij een kind van den Heer v. d. h. bij voorbeeld, hetwelk zich in den leeftijd van tien maanden bevond, en oogenſchijnlijk meer een volſappig *lymphatiek*, dan wel een volbloedig geſtel had, verſchafte de aderlating eene groote vermindering van de meest dreigende ziekteverſchijnſels. Bij dit kind hadden namelijk, na eenen ſlapeloozen en onrustigen nacht te hebben doorgebragt, des morgens, toen ik hetzelve voor het eerst bezocht, benevens eene zeer overvloedige uitbotting van mazelen, de allerhevigſte, elkander ſpoedig opvolgende, ſtuiptrekkingen plaats, gedurende welke het hoofd met geweld werd achter over gebogen, de armen en beenen, gedurende ééne of twee minuten, ſtijf werden uitgeſtrekt, en het aangezigt niet alleen zeer bol ſcheen te worden, maar ook eene eigenaardige blaauwe kleur aannam, even als of de huidvaten geheel met *veneus* bloed overvuld werden. Gedurende deze aanvallen nam men eene langzame en diepe, maar buiten dezelve eene korte en ſchielijke ademhaling, die met eenen ſnellen en eenigzins harden polsſlag gepaard ging, waar. Daar de aderlating, die in

mijne tegenwoordigheid door den Heer POTGIETER werd in het werk gesteld, niet vroeger eenen bemerkbaren invloed op den pols uitoefende, dan nadat er vijf of zes oncen bloed ontlast waren, ging ik van mijn oorspronkelijk voorschrift, bij hetwelk ik eene veel kleinere bloedontlasting bepaald had, af, te meer dewijl er op dien tijd, benevens het aanhouden van de genoemde verschijnsels, duidelijke verheffing van koorts plaats had. Schoon de stuiptrekkingen na de aderlating niet geheel ophielden, waren dezelve echter den volgenden morgen minder hevig, terwijl de ademhaling natuurlijk was en het kind de borst der moeder weder begon te gebruiken. In den tijd van eenige dagen was hetzelve geheel hersteld. — Ook vóór de uitbotting van de mazelen, heb ik meermalen bij volbloedige kinderen, als er veel droogte, hitte en spanning van de huid werd waargenomen, eene aderlating doen in het werk stellen, en ik heb hierdoor het *exanthema* meestal spoedig en gemakkelijk zien voor den dag komen. Dit zelfde nut betuigen ook andere geneesheeren van de aderlating gezien te hebben: Zoo zegt FREDERIK HOFFMAN b. v. in zijne laatste waarneming van het hoofdstuk de *febre morbillosa* (8). Venae sectionem autem, quum pulsus admodum plenus et vasa turgida essent, eruptio quoque retardaretur, necessariam duxi, crebriori experientia edoctus, sanguine nimium redundante, difficillime, eodemque subtracto, promptissime suc-

(8) *Medicinae rationalis systematicae* Tom. IV., Part. I. Sect. I., Cap. VIII., *epicrisis ad observ.* VIII.; in *operr. omn. Phys.-Medic.* general Tom. II., 1740, pag. 67.

cedere materiae exanthematicae expulfionem. Ook in de verhandeling van den Heer EWALD RIBE (9), om nu van vele nieuwere fchrijvers niet te gewagen, vindt men hiervan een fchoon en merkwaardig voorbeeld.

Dikwijls was ook het gebruik van eene aderlating aangewezen in die gevallen, in welke verfchijnfels van *peripneumonie* of van *bronchitis* te voorfchijn traden. Dit gebeurde niet zelden reeds bij de eerfte uitbotting van het *exanthema*, vooral bij kinderen, die een fterk en volbloedig geftel hadden, en of door aangeborene, of door toevallige oorzaken, eene groote gevoeligheid aan de longen en luchtpijpstakken hadden. Onder zoodanige omftandigheden hielp eene aderlating, naar den ouderdom en het geftel van den lijder, en naar de hevigheid der verfchijnfels, in het werk gefteld, meestal op eene fpoedige en dikwijls volkomene wijze. Dit hulpmiddel werd dan vooral noodzakelijk gevorderd, wanneer de verfchijnfels van de genoemde ontftekingen, bij de eerste ontwikkeling van het *exanthema*, niet alleen in den avond en gedurende den nacht, maar ook in den morgentijd, wanneer er *remisfie* van koorts plaats had, werden waargenomen. Het gebeurde echter niet zelden, dat de verfchijnfels, vooral van *bronchitis*, zich eerst dan openbaarden, wanneer de *morbilli* reeds volkomen waren te voorfchijn gekomen, of reeds een paar dagen op de huid geftaan hadden. Op dien tijd,

(9) *Proeve over de nuttigheid der aderlatingen en buikzuiverende middelen in de kinderpokjes en mazelen*; in *verhand. van de Zweedfche Academie etc.*, I. Deel., pag. 12 eqq.

of zelfs later nog, had namelijk somwijlen het geval plaats, dat de ontstekingskoorts, die bij de uitbotting niet bijzonder hevig was geweest, of alleen des avonds had plaats gehad, zich plotseling, zonder dat het *exanthema* van de huid verdween, of dat er eene andere bekende oorzaak plaats had, weder verhief, droogte en hitte van de huid op nieuw werden waargenomen, de pols weder sneller, voller en harder werd, en eene moeijelijke, korte, schielijke, zeer benaauwende, zacht reutelende, met droogen hoest of met het opgeven van een weinig, schuimachtig, somtijds bloederig, slijm gepaard gaande, ademhaling, de natuurlijke, tot dien tijd toe plaats gehad hebbende, *respiratie* verving. Ook in dit tijdperk van de ziekte maakte de aderlating, tot de bestrijding van deze dringende verschijnsels, het voornaamste geneesmiddel uit, indien namelijk de toestand van den pols en de overige verschijnsels aanduidden, dat de plaatselijke ontsteking haren invloed op het geheele gestel uitoefende. Na den zesden of zevenden dag, van het tijdperk, dat de mazelen voor den dag kwamen, afgerekend, hebben wij nooit eene aderlating, tegen de genoemde verschijnsels, die zich somtijds eerst dan ontwikkelden, doen in het werk stellen, dewijl ons in dat tijdperk der ziekte, het gebruik van bloedzuigers, onder de gelijktijdige toediening van gepaste inwendige geneesmiddelen, scheen voldoende te zijn. Wij ontkennen echter, daarom niet, dat eene algemeene bloedontlasting ook op dien tijd nog, doelmatig en noodig zou kunnen zijn (10).

---

(10) Ook op dien tijd, en later, hebben zich in deze epidemie aderlatingen nuttig getoond.

Zoo zegt de HAEN (11), b. v.: „Fuere, quibus „ab initio omnia rite administrata erant, quos ta- „men, post ſiccatos morbillos, febris et anxietas „ad iteratum venae ſectionem compulit;" terwijl de geleerde JOSEPH FRANK (12), mogelijk wat al te ruimſchoots, verklaart, „in nullo exanthemata ve- „nae ſectio tam ſecure, ſub quovis morbi ſtadio — „inſtitui potest, quam in morbillis inflammatoriis."

In die gevallen, in welke het drinken van gerſte water of broodwater onvoldoende ſcheen te zijn, om den ontſtekingachtigen aard der ziekte tegen te gaan, bediende men zich ook met het grootſte nut van inwendige *antiphlogistiſche* geneesmiddelen, zoo als van het *nitrum* en andere verkoelende midden-zouten, naar den aard der omſtandigheden, in een *decoctum althaeae*, *hordei*, *furfurum* etc. of in eene *emulſio amygdalina* opgelost. Meestal werd door eene zoodanige geneeswijze de uitbotting gemakkelijk gemaakt, de algemeene droogte en hitte verminderd, en de hevigheid van de koorts gematigd. Ook de lastige, gewoonlijk drooge en langdurige hoest, die niet zelden met buitengewone heeschheid gepaard ging, vereischte dikwijls, behalve een goed *regime*, de toediening van *mucilaginoſa*, *involventia* en *oleoſa*. Een eenvoudig afkookſel van heemstwortel, door een weinig *aqua naphae* en wat *ſyrupus rubi idaei* ſmakelijk gemaakt, was dikwijls tot

(11) *Ration. medendi continuatae*, Tom. III., ſeu *oper. posthum.* vol. I., *ed.* M. STOLL, vienn. 1779, ſect. V. pag, 348.

(12) *Praxeos Medicae univerſae Praecept.*, Part I. vol. II., Lips 1815, cap. XII. §. IX. 2, pag. 256. ſeq.

dit einde voldoende, vooral wanneer de aanhoudende hoest door eene *catarrhale* fcherpte in de keel en in de luchtpijp fcheen veroorzaakt te worden. Wanneer de laatstgenoemde deelen minder gevoelig waren, werd een zoodanig afkookfel door de bijvoeging van wat *Oxymel. fimplex* voor de meeste kinderen fmakelijker, terwijl het tevens gefchikter werd om de inwendige droogte en fpanning te doen ophouden. Bij de behandeling van de ftad-armen diende het volgende afkookfel als *formula magistralis* voor alle die gevallen, in welke een natuurlijk en goedaardig beloop van de mazelen werd waargenomen, en geene *complicatie* aanwezig was, die eene bijzondere behandeling vorderde:

℞ *Decoct. furfur. unc.* xviij
Syrup. Samb. unc. i
Oxymell. fimpl. unc. i ß

M.

Bij kleine kinderen, die geene *decocta pectoralia* of *mixturae mucilaginofae* wilden tot zich nemen, gelijk ook bij zuigende kinderen, indien de zachte moedermelk onvoldoende fcheen te zijn, om den lastigen hoest te doen bedaren, werden de genoemde verzachtende en inwikkelende geneesmiddelen in den vorm van een ftroopje of likkepotje voorgefchreven. Ook *oleofa* waren in vele gevallen het meest gefchikt om de *catarrhale* aandoening van luchtpijp en longen te doen ophouden; zoo als b. v. eene *emulfio amygdalina*, een *linotus* met *vitelli ovorum* en *oleum amygdalarum*, of eene *mixtura oleofa*, door een bijvoegfel van *aqua naphae*, *aqua rofa-*

rum etc. ſmakelijk gemaakt. Deze geneesmiddelen waren doorgaans toereikende om den hoest geheel te doen ophouden. Bleef dezelve echter, niet tegenſtaande het gebruik van deze geneesmiddelen aanhouden, dan werd niet zelden eene meer vermogende geneeswijze gevorderd, op welke wij nader zullen terugkomen.

Ook in deze *epidemie* nam men niet zelden *morbilli* met een *gastrisch karakter* waar, hetwelk zich of vóór, of gedurende de uitbotting, of eerst later door verſchillende ziekte-teekenen openbaarde. De tong namelijk, die doorgaans of in het midden wit en met roode randen omgeven was, of ook met witte ongelijkmatige vlakken bedekt was, even als of zij met krijt overſtreken ware, had in dit geval een meer in het oogloopend bruinkleurig beſlag, door hetwelk zij geheel overdekt werd. De kinderen klaagden daarenboven niet zelden over eenen onaangenamen ſmaak, over misſelijkheid, ſpanning en groote benaauwdheid; met welke verſchijnſels dikwijls een volkomen gebrek aan ontlasting, gedurende twee of drie dagen, gepaard ging. Bij zeer jonge kinderen waren *lavementen*, onder zoodanige omſtandigheden toegediend, meestal voldoende om in deze behoefte te voorzien, ſchoon wij doorgaans, wegens de moeijelijkheid van derzelver toediening, vooral bij de geringere volksklasſe, aan het gebruik van *manna*, van wat *ſyrupus ſennae* of *rhei* de voorkeur gaven. Bij oudere kinders dienden wij, om dezelfde reden, zachte verkoelende *purgantia* toe, van welke wij in alle tijdperken van de ziekte, zoowel vóór als na de uitbotting van het *exanthema*, met het grootſte voordeel hebben

gebruik gemaakt, indien deze geneeswijze namelijk door gebrek aan ontlasting of door andere teekenen van eene *complicatio gastrica* werd aangewezen. Door het gebruik toch van deze geneesmiddelen, werd niet alleen het gevoel van ſpanning, hitte en benaauwdheid weggenomen, maar ook de *eruptie* van het *exanthema* geſchiedde daardoor gemakkelijker en meer regelmatig. Daarenboven meen ik te hebben opgemerkt, dat zoodanige kinderen, die in het begin der ziekte zachte *purgantia* gebruikten, naderhand minder door vermoeijende en verzwakkende *diarrheën* werden aangetast.

Gelijk de *gastriſche complicatie*, over welke wij ſpraken, zich dikwijls door hardlijvigheid en gebrek aan ontlasting openbaarde, zoo werd ook het tegenovergeſtelde verſchijnſel, gedurende deze *epidemie* van *morbilli*, zeer veelvuldig waargenomen. Een groot getal kinders werd namelijk, in verſchillende tijdperken van de ziekte, door eene meerder of minder lastige, ſomtijds geheel onſchadelijke, en in enkele gevallen echter zeer nadeelige, *diarrhaea* aangetast. Wanneer zij namelijk of vóór, of gedurende de uitbotting van het *exanthema* plaats had, oefenden zij meestal op deze laatſte niet den minſten nadeeligen invloed uit, gelijk dit reeds door SYDENHAM opgemerkt is. De dunne ontlasting hield in dit geval, gewoonlijk ſlechts een paar dagen aan, en, hield, wanneer de uitbotting volkomen geſchied was, doorgaans van zelve op. Doch niet alleen in het eerſte, maar ook in de volgende tijdperken der ziekte werden de lijders door eene zoodanige *diarrhée* aangedaan. Somtijds begon zij op den negenden of tienden dag, gelijktijdig met het

natuurlijke verdwijnen of ontvellen van de mazelen, en ſcheen in dit geval, aan het herſtel der lijders eer bevorderlijk dan nadeelig te zijn. Niet zelden, en vooral bij kinderen, die gedurende het verloop der mazelen zelve van geneeskundige hulp waren verſtoken geweest, werd deze *diarrhée* nog twee of drie weken na het begin der ziekte waargenomen, en was dan ſomwijlen hardnekkig. De ſtof, die op eene zoodanige wijze door veelvuldige ontlastingen werd uitgeworpen, was dikwijls waterachtig dun en of van eene natuurlijke geelbruine, of van eene ſaffraangele, of eindelijk van eene zeer donkere zwartbruine kleur: in een enkel geval was de kleur der ontlasting aan die van eenen *fluxus coeliacus* gelijk. Somtijds werd er met deze ſtoelgangen, die dikwijls met hevige *tenesmi* plaats hadden, eene grootere of kleinere hoeveelheid bloed ontlast, gelijk dit ook door eenige oudere geneesheeren reeds is waargenomen. Schoon het dikwijls zeer moeijelijk was, om de dunne ſtoelgangen, die met bloed vermengd waren, te doen ophouden, konden wij echter aan dit verſchijnſel niet die kwaadaardigheid toeſchrijven; die aan hetzelve in de pokken door eenige geneesheeren wordt toegekend (13). In die gevallen, in welke deze overmatige *diarrhéën* moesten beteugeld worden, was eene *ſolutio ſaleb*, of eene *emulſio amygdalina* in de meeste gevallen voldoende; waren deze geneesmiddelen echter on-

(13) Zie b. v. LAZ. RIVERII, *Obſervat. Medicarum.* I Obs. 71; in *Oper. Medicis Univerſis*, Genevae 1723 fol., Pag. 436.

toereikende, dan verſchafte het *opium*, op eene voorzigtige wijze toegediend, nog dikwijls eene in het oogloopende beterſchap; vooral wanneer de werking der huid ſcheen geſtoord te zijn. In een enkel geval was evenwel noch deze geneeswijze, noch de toediening van kleine giften *colombo*, andere verſterkende en zamentrekkende middelen, in ſtaat, om de genoemde verzwakkende en uitputtende *diarrhéën* te doen ophouden. Dit was vooral dan het geval, wanneer zij met eene groote gevoeligheid van het darmkanaal, of met eene roosachtige ontſteking van deszelfs ſlijmvlies gepaard gingen. Zoo zag ik bij voorbeeld het vierjarig zoontje van den vleeschhouwer R. ten gevolge van eene zoodanige aandoening bezwijken. Dit kind werd namelijk, op den vierden dag na de uitbotting der mazelen, zonder bekende aanleidende oorzaken, door eene *diarrhée* aangetast, die met eene zoo groote gevoeligheid van het darmkanaal gepaard ging, dat niet alleen *mucilaginoſa* en *demulcentia*, die in kleine hoeveelheden werden toegediend, onmiddellijk van onderen weder ontlast werden, zonder evenwel ooit miſſelijkheid of brakingen te veroorzaken, maar dat zelfs *lavementen*, uit gelijke deelen *ſolutio ſaleb* en zoete melk beſtaande, hevige perſingen te weeg bragten en dadelijk weder werden uitgeworpen. Noch door bloedzuigers op de navelſtreek, die zelfs eene al te overvloedige nabloeding veroorzaakt hadden, noch door inwendige verzachtende geneesmiddelen, noch door inwikkelende *lavementen* met eenige druppels *laudanum*, noch door verzachtende pappen, noch eindelijk door een groot *veſicatorium*, hetwelk ik als het nog alleen overige hulpmiddel gebruikte, ben ik in ſtaat geweest dit kind te behouden.

Morbilli met een *putride* karakter heeft men, zoo veel ik weet, gedurende deze *epidemie*, geheel niet gezien; ten minste niet in dien graad, dat daardoor *petechiae* en *haemorrhagiae passivae* veroorzaakt werden; ook schenen de *aphthae*, aan welke sommige kinderen leden, van andere oorzaken af te hangen.

Offchoon sommige kinderen, vóór en gedurende de uitbotting van het *exanthema*, door stuiptrekkingen werden aangedaan, die eene geneeskundige behandeling, overeenkomstig den aard van de waarschijnlijke oorzaken ingerigt, vorderden; heb ik echter, bij eenen doodelijken uitgang der ziekte, doorgaans eerst op het einde *nerveuse* verschijnselen waargenomen, en mij is geen geval voorgekomen, in hetwelk de koorts zelve, gedurende haar geheele beloop, met den naam van *febris nervosa* bestempeld mogt worden. (14)

Onder de plaatselijke ongesteldheden, die veelvuldig als *complicatie* bij de mazelen werden waargenomen, bekleedde de ontsteking van de longen en van de luchtpijpstakken de voornaamste plaats en vorderde, zoo als wij voorheen reeds aangemerkt heb-

(14) Zooverre mijne ondervinding in de onderhavige epidemie reikt, zijn wel de meeste lijders aan de naziekten of in het laatste tijdperk der ziekte, bij en na het afschilferen der mazelen overleden. Onder de menigvuldigste waren *pleuritis*, *peripneumonie*, *bronchitis* en zeer overvloedige afgang. In de eerstgenoemde ziekten werden ook nu nog algemeene en plaatselijke bloedontlastingen met vrucht aangewend, en het hoofdmiddel naast deze was het inwendig gebruik van den *merc. dulcis*.

ben, een doelmatig gebruik van algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, die niet zelden meer dan ééns moesten in het werk gesteld worden. Behalve aderlatingen en bloedzuigers, werden verzagtende, inwikkelende, en ontstekingwerende geneesmiddelen tot inwendig gebruik gevorderd, wier toediening echter, wegens den jeugdigen leeftijd der kinderen en wegens derzelver afkeerigheid van geneesmiddelen, somtijds met groote moeijelijkheden gepaard ging. Niet alleen om deze reden werd er van den *mercurius dulcis*, in zoodanige gevallen, dikwijls gebruik gemaakt, maar dit geneesmiddel was ook, wegens de geaardheid der aanwezige plaatselijke ontsteking zelve, niet zelden aangewezen, vermits deze ontsteking namelijk meestal met de kenmerken van *bronchitis* gepaard ging. Zoowel over het gebruik van dit geneesmiddel, als over dat van het *extractum hyoscyami*, het *sulphur auratum antimonii*, de *radix ipecacuanhae* etc. zou ik hier veel kunnen bijvoegen, wanneer ik de omstandigheden, onder welke deze en andere geneesmiddelen te pas kwamen, opzettelijk wilde aanwijzen. Kortheidshalve doe ik dit echter niet, vooral ook, dewijl ik door dat, wat binnen den engen kring mijner ervaring ligt, weinig tot anderer leering en teregtwijzing zou kunnen bijdragen. Alleen zij het mij vergund hier te zeggen, dat ik, in die gevallen, in welke, wegens de genoemde aandoeningen van de borstholte, Spaansche vliegpleisters waren aangewezen, onderscheidene malen een bijzonder nut meen gezien te hebben van *vesicatoria*, aan weerskanten onder het sleutelbeen aangelegd.

Gelijk gedurende het beloop van de *morbilli*, de

ziekelijke aandoeningen van luchtpijpstakken en longen veelvuldig waren, zoo werden dezelve ook, na de mazelen, niet zelden als *morbi secundarii* waargenomen. Aan de scherpe noord-oosten winden, die in het voorjaar, gedurende het heerschen der *epidemie*, veelal werden waargenomen, moeten waarschijnlijk de *peripneumoniae chronicae*, de *catarrhi inveterati*, de *angina membranacea* of andere aandoeningen van de *aspéria antenia* en *bronchi*, aan welke, volgens overlevering, nog onderscheidene kinderen gestorven zijn, voor een groot gedeelte worden toegeschreven. Dewijl ik echter over deze *morbi secundarii* niet uit eigen onvinding kan spreken, ga ik dezelve met stilzwijgen voorbij, en wenschte hier alleen nog een enkel woord bij te voegen over het *ulius noma*, hetwelk ik, na den afloop der mazelen, des te veelvuldiger heb moeten behandelen. Ik heb deze plaatselijke ongesteldheid namelijk, wier kenteekenen aan de geneesheeren van ons vaderland overbekend zijn, bij kinderen uit de geringere volksklasse, die de mazelen hadden doorgestaan, dikwijls waargenomen, en zie, dat ook de Hoogleeraar THUESSINK heeft aangemerkt, dit veelvuldiger na de mazelen, dan na andere uitslagziekten, gezien te hebben. Daar ik gedurende deze *epidemie*, niet dikwijls *mercurius dulcis* heb toegediend, en daarentegen de genoemde plaatselijke ziekte als *morbus secundarius* na de *morbilli*, bij vele kinderen heb waargenomen, kan de aanleidende oorzaak tot dezelve geenszins aan het gebruik van het genoemde geneesmiddel worden toegeschreven. Dewijl de kinderen van de geringere volksklasse bijna uitsluitend door dezelve werden aangedaan, moet

haar oorsprong waarschijnlijk meest aan onzindelijkheid, aan koude en vochtige woningen en andere oorzaken, die tot eene *scirbutique* ontaarding der vochten bijdragen, geweten worden, mogelijk ook aan een minder doelmatig *regime* gedurende het beloop dezer uitslagziekte, en aan eene daardoor veroorzaakte onvolkomene ziektescheiding. Of zou de grootere veelvuldigheid van het *ulcus noma* na de *morbilli*, uit eene grootere *veneusiteit* van het bloed, welke door de veelvuldige aandoeningen der longen gemakkelijk in deze ziekte kan worden te weeg gebragt, verklaard moeten worden? Tot de genezing van dit ongemak was, in de meeste gevallen, het inwendig gebruik van *kina* en de uitwendige toediening van *acida mineralia*, vooral van het *acidum muriaticum oxygenatum*, voldoende. Wanneer de kinders den koortsbast gebruiken wilden, werd de genezing door een afkooksel van denzelven, met een weinig *elixir acid. Halleri*, of *tinctura acida aromatica*, vereenigd, zeer bespoedigd. Ik merk dit slechts aan, dewijl mij door twee voorbeelden gebleken is, dat men ook thans nog wel eens, met den aard van het genoemde ongemak minder bekend zijnde, op dezelfde wijze, als dit door den Hoogleeraar REIL eens geschied is, *merc. dulcis* met *sulphur auratum antimonii* (welke geneesmiddelen, in een zoodanig geval, niet anders dan hoogst nadeelig zijn kunnen) aan zulke ongelukkige lijdertjes toegediend heeft. Het *collutorium* uit *acidum muriaticum*, waarvan ik sprak, werd gewoonlijk op de volgende wijze voorgeschreven:

℞ *Acid. muriatic. oxygenat. dr.* i *Mucilag. gumm. arabic. Mell. rosar.* āā *dr.* vj. *M.*

Op zoodanige wijze bereid, was hetzelve geschikt, om aan het tandvleesch en de binnenste oppervlakte der aangedane *bucca* gestreken te worden, of door middel van wieken tegen deze deelen te worden aangelegd. In hardnekkige gevallen moest men, in plaats van een twaalfde gedeelte, wel een achtste, vierde of nog grooter gedeelte van het genoemde zuur bij een zoodanig *collutorium* voegen: ook was het goed om daarenboven den mond vlijtig met een afkooksel van *salvia*, met verdunde *tinctura myrrhae* etc. te laten spoelen.

Uit de nevensgaande Tabel zal men over de *mortaliteits*-verhouding, welke gedurende de laatstverloopene mazelen-*epidemie* heeft plaats gehad, eenigermate kunnen oordeelen. Dat de sterfte toch in de maanden Maart, April en Mei zeer aanzienlijk geweest is, blijkt dadelijk bij de inzage dezer opgave, voor wier naauwkeurigheid ik kan waarborgen. Dit blijkt daarenboven ook, wanneer men, bij de optelling van alle tot dus verre in dit jaar (1 Jan. — 30 Sept.) overledenen, derzelver getal reeds 1114 ziet bedragen, welk getal, zoo als uit de vergelijking van vroegere jaren op de tweede Tabel blijken kan, de gewone jaarlijksche sterfte reeds te boven gaat, terwijl er zelfs in het jaar 1825, toen de pokken zoo vele slagtoffers hebben gemaakt, niet meer dan 1186 dooden geteld werden. Waarschijnlijk moet men het getal der lijders, die in de genoemde drie maanden en in de eerste helft van Junij, aan de mazelen of derzelver gevolgen zijn overleden, op drie honderd en vijftig of

iets meerder begrooten, dewijl de gewone maandelijksche sterfte van tachtig tot negentig personen bedraagt) welk getal in die maanden, vooral in Maart, eerder grooter dan geringer geweest is), en men dus 270, als aan andere ziekten overledene, *patiënten* van het getal 629 moet aftrekken. Gelijk wij deze berekening slechts naar waarschijnlijkheid hebben maken kunnen, zoo kan men ook de verhouding van de aan mazelen gestorvenen tot het getal der genezenen, naar den zelfden maatstaf alleen opgeven. Indien men namelijk stelt, dat het getal der mazelen-*patiënten*, van het begin van Maart tot aan de helft van de maand Junij, drie duizend vijf honderd personen bedragen heeft, dan is de verhouding tusschen de aan deze ziekte gestorvenen en genezenen, gelijk één tot tien geweest. Welke verhouding, bij de goede geaardheid dezer *epidemie* wel niet zeer gunstig is, doch, aan den anderen kant, ook lang zoo ongunstig niet mag genoemd worden, als men dit, vooral buiten Leijden, ten tijde der heerschende *epidemie*, gedacht heeft. Dat men toch dikwijls deze zelfde verhouding, en niet zelden eene nog grootere sterfte bij mazelen heeft waargenomen, blijkt uit onderscheidene berigten, omtrent vroegere *epidemiën* gegeven. Zoo zegt WILLAN b. v., dat er in het weeshuis te Londen, in het jaar 1798, van negen en zestig lijders aan mazelen zes overleden zijn (schoon hij ook in andere jaren eene veel geringere sterfte heeft waargenomen), terwijl WATSON, volgens de opgave van JOSEPH FRANCK, in het vierde deel van de *Medical Observations and Inquiries* verhaalt, dat men somtijds op drie mazelen-*patiënten* één sterfgeval heeft moeten rekenen.

LEIJDEN.	GEBOORTEN.			
1829.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal van beide geslachten.	Mannelijk.
Januarij	60	53	113	51
Februarij	65	42	107	36
Maart	65	68	133	68
April	56	49	105	154
Mei	56	51	107	104
Junij	57	37	94	52
Julij	55	39	94	40
Augustus	58	47	105	35
September	57	59	116	36
Totaal.	529	445	974	576

STERFTEN.			VERHOUDING VAN GEBOORTE EN STERFTE.			
Vrouwelijk.	Totaal van beide geslachten.		Meer geboren dan gestorven.		Meer gestorven dan geboren.	
39	90	169	23	56		
43	79		28			
60	128	629	5			
160	314				209	291
83	187				80	
44	96	170			2	
34	74		20	95		
37	72	146	33			
38	74		42			
538	1114				140	

Leijden.	GEBORENEN. Mannelijk.	Vrouwelijk	Totaal.	GESTORVENEN. Beide geslachten.
1815	542	515	1057	790
1816	513	523	1041	747
1817	429	446	875	1256
1818	467	448	915	931
1819	583	520	1103	861
1820	555	530	1085	829
1821	569	567	1136	769
1822	622	583	1205	832
1823	610	578	1188	709
1824	640	597	1237	649
1825	653	601	1254	1186
1826	661	647	1308	899
1827	601	594	1195	918
1828	656	667	1323	925

IETS OVER HET GEBRUIK VAN DEN TERPENTIJN BIJ HAEMOPTYSIS,

DOOR

J. GIJSBERTI HODENPIJL,
MED. DOCTOR TE ROTTERDAM.

Wanneer wij onze aandacht vestigen op de vorderingen welke de geneeskunde dagelijks maakt, dan rust er wel op ons, als mensch en geneesheer, eene aanhoudende verpligting om alles, wat voor onze kunst belangrijk is, te blijven nasporen; — reeds van de tijden van HIPPOCRATES af leerden wij dit en geen wonder — nog dagelijks ſtuiten wij op zoo menigvuldige zwarigheden, die alleen door eene aanhoudende ondervinding uit den weg geruimd, en tot een zeker punt vereenigd kunnen worden.

Zal dit nu met alle onderwerpen der geneeskunde plaats hebben, dan is dit bijzonder toepasſelijk op de geneesmiddelen; eene aanhoudende ondervinding kan hier alleen den weg tot zekerheid banen; deze zekerheid evenwel moet wel eens gekocht worden door de opoffering van gevoelens en waarnemingen, welke ons als wiskunſtig zeker voorkwamen, en waarom? omdat het in de natuur niet altijd gelukt, de ſchijnbare ſlotſommen te ontraadſelen.

Alle waarnemingen derhalve, die door de ervaring aangeboden en tot vermeerdering of uitbreiding dezer ontraadſeling ſtrekken, zijn belangrijk.

Deze deel ik mede om de aandacht der geneeskundigen te vestigen omtrent het gebruik van den *terpentijn* bij bloedſpuwing

En wel 1°. omdat dit middel ſteeds meer en meer de belangſtelling van deskundigen opwekt;

2°. Omdat mij de naſporing daarvan niet onwaardig is voorgekomen;

3°. Omdat ik daardoor het nut van een middel in eene ziekte kan bevestigen, waarbij alle andere hulp, ſchoon met de meeste naauwgezetheid gebezigd, zoo dikwerf te kort ſchiet.

Omtrent vijf jaren geleden las ik, dat BAYLE, de geneesheer van den Koning van Engeland, dus een voornaam Medicus, aan zijne kunstgenooten mededeelde, dat hij, gedurende dertig jaren, bij bloedſpuwing des morgens en des avonds twintig droppels *oleum terebinthinæ*, met een half wijnglas water vermengd, toediende; het nut van dit middel had gedurende dezen langen tijd zijne verwachting zoodanig overtroffen, dat hij, opdat het voordeel van hetzelve algemeen bekend zoude worden, niet konde nalaten zulks openbaar te maken. Niets anders voegde hij daarbij.

Het was toen als het ware aangenomen, dat de Terpentijn eene vermeerderde warmte in de maag en het darmkanaal te weeg bragt; dat dezelve in giften, b. v. van twee drachma, toegediend, kolijk, brakingen, en groene ontlastingen veroorzaakte, en, in grootere hoeveelheid gebruikt, er zelfs ijlhoofdig-

heid, die zeer aan dronkenschap grensde, op volgde. Men veronderstelde dus al vrij zeker, dat dit middel een krachtig opwekkend vermogen had, hetwelk door eenen zekeren graad van acriteit de *medicamenta acria* nabijkwam, de werkzaamheid der bloedvaten niet alleen aanmerkelijk verhoogde, maar ook in eene zeer naauwe betrekking tot het *systema gangliorum* staande, deszelfs werking tot op de peripherische uiteinden der arterien uitstrekte en dus bij eene verhoogde pathologische werking van het sensibele, irritabele of vegetative systema moest vermeden worden.

Het mogt evenwel onze aandacht niet ontgaan, dat dit middel in zoo vele en zulke verschillende ziekten aangeraden werd: GALENUS, MICH en DORINGIUS gebruikten hetzelve reeds als pleister in zenuwziekten; SCHULTETUS genas er wonden mede, waar de zenuwen aangedaan waren; BONETUS prees hetzelve aan in eene *neuralgie;* ARCHIBALD, CHYNE, HOME, HIRZ, THILENIUS, LENTIN, RECAMIER, DE LARROQUE, DUFOUR, HUSSON en MARTINET in den *ischias;* CLOSSIUS, GLEISLAGER, ROSESTEIN, LEARD, PEUWICK, KENNEDY, DORIVAL, OSANN, POMMER, KNOX, KLAPP en GIBURY doodden door dit middel niet alleen de wormen en dreven dezelve uit het ligchaam, maar vernietigden te gelijk het plasticismus, door hetwelk de wormen gevormd worden; GUIBERT gaf hetzelve bij *amenorrhaea;* BOERHAAVE, WILLIS, HIRZ, DURANDE, STARK en SÖMMERING verbeterden op deze wijze de innormale afscheiding van de gal zoodanig, dat dezelve de geaardheid tot daarstelling van galsteenen wegnam; WILLIAMS gebruikte het, om de neiging tot ontste-

king bij eenen hardnekkigen *ileus* wegtenemen; LENTIN en POPE tegen de waterzucht; BROOKE en NICHOLL tegen passive bloedvloeijingen; LATHAM, PERCIVAL, LITHGOW en POWELL bezigden het in *epilepsie*; EMMERT en ORFILA in *chronische diarrhaeen*, *apoplexie*, *hysterie*, *hypochondrie* en *manie*, eveneens in den *acuten* als *chronischen hydrops capitis*; LUCAS, FRORIEP, alsmede vele Engelsche artsen, bevestigen steeds het nut in de *febris puerperalis* en zelfs waar deze *typhoides* kan genoemd worden, en waar men een ontstekingaardig lijden niet kan ontkennen. Uitwendig is het een volksmiddel om bloedingen, door wonden veroorzaakt, te stillen.

Door de waarnemingen alzoo van een aantal geneesheeren verkreeg dit middel een zeker aanzien en werd hetzelve wel voornamelijk als heilrijk in ontstekingaardige ziekten gebezigd; men oordeelde daarom reeds, dat hetzelve eene andere kracht had en meende die gevonden te hebben in eene werking op de hersenen, te gelijk met eene revulsie op de maag, het huid-orgaan en de nieren, of in eene revulsie op de zenuwen, die met de afleiding op de maag sympathisch is.

Ik zelf gaf het wel eens met nut in *neuralgie*, *wormen* en *waterzucht*, maar zoude dit bij bloedspuwing (eene ziekte, in welke door de minste overprikkeling zoo veel gevaar is, om naderhand in eene doodelijke verettering te vervallen) even als ieder voorzigtig arts, die slechts de bovenstaande werking aanneemt, niet toegediend hebben, had mij het toeval daartoe niet gedrongen.

J. v. L., 39 jaren oud, van een irritabel temperament, was zestien jaren geleden door eene he-

vige *pleuritis* aangetast, na welke er steeds eene plaatselijke pijn in de linkerzijde overbleef, die zijn geneesheer aan de vorming van *pseudo-membranæ* toeschreef en als ongeneeslijk verklaard had; hij werd met eenen hoest overvallen, gepaard met het opgeven van bloed, hetwelk zich dan eens in eene meerdere, dan eens in eene mindere hoeveelheid, zestien maal herhaald had, en waarvan de laatste aanval zoo hevig was, dat hij binnen vier dagen tijds meer dan vier ponden bloeds uithoestte. De pols was hard en menigvuldig, de ademhaling kort en rogchelende, het bloed zeer rood en schuimende, de smaak zoet. In weerwil van die algemeene en herhaalde bloedontlastingen, het toedienen van voetbaden; koude omslagen op de borst, *sal ammoniac*, *digitalis*, als *palliatif* middel keukenzout, bleef zijn toestand steeds dezelfde, zoodat ik uithoofde van zijne zwakte en atonie niets dan den dood te gemoet ziende, mijne toevlugt niet alleen tot minerale zuren, maar zelfs tot *adstringentia*, als: *serum lactis aluminosum* en eindelijk tot het *liquo stypticus Loosii* moest nemen. Zijne ademhaling werd korter, het uitgeloosde bloed was steeds aanzienlijk, de hoest droog, de pols klein en snel, dien ten gevolge vond ik mij genoopt, den Terpentijn te beproeven. Mijn voorschrift bestond des morgens en des avonds in twintig droppels *oleum terebinthinæ* met een half wijnglas water vermengd en in den tusschentijd eene *infusio saleb cum syr. pap. rhead.*; den volgenden dag verzekerde hij mij, dat de hoeveelheid bloed, dadelijk na het gebruik van den Terpentijn aanmerkelijk verminderd was. Ook zag ik hem wel eenige met bloed vermengde flui-

men opbrengen, doch vele van dezelve hadden reeds iets van derzelver roodheid verloren, zij werden daarna helder en glasachtig, alle overige ziekelijke verschijnselen verdwenen, de ademhaling werd zoo vrij, dat er zich geenerhande gebrek in de longen deed vermoeden.

Omtrent een jaar naderhand werd hij wederom door deze ziekte aangetast en ik behandelde hem, ingevolge mijne verkregene ondervinding, dadelijk met den Terpentijn, thans vooral was het meerdere nut in het oogloopende, en hij zelf kreeg daardoor zoo veel vertrouwen, dat hij zonder mijnen raad, wanneer hem weder deze ziekte overviel, uit eigene beweging van dit middel gebruik maakte, welks werking, volgens zijne getuigenis, immer voldoende is geweest.

G. D. een steeds zeer gezond meisje, 27 jaren oud, van een sensibel temperament, had het ongeluk in het water te vallen, hetwelk haar eene hevige schrik veroorzaakte. Sedert gevoelde zij pijn in de regterzijde, vergezeld van een' droogen hoest; daar hare maandelijksche regelen evenwel bleven aanhouden, sloeg zij op dit alles geene acht, tot dat zij eene groote hoeveelheid bloed opgaf, waarbij zij eene heeschheid ontwaarde, vergezeld van moeijelijk slikken. Vijf maanden lang had zij deswege verschillende geneesheeren geraadpleegd; alles echter, offchoon zij door eene gepaste geneeswijze behandeld werd, bleef aanhouden: dagelijks gaf zij bloed op, waardoor men haren toestand als eene hebbelijke ziekte en haar als teringachtig beschouwde. Toen men mij raadpleegde, vond ik hare ademhaling kort, de stem heesch, den hoest aanhoudend,

den pols hard, klein en ſnel, 116 ſlagen met het hart overeenſtemmende, bij iedere beweging hartkloppingen. Bloedzuigers op de borst, inwendig *digitalis*, *ſal ammoniac* veranderden dezen toeſtand geenszins. Uit hoofde er nu reeds zooveel vruchteloos aangewend was, en zij door het aanhoudend opgeven van bloed allengs meer en meer verzwakte, beſloot ik tot den Terpentijn mijne toevlugt te nemen. Ook in dit geval was de werking even gunſtig; op den vierden dag gaf zij geen bloed meer op, en zij werd door dit middel met eene verzachtende geneeswijs en voeding weldra herſteld, ook hare heeschheid verbeterde langzamerhand.

J. D. J., een man van omtrent 38 jaren, van een irritabel temperament, die het beroep had, om de vuren van de glasblazerij te ſtoken, was hoogstwaarſchijnlijk ten gevolge van ſlechte doorſtraling in het *ſystema Portarum* en *hyperſensibiliteit* van het huidorgaan door een vermeerderd plasticismus en zwakke longen tot bloedſpuwing voorbereid, en verzocht, door dezelve overvallen, mijne hulp. Hij was kortademig, benaauwd en onrustig, de pols hard; met een' aanhoudenden hoest herhaalde zich ſteeds het uithoesten van bloed. Op BAYLES dertigjarige ondervinding vertrouwende, en uitgelokt door mijne vorige waarnemingen, zocht ik vooraf den aandrang van het bloed door eene aderlating te ſtillen en ſchreef dadelijk den Terpentijn voor, liet in den tusſchentijd van een *decoct. altheæ*, *ſal ammon.*, *extr. hyosc.* en *aq. lauro ceraſi* gebruik maken, en beval voorts rust, koelte en al, wat verzachtend was, aan. De lijder zeide mij den daarop volgenden morgen, dat het bloedſpuwen na het gebruik van de

Terpentijn verminderd was, bijzondere gewaarwordingen van het middel zelf had hij niet bespeurd. Zijne *sputa* waren nog bloedig, zijn pols hard en vol, 120 slagen, het afgelatene bloed met eene ware *crusta pleuritica* bedekt. Ik liet de aderlatig herhalen, als ook met het gebruik van den Terpentijn etc. aanhouden; den volgenden dag begonnen de fluimen te veranderen, het bloedige verloor zich meer en meer, zij werden helder en doorzigtig. Zijne ademhaling was niet zoo kort, hij werd rustig, zijn pols zacht en natuurlijk. Zijne hoest had zich met een ruim zweet bedaard en hetgeen onze aandacht verdient: de oppervlakte van het *coagulum* van het bloed vertoonde niet meer de ontsteking-korst, ook had dit zijne vastheid verloren, zonk op den bodem neder en liet slechts deszelfs vezelstof als eene dunne slijmerige huid kennen. Door het gebruik van dit middel begaf hij zich weldra weder aan eenen arbeid, die zeker de minst geschikte voor hem was, maar tot welken hij zich ter onderhouding van zijn huisgezin genoodzaakt zag.

Twee jaren naderhand werd hij door eene *febris intermittens* aangetast, welke in *continua* overging, ten gevolge waarvan hij overleed.

J. v. D. G., 29 jaren oud, van een sensibel temperament, had reeds eenige dagen aan eene pijnlijke gewaarwording in den onderbuik geleden, met welke hij genoodzaakt was meer dan gewone ligchaamsbeweging te maken; deze pijn bedaarde, doch nu werd dezelve door eene drukking op de borst gevolgd, waarbij zich weldra zeer onverwacht eene allerhevigste *hæmoptysis* opdeed, ook in dit geval was mijne behandeling dezelfde, ook daar verloor

het bloed, hetwelk met eene aanmerkelijke *crusta phlogistica* overdekt was, den volgenden dag deszelfs vastheid; de met bloed vermengde fluimen werden geene *fputa cocta*, maar als helder flijm, en 12 dagen werd er volgens mijne voorfchriften met dit middel aangehouden, wanneer alle vooruitzigten zoo gunftig waren, dat hij weldra alleen door eene verzachtende en voedende behandeling herftelde.

Mejufvrouw P. v. L., van een fenfibel temperament, 34 jaren oud, verried door zwakte en gevoeligheid der longen fteeds een' aanleg tot tering, bij haar waren de maandelijkfche regelen achtergebleven, en zij verviel met een' droogen hoest in eene bloedfpuwing, welke mij geheel en al van eenen asthenifchen of adynamifchen aard toefcheen; ook daar was dit middel een echt *ftiptycum* en zij genas, alhoewel langzaam, van dezen gevaarvollen toeftand.

Mejufvrouw M., 49 jaren oud, van eene cachectifche gefteldheid, was reeds federt eenigen tijd door eenen ontfteking-toeftand der longen aangetast, zij raadpleegde mij niet, voordat zij reeds etterachtige met bloed vermengde *fputa* opgaf. Opmerkelijk was het, hoe ook op deze affcheiding de Terpentijn invloed fcheen te hebben, ook deze lijderes herftelde. Denzelfden invloed ontwaar ik nu ook weder bij fchipper V. in een dergelijk geval.

Juist toen ik dit fchreef, kwam J. S., 33 jaren oud, van een irritabel temperament bij mij; hij was reeds in het vorige jaar op dezelfde wijze van bloedfpuwing door mij genezen; zich buitengemeen vermoeid hebbende, ontwaarde hij een gevoel van flaauwte in den onderbuik, hetwelk hem zoo hin-

derlijk was, dat hij mij daaromtrent wilde raadplegen, naauwelijks verhaalde hij mij zulks, of hij kreeg eene reuteling in de ademhaling, die allengs naar boven kwam en in eene hevige *hæmopthoë* overging; zijne ledematen waren koud, de pols klein en ingetrokken. Met een' geringen hoest, welke alleen door het aanhoudend toeſtroomende bloed veroorzaakt werd, bleef het bloedopgeven aanhouden. Het kwam mij niet twijfelachtig voor, dat het gevoel van flaauwte aan gebrek aan bloed in den onderbuik was toeteſchrijven, waardoor de ſteeds gevuld wordende longen geen' tegenſtand meer konden bieden, maar dit loosden. Ik gaf hem, na door eene aderlating het bloed van de longen te hebben afgeleid, den Terpentijn. De ſpoed, met welken de *hæmoptysis* bedaarde, was opmerkenswaardig, hij ontwaarde een zamenſnoerend gevoel, met eene warmte, welke zich alleen over de borst ſcheen te verſpreiden, de pols werd voller, en alles toonde aan, dat de bloedsomloop zich herſtelde, en nadat er een uur verloopen was, verliet hij welgemoed mijn huis. Van tijd tot tijd bragt hij nog eenige met bloed vermengde fluimen op, ook deze werden langzamerhand als ſlijm, en hij herſtelde binnen weinige dagen.

Deze waarnemingen zoude ik nog veel kunnen vermeerderen, doch daar dezelve allen ſteeds hetzelfde reſultaat opleveren, meen ik dat de bovengemelde genoegzaam overtuigende zijn, om te beſluiten, en het komt mij voor dat de Terpentijn

1°. een ſpecifiek vermogen heeft, om even als uitwendig bloedingen te ſtillen, bloedſpuwing te genezen;

Dat er, 2°, eene primaire verandering omtrent de plasticiteit van het bloed zelf plaats grijpt, er is geen middel hetwelk spoediger door de *vasa lymphatica* opgenomen wordt; slechts een weinig op de hand ingewreven, ontwaart men zulks dadelijk in de *urina*, en waarom zoude het bloed, hetwelk in verhouding der vaste deelen op eenen veel lageren trap des levens staat, daardoor aan geene dadelijke chemische werking onderworpen kunnen zijn? Weten wij niet reeds den invloed van *miasmata*? Zien wij niet, dat dit door de werking van den atmospheer verandert? Hebben TIEDEMAN, GMELIN en MAGENDIE ons niet reeds geleerd, dat verschillende voedingstoffen een reeds met het oog op te merken verschil opleveren? Is ook de *halitus* of *spir. sanguinis* bij kinderen, vrouwen en grijs gewordenen, ja, zelfs volgens *clima* niet verschillend en die der gras-etende dieren niet eigendommelijk? Hoegroot moet het *chemismus* derhalve niet zijn? Daarvan kunnen wij ons overtuigen, indien wij onze aandacht op het bloed vestigen; wanneer dit van deszelfs natuurlijken zetel, ons *organismus*, is afgescheiden, dan zien wij dit door *acida* en *aluminosa* stollen, terwijl *alcalina* zulks verhinderen; ook het *coagulum* van het bloed, hetwelk ik gedurende vier en twintig uren aan de werking van den Terpentijn blootstelde, had deszelfs vastheid verloren. Zoude de vermeerderde warmte en snellere pols ook niet juist een bewijs daarvoor kunnen opleveren, dewijl er dan, wanneer het bloed zich van elkanderen afscheidt, ook eene eigendommelijke beweging waargenomen wordt en men ook ontwaart heeft, dat het slagaderlijke bloed meer warmte dan

het aderlijke bezit, en zijn ook de groene ontlastingen, welke men eveneens bij het gebruik van den *calomel* waarneemt, niet eenigzins overtuigende, dat er iets van het *cruor* afgescheiden kan zijn.

En neem ik dan eindelijk nog aan, deszelfs werking op de hersenen te gelijk met eene revulsie op de maag, het huidorgaan en de nieren, dan heeft ook deze werking eene groote waarde, namelijk, door de reactie in het *systema portarum* optewekken en de werking van het huidorgaan en de nieren te vermeerderen, wordt de relative receptiviteit der longen opgeheven, derzelver positive kracht verminderd en de plaatselijke reactie weggenomen en aldus de ziekte zelve gunstig afgeleid. *Ubi stimulus ibi affluxus*, en dan kan ik verklaren, waarom dit middel mij even zoo veel nut bewees in eene idiopatische als in eene symptomatische bloedspuwing.

Over eenige verschijnselen, welke door de schrijvers der geregtelijke geneeskunde tot de zelfontbranding gebragt worden, en over het gevoelen van Lair nopens deze verbranding,

door

J. C. VAN DEN BROECKE,

Med. Doctor te Middelburg.

(Vervolg en slot van het 3de deel, 1ste stuk, bladz. 39.)

Hoe vreemder een verschijnsel is, 't welk men wil onderzoeken en verklaren, van te grooter belang moet het geacht worden met al de bijzonderheden bekend te zijn, welke hetzelve vooraf-gaan en vergezellen. De zelfontbranding en de verschillende gevoelens over dezelve bevestigen ook deze waarheid. — Of klinkt het niet vreemd, grenst het zelfs niet aan het ongerijmde, dat de mensch in weinige oogenblikken tot asch verbranden kan, en echter weinig of geen vuur in zijne nabijheid geweest is? Als wij in de geschiedenis de verbranding van het menschelijk ligchaam na den dood of levend bij regtsoefeningen vinden medegedeeld, dan blijkt het, dat er eene menigte brandstoffen gevorderd worden om hetzelve te verbranden. Daarentegen is in de meeste zelfontbrandingen de hoeveelheid vuurs zoo gering geweest,

dat eenige schrijvers aan hetzelve allen invloed op de verbranding ontzegd hebben.

Wanneer men nu de oorzaken van dit vreemd verschijnsel wil opsporen, dan is het van groot gewigt, zoo niet noodzakelijk, om alle bijzonderheden te kennen, welke met hetzelve in betrekking staan. Intusschen wordt men in dit onderzoek zeer te leur gesteld. Want het moet verwondering wekken, dat bij de tot nu toe bekende zelfontbrandingen de huisgenooten of vrienden dier menschen in het begin afwezig waren, en slechts in enkele gevallen het einde der verbranding bijwoonden, toen de ongelukkigen reeds van het leven beroofd waren, en derhalve van hunne aandoeningen geen narigt konden geven.

Een noodzakelijk gevolg van dit alles was dan ook, dat de gevoelens der schrijvers nopens dit verschijnsel altijd verdeeld waren en nog blijven. KOPP meende in het geval van BERTHOLI het duistere, dat bij de zelfontbrandingen bestond, voor het grootste gedeelte te zien opgehelderd. Immers hier was de ongelukkige Priester, gelijk wij te voren zagen, in staat om zijn wedervaren aan de omstanders mede te deelen. Doch wij meenen genoegzaam bewezen te hebben, dat de verbranding van BERTHOLI een electriek verschijnsel, geene zelfontbranding geweest is. Weshalve zij die waarde mist in het uitleggen dezer verbranding, welke KOPP er aan heeft willen geven.

Het is buiten ons plan om de verklaring van dezen verdienstelijken schrijver over de zelfontbranding in het bijzonder te overwegen; ook zal men in het vervolg eenigzins kunnen onwaren, op

welken prijs wij zijn gevoelen stellen. Wij hebben alleen voorgenomen om de denkbeelden van LAIR over deze verbranding op te halen, en naar ons vermogen in een ander licht te plaatsen, als vele latere schrijvers gedaan hebben. En offchoon het blijken zal, dat wij het gevoelen van dezen schrijver geenszins onvoorwaardelijk aannemen, zoo vleijen wij ons echter door eene meerdere ontwikkeling van de daarin voorkomende stellingen, en door de beschouwing van eenige minder algemeen bekende bijzonderheden nopens de zelfontbranding, de kennis van dit vreemd verschijnsel uit te breiden.

LAIR maakte zich zeer verdienstelijk, door het mededeelen van zijn geschrift over de menschelijke verbrandingen (1). Eene verzameling van wijd en zijd verstrooide gevallen, deed ook bij hen allen twijfel omtrent het bestaan dezer zonderlinge verschijnselen verdwijnen, die tot nu toe geaarzeld hadden aan dit verschrikkelijk uiteinde van den mensch te gelooven. Doch van grooter belang was dit werkje voor de geregtelijke geneeskunde. In hetzelve, namelijk, werd onder anderen ook de verbranding opgenomen van de vrouw van MILLET, eene gebeurtenis, welke om hare geregtelijke gevolgen, niet genoeg tot leering en waarschuwing voor geneesheeren en regters kon herhaald worden.

LAIR vergenoegde zich niet met de opgave van eenige verbrandingen. Hij trachtte tevens van dezelve eene uitlegging te geven. Volgens zijn ge-

---

(1) P. A. LAIR, Essai sur les combustions humaines produites par un long abus des liqueurs spiritueuses. Paris 1800.

voelen, was de oorzaak dier verschijnselen te zoeken in het misbruik van geestrijke vochten, waarmede het ligchaam doortrokken zijnde, zoo brandbaar werd, dat weinig vuur in staat was om hetzelve te verbranden. Hij beweerde ook daarom, dat men ten onregte deze verschijnselen voor in het ligchaam oorspronkelijke verbrandingen, voor zelfontbrandingen hield en de naam van menschelijke verbrandingen meer gepast was (2). — De beweegredenen, welke LAIR tot dit besluit voerden, komen hoofdzakelijk hierop neer.

1°. Alle door deze verbranding gestorvene menschen hebben zich in het gebruik van sterke dranken te buiten gegaan.

2°. De vlugge deelen dezer dranken zijn door de opslorpende vaten opgenomen en door het ligchaam verspreid, waardoor hetzelve zoo groote brandbaarheid heeft verkregen, dat weinig vuur toereikend is, om de verbranding te bewerken.

3°. In deze verbrandingen is er altijd eenig vuur in de nabijheid geweest, 't welk het brandbaar ligchaam heeft aangestoken.

De hevigste bestrijder van deze stellingen, was KOPP, die in zijne akademische verhandeling (3) en eenige jaren daarna in een vollediger geschrift (4)

(2) KUHN heeft in lateren tijd hetzelfde gevoelen verdedigd. Wij zijn echter niet in de gelegenheid geweest om zijn geschrift over deze verbrandingen te raadplegen.

(3) J. H. KOPP, Diss. de causis combustionis spontaneae in corpore humano factae. Jenae 1800.

(4) Ausführl. Darstell. u. Untersuch. der selbstverbrennungen des menschlich. Körpers von J. H. KOPP. Frankf. am Main 1811.

geheel andere denkbeelden nopens de zelfontbranding mededeelde. In lateren tijd ondernam, behalve meer andere schrijvers, ook JULIA FONTENELLE, (in eene memorie aan de koninklijke akademie der wetenschappen te Parijs) de onbestaanbaarheid van LAIR's verklaring aan te toonen, en meende het pleit door proeven ontegensprekelijk beslist te hebben (5).

Wij zullen de bezwaren te zamen voegen, welke deze en andere schrijvers tegen de gronden, waarop LAIR zijn gevoelen gebouwd heeft, hebben aangevoerd, en dezelve bij de beschouwing van bovengemelde punten overwegen.

Wat het eerste punt betreft, dat alle verbranden zich aan misbruik van geestrijke vochten hebben schuldig gemaakt, tegen hetzelve voert men het geval van BERTHOLI aan, waarvan niets dergelijks gemeld wordt. Doch wij gelooven, dat na de verklaring, welke door ons van deze verbranding is gegeven, de ongepastheid van zoodanig voorbeeld voor ieder duidelijk is. Ook zijn de twee andere door KOPP medegedeelde gevallen, waarin geen gewag van sterken drank gemaakt wordt, niet toereikend, om ons eenigzins van gevoelen te doen veranderen. Deze verbrandingen zijn zoo beknopt opgegeven, dat zij zelfs KOPP niet bewogen hebben om van dezelve in het bijzonder tegen LAIR gebruik te maken.

---

(5) Encyclopédie du XIXe siècle. Sciences médicales Tom. IV, 1e part. art. combustion humaine spontanée.

Men maakt echter van een geval melding, waarin de verbranding niet na het misbruik van geestrijke vochten zou geschied zijn. TILLEAU verzekert zulks van de weduwe PARIS. Maar is deze schrijver in de gelegenheid geweest om dit zoo te kunnen verzekeren? Zij, die zich in drank te buiten gaan, doen dit dikwijls in het geheim. Ook is de getuigenis der naaste betrekkingen dezer menschen in dit opzigt niet te vertrouwen. In het verhaal, dat KOPP geeft van de verbranding van GRATIA PETT, verzekerde ook de dochter, dat hare moeder niet gewoon was brandewijn te drinken; terwijl het echter bleek, dat zij ten minste den avond vóór hare verbranding dezen drank in eene groote mate gebruikt had. — Of nu eene vrouw den brandewijn zal misbruiken, zonder zich te voren met deszelfs smaak gemeenzaam te hebben gemaakt, kunnen wij ons moeijelijk voorstellen. De zonderlinge gewoonte bovendien van dit mensch, van juist des nachts op te staan en naar beneden te gaan, *om in eenzaamheid tabak te rooken*, doet ons te meer denken, dat zij zich in den drank te buiten ging. Wij kunnen daarom met den hoogleeraar THYSSEN niet instemmen, wanneer hij uit de verzekering van TILLEAU, dat de weduwe PARIS den drank niet misbruikte, durft besluiten, dat zoodanig misbruik in alle zelfontbrandingen niet heeft plaats gegrepen. Ons gevoelen zal te eerder gebillijkt worden, als wij op de verhalen van zelfontbrandingen wijzen, welke latere schrijvers uitvoerig hebben medegedeeld. Immers uit dezelve zal men, naar het ons toeschijnt, overtuigd worden, dat deze buitengewone dood door

het misbruik van geestrijke vochten altijd is voorafgegaan (6).

Men heeft ook beweerd, dat, indien de zelfontbrandingen aan het misbruik van geestrijke dranken moesten toegeschreven worden, deze verschijnselen dan ook het meest plaats zouden hebben in die landen waar wijngaarden gevonden worden, 't welk echter niet wordt bevestigd.

Wij zouden, na hetgeen te voren door ons gezegd is, kunnen volstaan met hierbij op te merken, dat niet alleen het misbruik van geestrijke vochten de zelfontbranding ten gevolge heeft; en men al de voorwaarden tot het te weeg brengen van dit verschijnsel niet kent. — Doch ieder zal de weinige kracht van dit bezwaar gevoelen, als hij weet, dat bij de Samojeden eerst de zelfontbranding is waargenomen, toen het gebruik des brandewijns bij deze menschen is in zwang gekomen (7).

(6) Van de gravin CORNELIA ZANGARI en BANDI VAN CESENA, die denzelfden dood stierf, weet men alleen, dat zij gewoon was zich dikwijls het ligchaam met brandewijn, waarin kamfer opgelost was, te wasschen.

(7) Indien men nog meerdere bewijzen vorderde, dan zou ook het volgend uittreksel uit een brief van een Parijzenaar kunnen dienen. Hij schrijft daarin: „het misbruik des brandewijns weten de dames aan de Seine met een nog sierlijker naam uit te drukken, dan de dames aan de Elbe. Hetgeen de laatste een slokje heeten, noemen de eerste, geheel gevoelloos zijnde, een dropje. Eene nieuwe, misschien alleen in Parijs bestaande, soort van dood, schijnt hier de brandewijn te veroorzaken; deze is de Feniksdood. Men verzekert, dat zulke brandewijnzuipsters

Het tweede punt, dat LAIR poogde te verdedigen, bestond daarin, dat bij die menschen de alcoholische deelen van den drank opgeslorpt en door het ligchaam gevoerd, aan hetzelve eene brandbaarheid gaven, welke slechts weinig vuur behoefde, om dit verschijnsel te weeg te brengen.

Hier tegen heeft men de meeste zwarigheden ingebragt, en het kan ook niet ontkend worden, dat van de juistheid of onbestaanbaarheid dezer redenering veel, zoo niet alles, afhangt, om het gevoelen van LAIR en de hoofdzaak te omhelzen of geheel af te keuren. Wij moeten daarom hier uitvoeriger zijn in het onderzoeken, dewijl niet alleen de aard der zaak dit vordert, maar ook omdat het gevoelen van vele latere schrijvers op de onjuistheid der bovengenoemde stelling gegrond is.

Volgens deze schrijvers strijdt het met de meer verlichte physiologische kennis, dat er zelfstandigheden onveranderd door de opslorpende vaten in het bloed zouden gebragt worden. Het levensbeginsel werkt alle vreemde stoffen, welke in het ligchaam worden opgenomen zoodanig om, dat zij van natuur veranderen.

---

somtijds dood gevonden zijn, geheel tot asch of ten minste tot kolen verbrand door het alcoholisch vuur, dat in hunne aderen smeulde en door onvoorzigtige aanraking met vuur of licht aangestoken werd. Deze feniksen, wel is waar, zijn zeldzaam, maar zij zijn dan ook na hunnen dood beelden der onsterfelijkheid. De gansche buurt, waar zij gewoond hebben, spreekt onophoudelijk van hun' helledood. Onze geneesheeren hebben tot nu toe vergeefsche moeite aangewend, om te verklaren, hoe een zoo vochtige levensloop, zoo een droog einde nemen kan.

Hetzelve bezit de bewonderingswaardige eigenschap, om uit zelfstandigheden beginselen te trekken, welke de scheikunde er niet in kan ontdekken. Ofschoon nu eenige stoffen, in het ligchaam omgewerkt, hunne kleur behouden, zoo zijn het echter niet dezelfde als te voren; het leven heeft haren aard veranderd. Hetzelfde moet op de geestrijke vochten toegepast worden.

Niet minder strijdt deze stelling, beweert men verder, met hetgeen men omtrent de wonden waarneemt van hen, die zich in drank te buiten gaan. Een stinkend, om zich vretend vocht ontlast zich uit deze wonden, en in dezelve wordt geene brandewijnslucht opgemerkt. — Ook de waarnemingen, dat men in de lijken van brandewijndrinkers den alcoholischen reuk zou ontdekt hebben, zoo dezelve al naauwkeurig mogten genoemd worden, wettigen volgens deze schrijvers geenszins het besluit tot eene verspreiding der alcoholische deelen in het ligchaam. Immers kan na den dood bij deze menschen de brandewijn zich de ingewanden gemakkelijk een' weg banen naar de omliggende deelen en tot bovengenoemde dwaling aanleiding hebben gegeven. De lijkopeningen, welke door METSCHER en andere met dit oogmerk zijn verrigt, hebben geene sporen des brandewijns opgeleverd, en doen de door LAIR medegedeelde waarnemingen in twijfel trekken.

Men geve echter eens toe, dus gaan zij voort, dat de vlugge deelen der dranken onveranderd het ligchaam doordringen, dan volgt hier nog niet uit, dat zij de vochten en vaste deelen brandbaar zouden maken. Wat de vochten aangaat, met derzel-

ven waterachtig gedeelte wordt, de brandewijn dermate verdund, dat dezelve voor verbranding onvatbaar wordt. Nog meer geldt dit van de vaste deelen. Wanneer men eene stof, zoo als b. v. linnen, met alcohol bevochtigt en door vuur ontsteekt, verbrandt alleen de alcohol, terwijl het linnen ongeschonden blijft. Dat zulks even eens op het menschelijk ligchaam toepasselijk is, heeft FONTENELLE gemeend door de volgende proeven duidelijk te hebben bewezen. Hij nam zeer dunne sneedjes ossenvleesch en liet dezelve weeken gedurende vijf dagen in alcohol van 36°. Zij werden daarop goed uitgeperst en in nieuwen alcohol gelegd, welke drie maanden daarna ververscht werd. Hiermede ging hij nog vier maanden voort en nu moest naar zijn gevoelen dit vleesch meer met alcohol doortrokken zijn dan het ligchaam der brandewijndrinkers, terwijl het duidelijk was, dat deze alcohol, tweemaal sterker dan de brandewijn, ook ligter ontvlammen zou. Toen hij echter het vleesch bij een brandend ligchaam bragt, ontvlamde het niet. Hij deed meer, op hetzelve goot hij alcohol en stak denzelven in brand. Nadat deze verbrand was, vond hij het vleesch van binnen onbeschadigd en een weinig gebraden van buiten; *alleen de randen, welke zeer dun waren, verbrandden.* Het vleesch behield na de verbranding zeer duidelijk eenen alcoholischen reuk en vatte, blootgesteld aan de vlam van den alcohol en aan eene electrieke ontlading, geen vuur. Eene tweede proef met *aether sulphuricus* had dezelfde uitkomsten. In eene derde trok hij sneedjes vleesch in alcohol en aether en legde dezelve gedurende tien dagen in terpentijn-

olie; wat meer is, hij begoot met deze olie het vleesch en stak het aan. Nu was het een weinig meer gebraden dan in de twee eerste proeven.

Uit deze proeven trekt FONTENELLE het besluit dat, al waren de spieren met eene groote hoeveelheid alcohol doortrokken, zij daarom niet brandbaar zouden worden, en bij gevolg het menschelijk ligchaam door deze oorzaak nog minder verbranden kan.

Deze schrijver doet ook verder opmerken, dat de minst brandbare deelen van het ligchaam, zoo als lever, milt en longen altijd verbrand zijn gevonden in de zelfontbrandingen, terwijl de bij uitstek brandbare haren somtijds onbeschadigd gebleven zijn. Dat de dierlijke verbrandingen eene sponsachtige, zeer zwarte, blinkende en stinkende kool; en slechts onder eenen zeer hoogen warmtegraad asch opleveren, terwijl daarentegen de zelfontbrandingen bij den mensch een matige warmtegraad vergezelt, zoo dat zij somtijds de brandbaarste voorwerpen niet verbrandt. Dat eindelijk de zelfontbrandingen ook daarin van gewone verbrandingen verschillen, dat de tegenwoordigheid van lucht bij dezelve geen noodzakelijk vereischte is, dewijl men gevallen kent, waar de verbranding in het ligchaam van binnen naar buiten geschiedde.

Deze zijn de bezwaren, welke tegen de tweede stelling van LAIR zijn aangevoerd. Laat ons nu onderzoeken, welke waarde men aan dezelve moet hechten. Vestigen wij vooreerst onze aandacht op den aard der opslorping, welke men beweert, dat met het gevoelen van LAIR strijdig zoude zijn.

Waar de opslorping als het ware met de voeding

ineengesmolten schijnt, in de ligchamen der eenvoudigste dieren, leeren wij deze verrigting reeds kennen als een door het levensbeginsel bestuurd vermogen. Geene physische of chemische wetten zijn toereikend om deze werking bevredigend te verklaren. Die onbekende kracht, welke wij leven noemen, begint zich hier reeds te vertoonen. Vreemde zelfstandigheden worden tegelijk opgenomen en omgewerkt; uit dezelve ontstaat de stof, welke tot instandhouding van het ligchaam moet verstrekken. Hoe hooger men klimt in de rij der dieren, des te meer ontdekt men den invloed dezer levenskracht. Bij den mensch ontmoet men dezelfde wetten. In zijn ligchaam nemen de opslorpende vaten niet alleen de zelfstandigheden op, maar met deze werking veranderen en bereiden zij tevens dezelve, om in eene algemeene vloeistof, het bloed, vergaderd, verder voortgedreven, van lieverlede aan de voeding van het ligchaam behulpzaam te wezen.

Tot het bestaan der opslorping in het menschelijk ligchaam is dus het leven noodzakelijk. Deze verrigting is gewijzigd naar de jaren, de gezondheid, de ziekten, en de verschillende omstandigheden, onder welke de mensch kan leven. Indien er derhalve eene oorzaak, b. v. de ouderdom, de levenskracht verminderen doet, dan kan men ook van haar die naauwkeurige werking in het opnemen en bereiden van stoffen niet meer verwachten.

Regelt zich nu de opslorping naar den verschillenden toestand van het levensbeginsel, niet minder wordt deze verrigting gewijzigd door de onderscheidene zelfstandigheden, welke haar ter opneming en bereiding worden aangeboden.

Wanneer sommige schrijvers, zoo als wij vroeger te kennen gaven, beweren, dat door de opslorping alle stoffen van aard veranderen, hebben zij eene stelling zoeken te verdedigen, welke ja op vele zelfstandigheden eenigzins van toepassing is, maar nimmer als algemeen geldende mag beschouwd worden. Met meer regt meenen wij als eenen algemeenen regel te kunnen vastsstellen, dat het ligchaam in een' gezonden toestand slechts zoodanige stoffen omwerkt en aanneemt, wier eenvoudige bestanddeelen, hoezeer wel niet in dezelfde betrekking als in het menschelijk ligchaam voorhanden, toch van natuur dezelfde zijn. Dat daarentegen die stoffen, welke opgenomen niet tot voeding en onderhouding van het ligchaam kunnen gedijen, van aard niet veranderen en door de zorgvuldige natuur langs verschillende wegen meestal uit hetzelve gevoerd worden?

Als men verder betoogt, dat indien kleur- of reukgevende zelfstandigheden in het ligchaam opgenomen en omgewerkt zijn, tevens de kleur- en reukstof, hoezeer in hetzelve nog waar te nemen, evenwel van aard veranderd zijn; dan rust dit op de valsche veronderstelling, dat met de verandering van een of meerdere bestanddeelen eener stof ook te gelijk de overige hunne eigenaardige natuur verliezen.

Wanneer derhalve, gelijk wij met voorbeelden zullen bewijzen, de kleur- of reukstof van sommige zelfstandigheden, ja de zelfstandigheden zelve in het ligchaam worden aangetroffen; zoo bestaan er, naar het ons toeschijnt, geene voldoende redenen om dezelve als van natuur veranderd te beschou-

wen. Men zal zich bovendien te eerder voor zoodanig besluit wachten, als men bedenkt, dat het van vele zelfstandigheden door proeven bekend is, dat zij in het ligchaam hunne eigenaardige natuur behouden hebben.

De meekrapwortel, in het dierlijk ligchaam opgenomen, kleurt de beenderen met hare eigendommelijke kleur. Dat de kleurstof hier onveranderd door de opslorpende vaten opgenomen en met de beenderen vereenigd wordt, hebben de proeven van BERZELIUS buiten twijfel gesteld. Wanneer wij dus vinden opgeteekend, dat de indigo aan de chyl eene blaauwe kleur mededeelt, dat het campechehout en de rabarberwortel op die der urien invloed hebben, dan mag men, naar onze meening, veilig besluiten, dat de kleurstof dezer ligchamen zich eveneens aan den invloed van het levensbeginsel onttrokken heeft.

In hunne merkwaardige proeven op de opslorpingswerktuigen hebben MAIJER, TIEDEMAN, GMELIN, MAGENDIE en anderen bewezen, dat sommige stoffen geheel onveranderd in de verschillende deelen des ligchaams rondgevoerd worden. De *prussias ferri*, *prussias plumbi*, *prussias potassae*, waarmede proeven op dieren zijn genomen, heeft men in denzelfden staat door het bloed verspreid gevonden.

Had dit plaats met deze zelfstandigheden, geen wonder dat de reukgevende stoffen hun vlug beginsel onveranderd verspreiden. Of wie zou in ernst durven beweren, dat het levensbeginsel de natuur der kamfer verandert, wanneer hij weet, dat men aan den *ductus thoracicus* van een' hond den kamferreuk ontdekte, nadat bij dit dier kort te voren deze zelfstandigheid in de poot was ingewreven.

CHAUSSIER heeft dieren in gezwaveld waterstofgas gedompeld en doen stikken, niettegenstaande de longen vrij bleven. Zoo geven uijen aan den adem hunnen bijzonderen reuk, wanneer men met dezelve de huid heeft ingewreven. Hiertoe behoort ook de voor de geregtelijke geneeskunde gewigtige waarneming van CULTON, volgens welke bij de vergiftiging door blaauw zuur eene reuk van bittere amandelen duidelijk wordt waargenomen (8).

Vele zelfstandigheden zouden hier nog kunnen opgenoemd worden, welke eveneens haren eigendommelijken reuk in het ligchaam behouden en van welke men met grond kan vaststellen, dat zij hare natuur behouden hebben. Ook zouden alsdan kunnen aangehaald worden de werkingen van sommige spijzen en artsenijen op kinderen van zogende vrouwen. Doch voor ons onderwerp hebben wij genoeg gezegd om te kunnen aannemen, dat er vreemde stoffen onveranderd door het ligchaam omgevoerd worden. Passen wij nu zulks toe op de opslorping van geestrijke vochten, dan lijdt het geen' twijfel, of wij mogen ook van deze reukgevende vloeistoffen vaststellen, dat het vlugge derzelve onveranderd de verschillende deelen des ligchaams doordringen kan.

Te vergeefs heeft men hier tegen aangevoerd, dat de vochten, welke uit de wonden der brandewijndrinkers ontlast worden geenen alcoholischen reuk

---

(8) Récherches et considérations médicales sur l'acide hydrocyanique Paris 1819. Zeitschrift für die Staatsarzneikunde von A. HENKE VII. Ergänzungsheft p. 336.

van zich geven; te vergeefs de waarnemingen in de lijken van deze menschen, door LAIR medegedeeld, in twijfel getrokken en onnaauwkeurig genoemd. De waarnemingen van lateren tijd bevestigen ten volle de juistheid van hetgeen LAIR geboekt heeft. Wij zullen eenige voorbeelden bijbrengen.

BRESCHET vond in de ligchamen van vele ter dood gebragte misdadigers eenen alcoholischen reuk verspreid, welke haren oorsprong nam van de dranken, door deze menschen gebruikt, voor zij naar de regtplaats gingen. De wegens zijne zwelgerij beruchte BYON *le polyphage* had eene weddingschap aangegaan, dat hij in weinig tijds eene groote hoeveelheid wijn en brandewijn zou gebruiken. Hij voerde dezelve uit, doch stierf aan de gevolgen zijner roekeloosheid. CUVIER en DUMERIL waren bij de opening van deszelfs lijk getroffen over den wijn- en alcoholischen reuk, welke zich allerwege verspreidde (9).

SCHRADER en NOËL ontdekten bij dronkaards de brandewijnslucht in de hersenen, en de laatste bragt de vlam eener kaars bij dezelve, waardoor blaauwe vlammen ontstonden (10).

Opmerkelijk is ook de waarneming van SCHUURMAN op het levend ligchaam. In versch afgetapt bloed van iemand, die men kort te voren eene ruime hoeveelheid jenever had doen drinken, heeft hij den reuk en de teekenen van den spiritus in den ontvanger waargenomen (11).

---

(9) Encyclopédie du XIX• siècle, t. a. p.

(10) Bijdragen tot de Nat. Wetensch. I. D. n°. 3. p. 244.

(11) J. B. SCHUURMAN de effectib. liq. spirituos. § 11—15. Harderov. 1791.

Uit hetgeen wij aangevoerd hebben, zal het gebleken zijn, dat de bezwaren, welke men tegen het onveranderd doordringen des brandewijns heeft aangevoerd, van grond ontbloot zijn. Wij willen echter niet ontkennen, dat ook hier, gelijk in zoo vele andere verschijnselen, dezelfde oorzaken bij verschillende menschen verschillende werkingen voortbrengen, en niet altijd de brandewijn of andere geestrijke vochten buiten den invloed der levenskracht blijven.

Uit deze verschillende werking der geestrijke vochten op het menschelijk ligchaam hebben de tegenstrijdige waarnemingen nopens de lijken van brandewijndrinkers hunnen oorsprong genomen. Zij kunnen echter nooit de stellige bewijzen door ons aangevoerd verdringen. Immers deze wettigen het besluit, dat brandewijn en andere geestrijke vochten zich onveranderd door de verschillende deelen van het menschelijk ligchaam kunnen verspreiden. Maar volgt nu hieruit de brandbaarheid van het ligchaam, zoodat weinig vuur in staat is hetzelve te ontvlammen en te verteren? Deze vraag vinden wij door vele schrijvers ontkennend beantwoord en de boven aangehaalde proeven van FONTENELLE schijnen zoodanig antwoord te billijken.

Men heeft, zoo als wij te voren gezien hebben, de onbrandbaarheid van het met geestrijke vochten doortrokken ligchaam daarom ondersteld, dewijl de vereeniging dezer vochten met het waterachtig gedeelte des bloeds alle verbranding verhinderen zou. Doch deze veronderstellingen kunnen wij niet algemeen goedkeuren, daar Doctor TRAILL verzekert, niet zelden olie in de wei

van het bloed bij zuipers te hebben gevonden (12). Bovendien leert ons de bovengegevene waarneming van NOËL, die aan de ontbloote herfenen van een dronkaard brandewijnslucht, en door het bijbrengen van het licht eener kaars blaauwe vlammen ontdekte, dat de waterachtige deelen geenszins de verbranding verhinderen.

Van meer belang schijnen de proeven van FONTENELLE; of zij echter voldoende mogen geacht worden, om het gevoelen van LAIR te doen verwerpen, zullen wij onderzoeken.

Uit deze proeven nu is, gelijk wij gezien hebben, gebleken, dat zeer dunne sneedjes osfenvleesch gedurende eenige maanden in alcohol bewaard, bijna onbeschadigd bleven, toen men den alcohol, waarin zij lagen, verbranden deed. Hetzelfde geschiedde, wanneer zulks met alcohol en aether werd beproefd en het vleesch bovendien gedurende tien dagen in terpentijn-olie had gelegen. Mag men echter hieruit met FONTENELLE besluiten, dat geestrijke vochten, al dringen zij tot alle deelen van het menschelijk ligchaam door, evenwel hierdoor aan dezelve die brandbaarheid niet geven, welke men bij de zelfontbranding waarneemt; dat zij dus nimmer de naaste oorzaak dezer brandbaarheid zijn, maar alleen in zoo ver invloed hebben op de verbranding, als zij mede kunnen werken om dezen onbekenden toestand, waardoor het ligchaam verbrandt, te helpen bevorderen? Indien de vereeniging der geestrijke vochten met de deelen

(12) Bijdragen tot de Nat. Wetenschap t. a. p.

van het menfchelijk ligchaam op dezelfde wijze gefchiedde als zulks plaats had tusfchen het osfenvleesch en den alcohol in de aangehaalde proeven, dan zouden wij geenszins aarzelen het gevoelen van FONTENELLE te onderfchrijven. Doch hoe groot is hier het verfchil! Het vleesch, door FONTENELLE gebezigd, is uit eene gezonde ftof gevormd, deszelfs vezelen zijn dus even moeijelijk te verbranden als de ligchamen of lijken van menfchen, die zich aan het misbruik van fterke dranken nimmer fchuldig gemaakt hebben. De gefchiedenis, gelijk wij te voren reeds hebben aangehaald, getuigt van de verbazende hoeveelheid brandftoffen, welke tot het verbranden van den mensch vereischt worden. Geen wonder dus, dat de gezonde vleeschvezelen, door FONTENELLE in zijne proeven gebruikt, ook na de langdurige vermenging met alcohol, aan de verbranding weerftand boden.

Niet op deze wijze heeft de vereeniging der geestrijke vochten plaats met het levend ligchaam van den mensch. In het bloed opgenomen, met hetzelve vermengd, worden zij door alle deelen van het ligchaam rondgevoerd. Deze geestrijke beginfelen vereenigen zich met de grondftof, waaruit de natuur op eene onbegrijpelijke wijze het weeffel vormt, dat het menfchelijk ligchaam zamenftelt; waaruit zij de verfchillende vochten bereidt, welke tot inftandhouding van hetzelve medewerken.

Dat vreemde beginfelen dikwijls in het ligchaam als het ware worden ingeweven, wanneer zij niet door huid, longen of andere affcheidingswerktui-

gen worden weggevoerd, kan niet op billijke gronden ontkend worden. HAMILTON schrijft, dat in Reggio, waar de bergamot-olie een der grootste handeltakken uitmaakt, en de vrucht, na van haar schil te zijn ontdaan, aan de osſen en koeijen tot voeder wordt gegeven, het vleesch dezer dieren dermate met de vlugge beginſelen dier olie wordt doortrokken, dat hetzelve op dien tijd eenen ſterken en onaangenamen geur van bergamot heeft (13). Noch duidelijker bewijs leveren ons de waarnemingen nopens de werking der meekrap op de beenderen der dieren. De kleurſtof van dezen wortel dringt tot in het binnenſte der beenderen door. LOESEKE had niet langer dan drie dagen eene duif met dezelve gevoed, en reeds ontwaarde hij, dat de bek en ſlagvederen van dit dier waren rood geworden. Ook gelukte het hem eenen hond zoolang meekrap in te geven, dat deszelfs tanden rood gekleurd werden. (14).

Wanneer nu deze vreemde zelfſtandigheden zoo naauw met het dierlijk ligchaam vereenigd worden, wat moet men dan niet van de vereeniging denken der geestrijke beginſelen, indien deze onveranderd door het menſchelijk ligchaam gedurende jaren verſpreid worden. Immers van vele ſlagtoffers der zelfontbranding lezen wij, dat zij niet alleen zeer lang geestrijke dranken misbruikten, maar ſchier alleen door dezelve, met

---

(13) Waarnemingen over de Vuurbergen in Italie, Sicilie en omſtreeks den Rhijn enz. pag. 513.

(14) Natuurk. Verhandel. 1772, 1ſte Deel. pag. 146.

ter zijdestelling van voedsel, hun ellendig leven tot een' zeer hoogen ouderdom rekten.

- Hoeveel gewigt derhalve bij eene oppervlakkige beschouwing de proeven van FONTENELLE schijnen te hebben, zoo vertrouwen wij echter, uit hetgeen tegen dezelve door ons is aangevoerd, te mogen besluiten, dat deze proeven alleen de moeijelijke verbranding van het dierlijk ligchaam in een' gezonden toestand bewijzen en dezelve geenszins het door LAIR voorgedragen gevoelen wederleggen. Wij zouden integendeel uit deze proeven tot ons voordeel kunnen aanvoeren, dat de randen van het vleesch, welke zeker het meest met den alcohol vereenigd waren, verbrand gevonden werden.

Wanneer men het gevoelen van LAIR aanneemt, dan wordt het tevens begrijpelijk, waarom lever milt en longen, de minst brandbare deelen van het ligchaam, altijd verbrand gevonden worden bij die ongelukkigen, terwijl de bij uitstek brandbare haren somtijds onbeschadigd blijven. Immers de deelen, welke het meest aan den invloed der geestrijke vochten zijn blootgesteld en waarin de grootste hoeveelheid bloeds gevonden wordt, moeten ook eerder verbranden dan andere.

Men heeft bij deze zelfontbranding opgemerkt, dat met dezelve slechts een matige warmtegraad gepaard gaat, zoodat de brandbaarste voorwerpen, welke in hare nabijheid zijn, dikwijls niet verbranden. En dit heeft men eenigzins als bezwaar tegen de stelling van LAIR doen gelden. Hoe dit echter met grond kan geschieden, begrijpen wij niet, dewijl juist in dit verschijnsel een groot bewijs vóór onze stelling is opgesloten. Want gelijk de

brandewijn verbrandt, zonder het daarmede bevochtigd linnen te schenden, zoo kan ook het door geestrijke vochten brandbaar geworden ligchaam verteren, zonder de aan hetzelve grenzende voorwerpen te beschadigen.

Even eens moeten de aard der vlam en het moeijelijk blusschen der verbranding door water, als met de eigenschappen des brandewijns overeenkomende, niet overzien worden, offchoon zij dan ook op zich zelve beschouwd tot het aannemen van ons gevoelen niet toereikend zouden zijn.

Wat eindelijk de aanmerking betreft, dat de lucht tot het plaats hebben der ontbranding niet noodzakelijk is; hiervan is men een voldoend bewijs schuldig gebleven. Want hoezeer het dan uit sommige verhalen van zelfontbranding gebleken zij, dat deze binnen het ligchaam ontstaan is en zich van daar naar buiten uitgestrekt heeft, zoo volgt hieruit nog niet, dat alle toevoer van lucht bij dezelve was uitgesloten. Daarentegen doet ons het verhaal der zelfontbranding van MEIJER, door SCHERF megedeeld, tot de noodzakelijkheid der lucht besluiten. Immers bij dezen man verbrandden alleen die deelen des ligchaams, welke aan de lucht waren blootgesteld (15).

Indien wij nu al op billijke gronden de brandbaarheid van het menschelijk ligchaam uit het misbruik van geestrijke dranken mogten afgeleid hebben, zoo moet echter het vraagstuk opgelost worden, hoe de ontvlamming en de plotselijke verbran-

(15) Bijdragen tot de Nat. Wetensch. t. a p.

ding geschieden. Is de vlam eener kaars of zijn weinige gloeijende kolen in staat om beiden voort te brengen? En: is er in alle gevallen van zelfontbranding vuur aanwezig geweest?

Wat de beantwoording der eerste vraag betreft, zoo is het zeker moeijelijk te begrijpen, dat het weinige vuur, hetwelk bij de meeste verbrandingen aanwezig was, tot eene zoo rassche verspreiding van dezelve heeft aanleiding kunnen geven. In dit opzigt was de stelling van KOPP zeer vernuftig, die de werking van de electriciteit des ligchaams aannam. Zijne verklaring scheen alzoo boven het gevoelen van andere schrijvers den voorrang te verdienen. Wanneer wij echter overwegen, dat de geestrijke beginselen, waarmede het ligchaam is doorweven, snel verbranden en op één punt slechts ontvlamd spoedig alle daaraan deel kunnen nemen, dan zal men het geenszins ongerijmd noemen, dat een weinig vuur deze verbrandingen zoude hebben kunnen te weeg brengen. Maar hetgeen ons genoopt heeft dit buiten twijfel te stellen, is de volgende gebeurtenis, welke wij eenige jaren geleden uit een dagblad hebben opgeteekend (16). Zij is voor de kennis der zelfontbrandingen te belangrijk, dan dat wij dezelve niet uitvoerig hier zouden mededeelen.

In den achtermiddag van den 5 Januarij 1825, wandelde een persoon, dien men wegens zijne kleeding voor een' officier hield, tot halverweg het heuvelpad op, dat naar het dorp Pomperpurat in

---

(16) Journal de Gand, 18 Janv. 1825. Dit verhaal was getrokken uit het fransche dagblad l'Echo du Midi.

het arrondisſement van Ville-franche geleidt. Hier wendde hij zich tot eene vrouw en vroeg haar of daar omſtreeks ſtroo te koop was; zij bood er hem van aan, doch de gevraagde ſom van veertig franken kwam hem te hoog voor. De vreemdeling verwijderde zich hierop en ging naar een' akker, welken men nog niet van ſtoppels ontledigd had. Hij ſtapelde een deel derzelve op elkander en ſtak er den brand in. Eenige boeren, die zich niet ver van daar bevonden, zagen, dat hij zich uitkleedde; en daar het 's morgens geregend had, dachten zij, dat hij zijne kleederen wilde droogen; evenwel ſloegen zij hem oplettend gade. Hij ging verſcheiden malen rond het vuur en ſchudde de ſtoppels digter bij een. Plotſeling echter wierp hij zijne kleederen in de vlam en ſprong er zelf bij. Oogenblikkelijk ſchoten de boeren toe, en rukten hem uit den brand. Offchoon hij er naauwelijks twee minuten in geweest was, leefde hij niet meer; eene ſchitterende witte vlam rees boven het ligchaam van den ongelukkige, welke hetzelve ter naauwernood ſcheen te raken. Om het verſchrikkelijke van het ſchouwſpel te verminderen, wilde men het lijk met ſtoppels bedekken, doch de hitte was zoo zeer in het vleesch gedrongen, dat oogenblikkelijk een nieuwe brand uitbarstte. Men vernam weldra, dat deze ongelukkige ANTOINE BOIJER heette, oud 27 jaren, en onderofficier bij het 13de regiment van linie was; reeds had hij meermalen blijken van krankzinnigheid gegeven. Eenige oogenblikken voor het uitvoeren van dit noodlottige beſluit, ontmoette hij iemand, dien hij brandewijn aanbood en zelf een glas van dit vocht ledigende zeide: „dit is voor het laatst."

De overeenkomst, welke tusschen deze gebeurtenis en de zelfontbranding bestaat, zal wel niemand kunnen ontkennen. Van de levenswijze van BOIJER vinden wij, wel is waar, geen gewag gemaakt, maar uit het verhaal, 't welk ons hier gegeven is, mogen wij, naar het ons toeschijnt, veilig besluiten, dat hij zich in sterke dranken heeft te buiten gegaan. De vlagen van krankzinnigheid, het met zich dragen van brandewijn en deszelfs gebruik, toen hij zijn noodlottig plan zoude uitvoeren, ja de aard des zelfsmoords (17), gepaard met de bekende teekenen eener zelfontbranding, billijken dit besluit.

Wanneer wij verder de oorzaak overwegen dezer snelle en niet te blusschen ontbranding, dan ontdekken wij, dat eenige door den regen misschien nog vochtige stoppels dezelve konden te weeg brengen.

Hebben nu deze brandende stoppels het vermogen gehad om het ligchaam van BOIJER in korten tijd te verbranden, waarom zouden wij dan dergelijke kracht aan kleederen, die door de vlam eener kaars vuur gevat hebben, of aan gloeijende kolen ontzeggen, wanneer zij met een door geestrijke vochten brandbaar geworden ligchaam in aanraking

(17) Uit een psychologisch oogpunt beschouwd, is deze zelfmoord niet minder belangrijk. Kan een mensch, die tot zulk een noodlottig plan besloten heeft, verachtelijker wijze van sterven kiezen, dan de verbranding? Is zulks nog niet te vreemder bij een' krijgsman, die bovendien nog andere middelen heeft om zich spoedig van kant te helpen.

komen. Het hangt naar onze meening voornamelijk van de meerdere of mindere brandbaarheid van het ligchaam zelf af, om de verbranding te doen ontstaan en te verspreiden; want het vuur dezer stoppels zoude evenmin als brandende kleeren of gloeijende kolen het menschelijk ligchaam kunnen verbranden, indien hetzelve hiertoe niet was voorbereid (18).

Als wij uit dit oogpunt de verbrandingen beschouwen, dan schijnt het ons toe op goede gronden te mogen aannemen, dat vele derzelve ten onregte zelfontbrandingen genoemd worden, en gelijk LAIR beweerde, eerder den naam van menschelijke verbrandingen verdienen, als zijnde niet in het ligchaam zelf ontstaan, maar door uitwendig vuur aangebragt.

De verbranding van de vrouw van MILET, om slechts eene van vroegeren tijd te noemen, heeft men, zoo wij ons niet bedriegen, verkeerdelijk eene zelfontbranding genoemd. Deze vrouw, welke zich dagelijks in sterken drank te buiten ging, was gedurende den nacht, wegens gebrek aan slaap,

(18) Bij het beschouwen der electrike verbrandingen hebben wij in het derde geval den dood van den timmerman HITSCHEL vermeld, die door een' bliksemstraal getroffen werd, en wiens lijk, behalve een klein overblijfsel van beenderen, tot asch verbrandde. De oorzaak dezer vreemde verschijnselen, welke zich alleen door een trager verloop van die der zelfontbranding onderscheidden, meenen wij te moeten zoeken in eene verspreiding van geestrijke dranken door het ligchaam, welke deze man waarschijnlijk in wat ruime mate gebruikte.

opgestaan en naar de keuken gegaan. Haar man vermoedde, (het gebeurde in de maand Februarij) dat zij zulks deed om zich te warmen. Te twee uren ontwaakte MILET door den stank, welke zich alom verspreidde. Hij vond bij het inkomen van de keuken zijne vrouw *anderhalf voet van den haard* verbrand. Slechts enkele deelen van het hoofd, der onderste ledematen en eenige ruggewervelen waren aan de woede van het vuur ontsnapt (19).

Wij zien in dit geval geene reden om de verbranding anders, dan van het vuur af te leiden, in welks nabijheid deze vrouw gevonden werd. De koude van den winternacht, waarschijnlijk ook de herhaalde toevlugt tot den brandewijn, als verwarmingsmiddel, en de daaruit gesprotene dronkenschap deden haar ongetwijfeld met het vuur in aanraking komen en door hetzelve ontbranden.

Onder de verbrandingen, welke in lateren tijd zijn bekend geworden, zijn er geene, welke meer onze stelling bewijzen, dan die, welken CHARPENTIER van twee vrouwen heeft medegedeeld. Wij laten zijn verhaal hier volgen.

Den 12 Januarij 1820, des avonds omstreeks tien uren, bemerkten eenige buren van vrouw P. in Nevers, eenen eigenaardigen en onaangenamen reuk, als van verbrande dierlijke zelfstandigheden en brandende wol. Zij zagen uit geene der naburige huizen rook en damp te voorschijn komen en legden zich, met de gedachte dat deze reuk door de verbrande lompen eener in de buurt gestorvene Kar-

---

(19) J. H. KOPP, pag. 24.

meliter-non werd veroorzaakt, rustig te slapen.

Den volgenden morgen opende eene buurvrouw, welke een' huisfleutel had, wijl zij elken morgen kwam om de dienstmaagd te helpen, met hetzelfde oogmerk de huisdeur.

Toen zij de kamer binnen trad, omgaf haar eene dikke en zoo ondragelijk ftinkende rook, dat zij meende te ftikken. Zij ijlde dadelijk weder het huis uit en fchreeuwde om hulp, waarop de buren toefchoten, en nadat zij den dikken damp hadden laten uittrekken, de geheele kamer doorzochten. Zij zagen evenwel noch vrouw P., noch hare dienstmaagd, en in het eerst ook geen fpoor van derzelver ligchamen, alleen het bed vonden zij verbrand. Van hetzelve hadden eenige ftukken hunne gedaante behouden, doch vielen, zoodra zij aangeraakt werden, in asch te zamen. Dit ontwaarde men zoowel aan het ledikant, als aan de matrasfen, pluimbedden, bedplanken, lakens, gordijnen, welke beide laatften van wol waren, en aan den hemel van het bed.

Voor dat de asch werd weggenomen, onderzocht men den haard van den fchoorfteen, doch vond daarin geene fporen van brandend hout of brandende kolen. Het vuur van denzelven was niet ingerekend geweest en waarfchijnlijk door gebrek aan hout uitgegaan. Een kandelaar ftond op den fchoorfteen, een ander op den grond, midden in het vertrek, op beiden was geene kaars en waarfchijnlijk was deze flechts op den laatften geweest en aldaar geheel uitgebrand. Als men naderhand de asch doorzocht, vond men voor de plaats, waar het bed geftaan had, het onderfte gedeelte van een been, nog met de kous overdekt, aan welks voet de fchoen zat.

Men hield hetzelve voor het regter been der dienstmaagd, het eenigste deel, dat niet tot asch verkeerd was. Men besloot uit deszelfs ligging, dat de meid gestorven was, toen zij dwars over hare meesteres, met het regter been op den grond steunende en met het linker- en het overige lijf op het bed gelegen had; eene ligging, welke zij waarschijnlijk had aangenomen om hare huisvrouw te helpen. De door den brand van hare huid beroofde hersenpan der vrouw, werd op de plaats gevonden, waar zij gewoon was haar hoofd neer te leggen. Behalve deze was nog een klein stuk van de huid des hals behouden, hetwelk in een' rooden doek was gewikkeld, die waarschijnlijk tot halsdoek gediend had en waarvan ook nog eenige overblijfsels aan de huid kleefden. Het bed van de dienstmaagd stond digt bij dat harer meesteres, was echter onbeschadigd, zoo ook de stoelen, de tafel en het overige huisraad, behalve eene naast het bed hangende houten klok, welke hare gedaante had behouden, doch op het eerste aanraken in asch verkeerde. Offschoon de zoldering der kamer niet bepleisterd was, hadden evenwel de balken en sparren, digt bij den hemel van het ledikant, geen vuur gevat, maar zagen er zwart uit en gaven eene brandende hette van zich. Alles wat in de kamer, en vooral in de nabijheid van het bed zich bevond, was zeer vochtig, dat waarschijnlijk van het verdikken des damps, welke in de kamer werd gevonden, moet afgeleid worden.

Daar in dit huis, (zoo schrijft verder CHARPENTIER) niemand buiten deze twee vrouwen woonde, en men het voorval eerst den volgenden morgen

ontdekte, kent men de oorzaak dezer verbrandingen niet. Gedurende den nacht van den 12 tot den 13 Januarij, was het weêr ſtil, de lucht droog met ſcherpe koude, zoodat de thermometer tien graden onder het vriespunt stond. De vrouw was 90 jaren oud, de dienstmaagd 70, zij waren beiden van een zwak ligchaamsgeſtel, mager en dor, ook leefden zij armoedig, offchoon de vrouw zes duizend franken inkomen had. Deze had in den laatſten tijd in groote mate het geestrijk keulsch water (eau de cologne) gedronken. Sedert twee jaren zou zij, op raad en aanmaning van haren geneesheer, iets minder daarvan gebruikt hebben; doch dezen drank kon dit mensch, om hare zinkende krachten te onderhouden, niet misſen, en zulks te minder, dewijl zij van dien tijd af, dat zij zoo dronk, zich ſchier van alle voedſel onthield. Ook de dienstmaagd at weinig, dronk ſlechts zelden brandewijn, maar haar voornaamſte voedſel beſtond in ouden goeden rooden wijn, heet gemaakt en veel ſuiker. Zij gebruikte daarvan dikwijls zoo veel, dat zij dronken werd, en men gelooft, dat de groote koude des avonds van den 12 Januarij haar aangezet had, om boven mate te drinken (20).

Hoezeer het bij de beſchouwing dezer gebeurtenis met geene zekerheid is vast te ſtellen, dat de verbranding van Jufvrouw P., door het vuur vatten harer kleederen is veroorzaakt, zoo is dit echter zeer waarſchijnijk. Want als men overweegt, dat een der kandelaars op eene ongewone plaats, op den

(20) Zeitschrift von A. HENKE VII Ergänz. heft. p. 83

grond gevonden en derhalve door eene dezer beschonkene vrouwen in de hand genomen is; dan laat zich eene onvoorzigtigheid met het licht gemakkelijk veronderstellen. Ook is het mógelijk, dat de kleederen dezer vrouw, in het naar bed gaan voorbij het licht waggelende, dat op den grond stond, in brand zijn gestoken, en alzoo tot de vernietiging van haar ligchaam hebben aanleiding gegeven.

Wat echter de verbranding der dienstmaagd betreft, van deze lijdt het geen' twijfel, of zij werd door het vuur der meesteres veroorzaakt. Immers de plaats, waar de overblijfsels der meid gevonden werden, leverde hiervan voldoende blijken.

Wij vertrouwen alzoo de tweede stelling van LAIR bewezen te hebben, dat namelijk in het menschelijk ligchaam de alcoholische beginselen van den drank onveranderd kunnen verspreid worden en aan hetzelve eene brandbaarheid geven, welke slechts weinig vuur behoeft om de plotselijke verbranding te veroorzaken. Er blijft echter nog eene andere vraag ter beantwoording over, gelijk wij hierboven reeds hebben te kennen gegeven: Is er in alle gevallen van zelfontbranding vuur in de nabijheid dezer menschen geweest, 't welk de verbranding heeft kunnen te weeg brengen? Zij voert ons tot de derde stelling waarop LAIR zijn gevoelen gegrond heeft.

Offschoon wij zijne twee vorige stellingen tegen velen der hedendaagsche schrijvers hebben trachten te handhaven, zoo kunnen wij echter met hem niet instemmen, als hij beweert, dat in alle gevallen van zelfontbranding eenig vuur in de nabijheid is

geweest, 't welk het brandbaar ligchaam heeft aangestoken.

Onloochenbare daadzaken hebben bewezen, dat er menschen tot asch verbrand zijn, waar de invloed van vuur buiten het ligchaam niet kon aangenomen worden, en de waargenomene verschijnselen eerder te kennen gaven, dat de verbranding in het ligchaam zelf ontstaan was. Deze soort van verbranding mag dan ook alleen zelfontbranding genoemd worden. Wat hier het brandbaar ligchaam aangestoken hebbe, is niet met volkomene zekerheid op te geven. Het is ons oogmerk ook niet, om dit opzettelijk te onderzoeken. De meergenoemde bijdrage van den Hoogleeraar THIJSSEN heeft hierover veel licht verspreid. Voorzeker kan eene phosphorieke ontwikkeling het door geestrijke vochten brandbaar geworden ligchaam aansteken. Ook is het in de noordelijke landen, waar men veel brandewijn gebruikt, geen ongewoon verschijnsel, dat bij menschen, die zich in dezen drank te buiten gaan, eene vlam, ook zonder aanraking van vuur, bij de uitademing ontstaat en doodelijke gevolgen kan hebben.

Bovendien schijnt het misbruik van geestrijke dranken door eene tot nu tot onbekende werking somtijds eene ophooping van warmtestof bij den mensch te veroorzaken, welke een' geruimen tijd na den dood nog merkbaar is. Hiervan kan de volgende waarneming, welke wij bij MORGAGNI hebben aangetroffen, tot bewijs verstrekken.

Een dronken bedelaar was in twist geraakt met zijne makkers, die in hunne dronkenschap dezen ongelukkigen een slag op het hoofd toebragten, waardoor hem het bloed de ooren uitliep. Spoedig

echter de vrede hersteld zijnde, zette hij zich met hen rond het vuur en door den twist hartelijk af te drinken, werd hij andermaal met wijn overladen. Kort daarna in denzelfden nacht stierf hij. Niettegenstaande het nu in de maand Januarij was, en het lijk ter ontleding naar een daartoe bestemd gebouw was gevoerd, vond MORGAGNI hetzelve nog warm. Eenige dagen daarna geschiedde de lijkopening. De buik was zeer opgezet, 't geen door de maag veroorzaakt werd, welke de wijn en lucht zoo hadden doen uitzetten dat MORGAGNI zich niet herinnerde iets dergelijks ooit gezien te hebben (20).

Van de oorzaken, welke eene ontbranding in het menschelijk ligchaam zelf zouden kunnen te weeg brengen, mag men, naar het ons toeschijnt, de ontwikkeling der dierlijke electriciteit niet uitzonderen. Wij zagen in onze beschouwing over de electrieke verbrandingen, welke gevolgen de ontwikkeling der electriciteit bij HEINS had. Met moeite kon dit meisje het vuur blusschen, dat hare vingers branden deed. Veronderstellen wij nu, dat zich zoodanige verbranding in het ligchaam eens zuipers openbaarde, dan is het zeker, dat deze hiervan, even als BOYER, door de brandende stoppels, het slagtoffer zoude worden en verbranden.

Of men echter met eenig regt eene electrieke

(20) MORGAGNI de sedibus et causis morborum Ep. Anmed. LII, art. 30.

ontwikkeling als oorzaak van sommige zelfontbrandingen te houden hebbe, zullen wij hier niet onderzoeken.

Op grond van hetgeen wij gezegd hebben nopens de verschijnselen, welke door de schrijvers met den algemeenen naam van zelfontbranding zijn bestempeld, meenen wij dezelve in vier soorten te moeten onderscheiden.

Vooreerst in *electrieke verbrandingen*, welke door eene van buiten op het ligchaam werkende electrieke vloeistof zijn veroorzaakt; gelijk bij BERTHOLI en REYNATEAU (21).

Ten tweeden in *electrieke zelfontbrandingen*; wanneer de verbranding ontstaat door de electriciteit van het ligchaam zelf, waarvan ons het zevende geval, de verbranding van HEINS, een voorbeeld oplevert

Ten derden in *toevallige verbrandingen van zuipers*; als het door geestrijke dranken brandbaar geworden ligchaam door uitwendig vuur wordt aangestoken; zoo als bij BOYER, de dienstmaagd van vrouw P. en andere.

---

(21) Door een onlangs in het licht verschenen geschrift van Krügelstein (Repertorium des Neuesten und Wissenswürdigsten aus der gerichtlichen Arzneiwissenschaft. Gotha 1829) kreeg ik kennis aan eene werking des bliksems, welke mij in het gevoelen versterkt heeft nopens de electrieke verbrandingen van BERTHOLI en REYNATEAU, hier boven medegedeeld. Even als bij deze menschen, was ook de electrieke vloeistof werkzaam, zonder dat op den bliksem dondersla-

Eindelijk in *zelfontbrandingen van zuipers*; wanneer er zich in het door geestrijke vochten brandbaar geworden ligchaam zelf vuur ontwikkelt, waardoor de verbranding geschiedt. Tot deze soort moet de verbranding van IGNATIUS MEIJER, door den Hoogleeraar SCHERFF medegedeeld, gebragt worden.

---

gen volgden. De persoon, die van deze noodlottige werking het slagtoffer was, kwam niet zoo als REYNATEAU met eene ligte branding vrij, maar werd doodelijk getroffen. Dit zonderling geval komt hoofdzakelijk hierop neder. — In den avond van den 29 Augustus, viel Mejufvrouw B. op den weg bij Angers plotseling dood. Twee mannen, die zich slechts op een afstand van zes schreden van deze plaats bevonden, waren getuigen van haren dood. Deze verhaalden, dat het meisje in het oogenblik toen zij viel, luid geschreeuwd had, dat zij op den rug gevallen, en er uit haar regter neusgat een weinig bloed gevloeid was. De ongelukkige had nog kort te voren deze twee mannen toegesproken. — Terwijl dit ongeval plaats had, werd de lucht door bliksemstralen verlicht en in de verte hoorde men het somtijds donderen. Volgens het verhaal der beide mannen, *donderde het niet toen het meisje dood ter aarde stortte*. Eerst een uur daarna, brak er een zwaar onweder op deze plaats los. — De opening van het lijk, 't geen van regtswege geschiedde, gaf de duidelijkste bewijzen, dat de bliksem de oorzaak van den dood was. Zie Journal von Hufeland, 1822, Jul. en Nouveau Journal de Médecine, Decemb. 1821.

Men vergelijke nu in het bijzonder het gebeurde met REYNATEAU, hierboven uitvoerig verhaald, alsmede de daarop volgende uitlegging van deze verbranding met dit ongeval, en men zal, vertrouwe ik, mijn geopperd gevoelen nopens de electrieke verbrandingen te meer billijken.

NADERE BESCHOUWING DER KERATONYXIS, (HORENVLIES-STEEK,) TEN BETOOG EN TER AANWIJZING DER BEPAALDE WAARDE DEZER KUNSTBEWERKING.

DOOR

W. MENSERT,

Ridder der orde van den Nederlandſchen Leeuw, Chirurgiæ Doctor, Oculist van Z. M. den Koning der Nederlanden, en Lid van verſcheidene geleerde genootſchappen.

Häst du ein ſtetes chirurgiſches Gefühl; ſo leite Beurtheilungskraft dein Meſser; und du wirst gutes thun.

ZIEGENHAGEN.

VOORREDE.

Toen ik in het jaar 1812 de verhandeling van Doctor BUCHHORN over de *Keratonyxis*, Horenvlies-ſteek, in het Nederduitsch vertaald, aan de vaderlandſche kunstgenooten aanbood, en tevens tot het nemen van proeven omtrent deze nieuwe kunstbewerking aanmoedigde, was het mij destijds, door gebrek aan eigene waarnemingen niet geoorloofd, eenigzins beſlisſend mij deswege te uiten. Immers hoezeer men de theoretiſche gronden is toegedaan, en zelfs de proeven, deswege door anderen genomen, ons vertrouwen verdienen, zoo behoort men tot bewijs van de zekerheid en we-

zenlijkheid der daadzaak, zelf te onderzoeken, daar ook de ondervinding bij den kunstbeoefenaar alles afdoet; en het was dan ook daarom, dat ik bedacht was, om, wanneer ik genoegzame proeven aangaande deze nieuwe methode zoude genomen hebben, de voor- of nadeelige uitkomst van dezelve bekend te maken (1).

Dat ik, aanvankelijk, hoezeer van de deugdelijkheid, vooral van de *extractie* of uitneming van de cataract volkomen overtuigd, evenwel, ik ontveins het niet, bij de lezing der verhandelingen van Dr. BUCHHORN en Profesfor LANGENBECK, een gunftig denkbeeld voor de nieuwe operatie had opgevat, is maar al te waar; trouwens wie zoude eene kunstbewerking, welke zich zoo eenvoudig als gemakkelijk voordoet en alzoo eene betere en voor een ieder, zelfs voor eerstbeginnende operateurs, zonder gevaar uitteoefene methode belooft, niet gaarne en met belangftelling ondernemen? daar ook omtrent iedere ware verbetering of nuttige voorftelling, indien de refultaten derzelver deugdelijkheid bevestigen, zij kome dan ook van wie zij wil, niets anders te zeggen valt, dan dat goed wel altijd goed zal zijn; waarom, zoo wel ten aanzien van gefchriften, als van nieuwe denkbeelden als ook methoden en geneesmiddelen alle partijdigheid niet alleen onheusch maar zelfs onnut is; het is toch alleen om de waarheid te doen, terwijl het ook

(1) W. H. J. BUCHHORN de horenvlies-fteek, *keratonyxis*, eene nieuwe methode om de cataract te opereren, uit het Hoogduitsch, Amfterdam 1812, voorrede *bladz. IX.*

de zaakkundige en onpartijdige beoefenaar en bovenal de ervaring is, welke omtrent nieuwe middelen en kunstbewerkingen beslissen kan; weshalve men om een dusdanig onderwerp te behandelen en indien men geheel onzijdig wil blijven, niet alleen zijn eigen oordeel ja zijne ervaring voor feilbaar moet houden, maar ook de meening en ondervinding van anderen, al verschillen zij van de onze, in aanmerking moet nemen.

Het is dan ook bij mij geenszins bij het overleg om de nieuwe kunstbewerking *keratonyxis* te beproeven, gebleven, neen, al spoedig nam ik eene geschikte gelegenheid waar; inderdaad den 22 Februarij 1812 heb ik reeds de nieuwe kunstbewerking verrigt (3), en deze eerste operatie wel geslaagd zijnde, ben ik daar mede nu en dan voortgegaan; en hoezeer de uitneming der *cataract* door mij het meest beoefend wordt, zoo heb ik echter in het tijdsverloop der vier daarop volgende jaren, 35 malen, de herhalingen daar onder begrepen, deze kunstbewerking aangewend, al hetwelk ik, in mijne verhandeling over de *keratonyxis*, in 1816 uitgegeven, genoeg omstandig heb medegedeeld. Dan aangezien over het algemeen, zoo als daar is gebleken, de uitkomst mijner proeven, mij een veel minderen dunk van deze kunstbewerking gegegeven heeft, en zij, vooral als algemeene operatie, bij mij niet tegen de waarde der *extractie*, konde opwegen, zoo heb ik voor mij de nieuwe

(3) W. MENSERT, verhandeling over de *keratonyxis* enz., Amsterdam 1816, *Bladz.* 130.

kunstbewerking geenszins als eene algemeene methode kunnen aannemen.

Ondertusschen meen ik met grond te mogen opmerken, dat, zonder de nieuwe kunstbewerking als algemeene methode voor te staan, ik des niettemin verzekeren kan, dat ik tot heden mijne proeven heb voortgezet, en gedurende achttien jaren, nu en dan, doch vooral in de mij daartoe geschikt voorkomende gevallen, dezelve heb in het werk gesteld; waaruit dan ook blijkt, dat ik in het onderzoek en de erkenning van het nut dezer kunstbewerking in bepaalde gevallen volhard heb.

In mijn vorig geschrift, waardoor ik mijne toenmalige ondervinding en genomene proeven heb medegedeeld, bepaalde ik mij tot den oorsprong en de ontwikkeling dezer kunstbewerking te ontvouwen, en wees tevens aan dat in *Frankrijk* en *Engeland* kan gezegd worden, overeenkomstige kunstbewerkingen te zijn voorgesteld en aangewend; al hetwelk zich tot het geschiedkundige dezer kunstbewerking bepaalt, en voorzeker ten grondslag van dit onderwerp, evenzeer als in andere gevallen, ter meerdere opheldering strekken kan; daar die gene, welke met de historische kennis van dit onderwerp genoegzaam uitgerust is, door eene juiste toepassing, het voordeeligste gebruik van het reeds bekende zal maken.

De inhoud van deze bijdrage en nadere beschouwing, welke, als het ware, tot een vervolg van mijn vorig werk dienen moet, is daarbij tevens bestemd, om de gegrondheid, zoo ik vertrouwe, mijner opmerkingen en toepassingen, in het eerste geschrift opgegeven, nader toe te lichten, en ver-

der ten betoog en ter aanwijzing der bepaalde waarde der *keratonyxis*, en der gevallen, waar dezelve de voorkeur verdient, terwijl ik het geheel met de opgave mijner latere waarnemingen denk te besluiten.

Een geoorloofde ijver tot onderzoek en verdediging der waarheid, en de goedkeuring, welke de kunstgenooten alsmede bevoegde boekbeoordeelaren, zoo binnen als buiten 's lands, betrekkelijk mijne eerste verhandeling over de *keratonyxis*, als ook aangaande mijne andere uitgegeven geschriften hebben doen blijken, deden mij besluiten, om andermaal voor dit onderwerp de pen op te vatten, en mijne latere waarnemingen omtrent den horenvlies-steek bekend te maken; en daar mijne redeneringen op de zuivere ervaring, ja op eene achttienjarige ondervinding gegrond zijn, zoo durve ik mij vleijen, dat ik ook met grond eene bevoegdheid verkregen heb, om de waarde der *keratonyxis* te beoordeelen, en hoop vooral, dat de kunstoefenaren voor de gebreken en onvolkomenheden, in dit mijn geschrift voorkomende, eenige vergoeding zullen vinden in het getrouwe verhaal mijner ondervinding, en der daadzaken, in deze verhandeling aangevoerd, houdende mij overtuigd, dat voor die gene, welke deze operatie nog niet beproefd hebben, deze verhandeling genoeg tot leiding zal dienen, en dat men daarvan nut zal kunnen trekken.

Daar ik bedoel tot welzijn der cataract-blinden de zekerste kunstbewerking tot hun herstel aan te wenden, zoo heb ik daarom uit overtuiging, zoo wel door eigen ervaring, als ook door

hetgeen ik van andere *gezien* en *waargenomen* heb, voor mij als *hoofd-methode* aan de uitneming der cataract steeds de voorkeur gegeven, en ik wensch, tot voordeel der staarblinden, welke zich verder aan mij willen betrouwen, daar mede voort te gaan, daar de gelukkige uitkomst mij hare waarde bevestigt, terwijl, wat meer is, dezelve mij de dankbare genegenheid van een zoo groot getal herstelden, ter bevrediging van mijn gevoel, wel de aangenaamste belooning, heeft doen verwerven.

Gaarne herinner ik mij hier, de volgende dichtregelen van den uitmuntenden SCHILLER:

So lasst uns jetzt mit Fleiss betrachten,
Was durch die schwache Kraft entspringt,
Den schlechten Mann muss man verachten,
Der nie bedacht, was er volbringt.
Das ist 's ja, was den Menschen zieret,
Und dazu ward ihm der Verstand,
Dass er im innern Herzen spüret
Was er erschafft mit seiner Hand (4).

INLEIDING.

Het is buiten twijfel, ja algemeen bekend, dat onder al de ontdekkingen, in de laatst verloopene vijf en twintig jaren, zoo vruchtbaar voor de oogengeneeskunde, *ars ophthalmoiatrica*, er voorzeker geene uitvinding, met zoo veel geruchts en opmerking ontvangen en tevens aanvankelijk met

(4) Zie, *das Lied von der Glocke.*

meer algemeenen bijval ondersteund is, als de *keratonyxis*. — Dan velen hebben thans deze kunstbewerking beproefd, en niet weinig is daardoor de eerste geestdrift verminderd; zelfs hebben de waarnemingen, door bevoegde kunstbeoefenaren gedaan, aangezien de uitkomsten derzelve over het algemeen geenszins aan de opgewondene verwachting beantwoordden, de waarde der nieuwe operatie op veel minderen prijs doen stellen, terwijl bovendien anderen de nuttigheid dezer methode hebben in twijfel gebragt.

Zeer vele geschriften zijn er in de laatste jaren over dit onderwerp uitgekomen, en hebben steeds bewijzen gegeven van de verschillende gevoelens, terwijl in dezelve dikwijls geheel tegenstrijdige meeningen geuit en verdedigd zijn; — enkelen toch roemen de voordeelen van den horenvlies-steek te hoog, daar weder anderen deze operatie als onbruikbaar stellen en verwerpen. — Immers de uitvinder en de eerste voorstander dezer kunstbewerking, Dr. BUCHHORN en de vermaarde LANGENBECK hebben dezelve als eene *algemeene*, zelfs als onfeilbare, ten minste niet gevaarlijke *methode* voorgesteld en als zoodanig opgevolgd, voorgestaan en verdedigd; daar integendeel Professor ROUX, Doctor DEMOURS en DELARUE en andere in *Frankrijk*, en de Italiaansche Operateur CANELLA, de waarde der *keratonyxis* genoegzaam geheel ontkennen, en wat meer is, dezelve uit hoofde der groote teleurstelling, die zij bij hunne proeven aangaande deze operatie hebben ondervonden, uit de beoefenende heelkunde willen uitgesloten, en aan de vergetelheid geheel willen opgeofferd hebben; sommige vermaarde en

ervaren artſen deniettemin, onder welke vooral Profesſor GRÄFE, SIEBOLD, BENEDICT, DUPUYTREN, REINIER HENDRIKS, GUILLIE, FAURE, GERI, TRIBERTI BARATTA en meer anderen, vermeenen, dat de nieuwe opereerwijze in eenige gevallen zeer aangewezen kan geoordeeld worden, en kennen alzoo aan dezelve meerdere voordeelen toe.

Dat de uitkomſten, over het algemeen, geenszins zoo gelukkig zijn geweest, als men te regt op de voorſtelling van BUCHHORN en LANGENBECK konde verwachten, is algemeen bekend, en zulks heeft te meer de voordeelen der *keratonyxis* doen ontkennen, daar LANGENBECK vooral de nieuwe kunstbewerking niet ſlechts als eene eenvoudige en door ieder gemakkelijk uitteoefenen, maar bijna als eene onfeilbare, en, om zoo eens te zeggen, de volmaaktheid nabijkomende methode heeft voorgeſteld, dewijl zij in alle gevallen kon worden aangewend, waarom Profesſor LANGENBECK de *extractie* en *depresſie*, waarbij hij zich vroeger ſchijnt wel bevonden te hebben, de een zoo wel als de andere, heeft verlaten, meenende in den horenvliesſteek alles vergoed te vinden (5).

Dat er alzoo eene groote partijdigheid omtrent dit onderwerp plaats vindt, blijkt ten duidelijkſte; dan uit de tegenſtrijdige gevoelens leert men veel-

---

(5) Gepasſeerde jaar heeft mij een Engelsch ſtudent, in de Genees- en Heelkunde te Göttingen ſtuderende, verzekerd, dat Profesſor LANGENBECK geenszins zoo onbepaald meer aan de *keratonyxis* gehecht is, maar ook weder de *extractie* verrigt.

maals de waarheid kennen, waarom ook, mijns inziens, diegenen, welke met onpartijdigheid en genoegzame wetenschappelijke kennis en praktische ervaring hunne proeven genomen hebben, niet van oordeel kunnen zijn om de *keratonyxis* geheel hare voordeelen te ontzeggen.

Geene onbelangrijke zaak is het dan voor de kunst, dat men de bepaalde waarde der *keratonyxis* meer en meer leert kennen; echter blijft het nu alleen aan de voortgezette waarneming en ervaring om over deze tegenstrijdige gevoelens uitspraak te doen, gelijk dan ook natuurlijk, indien de uitkomsten reeds verkregen en de nog te nemene proeven niet aan de voorstelling beantwoorden, al de schoone woorden van eenvoudig en gemakkelijk en zoo meer, als van zelven vervallen.

Professor LANGENBECK, wiens groote verdiensten in de Heelkunde volkomen bewezen zijn, heeft door zijne geschriften, even als BUCHHORN, mij tot beproeving der *keratonyxis*, zoo als ik reeds boven gezegd heb, zeer aangemoedigd en hunne aanbeveling kan ongetwijfeld nog velen aansporen en tot gids verstrekken; dan men bedenke wel, dat LANGENBECK zich individueel voor den horenvlies-steek meer bekwaam kan vinden; hij is dan ook de grootste voorstander der nieuwe operatie, en heeft steeds op de vernuftigste wijze volhard in zijne verdediging, hetwelk door hetgeen hij deswege geschreven heeft, genoeg bewezen is (6).

---

(6) LANGENBECK, Bibliothek für die Chirurgie, 2 B. 1 St.

Zoo is dan ook LANGENBECK de eerste geweest, welke den horenvlies-steek op levenden en wel op een blind geborenen zevenjarigen jongen verrigt heeft; zulks is mede door hem zelven opgemerkt, daar hij zegt: „Dem Herrn Dr. BUCHHORN ge„bührt das grosse verdienst, den vorschlag gethan „zu haben, mit einer Nadel die Hornhaut zu „durchstechen und die Kapsel zu zerreissen. Mir „schien dieser Vorschlag sehr nachahmungswerth „zu seyn, und nachdem ich alles genau geprüfet „hatte, so entschloss ich mich die Operation an „einen blindgebornen Knaben in Ausübung zu „bringen. *Ich bin folglich der erste gewesen, der „die Keratonyxis an Lebenden verrichtet hat* (7)."

Dan al spoedig heeft de vermaarde Professor GRÄFE (8) en zoo ook de beroemde HIMLY (9) en de ervaren SIEBOLD, (10) MURSINNA (11) en meer andere artsen in *Duitschland* de nieuwe operatie beproefd; doch het is er verre van daan, dat de-

enz.; Göttingen 1808. Dissert. inaug. de *keratonyxide*, *bladz.* 506—548.

(7) Zie bovengemelde Biblioth., 2 B 1 st. *Nachtrag*, bladz. 537 en C. J. M. LANGENBECK's *Prüfung der Keratonyxis* enz. *mit zwei Küpf.* Göttingen 1811.

(8) HECKER, *Annalen der gesammt. Medicin. Entstehen und Vorschreiten der* Keratonyxis, *ein Beitrag von Profess.* D. GRÄFE, bladz. 358 enz.

(9) *Journal der pract. Arzneykunde von* HUFELAND *und* HIMLY, XXXII Band, *Berlin* 1811, bladz. 56. 2 st.

(10) *Med. Chir. Zeitung*, 1812 N. 17, Dr. J. B. VON SIEBOLD, *auch ein Wort ueber die* Keratonyxis *als neue Methode den grauen Staar zu operiren.*

ze artſen zoo onbepaald hun zegel van goedkeuring aan de *keratonyxis* gegeven hebben.

Ook BUCHHORN, indien hij niet voor de kunst te vroeg geſtorven ware (11), zoude vermoedelijk van zijne eerſte meening, dat de *keratonyxis* algemeen aangenomen en op alle ſoorten van ſtaren kan worden aangewend, teruggekomen zijn, want overwegen wij zijne eigene woorden, als hij zegt: „Zoo jeugdig vuur, ijver voor eene goede zaak, „te groote belangſtelling in een voortbrengſel van „eigen geest, mij hier en daar met zich voortge„rukt hebben, dan houde men mij dit ten goede; „ondervinding en critiek zullen het blanketſel, „dat ik hetzelve geleend heb, van dit product „afſtrijken; het zal ongeblanket daar ſtaan; is het „goed, dan zal het van duur zijn; heeft het te„gendeel plaats, dan zal het vallen," (en verder vervolgt hij) „mijn oogmerk kan niet zijn, de ou„dere methode, welke ik zelf in zekere gevallen „volge, te verdringen. De bruikbaarheid derzelve „is, wel is waar, door de ondervinding thans „reeds bewezen, maar kan men dat ook zeggen „van derzelver voortreffelijkheid? — Dit mogen „toekomſtige ondervindingen beſlisſen, en de ge„vallen waarin de eene methode boven de andere „bij uitſluiting aangewend behoort te worden, na„der bepalen (12)."

---

(11) Zoo ik meen, is Dr. BUCHHORN reeds in het jaar 1814 overleden.

(12) W. H. J. BUCHHORN, de horenvlies-ſteek *keratonyxis* enz., voorrede bladz. XII en XIII.

Daar dan de uitvinder van de *keratonyxis* aldus gesproken heeft, en een ieder hem volkomen zal toestemmen, dat de toekomst over de waarde der nieuwe operatie moest beslissen, en daar het nu bewezen is, dat de proeven geenszins aan de verwachting hebben beantwoord, zoo vrage ik alzoo: wat zoude mij verder kunnen aansporen, om eene methode, welke mij de ondervinding geleerd heeft, goed te zijn voor eene andere kunstbewerking, welke mij even zeer de proeven en uitkomsten geleerd hebben, veel onzekerder te wezen, te verlaten? evenwel ik erken, en heb reeds toegestemd, de nuttigheid, ja zelfs de bijzondere voordeelen van den horenvliessteek, in eenige gevallen, en ik zoude dezelve niet gaarne meer ontberen; maar niet te min, ben ik overtuigd, dat dezelve voor de harde staar, welke wel het meeste wordt waargenomen, (13) verre door de *extractie* overtroffen wordt.

Geenszins is het te ontkennen, dat er bezwaren tegen de uitneming (*extractie*) kunnen aangevoerd worden; bij voorbeeld: het maken van eene te kleine of te groote insnijding in de *cornea*, het kwetsen van den *iris*, het regenboogsvlies, de te groote uitvloeijing van het glasvocht, *humor vitreus*, en zoo meer, en wie weet geene bezwaren tegen eene zoo teedere kunstbewerking aan te voeren? zijn niet in alle operatien, als het ware, bezwaren gelegen? en welke instrumenten er ook voor gesteld zijn, om

(13) Zie mijn geschiedkundig overzigt omtrent de oogziekten in Nederland, tabel VIII.

deze moeijelijkheden op te heffen, zoo blijven echter vele dezer tegenheden nogtans bestaan, en kunnen ook door geene redeneringen of verbeteringen der instrumenten, geheel uit den weg geruimd worden; dan van eene andere zijde beschouwd, is het even waar, dat door oplettendheid en vooral bedrevenheid en den technischen aanleg des operateurs, welke zijne geschiktheid om te opereren zoo zeer bevorderen, vele zwarigheden overwonnen worden.

Vergelijken wij hier eens, wat de in de heelkunst zoo geleerde als ervarene VAN ONSENOORT, in zijne beschrijving, aangaande de eigenschappen en bekwaamheden, welke een operateur moet bezitten, deswege gezegd heeft. Wij lezen in zijne *operative heelkunde*: „dat een operateur, om zoo te spreken, „een heelkundig *genie* (14) moet hebben, om in „onvoorziene gevallen, het onvolledige van een in„strument of opereer-methode, gedurende het ver-

(14) Een woord, dat zeer veel beteekent. Het is hier niet oneigen om eens bij te brengen de uitlegging, welke professor VAN DER PALM van dit woord gegeven heeft: „Er is" (zegt deze uitmuntende redenaar) „eene begaafdheid „van den menschelijken geest, waar voor nog in geene „taal eene gepaste benaming is uitgevonden. *Vindingrijk*, „*oorspronkelijk vernuft noemen wij het*, en drukken daardoor „ten minste iets uit, terwijl het anders daarvoor gebruike„lijk uitheemsch woord *genie* niets meer dan een klank be„helst. Doch eenmaal in gebruik zijnde, weten wij welk „denkbeeld er aan te hechten." (*) Men vergelijke hiermede de beschrijving, die de *wijsgeerige arts* WEICKARD van het woord *genie* in het algemeen heeft gegeven, als

(*) I. H. VAN DER PALM, redevoering ter nagedachtenis van ELIAS ANNES BORGER, Leyden 1821, bladz. 11.

„rigten eener kunstbewerking naar omftandigheden „te kunnen verhelpen." (15) Alzoo dan zijn die kleine en fomtijds inderdaad niet noemenswaardige veranderingen der inftrumenten, als men het wel befchouwt, maar fchaars verbeteringen te noemen; waarom ook, mijns inziens, het zoeken naar verbetering of verandering der inftrumenten, en dat wel bij eene zoo ruime keuze en veelheid van naalden en mesjes, welke er al reeds tot verrigting van de cataract-operatie beftaan en in gebruik zijn gebragt (16) (17) (18), meer aantoont een gebrek in

hierdoor verftaande „eene gelukkige bewerktuiging des lig„chaams, of eene verhevener gefteldheid van geest, waar„door wij bekwaam zijn in eene kunst of in eene bezigheid „boven andere menschen iets groots en gewigtigs fpoedig „en gelukkig te ondernemen en ten uitvoer te brengen." (*) — Om alzoo een groot operateur te worden, wordt er al veel gevorderd; dan met een' zoodanigen aanleg uitgerust, wat zal men dan van de kunst meer wenfchen?

(15) A. G. VAN ONSENOORT, Operatieve Heelkunde ftelfelmatig voorgedragen, eerfte deel, met platen. Amfterdam, 1822, bladz. 77.

(16) SICCONE ENS, historia extractionis cataractæ, Worcumi Frifiorum, 1803.

(17) FREDERICUS AUGUSTUS AMMON, ophthalmoparacentefeos historiæ specimen medico-historicum quo commentatur in varias huius operationis ad cataractum fanandum methodos hucusque inftitutas, et in inftrumenta hunc in usum inventa, cum tabula Gottingæ 1821. 8vo.

(18) LACHMANN, de inftrumentorum ad corneae fectionem inventorum historia. Gottingæ 1821. Quarto.

(*) M. A. WEICKARD, de wijsgeerige arts, uit het hoogduitfch, Dordrecht, 1793, III deel, bladz. 274.

dengenen, welke deze verbetering zoekt, dan wel eene noodwendige behoefte tot verbetering; ik heb dat ook al reeds vroeger opgemerkt, dat men en wel te regt deswege zeggen kan, dat men hetgeen men in de handen moet vinden, (19) maar al te dikwijls in het mesje, de naald of in het instrument zoekt.

Wij ontwaren dan hierbij tevens de waarheid van het gezegde van GÖTHE „*Die Kunst bleibt Kunst!* „*Wer sie nicht durchgedacht, der darf sich keinen* „*Künstler nennen.*" Inderdaad, de eenvoudigste methode om de *cataract* te opereren, is voor een onbedreven of aanvangend heelmeester nog niet gemakkelijk om uit te voeren; gelijk in tegenstelling eene moeijelijke manier door een met *technischen* aanleg begaafd en ervaren kunstbeoefenaar, welke tevens door veel te opereren eene hebbelijkheid of gewoonte als het ware in eene of andere operêerwijze verkregen heeft, gemakkelijk verrigt wordt. Men vergelijke hier mede, hetgeen wij elders desaangaande hebben bijgebragt. (20)

---

(19) Zie mijn geschiedkundig overzigt omtrent de heerschende en voorkomende oogziekten in Nederland, eerste stuk. Amsterdam, 1827. Bladz. 95

PAULO ASSALINI, zoo ik wel meen vroeger gelezen te hebben, hoezeer ik mij het geschrift en de plaats waar, niet herinneren kan, verrigtte toen hij in Hongarije gevangen gehouden werd, met eene stopnaald, aan een heftjen gebonden, en zonder hulp, aan eene oude vrouw, die door de *cataract* blind was, de *depressie*, en met het beste gevolg.

(20) Idem verh. over de Keratonyxis. Amst. 1816, bladz. 19 enz.

Maar, en dit vragen wij nu, zoude het wel mogelijk zijn, om eene opereerwijze te bedenken, welke een' ieder zal voldoen, en in alle gevallen aanwendbaar zoude zijn, en geene bezwaren zoude bevatten? mijns bedunkens is zulks niet mogelijk; immers alle zaken en vindingen hebben hare grenzen, en zoo men buiten dezelve treedt, houden zij op goed te zijn.

Wel is waar, dat het voor ieder arts een pligt is, om zijne kunst door nuttige vindingen en ware verbeteringen te verrijken; doch zoude men het ware en het beste in alle de schijnbare verbeteringen, ja soms de geheele verwerping van het oude moeten zoeken? neen, geenszins is dit het geval; want om de kunst te bevorderen en te volmaken, moet men niet slechts nieuwe verbeteringen zoeken, maar het oude zoo het goed is behouden; waarom men dan ook de eene methode, even zoo min als de andere, alleen van deszelfs nadeelige en ongunstige zijde moet beschouwen, maar tevens het voordeelige behoort te waarderen, en indien men daaraan getrouw blijft, zoo is het buiten kijf, dat men overreed zal worden, dat er in de eene methode dikwijls voordeelen gelegen zijn, welke men te vergeefs in de andere zal zoeken, waarom de eene manier van opereren nimmer de andere als het ware, geheel vervangen kan; waar uit volgt, dat de veroordeeling van de eene of andere wijze van opereren, minder in de volkomenheid der kunst, dan wel in den individuelen aanleg, als ook in de eigene wijze van beschouwing, en vooral in de partijdigheid des beoordeelaars moet gezocht worden.

Dit overwegende, en zoowel de eene als andere methode hare voordeelen en nuttigheid toekennende, zoo komt men als van zelve tot de waarheid; en moet het blijken, dat de bruikbaarheid en de bijzondere keuze in de aanwending der eene of andere opereerwijze eensdeels door de *technische* bekwaamheden, maar ook anderdeels door eene grondige en naauwkeurige kennis van den aard der ſtaar (*diagnoſis*) behoort geregeld en gewijzigd te worden.

Wenſchelijk zeggen wij alzoo, met den zeer verdienſtelijken Doctor AMMON, hoe zeer hij onzes inziens, met te veel vooringenomenheid de *keratonyxis* voorſtaat, is het, dat na alle de proefnemingen, welke niet alleen in *Duitschland*, maar ook in *Frankrijk*, *Italië* en de *Nederlanden* genomen zijn, de verkregene *reſultaten* algemeen bekend worden, dewijl er ſtreng genomen, nog geen bepaald oordeel aangaande de nuttigheid of ſchadelijkheid der *keratonyxis* noch in *Duitschland*, noch elders is uitgeſproken (21).

Om dan mijne gedachten en ondervinding wegens dit onderwerp met orde voor te dragen, zal ik de gronden, waarop de voorkeur aan de *keratonyxis* als algemeene operatie ſcheen toe te komen, nagaan, en zulks met de uitkomſten en ondervinding van de beroemdſte oogartſen vergelijken, en alzoo den beoefenaar dezer kunst, met

---

(21) F. A. AMMON, *Parallele der Franzöſiſchen und Deutſchen Chirurgie, fünfter Abſchnitt, Paralleliſirende Betrachtungen des Zuſtandes der Ophthalmologie in Frankreich und Deutſchland*, bladz. 413.

de bepaalde waarde van den horenvlies-steek van nabij trachten bekend te maken.

Is de keratonyxis zoo eenvoudig en gemakkelijk aan te wenden, dat ieder, zelfs eerstbeginnend kunstbeoefenaar, dezelve verrigten kan?

In de voorstelling der nieuwe operatie (*keratonyxis*), schijnt de belangrijkste en aannemelijkste voorwaarde daarin gelegen te zijn, dat dezelve eenvoudig en gemakkelijk, en door een ieder, zelfs eerstbeginnende kunstoefenaars, aan te wenden is, terwijl zij door de geringe toevallen en gelukkige herstelling welke daarop gezegd worden te volgen, vooral wordt aangeprezen, aan hetwelk de kunst en deszelfs beoefenaren en niet minder de cataractblinden zeer veel gelegen ligt; waarom dan ook eene uitvinding, waaraan zoo veel goeds wordt toegekend, voorzeker verdient dat men deze vermeende voordeelen met oplettenheid onderzoekt, terwijl het niet weinig ter bevestiging of ontkenning, hierop aankomt.

De meening der voorstanders dezer kunstbewerking komt hier op neder, dat men slechts met eene eenvoudige naald, de ongevoelige *cornea* heeft te doorboren en als dan gemakkelijk door de *pupil*, welke vooral door de indruppeling van eene oplossing van de *belladonna* of *hyosciamus* verwijd moet worden, aan alle handgrepen, zoo tot verscheuring der kristalbeurs, als verkleining en versnijding, benevens omlegging en nederdrukking der verduisterde kris-

tal, *cataract*, zonder gevaar van het regenboogsvlies (*iris*) te kwetsen, kan voldoen; en daar men de bewegingen der naald door het horenvlies kan waarnemen, dat ook een ieder zulks gemakkelijk kan verrigten; en aangezien huns oordeels, geene andere nadeelige gevolgen daaruit kunnen ontstaan, dan dat de operatie niet gelukt, zoo kan dezelve alsdan herhaald worden.

Dr. REISINGER, die bekend heeft gemaakt, dat hij met bijzondere opmerkzaamheid het ontstaan en de gelukkige voortgangen dezer nieuwe kunstbewerking heeft waargenomen, en door zijne ondervinding als een bijzonder voorstander van de *keratonyxis* optreedt, aarzelt geenszins zich aldus te uiten. „Ik acht het, volgens het algemeen hoogere stand„punt der oogen-heelkunst, onnoodig, de horen„vliessteek nog te vergelijken met de *extractie* eene „handelwijze, die reeds voor lang door de *depressie* „*per scleraticam* verdrongen moest zijn: des te ge„wigtiger is echter de vergelijking van den horen„vliessteek met de depressie, daar deze beide ope„reerwijzen werkelijk nog met elkander schijnen te „wedijveren."

Indien de uitspraak van dezen oogarts hier besliste, dan ware er geen verder betoog noodig; dan zijn verslag is zoo in het oog loopend partijdig voor de nieuwe operatie, dat zijn oordeel spoedig

(22) FRANS REISINGER, *Beiträge zur Chirurgie und Augenheilkunst. Erstes Bändchen*, *Göttingen* 1814. *Bemerkungen über die Keratonyxis, der vorzüglichsten Operations-Methode des grauen Staars* bl. 74.

twijfel veroorzaakt, en daarom nader onderzocht moet worden.

Ondertusschen, hoe aannemelijk ook deze kunstbewerking is voorgedragen, en door de voorstanders zelfs door voorbeelden is ondersteund geworden, zoo behooren toch ook de *resultaten* van anderen, met de hunne overeen te komen; want daar deze kunstbewerking gezegd wordt, door elk operateur, zelfs door aanvangers in de kunst gemakkelijk en zonder gevaar aangewend te kunnen worden, *zoo moeten* dan ook, *gelijke proeven*, *gelijke uitkomsten voortbrengen;* want wat zouden ons de *theoretische* beschouwing en de uitmuntende redekavelingen, zelfs de waarnemingen van enkelen baten, indien de voortgezette ondervinding van de meesten daaraan niet bleef beantwoorden?

En zoude men thans niet veilig kunnen zeggen, dat daar de *keratonyxis* al zoo menigmalen ondernomen en beproefd is, hare *voor-* en *nadeelen* ook alreeds genoegzaam bekend zijn? terwijl het ook gebleken is, dat de meening van het eenvoudige en gemakkelijke wel den schijn voor zich heeft, maar over het algemeen, geenszins in de wezenlijkheid bestaat. Ik bevond mij meermalen daarin te leur gesteld, en wat meer is, door de ondervinding van zoo vele artsen, wordt de eenvoudigheid, gemakkelijkheid en veiligheid ontkend en door daadzaken tegengesproken. Ook is men overtuigd, dat, hoezeer de grondbeginselen, waarop de kunstbewerking berust, in vele opzigten waar zijn, toch evenwel de voorstanders der nieuwe kunstbewerking, de toepassing te algemeen genomen en overdreven, als ook te onbepaald hebben aangeprezen. Dan treden

wij in een nader onderzoek en gaan wij na, of de vooronderstelde eenvoudigheid, met de daad in de uitoefening overeenkomt.

Indien men de eenvoudigheid der instrumenten in aanmerking neemt, zoo staat dezelve ten minste gelijk met de *depressie*, doch zoude in dit geval, met de *extractie* vergeleken, zich van eene voordeeliger zijde kunnen voordoen, daar immers de kunstbewerkingen door vereenvoudiging der instrumenten ten minste volkomener kunnen worden, waarom dan ook in zoo verre de *keratonyxis* zich van zelve aanbeveelt.

Wat de insteking, of liever omstooting van de naald in en door het horenvlies *cornea* betreft, zulks doet zich als zeer gemakkelijk voor, hoezeer men in het vervolg dezer verhandeling zal opmerken, dat sommigen het nog niet volkomen daarmede eens zijn. Dan zulks thans daar gelaten, zoo is het ten minste zeker geheel anders gelegen met het vervolg dezer kunstbewerking en wel, als men de verbreking, versnijding, omlegging of nederdrukking der verduisterde lens, door het horenvlies bewerken wil. Immers de naald kan men, indien men de beleedigingen van andere deelen verhoeden wil, niet zoo onbepaald en verre in den oogbol zonder gevaar inbrengen, waarom het ingebragte gedeelte der naald te bepaald is, om de bovengemelde oogmerken met gemakkelijkheid te kunnen volbrengen. Volgens 't geen ik uit eigen leering bij deze kunstbewerking, zoo wel als bij de *depressie* (nederdrukking) heb opgemaakt, kan dit alles bij de oude methode, door de naald in het harde oogvlies (*tunica sclerotica seu albuginea*) in te brengen,

beter en gemakkelijker geschieden, aangezien als dan de naald veel eerder kan ingevoerd worden, en de bewegingen derzelve op deze wijze veel gemakkelijker geschieden en opgemerkt worden kunnen, en ook veel zekerder zullen slagen. Altijd evenwel, in de vooronderstelling, dat ook in dit geval de oogappel (*pupil*), door de indruppeling van de *hyoscyamus-* of *belladonna*-oplossing, genoegzaam verwijd is.

Wanneer wij nu hier bij overwegen, dat de kristalstaar *cataracta lenticularis seu crystallina*, zoo als wij reeds hebben opgemerkt, (23) verre het meeste voorkomt, dat vooral alsdan, indien men de *keratonyxis* zoo als men heeft voorgesteld, als eene algemeene methode wilde opvolgen, dezelve wel de meeste bezwaren oplevert, ja dat in vele gevallen de moeijelijkheid en wel somtijds de onuitvoerbaarheid der verbreking en de nederdrukking van de harde staar daar bij gebleken is, zoo is het geen wonder, dat men, hoe vooringenomen velen voor de *keratonyxis* waren, echter de *reclinatio* als doelmatiger heeft voorgesteld, en dat wij voor ons, nog geene bijzondere overtuiging hebben verkregen, dat in dit geval de *keratonyxis* boven de gewone *depressie* door de *sclerotica* te verkiezen is; maar eerder zouden wij overhellen om in dit geval aan de laatste, volgens de verbeteringen en voorschriften van SCARPA de voorkeur te geven.

Eene andere bewerking, bij de *keratonyxis* voorgeschreven, bepaald zich daar bij, dat, wanneer

(23) Zie inleiding, bladzijde 179.

de *cataract* verdeeld kan worden, men alsdan derzelver gedeelten, zoo veel mogelijk met de naald in de voorste oogkamer *camera anterior* moet plaatsen, daar men beweert, dat de opslorping van de *cataract*-deelen aldaar beter geschiedt. Wij zullen dit niet verder onderzoeken en zelfs toestemmen, doch zijn van gedachten en door de ondervinding overtuigd, dat deze voorschriften gemakkelijker te geven, dan uit te voeren zijn. En al weder geschieden deze bewerkingen gemakkelijker door de operatie door de *sclerotica* en wel met eene breedere naald; als die BUCHHORN en LANGENBECK voor de *keratonyxis* hebben voorgesteld, en er is ook geen twijfel, dat daarin aan de *depressie* een groot voordeel boven den horenvliessteek moet toegekend worden.

Het is nogtans waar, dat ik wel meer eene eenigzins vaste staar (*cataracta dura*) door de *keratonyxis* zeer gemakkelijk heb kunnen verkleinen, omleggen of hetzij geheel of ten deele nederdrukken, en wel zoo snel uit den oogappel heb zien verdwijnen, dat de lijder even als de aanschouwer daarover als opgetogen waren. Dan deze bijzondere gevallen, die bij eene nederdrukking geenszins voor de wederoprijzing van de *cataract* waarborgen, kunnen ook niet voor de algemeene gemakkelijke aanwending beslissen.

Dat de zoogenaamde *cataracta caseosa*, kaasachtige staar, als ook derzelver *capsula* zeer gemakkelijk verdeeld en doorsneden kunnen worden, zal ik gaarne erkennen, zelfs heeft men alsdan slechts eene kleine beweging heen en weder met de naald, in de figuur van een Z en op en neder als een N of ook ronddraaijende te doen om de verduisterde

lens tot de opneming vatbaar te maken; doch dergelijke *cataracten* vallen onder de zeldzame, en komen het meest bij jonge voorwerpen voor, waarbij in alle gevallen de *keratonyxis* de voorkeur gegeven moet worden.

Bijaldien de *cataract* melkachtig of vloeibaar is, kan de horenvlies-fteek zonder twijfel gemakkelijk verrigt worden, dewijl men in zulk geval flechts de naald door het horenvlies in te voeren, en de *capfula lentis* te doorfteken heeft, waarna het verduisterde vocht zich als van zelfs door het *humor aqueus* verbreidt, terwijl door eene beweging met de naald, als hier voor aangewezen is, het kristalbeursje gemakkelijk verfcheurd wordt, en de operatie aldus fpoedig afloopt.

Zoo opereerde ik door de *keratonyxis* den 12 September des jaars 1821 te Sneek in Vriesland, in bijzijn van den achtingwaardigen Medicinæ Doctor en Vroedmeester JORRITSMA en den zeer ervaren Heelmeester S. HOFSTRA, en meer andere kunstoefenaren, eene dienstmeid, 27 jaren oud, welker regter oog door een melkftaar was aangedaan, doch wier ander oog nog tamelijk wel en zij zelve vrij gezond was, en ondervond daarbij eene zoodanige gemakkelijkheid in het verrigten dezer kunstbewerking, dat dezelve een ieder, welke daarvan getuige was, voorzeker van het voordeelige dezer operatie moet overtuigd hebben, zoo dat er geen twijfel aan kan wezen, of zij zouden in een dergelijk voorkomend geval dezelve met vooringenomenheid navolgen; te meer daar, volgens het berigt, welk ik den 26 October van gemeld jaar van den Heer HOFSTRA ontving, de

patiente geheel hersteld was, en alle voorwerpen met het geopereerde oog duidelijk zien kon.

Alhoewel dit nu in de voorgestelde gevallen zeer voor de deugdelijkheid en gemakkelijkheid pleit (24), zoo is het er echter verre af, dat zulks in het algemeen zoo is; mij ten minste, mogt zulks zelden te beurt vallen; integendeel verscheidene kunstbewerkingen gelukten mij niet, en bij velen ontmoette ik moeijelijkheden.

Eene eerste zwarigheid, welke mij de ondervinding geleerd heeft, is deze, dat de *pupil* zich niet altijd door de indruppeling der *belladonna* of *hyoscyamus* genoegzaam verwijdt, en dat zelfs bij aangegroeide staren, zulks of zeer bepaald, of zelfs in het geheel geene plaats heeft. Ook gebeurt het veeltijds dat, na dat de naald in het oog is ingebragt, de oogappel zich merkbaar zamentrekt, en de bewegingen met de naald zeer beperkt maken, zoodat ik somtijds met de meeste oplettendheid geenszins de kwetsing van den *iris* konde verhoeden, en door uitstorting van bloed in de voorste oogkamer, de bewegingen der naald niet meer zien konde, en alzoo met de kunstbewerking niet mogt voortgaan.

Indedaad ik vond mij over het algemeen omtrent de gewaande eenvoudigheid en gemakkelijkheid der nieuwe kunstbewerking zoo teleurgesteld, dat ik

---

(24) Men vergelijke hiermede de door mij vroeger in mijne verhandeling over de *keratonyxis* bekend gemaakte waarnemingen, en wel vooral de *tiende waarneming*, welke voorzeker onder de zeldzaamste en gelukkigste mag gerekend worden.

zelfs mijne eigene bekwaamheid om deze operatie te verrigten zoude hebben moeten in twijfel trekken, indien zulks niet dadelijk met het eerfte beginfel dat een ieder zelfs eerstbeginnend, kunstbeoefenaar dezelve uitoefenen kan, ware ftrijdig geweest; en dat ook zoo vele andere, vooral niet minder bekwame operateurs dezelfde tegenheden hadden ondervonden.

Wanneer wij de gevallen nagaan, welke reeds van den aanvang der uitvinding befchreven zijn, dan blijkt het buiten kijf, dat zelfs de grootfte en bekwaamfte operateurs zich omtrent de eenvoudigheid en gemakkelijkheid der *keratonyxis* hebben teleurgefteld gevonden; wij willen deswege in een nader onderzoek treden, en met het verhaal, hetwelk de beroemde Profesfor HIMLY heeft medegedeeld, hier aanvangen. Men leze hier zijne eigene woorden. „Ik nam de proef met behulp van den „Heer Doctor FIORILLO van *Göttingen*, gelijk ook „de Heer Doctor RUNDE, mede van *Göttingen*, „daaraan deel nam. Zij viel echter niet naar mijne „verwachting uit; er ontftond eene jichtige ontfteking in eenen hoogen graad, die den zieke en „mij een paar maanden plaagde en het gezigt weder zeer verduisterd achterliet. Dus liet ik dit „denkbeeld weder varen; want voor gewone gevallen verlangde ik niets beters, dan mijne tot „hiertoe gebezigde methode der omlegging; voor „gewone gevallen zou ik het voor ondankbare „waanwijsheid van mij hebben moeten houden, „eene handelwijze, bij welke mijne zieken zich tot „hiertoe zoo wel bevonden hadden, tegen eenige

„andere welke het zijn mogt, te verwisselen, en „voor eene mij zeldzaam voorkomende uitzondering „had zij mijne verwachting teleurgesteld. Ook „moet ik bekennen, dat ik omtrent nieuwe opereer„wijzen eenigzins wantrouwend geworden ben,” en verder zegt hij: „Ten einde iedere verkeerde „uitlegging voor te komen, verzeker ik hiermede, „dat ik dit met volstrekt geene bedoeling op den „Heer Dr. BUCHHORN geschreven heb, wiens eigene bedenking over deze operatie hem mij zeer „achtenswaardig gemaakt heeft, gelijk ook in het „algemeen het theoretisch uitvinden van nieuwe „methoden, juist door aanvangers geheel anders „beoordeeld moet worden, dan het overspringen „van *practici* van de eene methode op de ande„re (25).”

MURSINNA vond de voorstelling tot de omlegging der *cataract* door den horenvlies-steek zoo aannemelijk en navolgbaar, dat hij besloot dezelve te verrigten. Zijne eerste proef had plaats aan een 5 jarigen blindgeboren jongen, welke stom was, en waarbij dit bewonderingswaardige plaats vond, dat hij hooren konde.

Deze zoo ervaren operateur, welke reeds vele extractien aan kinderen verrigt had, betuigt dat er geen met zoo veel geweld zich tegen de hulp verzet had, als dit kind; hij bediende zich van de

---

(25) K. HIMLY, *über die Behandlung der Augen nach Verletzungen u. s. w. in* HUFELAND *und* HIMLY's *Journal der practischen Arzneykunde und Wundarzneykunst*, *XXXII Band*, *II Stück*, *Berlin* 1811 S. 57.

naald van SCARPA, en ſtak dezelve in het midden in; er vloeide langs de naald eene menigte waterachtig vocht uit, hetwelk eene melkachtige kleur had waardoor hij zich vleide, dat er een groot deel van de melk-*cataract* zoude uitgevloeid zijn, hetgeen echter bleek niet zoo uit te komen; hij trachtte de lens om te leggen en verſcheurde den voorſten wand van de kristalbeurs; het oog ſtond ſtil, doch eindelijk konde hij niet meer onderſcheiden en dorſt niet verder voortgaan; hij trok de naald terug, er was een helder punt; en hij vleide zich met de oplosſing en alles was met moeite volbragt, terwijl het tweede oog nog minder gemakkelijk dan het eerſte geopereerd werd.

Doch na al deze pogingen het gewenschte gevolg geene plaats vindende, werd, na verloop van vier weken, de operatie herhaald; in dit geval waren de oogen nog bewegelijker; waarom de operatie niet gemakkelijker ging, en volgens de ingewonnen berigten het oog niet verbeterd werd.

Met de *extractie* was MURSINNA, wiens bekwaamheid als oogoperateur alom bekend was, zeer gelukkig; en waarom zoude hij dan niet nog beter de *keratonyxis*, wanneer die zoo gemakkelijk is, kunnen verrigten? Hij beproefde nogmaals den horenvlies-ſteek aan een' man, welke in de *Charité* te *Berlijn* was opgenomen, dan ſlaagde daarin al weder in 't geheel niet gelukkig, en was daarom, na vergeefs op de herſtelling gewacht te hebben, verpligt zijne toevlugt tot de *extractie* te nemen, waarop hij de uitmuntendſte uitkomst had, daar de geopereerde met eene ſtaarbril lezen en ſchrijven,

en verder alle voorwerpen duidelijk erkennen konde (26).

De Hofraad GRÄFE te *Berlijn*, welke voorzeker een van de eerste is geweest, die zijne proeven omtrent de *keratonyxis* genomen, heeft medegedeeld, had weldra een mistrouwen in de spoedige opneming van de verduisterde lens (*cataract*) verkregen, en stelde daarom de *reclinatio per corneam* voor, dan ondervond geenszins dien gunstigen uitslag op zijne kunstbewerking. Het verslag dat hij daarvan geeft, is voor ons onderwerp belangrijk, en verdient hier wel herinnerd te worden. „In het „bijzijn van den heer medicinaalraad ZIEGLER, „opereerde ik, zegt GRÄFE te QUEDLINBURG eenen „staarblinde, en beproefde bij denzelven aan het „eene oog de *reclinatio per corneam*. De naald „ging er zeer gemakkelijk in, maar de aangegroeide „vaste lens wederstond de ligte drukking; er was „geweld noodig, om dezelve nederwaarts te drukken. — Dit geschiedde met alle behoedzaamheid „zonder een enkel deel te kwetsen. De oogappel „vertoonde zich zwart; de lijder kreeg echter eene „hevige oogontsteking, die onverwijld in een etteroog *hypopium* overging, en den oogbol vernielde."

„Een veelbelovend kweekeling van de *medicinisch-chirurgische pepinière* alhier, volvoerde in mijn bijzijn de omlegging *per corneam* aan een' lijder in

---

(26) C. L. MURSINNA, *Etwas über die* Keratonyxis, *Journal für die Chirurgie, Arzneykunde und Geburtshülfe, vierten Bandes drittes Stück*, *Berlin* 1812. pag. 83.

„het chirurgisch ziekenhuis alhier. De terugbui-
„ging geschiedde; ook bij voorzigtig aangewende
„kracht onvolkomen. De zieke kreeg de hevigste
„ontsteking, hij begon te ijlen, zijn leven werd
„met moeite gered; het oog was verloren. — In
„een derde geval van dezen aard, waar de omleg-
„ging wegens tegenstand der lens niet gemakkelijk
„wilde volgen, trok ik, zoodra ik dit ontdekte,
„de naald weder uit, liet den steek weder genezen,
„verrigtte na eenigen tijd de uitneming, en mijn
„lijder genas met de volkomenste herstelling van zijn
„gezigtsvermogen. (27)

De uitmuntende oogarts BEER, die anders zoo gelukkig met de uitneming der *cataract* slaagde, was mede van oordeel, dat de nieuwe kunstbewerking zoo gemakkelijk niet was, daar ook zijne operatien door de *keratonyxis* er verre af waren van die gunstige uitkomst op te leveren, welke hij regt had, op de voorstelling van LANGENBECK te moeten ondervinden; doctor JÄGER, die bij alle die operatien van Prof^r. BEER is tegenwoordig geweest, en voor de geloofwaardigheid der daadzaken instaat, heeft de geheele ondervinding van Prof^r. BEER medegedeeld in zijne Diss. de *keratonyxi* (28) men leze de *negentien waarnemingen* daarbij medegedeeld,

(27) JAEGER, Diss. de *keratonyxidos* usu. — Vienn. 1822.

(28) *Entstehen und Vorschreiten der Keratonyxis. Ein Beitrag zur Augenheilkunde*, von Herrn Hofrath. und Prof. Dr. GRÄFE in Berlin. Zie A. F. HECKER Annalen der gesammten Medicin als Wissenschaft und als Kunst, etc. Dritten Bandes viertes Heft. April 1811. Bladz. 361.

en het is omtrent de ondervinding van BEER, dat de hoogleeraar BENEDICT, zich aldus geuit heeft: „Offchoon ik niet ontkennen kan, dat de overledene BEER, de beoordeeling van den horenvliessteek met vooroordeelen tegen denzelven ondernomen schijnt te hebben, zoo kan ik evenwel de „groote lofuitingen, welke in den laatsten tijd „door zeer beroemde wondartsen aan den hoornvliessteek zijn toegezwaaid, naar mijne menigwerf „herhaalde ondervinding niet bevestigen. Deze operatie is met dezelfde, en nog grootere gevaren van „ontsteking verbonden als de uitneming, is daarbij „in hare uitkomst veel onzekerder en twijfelachtiger, en ik ben in de laatste jaren, met uitzondering van die gevallen, welke noodzakelijk voor „deze handelwijze voorbehouden moeten blijven, „geheel van de uitoefening derzelve teruggekomen." (29)

Dr. F. P. RITTERICHT, vindt zelfs reeds bezwaren in de insteking der naald, en is ten gevolge zijner ondervinding van meening, dat men geene kromme naald moet bezigen, hoezeer de meeste aan eene kromme naald de voorkeur geven; hij integendeel beveelt zijne eigene regte naald aan, en verhaalt van zijne ondervinding het volgende: „Is „nu eindelijk het horenvlies van eene vastere of „taaijere gesteldheid, dan dringt de in derzelver

---

(29) Dr. F. W. G. BENEDICT's, Handbuch der praktischen Augenheilkunde vierter Band, Leipzig 1824. Eilfter Abschnitt, von dem Hornhautstich, oder der sogenannten Keratonyxis, bladz. 291.

„vlakte gebogene en derhalve steeds minder snijdende
„naald wel niet geheel door; twee maal is mij
„dit voorgekomen, en ik moest, hetgeen voorze-
„ker zeer onaangenaam is, *de operatie deswege geheel
„opgeven.* Dit geschiedde in 1823 te Iserzen, waar
„ik de omlegging der staar door het horenvlies aan
„een zeer waardig man van *Neuenburg*, van eene
„zwakkelijke en zwakke ligchaamsgesteldheid, ver-
„rigten wilde. De kromme, overigens goed be-
„werkte naald drong volstrekt niet door het horen-
„vlies, hetwelk naar het scheen taai en slap was,
„en derhalve sterk terug week; en eene regte naald
„had ik niet bij de hand, dewijl ik mij niet om
„de heelkunst uit te oefenen, en slechts weinige
„dagen aldaar ophield (30).

Wij zouden deze ondervinding nog door meerdere daadzaken van bekwame Duitsche oogartsen kunnen bevestigen, dan de namen der genoemde waarnemers waarborgen ons de zaak genoeg, waarom wij liever de overeenstemming zullen aantoonen, welke er omtrent dit onderwerp, ook in Frankrijk, Italië en de Nederlanden, in de genomen proeven, heeft plaats gevonden.

Offschoon de Fransche oogartsen later, en misschien wel het eerst door de Academische verhandeling, bevattende eene letterkundige opgave dezer operatie volgens dien tijd, welke onze verdienstelijke kunstgenoot, de Heer J. H. L. HAAN van Rotter-

(30) F. P. RITTERICH, jährliche Beiträge zur vervolkommnung der Augenheilkunst; erster Band, mit 2 Kupfertafeln, Leipzig 1827. Bladz. 75.

dam, den 14 Januarij 1813, te Parijs verdedigd heeft, met dezelve genoegzaam zijn bekend geworden; (31) zoo heeft evenwel de *keratonyxis* in Frankrijk geenszins die algemeene navolging gehad, als in Duitschland. (32) (33) Nogtans vele hebben dezelve beproefd en zeer voorname operateurs zich met derzelver onderzoek onledig gehouden, welker oordeel en ondervinding wij in het vervolg dezer verhandeling genoeg zullen leeren kennen.

DUPUYTREN, wel de beroemdste Fransche operateur, heeft vele waarnemingen omtrent de *keratonyxis* medegedeeld, (34) (35) en houdt zich uit ondervinding overtuigd, dat dezelve, niet zoo als professor ROUX vermeent, niet alleen geene eenvoudige methode is, maar geheel verworpen en uit het gebied der kunst verbannen moet worden, integendeel hij keurt dezelve voor bijzondere gevallen, welke wij nader zullen aanwijzen, verkieslijk, zelfs zegt hij reeds vroeger op het denkbeeld dezer operatie gekomen

---

(31) JEAN HENRI LUCAS HAAN. Dissertation sur la keratonyxis. Paris 1813; 4to.

(32) J. L. CASPER, Charakteristik der französischen Medicin, mit vergleichenden Hinblicken auf die englische, Leipzig 1822, Siebentes Capitel, Ophthalmologie, bladz. 297.

(33) F. A. AMMON, Parallele der französischen und deutschen Chirurgie enz. Leipzig, 1822, bladz. 426 enz.

(34) M. GUILLIE, Bibliothèque ophthalmologique ou recueil d'observations sur les maladies des yeux. Paris 1820.

(35) R. B. SABATIER, de la Médecine operatoire, nouvelle édition par SANSON et BEGIN, Paris 1824. Tome quatrième, pag. 168. etc.

te zijn, hetwelk hij door een fprekend voorbeeld bevestigt, en dewijl zijne waarneming als bijdrage van de gefchiedenis der nieuwe kunstbewerking, meerder verdient bekend te worden, zoo achten wij het nuttig, deswege hier een en ander mede te deelen.

„Het is omtrent vijftien jaren geleden, dat Pro„fesfor DUPUYTREN, niet kunnende flagen in het „bepalen der oogen van eene jonge dochter, die „aan de cataract op beiden oogen leed en waarbij „toevallig ook het uitwendige en voorfte gedeelte „van de *sclérotica* was aangedaan, en alzoo een be„letfel vindende om de nederdrukking te verrigten, „befloot, het doorfchijnend horenvlies (*cornea*) te „doorboren, als de eenigfte plaats van het oog, „die de ftuipachtige bewegingen der fpieren zigt„baar lieten, om de naald door den oogappel naar „het kristalvocht te brengen: deze operatie gelukte „volkomen."

„Daar het echter uit noodzakelijkheid en niet „uit verkiezing was geweest, dat hij door het „horenvlies in het oog was gedrongen, dacht hij „er niet aan, om deze opereerwijze tot eene alge„meene methode te maken. Het was hem destijds „onbekend, dat de door hem verrigte operatie in „andere landen eene algemeene handelwijze was of „worden moest:

„Na dat evenwel de goedkeuring, die zij in „Duitschland verwierf, en de voordeelen, welke „aan haar toegefchreven werden, de denkbeelden „van den heer DUPUYTREN weder op deze han„delwijze geleid en hem aangefpoord hadden, om „in een vrij groot aantal gevallen de operatie van

„ de *cataract* door het doorfteken van het horen„ vlies, of zoo als men het noemt door de *kera„ tonyxis* te verrigten, heeft hij de voordeelen en de „ zwarigheden van deze opereerwijze kunnen fchat„ ten."

Het zijn de uitkomften van deze methode vergeleken met die, welke hij door de gewone handelwijze heeft verkregen, welke DUPUYTREN overtuigd hebben, „ dat de *keratonyxis* over het geheel „ niet gemakkelijker uit te voeren is, dan die, welke „ men door de *fclérotica* verrigt, dat het een gering „ voordeel oplevert dezelve aan de beide oogen met „ dezelfde hand te kunnen verrigten; dat de ftand „ van de naald en van de hand des operateurs tus„ fchen het oog van dezen en van den lijder belet de „ bewegingen van het inftrument gemakkelijk na te „ gaan, dat de kring, die den oogappel bepaalt, „ aan de bewegingen van de naald hinderlijk is, „ en niet toelaat de cataract gemakkelijk om te leggen „ of dezelve in het benedenfte deel van het glasach„ tig ligchaam neder te drukken, en vooral niet „ de gedeelten van het kristalbeursje, welke zoo „ dikwerf, in de *cataracta membranacea*, vliezige „ ftaar, aan den oogharigen band, *ligamentum ciliare*, „ vereenigd zijn, los te maken; dat deze kunstbe„ werking noch de zenuwtoevallen, noch de bijko„ mende ontftekingen, die de operatien van de ca„ taract door nederdrukking fomtijds verzellen, voor„ komt; dat zij zoo veel en misfchien meer dan de „ bij de gewone *depresfie*, het regenboogsvlies *iris* „ aan ontfteking blootftelt; dat zij fomtijds wordt „ gevolgd door de verduistering van het horenvlies, „ op de plaats, waar dit vlies doorftoken is, en

„somwijlen in eenen nog grooteren omvang; dat „eindelijk de uitkomst der operatiën van de cataract, „gedaan volgens deze twee handelwijzen bij per„sonen, die zich in gelijke omstandigheden bevin„den, niet merkelijk onderling verschillen; dat er „geenerlei reden bestaat, om in de meeste geval„len aan den horenvliessteek boven de doorboring „van het harde oogvlies (*sclerotica*) de voorkeur te „geven, en als een laatste gevolg, dat er geen „grond is, om daarvan eene algemeene methode te „maken; maar dat hij, uit aanmerking van de „voordeelen, die hij in eenige bijzondere gevallen „kan opleveren, verdient behouden te worden (36.)

DUPUYTREN alzoo, is na een en twintig lijders op deze wijze, zoo wel in het Gasthuis, als in de Burger Praktijk, van de graauwe staar, *cataract* geopereerd te hebben, tot het besluit gekomen, van over 't algemeen bij zijne aangenomen manier van *depressie* door de *sclerotica* te blijven, en alleen in bijzondere gevallen zijne toevlugt tot de *keratonyxis* te zullen nemen; en dit schijnt ook de meening van den oogarts N. J. FAURE te zijn; daar, offchoon hij van zijne gedane kunstbewerkingen op de nieuwe wijze verrigt, maar ééne waarneming, welker uitkomst zeer gelukkig was, heeft bekend gemaakt, hij echter in sommige gevallen „en te regt, dezelve

(36) M. GUILLIE, *Bibliothèque ophtalmologique*; Paris, 1819; Tom. 1 Fascicule 1er. pag. 39. Opinion de M. le Professeur DUPUYTREN etc. sur l'opération de la cataracte par la *keratonyxis*, recueillie à ses leçons de chirurgie clinique, par M. MARX, chirurgien interne à l'Hôtel-Dieu.

maar vooral in de zoogenaamde vloeibare of melkstaar, *cataracta fluida seu lactea*, zeer aanprijst (37).

Dat de *keratonyxis* in Parijs vele malen beproefd is, wordt door MONFALCON bevestigd, maar, volgens zijne mededeeling, zelden met goed gevolg; twee malen zag hij dezelve door een zeer bekwaam operateur aanwenden, doch met meer moeite dan de onderdrukking, zoo als die door Professor SCARPA is voorgesteld, waardoor er dan ook ontstekings toevallen ontstonden, die zelfs het verlies van het oog ten gevolge hadden. (38)

Minder echter schijnen de Fransche operateurs over het algemeen aan de vermeende eenvoudigheid van den horenvliessteek te hechten, en niet alleen hebben Professor ROUX en de oogartsen DEMOURS en DELARUE eene zeer ongunstige meening aangaande de nuttigheid der *keratonyxis* opgevat, ja dezelve geheel verworpen, maar zelfs DELARUE, die het vak der oogziekten bijzonder leeraart, ontveinst het niet, dat hem niet alleen de *keratonyxis* niet bevalt, maar uit zich wegens dezelve alleronгunstigst. Men leze hier zijne eigene woorden. (39)

„Heeft de horenvliessteek aanleiding gegeven tot

(37) N. J. FAURE, observations sur l'iris, sur les pupilles artificielles, et sur la *keratonyxis* pag. 25, observation de Keratonyxis. Paris 1819.

(38) Dictionnaire des sciences médical: tome 27. Article: *keratonyxis*. Paris 1819.

(39) Wij deelen hier een en ander geheel vertaald mede; eensdeels omdat de werken, waaruit hetzelve overgenomen is, niet zoo algemeen, naar ik geloof, bekend zijn, maar ook anderdeels, om de strikte onpartijdigheid in acht te nemen.

„ nuttige ontdekkingen omtrent het werktuigelijke
„ van het zien? heeft hij nieuwe middelen aan de
„ hand gegeven, om deszelfs verstoringen zekerder
„ en spoediger te herstellen? Niets van dat alles,
„ veeleer schijnt hij, ik kan het niet te veel herha-
„ len, een nieuw veld voor de onkunde en voor de
„ onbedrevenheid te openen, daar hij voor dezelve
„ de moeijelijkheden en de noodlottige gevolgen der
„ operatie verbergt, onder de bedriegelijke hoop
„ van eenen goeden uitslag, die toch altoos gevaar-
„ lijk is, wat de gevolgen betreft, zoo als allen,
„ die dezelve aan levende voorwerpen hebben wil-
„ len in het werk stellen, zich daar van hebben
„ kunnen overtuigen."

„ Wij zijn dan eindelijk het wezenlijkst punt ge-
„ genaderd, hetwelk men gewis niet kan betwisten,
„ Ik bedoel de voordeelen, die een zieke moet trek-
„ ken van de operatie waaraan hij zich nadat zijn
„ geneesheer dezelve noodzakelijk heeft geoordeeld,
„ onderwerpt."

„ Laat ons dit eenigzins omstandiger beschouwen,
„ en zien of er geene onmenschelijkheid en barbaarsch-
„ heid in ligt, om hem, meer of min hevige, meer
„ of min levendige pijnen te doen lijden, indien het
„ voordeel, dat hij daarvan trekken moet, wordt
„ opgewogen door eene menigte ongelukkige om-
„ standigheden, welke het dikwerf onmogelijk is te
„ boven te komen, en die men vermijden kan, hetzij
„ door de gewone nederdrukking, hetzij door de
„ de uitneming van de *cataract* te verrigten; want
„ ik herzeg het nogmaals, de *keratonyxis* is niet zoo
„ gemakkelijk uit te oefenen, als in den eersten op-
„ slag al diegenen zouden kunnen gelooven, die

„ dezelve nog niet aan levende voorwerpen beproefd „ hebben en zich hebben laten verleiden door „ eene schitterende beschrijving dezer operatie waar„ in de schrijvers, om de voordeelen der nieuwe „ handelwijze, die zij met drift voorstaan te beter „ te doen uitkomen, al de zwarigheden en ongemak„ ken daarvan zorgvuldig hebben verborgen." . .

„ Ik heb deze operatie dikwerf verrigt. Eene en„ kele maal van de tien, ben ik er in geslaagd, om„ dat ik de verduisterde lens heb kunnen verdeelen „ en met veel moeite een groot gedeelte daar van in „ de voorste oogkamer heb gebragt, waar het bijna „ drie maanden een beletsel in het zien is gebleven."

„ Ik voor mij, die eene operatie enkel uit het „ oogpunt van derzelver nut voor den zieke be„ schouw, ik denk dat men den horenvliessteek, al „ ware dezelve duizendmaal gemakkelijker te ver„ rigten, nog geheel zou moeten laten varen, de„ wijl bij dikwerf het oogmerk, hetwelk men zich „ voorstelt, slechts onvolkomen bereikt, door den „ lijder aan herhalingen in het oneindige bloot te stel„ len, of wanneer de operatie volmaakt naar wensch „ slaagt (hetgeen ongelukkig zeer zeldzaam is, de„ wijl de cataract het meest bij oude lieden voor„ komt, en bij hen het kristalvocht bijna altoos „ eene zoodanige vastheid verkregen heeft, dat het „ zeldzaam mogelijk is hetzelve met de naald te „ verdeelen, om redenen, die ik hiervóór reeds heb „ opgegeven) indien zeg ik, de operatie wel gelukt, „ is er altoos een zoo lange tijd noodig, eer de op„ slorping van de cataractdeelen geschied is, dat de „ lijder bijna altijd gedurende verscheiden maanden „ van het onwaardeerbaar genot van het licht te

„ genieten is beroofd? En zal men het dan voor „ niets rekenen dadelijk na de operatie te weten, „ of zij gelukken zal of niet?... Een voorregt, het- „ welk in het gemelde geval, waar de operatie van „ den horenvliesfteek, die de gewone nederdruk- „ king of der uitneming zou kunnen vervangen, „ niet beftaat. Hieruit befluit ik, zonder verder te „ gaan, hoewel ik zulks zou kunnen doen, dat, „ indien de moeijelijkheden die men te overwinnen „ heeft, waarvan de uitkomften voor den geope- „ reerde voordeelig moeten zijn, niet in ftaat zijn „ den bekwamen en kundigen kunstoefenaar af te „ fchrikken, men ten minfte zal moeten toeftem- „ men, dat deze zelfde moeijelijkheden een bijna „ zeker middel zijn om aan de onkundige vermetel- „ heid de gelegenheden om fchadelijk te worden te „ ontnemen." (40)

Dat de horenvliesfteek in later tijd in Frankrijk geen bijval heeft verkregen, laat zich daaruit be- grijpen, dewijl er in de *Dictionnaire des sciences médicales* flechts in enkele regelen melding van is gemaakt, en zoo het fchijnt om dat de fchrijver van dat artikel (JULES CLOQUET) vermeent, dat de *keratonyxis* bijna algemeen verlaten is. (41)

Dan wij zouden voor het tegenwoordige te verre gaan, en de geheele kunstbewerking als het ware

---

(40) F. DELARUE. Cours complet des Maladies des yeux, Paris 1820 p. 323.

(41) Diction. des Scienc. Médic. composé des meilleurs articles puisés dans tous les Dictionn. et Traités fpeciaux etc. Tome troisième pag. 318. Article: cataracte. Bruxelles. 1828.

reeds beoordeelen. Komen wij alzoo tot onze zaak in questie, of de nieuwe operatie eenvoudig en gemakkelijk te verrigten is, terug, en vergelijken wij nu hiermede, datgeen, wat ons de beroemdste Italiaansche oogartsen hebben medegedeeld, dan zullen wij al weder dezelfde uitkomst en beoordeeling ontwaren. Immers volgens de uitmuntende praktische waarnemingen, welke Doctor J. BARATTA, over de voornaamste ziekten der oogen heeft uitgegeven, en welk werk ook alreeds door Dr. ROBBI uit het Italiaansch in het Hoogduitsch vertaald is, is het ons bekend, dat men deze methode met veel belangstelling in Italie beproefd heeft. (42) (43)

„De Heer LUDOVICO PACINI, Professor in de „verloskunde te Lucca stelde den horenvliessteek in „het werk bij een' man, die omstreeks de veertig „jaren oud was en twee cataracten had, welke zich „voor tien jaren hadden beginnen te vormen en eindelijk volkomen waren geworden, zonder dat zich „verschijnselen van zwarte staar opdeden. Alleen „was de traan- en slijmafscheiding bovenmate toegenomen. De lijder liet zich door den heer PACINI aan beide oogen na elkander opereren. De „oogappel werd dan behoorlijk met eene oplossing „van extract van *Belladonna* verwijd en de eene

(42) GIOVANNI BARATTA. Osservationi pratische sulle principali malattia degli vechi. Tom seconde, Milano 1818. Pag. 146 etc.

(43) Dr. GIO V. BARATTA praktische Beobachtungen über die vorzüglichsten Augenkrankheiten; aus dem Italiänischen übersezt, von E. W. GÜNTZ. 2er Theil, Leipzig 1823, § 89.

„cataract met de naald van SCARPA nedergedrukt.
„De uitflag was gunftig. Daardoor aangemoedigd,
„verrigtte nu de operateur ook aan het andere oog
„de nederdrukking, doch volgens de nieuwe me-
„thode den horenvliesfteek, en bediende zich van
„de naald van BUCHHORN, doch de operatie mis-
„lukte: want de vlakten van het horenvlies *cornea*
„werden zoodanig verduisterd, dat de lijder aan
„dit oog het gezigt niet weder kreeg. Hieruit be-
„fluit PACINI, dat de horenvliesfteek in de theorie
„wel onfeilbaar is, maar in de praktijk fomtijds on-
„gelukkig uitvalt, waaraan toch de oogzenuwen
„geen fchuld hebben, aan wier kwetfing de heel-
„meesters dikwerf den ongunftigen uitflag der an-
„dere opereerwijze toefchrijven. (44)

In eene noot van den heer BAROVERO, wondarts bij het hospitaal te Turin, die het fystema der heelkunde van C. BELL vertaald heeft (45), leest men het volgende:

„De heer Profesfor GERI en ik, door de voor-
„deelen, door LANGENBECK aangeprezen, bewogen,
„namen in het jaar 1813 insgelijks proeven. GERI
„opereerde het oog eener vrouw van vijf en veertig
„jaren, in het St. Jans-hospitaal, en ik dat van
„eenen zeventig jarigen man in het Invalidenhuis,

---

(44) Estratto dal giornale di fcienze ed Arti, Firenze in 8vo.

(45) Sestema di chirurgia operativa fondata fulla base dell anatomia, traditto dall' Inglese, etc. da Giaccomo Barovero, chirurge dello Spedale della carità a Torino, vol. secondo.

„ wiens ander oog door mij, een jaar geleden, door
„ de nederdrukking volgens de oude methode geope-
„ reerd was geworden. Wat het gevolg dezer beide
„ operatien betreft, moet ik bekennen, dat hetzelve
„ noch in het eene noch in het andere geval gunstig
„ genoemd worden kon. Naar mijn gevoelen bestaat
„ het voornaamste nadeel dezer handelwijze daarin,
„ dat in den horenvliessteek slechts de punt van de
„ naald op de lens werkt, en dat de nederdruk-
„ kende kracht, of de punt der naald, aan het
„ maaksel der verduisterde lens, die omgewenteld
„ moet worden, niet geëvenredigd is. Want de
„ lens is of vast of aangegroeid, en wijkt dan
„ niet voor de drukking der zeer fijne naald; of zij
„ is week, en geeft dan wel mede, doch niet ge-
„ heel en al, maar enkel wijkt het gedeelte, hetwelk
„ door de naald getroffen wordt. Deze gebreken
„ vinden echter bij de oude wijze van opereren
„ geene plaats, dewijl de naald van de zijde in het
„ oog ingebragt, op de dwarse middellijn der lens
„ werkt."

„ Desniettemin wil ik den horenvliessteek niet
„ verwerpen, inzonderheid daar uit de leer van
„ onzen schrijver volgt, dat tot het doen verdwij-
„ nen van de cataract het enkele puncteren derzelve
„ en het verscheuren van derzelver beursje genoeg-
„ zaam is, welke verrigting inzonderheid bij kinde-
„ ren met voordeel kan geschieden, waar iedere
„ handelwijze, veel moeijelijker slagen zou."

En verder zegt BARATTA: „ Bij ons heeft de
„ heer TRIBERTI zich voor deze handelwijze ver-
„ klaard, en eene waarneming van twee staar-opera-
„ tien in het licht gegeven, welke door de *kerato-*

„ *nyxis* gemakkelijk en gelukkig volbragt zijn ge-
„ worden (46). Op deze waarneming, meen ik,
„ kunnen echter eenige aanmerkingen gemaakt wor-
„ den, wier doel evenwel niet is den heer Doctor
„ van de uitoefening der nieuwe methode, die hem
„ misschien voortreffelijk gelukken kan, af te raden,
„ maar enkel te bewijzen, dat het niet voegt, zoo-
„ danige omstandigheden met te groote vooringeno-
„ menheid bekend te maken."

„ De eerste operatie had plaats aan het regter
„ oog des heeren RONZONI. Offchoon nu de ope-
„ ratie gemakkelijk volbragt werd, werd het oog
„ toch rood en er kwamen ontstekingachtige ver-
„ schijnselen bij, zoo als de schrijver zelf erkent.
„ Na de operatie vertoonde zich geen aanmerkelijk
„ toeval, behalve den vierden dag een ligt gevoel
„ van branding, zwaarte en grootere warmte in
„ het oog, waarbij zich nog ontsteking van het
„ bindvlies voegde. Deze verschijningen verdwe-
„ nen echter na twee aderlatingen, drie purgatien
„ en plaatselijke koude omslagen van eene oplossing
„ van het extractum saturni, in zes dagen, zon-
„ der eenig hoegenaamd nadeel achter te laten."

„ Deze operatie ging dus niet zoo gelukkig voort,
„ als de Heer TRIBERTI zich beroemde. Hij be-
„ weert tevens, dat de nieuwe methode slechts
„ zeer zelden door ontsteking vergezeld wordt,
„ daar de kwetsing der deelen van tamelijk weinig
„ beteekenis is, zoo als hij, den horenvliessteek
„ met de nederdrukking volgens de manier van den

(46) Giornale di Medic-pratica di BRERA.

„ beroemden Profesfor SCARPA vergelijkende wil „ bewijzen enz. Des niet te min moest hij zijnen „ geopereerde twee aderlatingen en drie purgatien „ voorfchrijven, hetwelk den deskundige voldoen- „ de bewijst, dat de zaak niet zoo eenvoudig was, „ maar dat er eene hevige ontfteking volgde. De „ gunftige uitkomst moet alleen aan de doelmatig „ aangewende verzwakkende geneeswijze, ten ge- „ volge waarvan de ontfteking zich verdeelde, toe- „ gefchreven worden. Ik zelf had voorheen het- „ zelfde oog naar de handelwijze door CELSUS, „ die door SCARPA verbeterd is geworden, geope- „ reerd. Geen verfchijnfel van belang ftoorde des- „ tijds de operatie, en ik behoefde geen enkel „ middel aan te wenden, offchoon ik bij de ne- „ derdrukking der lens veel handgrepen gebruiken „ moest. Dewijl er echter een weinig van het „ kristalbeursje was overgebleven, wilde ik de ope- „ ratie in het betere jaargetijde herhalen, en de „ zaak zou gewis gelukt zijn, indien niet TRI- „ BERTI mijn plan, door de aanwending van den „ horenvliesfteek voorgekomen ware. Hij brak het „ beursje in ftukken, waartoe juist geene groote „ behendigheid behoorde, en moest in weerwil der „ genoemde handelwijze echter, zoo als gezegd is, „ aanmerkelijk verzwakkende middelen te baat ne- „ men."

Verder vervolgt BARATTA. „ De Heer Profesfor „ ANDREAS VACCA te *Pifa*, de Heer Doctor QUA- „ DRI, oogarts te *Napels*, de Heeren Profesforen „ GERI en BAROVERO te *Turin*, genieten eene zoo „ groote openbare achting, dat hunne uitfpraak „ wegens de nadeelige gevolgen van de *keratonyxis*

„ volkomen geloof verdient. Waarom maakt echter TRIBERTI van deze uitspraak geen gewag? zal onze kunst vooruit gaan, dan moet noch lof noch berisping onopgemerkt blijven. Dat overigens zoo als de Heer Doctor TRIBERTI ons wil doen gelooven, de verrigting der operatie zoo gemakkelijk is kan ik niet toestemmen, want ik heb dezelve dikwerf, om mij te oefenen op lijken, in wier oogen door salpeterzuur cataracten verwekt waren, en ook aan levende dieren in het werk gesteld, doch daarbij de volgende gebreken bevonden."

„ In de eerste plaats is het horenvlies veel moeijelijker te doorboren, dan het harde oogvlies, ook wanneer men eene fijne en goed vervaardigde naald heeft. Ten tweede volgt de operateur de staar veel ligter in de achterste oogkamer, dan wanneer de naald naar de nieuwe handelwijze door de voorste oogkamer ingebragt wordt, want de laatste biedt slechts zeer weinig ruimte aan, om altoos met de naald voor het cataract te blijven. Dikwerf vloeit ook het waterachtige vocht uit het wondje van het horenvlies en de oogkamer wordt ledig. Dit geschiedt inzonderheid ligt bij de levende schepselen, dewijl zich de regte oogspieren zamen trekken, waardoor het regenboogvlies en de cataract tegen het horenvlies gedrongen worden. In zoodanige gevallen is zoo wel de volkomene nederdrukking van de staar als van het verscheuren van het verduisterde kristalbeursje zeer moeijelijk. Het laatste blijft bijna ongeschonden of wordt toch niet wijd genoeg geopend om de licht-

„ lichtstralen eenen weg te banen. Ten derde ge-
„ lukt de verbreking en verdeeling van de vliezige
„ en kazige stuar naar de oude methode even goed
„ als door de *keratonyxis*, en de eerste manier gaat
„ bovendien niet, zoo als de tweede, vergezeld van
„ het gevaar den regenboog te kwetsen: want al
„ heeft men ook den oogappel met extract van *bel-
„ ladonna* verwijd, zoo trekt dezelve zich toch
„ door den prikkel der operatie zamen, zoo als ik
„ verscheiden malen, als ik volgens CELSUS ope-
„ reerde, heb waargenomen."

Doctor GIUSEPPE CANELLA, een jong Italiaansch operateur, die met geestdrift, (*enthusiasmus*) de nieuwe methode beproefde, en daarbij ten minste in zijne twee eerste operatien in 1814 het voordeel had van zeer gelukkig te slagen, verrigtte verder, door deze voorbeelden aangemoedigd, op eene reis door Tirol, binnen den tijd van twee maanden, *drie en dertig* maal den horenvliessteek, aan *drie en twintig* personen, welke vereenigd met *acht* andere gevallen een geheel van *een* en *veertig* operatien van de *cataract* door de *keratonyxis* uitmaken; waarvan er *achttien* gelukten, *zes* mislukten; *vier* anderen echter, hoezeer ongelukkig afgeloopen, waren nog vatbaar voor herstelling. Deze *massa* van daadzaken, in een' zoo korten tijd ondervonden en de ongelukkige uitkomst derzelve, deden, en geen wonder, gemelden operateur als bestrijder der nieuwe kunstbewerking, optreden (45) en welke grondige

(45) Riflessioni critiche ed esperienze sul modo di operare la cataracta col mezzo della cheratonissi, del Dottore Giuseppe Canella, medico e chirurgo in Riva di Trento 1819. octavo.

aanmerkingen op en verdediging tegen zijn partijdig geschrift, aangaande de nieuwe kunstbewerking ook te maken zijn (46), zoo is het toch niet te-gen te spreken, dat uit een en ander maar al te zeer blijkt, dat de *keratonyxis* niet zoo gemakkelijk en door ieder zelfs eerstbeginnend kunstoefenaar verrigt kan worden, maar tot derzelver aanwending eene even bekwame hand, als tot de gewone *depressie* vereischt wordt.

Wat nu laatstelijk de waarnemingen betreft, welke in Nederland aangaande de *keratonyxis* genomen zijn, zoo lijdt het geen' twijfel, dat de horenvliessteek vele malen en door verscheidene kunstbeoefenaren in ons vaderland beproefd is; ondertusschen en dit pleit niet voor derzelver gelukkigen uitslag, de hoogleeraar HENDRIKS alleen, heeft zijne ondervinding deswege bekend gemaakt en voor zoo veel wij verder de operatien, door anderen verrigt, hebben kunnen nagaan, waren dezelve maar schaars van goed gevolg.

Trouwens, en dit is voor ons tegenwoordig onderwerp genoeg tot bewijs, Professor HENDRIKS, wiens beroemdheid als operateur algemeen bekend is, aan wiens bekwaamheid om eene proeve te nemen op eene zoodanige voorgestelde gemakkelijke kunstbewerking, men geenen twijfel kan hebben en op wiens ondervinding wij ons gerust mogen beroepen, besluit het verhaal zijner waarnemingen, zonder echter deswege eene stellige uit-

(46) Salb. medicinisch chirurgische Zeitung 19 Februar 1821, N°. 15.

fpraak te willen doen, met de volgende beoordeeling.

I. „Dat dezelve op verre na niet zoo gemakkelijk „is te verrigten, als men *a priori* zou gelooven, „en dat ik alle jonge kunstgenooten, welke, ingenomen met de fchijnbare gemakkelijkheid van „deze operatie, haar als eene zeer ligt uitvoerbare „bewerking, de voorkeur boven andere methoden „geven, kan verzekeren, dat zij zich dikwijls in „hunne verwachting te leur gefteld zullen zien."

II. „Dat de *keratonyxis*, hoewel zij als bewer„king gering mag fchijnen, omdat flechts weinige „voorname deelen daardoor worden aangedaan, zulks „echter in de gevolgen niet altijd is. Dit hebben „vele voorbeelden van anderen bewezen; en zulks „zal een onderwerp, van nader onderzoek in het „volgende hoofddeel dezer verhandeling uitmaken.

III. „Dat het een algemeen aangenomen ftelregel „in de heelkunde is, (en wie gevoelt daarvan de „waarde niet?) dat elke kunstbewerking, als zoo„danig, zoo veel mogelijk de zekerheid moet in„fluiten, dat daardoor het voorgeftelde doel zal „bereikt worden."

„Het doel nu, hetwelk men zich bij de operatie „van de *cataract* voorftelt, om het even op welke „wijze die kunstbewerking gefchiedt, is de ver„wijdering van de verduisterde *lens* uit de as des „gezigts. Dit doel wordt het zekerfte door de „*extractie* bereikt, minder zeker, wat de duurzaam„heid betreft, door de *depresfie* op de gewone „wijze, en het allerminst zeker door de *kerato*„*nyxis*; ik bedoel hier door *keratonyxis* alleen die „bewerking, waarbij de *capfula lentis* verfchenen,

„de verdonkerde *lens* zoo mogelijk verbroken, en „in de voorste oogkamer gebragt wordt."

En verder vervolgt Professor HENDRIKSZ zijne zoo gegronde opmerkingen aldus: „De moeijelijk-„heid, en ook veel malen de onmogelijkheid om „de harde staar te verbreken, zoowel als de veel-„vuldig mislukte oplossing van dezelve bij de enkele „verscheuring van derzelver kapsel, hebben de voor-„standers der *keratonyxis* bij harde staren eenen an-„deren weg doen inslaan, om eenen meer zekeren „uitslag te bekomen, namelijk de nederdrukking of „omlegging der *lens*." (47)

En het is op grond van dit alles, dat gemelde hoogleeraar aan de *extractie* de voorkeur blijft geven en hiermede stemmen zoo velen mede in: immers WENZEL, BEER, BOYER, GRÄFE, ROUX, DEMOURS en zoo vele anderen hebben gezegd, dat zij aan de uitneming de voorkeur geven, en die voor de radicale manier houden, en wij vereenigen ons geheel met hunne uitspraak; intusschen gaat professor GRÄFE verder en vermeent dat de voorkeur, welke vele artsen aan de operatien met de naald geven, alleen daaruit te verklaren is, dat tot het doorsnijden van de *cornea* eene grootere bekwaamheid in de hand gevorderd wordt, dan een ieder bezit. (48)

---

(47) P. HENDRIKSZ, Heelkundige operatien en waarnemingen, gedaan in het nosocomium te Groningen, gedurende de Akademie-jaren $18\frac{15}{16}$ en $18\frac{16}{17}$ met platen 1822, bladz. 26 enz.

(48) C. F. GRÄFE Die epidemisch-contagiöse Augenblennorrhöe Aegyptens in dem europäischen Befreiungsheere,

Het is geenszins vreemd, dat, aangezien de *keratonyxis* in Duitschland is uitgevonden, dezelve aldaar met ijver voorgestaan en verdedigd wordt, en daarom de nadeelige uitkomst wel eens aan de ongeschiktheid en onbedrevenheid, of aan de behandeling na de gedane kunstbewerking geweten zijn, om welke reden vooral de buitenlandsche beoordeelingen, indien dezelve in het nadeel van de nieuwe operatie waren uitgesproken, meestal ongunstig door sommige Duitsche artsen zijn opgenomen. Dan gesteld, dat de beoordeelingen wel eens partijdig zijn, en dat de Fransche oogartsen derzelver proeven met minder belangstelling ondernomen hebben, zoo zoude nogtans eene operatie, die zoo eenvoudig, zoo zonder gevaar en gemakkelijk ware, deze partijdigheid wel kunnen doorstaan, en zou voorzeker, indien de daadzaak niet door de nadeelige uitkomst was tegengesproken, een' algemeenen opgang gemaakt hebben; want wie zal, over het algemeen, de bekwaamheid der Fransche operateurs, tot het verrigten van heelkundige operatien, vooral als dezelve inderdaad zoo eenvoudig, gemakkelijk en door een aanvangend operateur te doen waren, ontkennen? wat wij van de Duitsche oogenheelkunst denken, hieromtrent hebben wij elders ons gevoelen gezegd (49).

Ihre Entstehung, Erkenntniss, Vorbeugung und Heilart, während des Feldzuges 1813, 1814, 1815, Mit 5 Kupfertafeln 1823 Fol. Berlin; bladz. 140, § 269.

(49) Geschiedkundig overzigt, eerste stuk, bladz. 112 en 113.

Gaarne ſtemmen wij toe, dat er vele tegenheden en ongunſtige uitkomſten aan de onbedrevenheid en ondoelmatige behandeling dergenen, die de kunstbewerkingen verrigt hebben, te wijten zijn, en dat zulks alzoo de opereerwijze niet aangerekend kan worden; dan, zoo men genegen is, dit aan te nemen, zoude het niet billijk zijn, de gebrekkige uitoefening der *extractie* op rekening der methode te ſtellen.

De teleurſtelling in de gemakkelijke uitoefening der nieuwe kunstbewerking is dan ook voorzeker de oorzaak van de onderſcheidene wijzigingen in de manier van opereren, en van de vele veranderingen en vermeende verbeteringen in de naalden, die tot den horenvliesſteek zijn voorgeſteld en in gebruik gebragt, zoodat, als het ware, een ieder omtrent en naar zijne hand eene bijzondere naald heeft uitgedacht; dan behalve dat het gemakkelijk is, bij het uitgevondene iets toe te voegen, zoo moet men onwillekeurig denken: waar zullen op deze wijze de zoogenaamde verbeteringen en uitvindingen eindigen? wij erkennen wel, dat de reeds bekende naalden en zoo ook andere inſtrumenten, met veel zorg en wel eens in Duitschland beter dan elders vervaardigd worden, doch het ontbreekt thans in andere landen en zoo ook in *Nederland* niet meer aan bekwame inſtrumentmakers; ondertusſchen wij hebben ons van de best gekeurde cataract-naalden, door de bekwaamſte Duitſche inſtrumentmakers vervaardigd, voorzien, en zelfs de meesten gebruikt, dan wij kunnen niet zeggen, dat het beter gelukken der operatie daardoor zoo bijzonder bevorderd wordt; alleen ſtemmen wij toe, dat wij voor kinderen ons

van de naald van LANGENBECK, en tot de *overlegging* en *nederdrukking* der *cataract* door den horenvliessteek, van die van GRAEFE het meest en bij voorkeur bediend hebben; trouwens wij houden ons over het algemeen genomen bij hetgeen wij reeds hier voor bladz. 16 hebben opgemerkt, en bepalen ons hier bij het gezegde van Profesfor RICHERAND: „Men moet nooit aan het werktuigelijke van een „inftrument de volkomenheid eener operatie toe„fchrijven, maar aan de behendigheid der hand, „die dezelve ter uitvoer brengt (50).”

Na overweging van alle deze daadzaken valt het niet moeijelijk te beslisfen, dat bijaldien men de *keratonyxis* met goed gevolg wenscht aan te wenden, daartoe evenzeer, als tot de andere cataractoperatien eene geoefende hand vereischt wordt, waarom dan ook het uitlokkend voordeel, dat ieder eerstbeginnend operateur dezelve gemakkelijk en even goed verrigten, en er in flagen zal, geheel vervalt.

Het is dan eene uitgemaakte zaak, dat wanneer men met de behoefte der kunst een' gelijken tred wil houden, men geene operatie geheel moet uitfluiten, terwijl eerstbeginnenden zich alle wijzen van opereren moeten eigen maken, opdat zij die methode kunnen verrigten, welke, in het gegeven geval, voor de beste gehouden wordt; terwijl het ook in het vervolg dezer verhandeling blijken zal, dat de *extractie* wel het meest de voorkeur verdient. Hierbij intusfchen berustende, zoo is het alreeds bekend, dat zelfs in Duitschland geene heerfchende

(50) A. RICHERAND, Nosographie chirurgicale enz.

en uitsluitende methode meer bestaat, want hoe zoude anders Doctor AMMON aldus kunnen spreken: „Het zou moeijelijk zijn eenen buitenlander een „bepaald antwoord te geven op de vraag, welke in „Duitschland de gewone opereerwijze voor de „graauwe staar zij. Zijn er aan den eenen kant „Duitsche oculisten, die bij uitsluiting zekere han„delwijze aankleven, zoo zijn er ook aan den an„deren oogartsen, die, naar hunne overtuiging „zich van die opereerwijze bedienen, welke de on„derscheidene toestand van de *cataract* aanwijst. „Dus staan de uitneming en de nederdrukking „in gelijk aanzien op Duitschen bodem." (51) (52)

(Het vervolg in een volgend stuk.)

---

(51) Dr. F. A. AMMON. Prüfung der französischen Augenheilkunde in Vergleichung mit der deutschen. Journal der Chirurgie und Augenheilkunde, von C. F. GRÄFE und PH. V. WALTHER; siebenter Band. Berlin 1825, bladz. 57.

(52) D. F. A. AMMON Parallele der französischen und deutschen Chirurgie. Leipzig 1823, Parallelisirende Betrachtungen des Zustandes der Ophthalmologie in Frankreich und Deutschland, bladz. 420.

BIJDRAGE TOT DE GENEESKUNDIGE BEHANDELING VAN HET LOODKOLIJK;

DOOR

P. J. BLOM,

Med. Chir. et Artis Obst. Doctor; te Utrecht.

Daar ik sedert vier jaren, op den toen ter tijd door mij ingeslagen weg, met goed gevolg ben voortgegaan, in de behandeling van het *loodkolijk*, zoo vermeende ik deze manier van behandeling ook aan anderen ter beproeving te mogen aanbevelen.

Door het goedgunstig vertrouwen van den Heer HOOGEVEEN belast met de geneeskundige behandeling van die personen, welke, ten gevolge der werkzaamheden in de loodwitfabrijk, ziek worden, heb ik menigvuldige gelegenheden gehad, die ziekte waar te nemen, en den kortsten maar tevens zekeren weg ter behandeling uit te kiezen.

Gedurende het eerste jaar, dat ik de praktijk uitoefende, heb ik onderscheidene middelen beproefd, en verschillende manieren gevolgd, tot dat mij de goede uitwerkselen van den *ruwen aluin* een en andermaal gebleken waren; ik dacht dit en de kenteekenen van deze ziekte, volgens mijne bevindingen meer bepaaldelijk op te geven; doch deze arbied bleef even als sommige aangeteekende waarnemingen door mijne andere werkzaamheden liggen, tot dat ik, door de laatste waarneming

aangespoord, besloot mijne manier van behandeling aan het geneeskundig publiek mede te deelen, en dezelve met een woord over de kenteekenen dezer ziekte te laten voorafgaan; terwijl ik hartelijk wensch, dat zij, die deze manier van behandeling beproeven, derzelver uitkomsten mogen bekend maken.

Onder den naam van *Loodkolijk* versta ik een periodieke, meestal zeer hevig snijdende, stekende of ook wel aanhoudend drukkende pijn in den buik, welke haren zetel in het darmkanaal heeft, doorgaans vergezeld is van buikverstopping, zonder koorts en welke veroorzaakt wordt door eene of andere loodstof.

Ik voeg bij deze bepaling, veroorzaakt door eene of andere loodstof, om dat sommige schrijvers, onder eene bijna dergelijke bepaling, de metaalkolijken in het algemeen behandelen, om het even of dezelve door lood, dan of zij door koper of eenig ander metaal zijn voortgebragt; terwijl mijn oogmerk is, alleen over het metaalkolijk te handelen, hetwelk door het lood of deszelfs verbindingen wordt voortgebragt.

De toevallen dezer ziekte zijn zeer verschillend, soms zeer menigvuldig dan weder bepalen zij zich tot slechts weinigen. Zij verschillen naar mijn inzien vooral:

1°. Naar het gestel des lijders;

2°. Naar den aard des aangedanen deels.

1°. De toevallen verschillen naar het gestel des lijders, zeide ik: zoo toch zullen de zenuw-toe-

vallen, die zoo menigvuldig zijn in deze ziekte, spoediger zich vertoonen, in een prikkelbaar en gevoelig, dan wel in een minder gevoelig gestel. Zoo nam ik eenen lijder met deze ziekte waar, die spoedig ging ijlen, doch ik vernam, dat hij bij de geringste ziekte ijlde; terwijl ik bij eenen anderen, die reeds lang aan deze ziekte laboreerde, niet de minste zenuwtoevallen waarnam.

2°. Vooral verschillen ook de toevallen, volgens mijn inzien, naar het deel, dat onmiddellijk door de loodstof wordt aangedaan.

Ik heb nog geenen schrijver gevonden, die hierop de aandacht der geneeskundigen heeft zoeken te vestigen; en nogtans schijnt het mij van het grootste belang, ja zelfs de oorzaak te zijn, van de zoo zeer verschillende gevoelens over de natuur en de zitplaats dezer ziekte.

De verschillende zenuwtoevallen, bij onderscheidene lijders waargenomen, en de menigvuldigheid van dezelve door geloofwaardige schrijvers opgegeven, ja zelfs sommige als karakteristieke teekenen medegedeeld, versterkten bij mij het gevoelen, dat de meeste zenuwtoevallen, uit medelijdendheid ontstaan, en dat het verschil van dezelve moet afhangen van de verschillende zitplaatsen, welke het lood in het darmkanaal heeft. Hoedanig toch zullen wij anders de duizeling, de schemering en duisternis voor de oogen, de verwijding van den oogappel, hoedanig de pijn in de armen en beenen, ja zelfs de verlamming dezer deelen verklaren, zoo wij geene medegevoeligheid en verschil van zitplaats der loodstof in deze ziekte aannemen? Bij de eersten zouden wij, met THOMAS, de natuur der ziekte

in de herſenen, en bij de anderen, met ASTRUK, BORDEU en SERRES, in het ruggemerg kunnen ſtellen, doch waar zullen wij dan bij zoo vele honderden andere lijders, bij welke men geene dezer toevallen waarneemt, de zitplaats dezer ziekte zoeken?

Dat de loodſtof in het darmkanaal aanwezig is, en aldaar onze ziekte primitief veroorzaakt, houd ik als zeker, en veronderſtel, dat de toevallen verſchillen, naar mate deze ſtof, het geheele darmkanaal, van den maag tot den endeldarm, of wel de dunne of de dikke darmen, of eindelijk beide laatſte aandoet. Deze deelen toch ontleenen hunne gevoeligheid van onderſcheidene zenuwen, en het is door middel van dezelve, dat wij de onderſcheidene toevallen *per conſenſum* en ook de primitieve genoegzaam kunnen onderſcheiden. Overigens verſchillen de toevallen dezer ziekte dikwijls naar den tijd des jaars; naar dat de ziekte eenvoudig of ſoms gecompliceerd is met andere ziekten en wat dies meer zij.

Wij willen thans de onderſcheidene toevallen een weinig nader beſchouwen, terwijl ik tevens mijn gevoelen over dezelve zal mededeelen. Dan, alvorens hiertoe over te gaan, moet ik aanmerken, dat deze ziekte, even als andere, ook ſomtijds van voorboden wordt voorafgegaan, verſchillende naar de krachten van den lijder en de hoeveelheid der loodſtof, die hem aandoet.

Eene kleine hoeveelheid loodſtof immers wordt door een overigens gezond darmkanaal goed verdragen, en het gebruik der onderſcheidene loodbereidingen, in de geneeskunde, bewijst dit ten

duidelijkste, zelfs bij eene slechte spijsvertering. Vermeerdert nu de hoeveelheid loodstof, of is de spijsvertering reeds verzwakt of bedorven door andere omstandigheden, dan ontstaat hieruit niet onmiddellijk het zuivere loodkolijk, maar dit wordt gewoonlijk voorafgegaan van onderscheidene toevallen, die den waren aard der ziekte moeijelijk doen onderscheiden; zoo als van slechten eetlust, moeijelijke spijsvertering, het gevoel als of er eene plank op de maag drukte, walging van het eten, slechten, laffen, soms zoeten smaak, stinkenden adem, oprispingen, (de loodsmaak wordt slechts door weinigen gekend) enkele kolijkpijnen, drukking of zwaarte in den onderbuik, rommelingen, moeijelijke trage ontlasting, soms voor eenige dagen geheel ophoudende, doch na dewelke ook alle toevallen voor eenen tijd verdwijnen; de ontlaste stof is doorgaans hard, somtijds aan schapenkeutels gelijk. Hierbij voegt KOCHARDT eene vermeerderde afscheiding van speeksel, in het begin, en in het vervolg droogen mond, en in enkele gevallen eene pijnlijke diarrhée (1), matheid, loomheid, soms pijn in armen en beenen, onrustigen slaap, en dergelijke meer.

Deze voorboden nu duren langer' of korter' tijd, nu eens een' dag, dan eens eene week, ja somtijds maanden, en verschillen, zoo als ik zeide, naar de krachten des lijders en de hoeveelheid loodstof, die door hem gebruikt is, of nog dagelijks gebruikt

(1) Die Bleykrankheit und ihre Heilung, von Louis Kochardt, Karlsruhe 1825, S. 1 und 2.

wordt; waarom zij dan ook duidelijker worden waargenomen bij hen, die van tijd tot tijd eenige loodstof gebruiken, zoo als door het met loodstof bezwangerde regenwater, dan wel bij hen, die op eens eene groote hoeveelheid lood in krijgen, zoo als bij vergiftigingen in de loodfabrijken.

Zoo heb ik eenen lijder aan deze ziekte behandeld, die, nadat hij eenen dag in het loodwit had gearbeid, den volgenden dag slechts enkele buikpijnen had, waardoor hij niet verhinderd werd, zijn werk te verrigten, (echter niet aan lood arbeidende) doch den tweeden daaraanvolgenden dag mij reeds vroegtijdig ontbood, van wege de hevige snijdende pijnen, buikverstopping en binnenwaartstrekking van den buik. Hij had den vorigen dag nog goed gegeten, doch geene ontlasting gehad.

Overigens verschilt de duur van de voorboden volgens de ervaring van KOCHARDT. 1°. Naar het weêrgestel, zoodat zij langer zouden duren in eene koele temperatuur. 2°. Naar de prikkelbaarheid des lijders, waarvan wij reeds gewag gemaakt hebben, over de toevallen in het algemeen sprekende en 3°. Naar dat de lijder voor de eerste maal of bij herhaling aan deze ziekte laboreert, welk laatste punt ik bij drie lijders gelegenheid had, bewaarheid te zien; bij twee die voor het eerst aan deze ziekte laboreerden, en bij één, die reeds verscheidene malen door dezelve was aangetast. Bij anderen kon ik hier minder naauwkeurig over oordeelen.

Men zoude van wege het verschil in den duur der voorboden en de hevigheid der ziekte zelve, het loodkolijk kunnen verdeelen, in: een snel verloopend (*c. acuta*) en langdurig (*colica chronica*);

doch dan zou de naam van *kolijk*, aan het laatste minder eigenaardig zijn, dan wel die van *loodziekte*. Daar ik intusschen, tot hiertoe geen langdurig tijdperk van voorboden heb waargenomen, zoo zal ik deze verdeeling met stilzwijgen voorbij gaan.

Karakteristieke kenteekenen dezer ziekte, zoude men bijna niet kunnen opgeven, zoo men alleenlijk de zeldzame gevallen in aanmerking wilde nemen, doch deze uitgezonderd, houd ik voor de voornaamste:

1°. *De kolijkpijn*. Deze pijn heeft met alle andere soorten van kolijkpijnen gemeen, dat zij niet aanhoudende even sterk is, waardoor zij van de ontstekingpijn onderscheiden is, maar meestal met geweldige verheffingen in den buik stekende of door denzelven als snijdende zich opdoet; offschoon er dikwijls in de tusschentijden eene geringere pijn overblijft, die door de buiging des ligchaams of eene langzaam aangebragte drukking meestal vermindert. In sommige gevallen, voornamelijk bij eene niet volkomene buikverstopping, neemt men, alleen bij enkelsnijdende pijnen, eene pijnlijke zwaarte in den onderbuik waar. De vooroverbuiging des ligchaams en de binnenwaartsdrukking van den buik, die willekeurig geschiedt, en de hierdoor ontstane verligting van pijn, leveren in sommige gevallen niet alleen een teeken van deze ziekte, maar doen ook de pijn van andere onderscheiden.

De plaats der pijn wordt door de meeste schrijvers gesteld in den omtrek van den navel. Ik heb dezelve echter, meestal meer aan den bovenkant

waargenomen, de snijdende of stekende pijn meer in den loop van het dwarse gedeelte des kanteldarms: en de ligt pijnlijk drukkende zwaarte meer in den onderbuik.

Kochardt, die ook de pijn als het eerste hoofdkenteeken opgeeft, zegt dat dezelve wel het geheele onderlijf kan innemen, maar voral in den omtrek van den navel; en in de tweede plaatsen in den omtrek van de pisblaas kenbaar zal zijn. Hij stelt uit dien hoofde de pijn in den omtrek van de pisblaas en de hierdoor bezwaarlijke of geheel belette waterlozing onder de karakteristieke kenteekenen, en voegt hier zelfs bij, dat dit toeval niet zelden gedurende de geheele ziekte voortduurt en nog lang eene gevoeligheid van de blaas achterlaat; waarop ik echter moet aanmerken, dat ik ja bij die lijders die pijn in den onderbuik en in den omtrek van de pisblaas hadden, moeijelijke en bijna belette waterlozing heb waargenomen; doch ook bij hen die zeer hevig aan deze ziekte leden, geen het minste ongemak in de waterlozing heb opgemerkt.

20. *De buikverstopping*. Eene hardnekkige buikverstopping heb ik bij alle mijne aan deze ziekte lijdende patienten waargenomen, en stel dezelve met de meeste schrijvers, in verband met de andere teekenen, als een der voornaamste, offschoon sommige ook een diarrhée in deze ziekte waargenomen en de bestendige aanwezigheid der verstopping betwist hebben. Ik zou eehter van gevoelen zijn, dat in die gevallen, waar een diarrhée bij deze ziekte is waargenomen, dezelve alsdan als gecompliceerd dient beschouwd te worden, en er wel eene

verstopping, of ten minste hardlijvigheid zal voorafgegaan zijn.

3°. *De intrekking van den buik en anus*, offchoon minder bestendig aanwezig dan de twee voorgaande, vindt men in de meeste gevallen in eenen meerderen of minderen graad. De eerste is echter nog meer aanwezig, dan de laatste en wordt ook echter dan al reeds, door mij als aanwezig beschouwd, wanneer de navel in eene regte lijn met het schaam- en borstbeen en de buik overigens gespannen staat. Terwijl ik het niet noodig oordeel, te bepalen, dat de navel zoodanig binnenwaarts naar de ruggegraad getrokken zij, dat hij als 't ware eene holligheid vormt, gelijk dit soms plaats heeft en door mij ook meermalen is waargenomen. Dit teeken is minder bestendig aanwezig, zeide ik, als de twee voorgaande, ja ik heb hetzelve in eene ligte soort van loodkolijk geheel zien ontbreken, terwijl de lijder slechts over eene pijnlijke, vastzittende zwaarte in den onderbuik klaagde, die door betasting of drukking ook niet verminderde, maar eer vererger-de, en de buik die rondheid vertoonde, die men gewoonlijk aan denzelven waarneemt, daar overigens alle teekenen van loodkolijk bestonden. Het schijnt mij toe, dat de intrekking des buiks alleen in hevige loodkolijken, en wanneer de loodstof in de dunne en dikke darmen te gelijk huisvest, zal worden waargenomen. De intrekking des buiks, is meestal vergezeld van de intrekking van den *anus*, en heeft bovendien nog dit eigenaardige, dat de pijn, door eene zachte, langzaam aangebragte drukking vermindert. In alle gevallen, heb ik de intrekking van den *anus* dadelijk na de ontlasting zien verminderen, offchoon

die van den buik, wel eens voor eenen korten tijd dezelfde bleef.

4°. *De afwezigheid der koorts.* Bij geenen mijner patiënten, welke aan deze ziekte laboreerden, heb ik in het begin derzelve koorts waargenomen, en dit wordt ook als een karakteristiek kenteeken door de meeste schrijvers opgegeven. Velen voegen hierbij eenen langzamen, harden en vollen pols; dit heb ik echter niet altijd bevestigd gezien, maar integendeel, zag ik denzelven dikwijls gedurende de hevige aanvallen van pijn nu krampachtig en snel, dan weder natuurlijk en traag, en in de tusschentijden meestal vol, hard en langzaam, soms zeer natuurlijk, maar langzaam. Zoo dat ik het kenteeken van den pols, slechts met de opgegevene wijziging onder de karakteristieke teekenen dezer ziekte durf plaatsen. (1)

---

(1) Even zoo is het gelegen met de pijn in de bovenste en onderste ledematen, en derzelver eindelijke verlamming, volgens *Kochardt*, pag. 75 derzelver neiging tot verlamming, volgens *Parisat*, Dictionnaire des sciences médicales, Tome IV, en derzelver strekking, om in verlamming of kwaadsappigheid over te gaan, volgens *Merat*, pag. 126.

Ik geloof wel met deze schrijvers, dat de pijn in de ledematen eindelijk in verlamming overgaat, en dat de loodziekte voornamelijk op den langeren of korteren weg verlammingen voortbrengt, doch dit is daarom geene reden, om dezelve onder de karakteristieke kenteekenen van het loodkolijk te plaatsen, daar de pijn in armen en beenen niet bestendig in het begin der ziekte wordt waargenomen, en derzelver neiging tot verlamming ook door geene teekenen wordt aangegeven.

5°. *De ontlasting van eene bande keutelachtige drekſtof.* Daar men deze ontlasting ook dikwijls in het tijdperk der voorboden en beſtendig in den loop der ziekte waarneemt, zoo noem ik dezelve ook op als een der voornaamſte teekenen, hetwelk ik ook beſtendig bij mijne patienten heb waargenomen, ofſchoon met de ontlasting der drekſtof, de ziekte ſomtijds geheel eindigt. De ſtof is hard, zwart ſomtijds grijsachtig van kleur, meestal ligt en op het water drijvende, en rondachtig gelijk die van ſommige dieren.

De minder beſtendige, maar ook dikwijls deze ziekte vergezellende toevallen zijn zeer groot in getal. Wij zullen de voornaamſte thans opgeven. De zieken, bij welke men de reeds opgegevene kenteekenen waarneemt, klagen bovendien over pijn in armen en beenen, loomheid, zwaarte en vermoeijing, ſlechten eetlust, eenen laffen, ſoms metaalachtigen ſmaak. De tong is ligt witachtig beſlagen en ſlijmerig, in het begin droog, in het vervolg vochtig met veel dorst. Het aangezigt is betrokken, ſoms geelachtig. De pupil dikwijls verwijd; geene hoofdpijn. De ſlaap is ſlecht en afgebroken, ſoms geniet de zieke denzelven in 't geheel niet. De ademhaling gezond en ruim, en evenwel dikwijls benaauwd. Wanneer de ziekte eenigen tijd geduurd heeft, ontſtaat er dikwijls misſelijkheid en braking van de genotene ſpijs, medicijnen, of ſlijm en gal, hieruit ontſtaat eene bitterheid in den mond en eene geelachtig beſlagene tong; oprisping van winden, ſoms rommelingen, doch enkel in den bovenbuik. Neiging tot menigvuldige ontlasting, ſoms ook vergezeld van neiging tot wa-

verlozing, met lozing eener kleine hoeveelheid. Somtijds eene natuurlijke moeijelijke ontlasting, zonder de minste verligting. De hersenen worden somtijds hevig aangedaan, er ontstaan ijlingen, duizelingen, schemering en duisterheid voor de oogen, vooral in de hevige pijnen; soms volkomene blindheid, gevoel van zwakte, angst, vrees, krampstuipen, beroerte, vallende ziekte, en onder deze wel de dood.

De kleur der huid, wordt door vele schrijvers als geelachtig, cachectisch, opgegeven. Ik heb bij mijne zieken meestal eene bleeke kleur waargenomen, doch heb daarbij geene gronden genoeg gevonden, om dezelve als het teeken dezer ziekte te beschouwen; ik zou van meening zijn, dat de angst en vrees, waarmede de lijders meestal zijn vervuld, hiertoe ook veel zouden doen. Zoo zag ik bij eenen jongeling eenen rooden blos op de wangen, toen hij mij met vreugde verhaalde ontlasting gehad te hebben; doch den volgenden dag weder aan verstopping en pijnen laborerende, zag hij er weder weder treurig en bleek uit.

Uit de opgegevene toevallen, en de hier bijgevoegde waarnemingen, zal men gemakkelijk den loop der ziekte, die met betrekking tot de minder bestendige toevallen zoo zeer verschillend is, kunnen nagaan. Hierom hebben wij denzelven met opzet achtergelaten.

Geneeskundige behandeling.

Dat de geneeskundige behandeling van deze ziekte zeer verschillend is opgegeven, laat zich uit de

verschillende gevoelens over den aard der ziekte reeds *a priori* opmaken, en ik zal daarom een woord over de voornaamste aan mijne manier van behandeling kortelijk laten voorafgaan.

CELSUS, DIOSCORIDES, PAULUS VAN AEGINETA en AËTIUS raden de braak- en ontlastmiddelen aan, en hierop is in later tijd de eerste behandeling van het Hospitaal *de Charité* te Parijs gegrond geweest, welke behandeling echter vervolgens eenige wijzigingen heeft ondergaan, en daarna nog sedert eene eeuw bestaat in braak-, ontlast-, pijnstillende-, en zweetuitdrijvende middelen, die zoodanig verdeeld worden, dat elken dag door de pijnstillende middelen de hevige werking der braak- en purgeermiddelen schijnt gestild te worden.

Deze behandeling is volgens MERAT (zie Verhandelingen over het metaal-kolijk, vertaald door H. J. SCHOUTEN. Amsterdam 1822, pag. 179) door BOERHAAVE, en vele anderen gevolgd. Onder vele anderen deelt Prof. PHILIP de waarneming mede van een loodkolijk, dat hij door braak en drastische geneesmiddelen herstelde (*Comm. de Rebus in sc. nat. et med. gestis, vol.* 14 *pars I, pag.* 76, *anno* 1763) terwijl in de meeste zamengestelde en als specifica aangeprezene middelen de drastische purgeermiddelen voorkomen.

Daarentegen heeft ook de ontstekingwerende behandeling in de ziekte, in de vroegste tijden, hare aanprijzers gehad. MERAT noemt onder derzelver voorstanders HOFFMAN, HENKEL, TRONCHIN, ASTRUC, DE HAEN en meer anderen: ook nog onlangs verklaarde THOMAS, dat naar de waarnemingen van RENALDIN de voortreffelijkheid eener bedarende en

antiphlogistische methode niet meer kan in twijfel getrokken worden. (Zie MOLL Pract. Tijdschr., 5 jaargang, 14 st., p. 322). En dat ook deze manier, door het stelsel van BROUSSAIS, in den laatsten tijd vele voorstanders in Frankrijk heeft verkregen, zal ik bijna niet behoeven op te merken.

De bijzondere middelen, welke in deze ziekte zijn aanbevolen, zijn zeer groot in getal; vele hebben echter hunnen roem reeds overleefd, doch ook nog een groot getal wordt nog heden aanbevolen. De voornaamste van deze laatsten zijn de *opium*, de *aluin*, de *merc. dulcis*, de *sulph. aur. stibii*, de *ol. ricini*, de *hepar sulph. calc. Hahn.* enz.

Over het eerste nog een enkel woord.

De *opium* is reeds van de vroegste tijden tot op heden, als een krachtig werkend geneesmiddel in het loodkolijk aangeprezen. Jammer echter, dat het met de bedaring van een der hoofdtoevallen, de pijn namelijk, te gelijk een ander voornaam toeval van deze ziekte moeijelijker maakt te herstellen, namelijk de verstopping. RICHTER noemt hetzelve het krachtigste middel in onze ziekte. Doctor GEBEL zag er de beste uitwerking van in de verbinding met den aluin. (*Hufeland Journal Tom* 8, *pag.* 196, *anno* 1799) doch verklaart naderhand, dat hij in zeer verouderde kwalen het kwikzilver meer werkzaam bevonden had. (*Huf. Journ.* 1803, st. 3, p. 108.) BURGER zag er goede uitkomsten van, en raadt aan er alle 3 uren 1 grein van te geven, in de verbinding met een half grein *merc. dulcis.* (Zie HORNS *neues Archiv für mediz. Erfahrung B.* 2, *H.* 2, *p.* 525, *Berlin* 1805.) Doctor JOH. GUL. GUNTHER voegt de *tinct. thebaica* bij des-

zelfs aangeprezene specifieke behandeling. (*med. chir. Zeitung* 1813, st. 1, p. 47.) Doctor LUCKEY bevond dat de hevige kramppijnen er alleen door bedaarden en schreef er zelfs alle twee uren drie scrupels van voor (*med. chir. Zeitung* 1820 st. 4, p. 212.) Doctor KOPP gebruikte hetzelve met goede uitkomsten. (*Moll en van Eldik, Pract. Tydsch.* 1 *suppl. band* 4 *st.*, *p.* 364.) Doctor A. F. FISSCHER zegt, dat hij bij eenen schilder die aan deze ziekte laboreerde gelegenheid had zich regt duidelijk te overtuigen van het nut des aluins met opium. (*Moll en van Eldik, Pract. Tydsch.* 5 *jaargang* 1 *st. p.* 21.) RICHTER noemt het een der voornaamste middelen, (*spec. Therapie*, *Tom. IV. S.* 200) HUFELAND en OSANN zagen er de beste uitwerkselen van (*Hufeland Journal* 1823 *st. VI. S.* 24.) Terwijl het *opium* bijna het hoofdmiddel uitmaakt van de door Doctor KOCHARDTS aangeprezene behandeling. (Zie deszelfs aangehaalde werk.)

De geneeskundige behandeling die ik vooral in de laatste ziektegevallen gevolgd ben, en die ik bij nadere overweging ter beproeving meen te moeten aanbevelen, laat zich tot drie hoofdzaken brengen.

Vooreerst zoekt men de oorzaak, die de ziekte heeft voortgebragt en nog bestaat op te heffen, het geen geschiedt door de loodstof onschadelijk te maken voor het ligchaam.

Ten tweede zoekt men de loodstof uit het ligchaam te verwijderen; en eindelijk,

Ten derde, zoekt men de hevige toevallen te doen bedaren, en alzoo de nadeelige uitgangen van de ziekte te voorkomen.

Ik wil echter de opgegevene aanwijzingen niet in

alle gevallen in de volgorde hebben aanbevolen; in sommige omstandigheden toch kan men aan alle de opgegevene aanwijzingen te gelijk eenigzins voldoen, terwijl men in andere de tweede of derde aan de eerste zoude kunnen voortrekken: gelijk ik mij ook naar omstandigheden, en den aard der toevallen in de door mij op te gevene ziektegeschiedenissen heb gedragen. Hoe menigmaal toch gebeurt het den *praktischen geneesheer* niet, dat hij eerst aan de hevige toevallen moet arbeiden, alvorens tot den aard der ziekte te kunnen naderen; al is ook zijne gulden spreuk het gezegde van GAUBIUS: *causa si tollitur, tollitur morbus.*

Indicatio prima.

Uit het verhandelde, over de kenteekenen dezer ziekte is reeds gebleken, dat ik de loodstof, op het darmkanaal werkende, als de oorzaak beschouw en als nog, ten minste voor een gedeelte, daarin aanwezig veronderstel. Om deze nu voor het ligchaam onschadelijk, en wanneer zij tot in het darmkanaal is doorgegaan, derzelver uitvoering gemakkelijker te maken, zijn er gelijk wij gezegd hebben vele zoogenaamde *specifica* aangeraden, en onder deze bekleedt dan ook nog in onze dagen, vooral in *Duitschland*, het *alumen crudum* eene voorname plaats. Dit middel is het eerst door onzen landgenoot GRASHUIS aangewend, doch niet zoo zeer als *specificum*, maar in verbinding met andere zamentrekkende en versterkende middelen, en wel met zulk een goed gevolg, dat daarna sommige geneesheeren, hunne aandacht bijzonder op dit middel, uit zijn voorschrift, heb-

ben gevestigd (3). Gelijk dan ook mijne 3, 4, 5, 7 en 8ste waarneming, bijzondere blijken dragen van de goede werking des aluins. Hierna heeft ook Doctor GEBEL en FISSCHER, met nut van hetzelve gebruik gemaakt, in verbinding met *opium*. Naderhand hebben SOMMER, PERCIVAL, LENTIN, LINDT, MICHAELIS, LAAKE en vele anderen, den aluin aangeprezen en met vrucht aangewend; en later hebben ook vele Duitschers den aluin als een *specificum* in deze ziekte aangeprezen; niet alleen op hunne ondervinding, maar ook op de scheikundige ontleding van den aluin, hunne aanprijzing grondende, en alzoo veronderstellende dat het overvloedige zwavelzuur in het ligchaam zich vereenigt met het *oxydum plumbi*. Zoo als LENTIN en Prof. GRAF. (*Chemisch-pharmaceutisch-klinische Tabellen*, 1814, *Heft I.*) Doctor GÖTZE zag van den aluin de beste uitwerking, en deelt eene waarneming mede (*Hufeland*, *Journal* 1819, *st.* IV, *s.* 35), welke met de mijnen zeer veel overeen komt.

Ondertusschen verklaren JOH. JUL. GUNTHE, R. THOMAS, (*Med. chir. Zeitung* 1818, *Heft* 2 *pag.* 279), KOCHARDT, en meer anderen, dat zij geene

---

(3) Zijn voorschrift was gewoonlijk het volgende:

℞. *Aq. Comm. Unc.* viii.
Vini gallici Unc. iv.
Gummi Tragac.
Succi Catechu ana dr. i.
Alum. crudi dr. ij.
Extr. cort. Per. dr. i.
m. d. s. quolibet semihorio uncia dimidia.

goede uitwerking van den aluin hebben ondervonden, en MERAT zegt, dat dezelve in ſtaat is, het kolijk te veroorzaken, offchoon ook vele Duitſchers (waaronder hij ook onzen landgenoot GRASHUIS opnoemt,) hetzelve hebben gebruikt. KOCHARDTS zamengeſtelde behandeling, waardoor hij moeijelijk over den aluin konde oordeelen, en MERATS vooringenomenheid met de behandeling van de *Charité*, en wat hier overigens van zij, wil ik liever met ſtilzwijgen voorbij gaan, daar ik met goede gevolgen, ook na de beproeving van andere middelen, (als de *opium* met de *merc. dulcis*) den ruwen aluin heb aangewend, en ik van gevoelen ben, dat het tot hiertoe het beste *ſpecificum* oplevert in deze ziekte, terwijl ik deszelfs werking, offchoon geen aanhanger van eenig ſysthema, met GRAF en anderen, door deszelfs chemiſche werking van het overvloedige zwavelzuur, in den ruwen aluin aanwezig zoude verklaren. Ik heb om deze reden bij een' mijner patienten, die aan loodkolijk laboreerde, en bij wien ik vooronderſtelde, dat ook nog loodſtof in de maag aanwezig was, een paar dagen het *ac: ſulph: dil:* in verbinding met verzachtende middelen voorgeſchreven, doch daarvan om den verderen voortgang van het loodkolijk moeten afzien: offchoon ik echter wel geloof, dat, bijaldien men in het begin der ziekte veronderſtelde, dat de loodſtof nog in de maag aanwezig was, en deze door een braakmiddel niet konde ontlast worden, men alsdan nog, zeg ik, de voorkeur aan het *ac: ſulph: dil:* zoude moeten geven, boven den ruwen aluin; daar dit alsdan de ſtof nog ſpoediger minder ſchadelijk zoude maken voor het ligchaam, terwijl ik

den aluin weder den voorrang zoude geven, indien de ziekte eenige dagen geduurd had, en ons de teekenen deden veronderstellen dat de stof reeds ver in het darmkanaal ware voortgegaan; omdat ik het er alsdan voor zoude houden, dat het *at: sulph: dil:* reeds zoude zijn opgenomen, en van natuur veranderd, voor dat het tot de loodstof genaderd ware. Het is waar, dat velen den aluin nuttig hebben bevonden, wanneer zij denzelven met *opium* verbonden. Ook ik heb denzelven dikwijls daarmede aangewend, doch dan trachtte ik te gelijk aan onze derde indicatie, aan de bestrijding der hevige pijn te voldoen, terwijl ik in minder pijnlijke gevallen, of wanneer de pijn sedert den voorgaanden dag eenigzins verminderd was, den aluin meestal met een purgeermiddel toediende, om alzoo te gelijk aan deze tweede indicatie te voldoen en de minder schadelijk gemaakte stof uit het ligchaam te voeren; zoo dat ik de vereeniging van het *opium* met den aluin niet zoo zeer beschouw als dienende, om de werking van dit middel te vergrooten, maar wel, als, om meer tegen één der toevallen werkzaam te zijn, en daarom alleen derzelver verbinding wil hebben aanbevolen, als de hevige pijn ons bevreesd maakt voor verlammingen of andere gevaarlijke toevallen, uit hoofde men door het *opium* de genezing vertraagt.

De ruwe aluin alleen blijft dus tot hiertoe ons voornaamste middel, om de oorzaak van deze ziekte op te heffen, of derzelver invloed op het ligchaam minderschadelijk te maken, en wordt naar omstandigheden alléén of in verbinding gebragt met krampstillende, verzachtende of purgeermiddelen.

Indicatio 2. In de tweede plaats zoekt men de loodstof uit het ligchaam te voeren, hetwelk door braakmiddelen, purgeermiddelen of lavementen geschiedt.

1. Wat de braakmiddelen betreft, deze komen slechts in het begin der ziekte, te pas, wanneer men uit den zoeten, metaalachtigen, zamentrekkenden smaak, de zamentrekking der keel, maagpijnen, walging, misselijkheid, braking enz., veronderstelt, dat de loodstof geheel of gedeeltelijk nog in de maag aanwezig is, en in dit geval spreekt het van zelfs dat deze de eerste opgegevene indicatie moeten voorafgaan, en alzoo onze eerste behandeling uitmaken. Wanneer echter de misselijkheid, de braking van slijm en gal, zich eerst in den loop der ziekte met de gewone kolijkpijnen opdoen, wanneer er reeds eenigen tijd *obstipatio alvi* heeft plaats gehad, dan komen geene braakmiddelen meer te pas; men zoude met dezelve meer schade dan voordeel doen, door de geweldige schudding der verstopte darmen en zeer gevoelige zenuwen. In dit geval toch moet men, even als in vele andere ziekten, zoo als in de *hernia incarcerata*, *colica spasmodica*, *inflammatione renum etc.*, de braking beschouwen, als *per consensum* en niet als primitief door de loodstof in de maag veroorzaakt, en dus de braking als een *symptoma morbi* behandelen.

2. Wat de purgeermiddelen betreft, deze, ofschoon van een meer algemeen gebruik gedurende den loop der ziekte, kan men evenwel ook niet te allen tijde aanwenden, en komen ook dan vooral eerst te pas, wanneer men de stof minder schadelijk voor het ligchaam heeft gemaakt, of wan-

neer de hevige pijnen eenigermate bedaard zijn, dewijl men hiertoe geene zachte purgeermiddelen, maar sterk prikkelende (*fol: sennae*, *rheum*) moet gebruiken, zal men eenige vrucht van dezelve kunnen verwachten. Is nogtans de pijn, door de aanwending van den aluin, met of zonder aanwending van de symptomatische behandeling verminderd, of heeft men geene reden om gevaarlijke toevallen van de pijn te vreezen, alsdan kan men gevoegelijk de purgeermiddelen met den aluin verbinden: gelijk ik altijd met de beste gevolgen den aluin met een aftrekfel van zennuwbladeren heb voorgeschreven, terwijl ik van de zachtere purgeermiddelen, zoo als: *manna*, *cassia*, *tamarinde*, *oleum olivarum* geene goede werking heb waargenomen. De *oleum ricini* was meestal wel mijne eerste toevlugt, doch bleef dikwijls werkeloos, zonder bijvoeging van sterker werkende purgeermiddelen, terwijl de lijders, bij welke de symtomatische brakingen plaats grepen, dezelve moeijelijker konden verdragen, dan de *senna* met *aluin*; offchoon ik altijd zoude aanraden, met dezelve als purgeermiddel het eerst te beginnen.

3. In de derde plaats noemden wij de lavementen, als dienstig om de loodstof uit het ligchaam te voeren. Dezelve kan men te allen tijde zonder nadeelige gevolgen beproeven; zoo zij maar binnen kunnen gebragt en telkens weder ontlast worden, is dit laatste echter het geval niet, dan is men verpligt, uit hoofde der spanning en opzetting des buiks, hiermede op te houden. Indien er eene binnenwaartstrekking van den *anus* plaats had, maakte ik doorgaans gebruik van lavementen, waar-

in de aluin was opgelost, welke de beste uitwerking hadden: ontlasting van ſtof met verligting; terwijl ik in andere gevallen op de gewone lavementen, beſtaande uit een aftrekſel van *chamomille* of zemelen met zout, olie en honig, ook wel eens ontlasting, doch zonder verligting heb zien volgen. De aard der toevallen deed mij meestal tot den aard der lavementen, of tot het al of niet aanwenden van dezelve beſluiten. Had b. v. de lijder ſedert eenige dagen geene ontlasting gehad, had hij intrekking van den *anus*, enz., dan maakte ik gebruik van den aluin in het lavement; had hij nog kort geleden ontlasting gehad of geene teekenen van aandoening van het *intestinum rectum*, zoodat ik daar geene lood- maar drekſtof als aanwezig konde veronderſtellen, dan was mij een gewoon lavement voldoende, om te zien of het laatſte plaats vond; terwijl ik, het eerſte noch het laatſte veronderſtellende, geen gebruik maakte van lavementen.

Indicatio 3. Men zoekt de hevige toevallen te doen bedaren en alzoo noodlottige uitgangen der ziekte te voorkomen.

Hiertoe behoort in de eerſte plaats *de pijn*. Dit is meestal een zeer hevig toeval van deze ziekte, hetwelk tot ontſteking, verlamming, ſtuiptrekkingen, enz., aanleiding kan geven en door deszelfs krampachtigheid niet zelden den loop der ziekte vertraagt, dewijl het den voortgang der ſtof in het darmkanaal belet. Zeer vele ſchrijvers, vooral zij, die de natuur dezer ziekte in eenen krampachtigen toeſtand van het darmkanaal zochten, hebben, tegen de pijn, het *opium* met vrucht gebruikt; terwijl andere hetzelve als een *ſpecificum*

alléén of in verbinding met den aluin, of andere middelen gebezigd hebben; zoo zagen wij dat RICHTER het *opium* het krachtigste middel in onze ziekte noemde, en sommige schrijvers zijn zelfs zoo ver gegaan, dat zij het *opium*, door deszelfs krampstillende en verdoovende kracht, als een *purgans* in deze ziekte beschouwd hebben; doch hierbij moeten wij opmerken, dat zij, met de verdooving der zenuwen, ook eene vertraging van alle afscheidende werktuigen veroorzaakt, en dus den voortgang eener drooge stof eer verhindert dan bevordert. Ofschoon wij derzelver nut tot het stillen van hevige pijnen in geenen deele ontkennen, zoo kunnen wij echter niet nalaten aan te bevelen, er, uit hoofde van derzelver stoppende kracht, niet dan in dringende noodzakelijkheid gebruik van te maken, en bij geringe pijnen, andere verdoovende middelen te bezigen, die niet gelijk het *opium*, het eene toeval bedarende, het andere vergrooten. Ik heb onderscheidene malen, in de behandeling dezer ziekte, goede uitwerkingen van het *opium* gezien, doch tevens den langzameren loop derzelve ondervonden; en het is daarom, dat ik bij sommige mijner zieken het *aq. laurocerasi*, de *tinct. croci* en het *extr. hyosc.* heb gebruikt, en offchoon met minder goed gevolg, zoo zoude ik echter aanraden, deze of andere verdoovende middelen, indien de pijnen niet al te gevaarlijk zijn, te beproeven, alvorens zijne toevlugt tot het *opium* te nemen. Overigens kan men tot verzachting der pijn, alle verzachtende geneesmiddelen gebruiken, en vooral in verbinding met het *oleum ricini*, waaraan bovendien door de

meeste geneeskundigen, eene sterke purgerende kracht wordt toegeschreven.

In de tweede plaats *de verstopping (obstipatio alvi)*. Deze maakt ook altijd een hardnekkig toeval dezer ziekte uit, en eindigt doorgaans eerst met de geheele genezing derzelve, tenzij het kolijk plotseling ontstaan, en er nog stof in het onderste gedeelte des darmkanaals aanwezig ware, die dan kan ontlast worden door lavementen, welke meestal weinig verligting aanbrengen. Over de behandeling van dit toeval, hebben wij reeds genoeg in onze eerste indicatie gezegd.

In de derde plaats *de braking;* dezelve is tweederlei. De eerste ontstaat doorgaans in het begin der ziekte, waneeer eene groote hoeveelheid loodstof de maag aandoet, en moet dan als een loodkolijk in de maag, en dus als ziekte op zichzelve behandeld, en door een *emeticum* ondersteund worden, gelijk wij in onze tweede indicatie gezien hebben. (4)

---

(4) Den 29 Julij 1827 werd ik geroepen in de loodwitfabrijk, waar ik vond N. N. . . . ., oud 56 jaar, van eene zeer gezonde constitutie, die sedert jaren in het loodwit had gewerkt, en nooit aan loodkolijk geleden had. Hij verhaalde mij, dat hij den vorigen avond, na den geheelen dag in het stof gewerkt te hebben, misselijk was geworden, en veel stof, met gal vermengd, had uitgebraakt, dat hij anders zeer gezond was, en ook dien morgen goeden stoelgang had gehad. Ik schreef hem geene geneesmiddelen voor, en bezocht hem eenige volgende dagen, doch hij bleef zeer welvarende.

De tweede is meer een toeval van het loodkolijk door medelijdendheid veroorzaakt, en wordt doorgaans voorafgegaan van misselijkheid en uitbraking van het laatst genuttigde voedsel, hierna ontstaan looze brakingen van een weinig slijm en eindelijk gal; doch ook meestal van de gebruikte geneesmiddelen; het is hierom, dat zij te meer onze aandacht verdienen en ons verpligten, niet alleen om de pijn, maar ook ter oorzake van dit toeval, altijd het een of ander verdoovend middel bij de voorgeschrevene middelen te voegen. De aluin alleen doet deze soort van brakingen dikwijls geheel bedaren, hetgeen zoo wel aan deszelfs werking op de loodstof, als aan deszelfs adstringerende kracht kan worden toegeschreven.

De overige toevallen zijn doorgaans van minder aanbelang, en wijken spoedig bij vermindering van pijn. De moeijelijke waterlozing moet door verzachtende middelen, en des noods door de *catheter* geholpen worden. Wat de verlammingen aanbelangt, dezelve beschouw ik meer als gevolgen dezer ziekte, die ook na derzelver genezing overblijven, en gelijk alle andere verlammingen moeten behandeld worden. Ook de bijkomende ziekten moeten naar haren aard behandeld worden.

I. *Waarneming.*

Op den 21 September 1826 werd ik geroepen bij DE GROOT, zijnde een persoon van eenen gezonden ligchaamsbouw, 35 jaren oud en bijna nooit ziek geweest. Hij had sedert Julij in de loodwitmakerij gewerkt. Sedert 14 dagen laboreerde hij aan hard-

lijvigheid en ſlechten eetlust, en had des morgens van den op het laatst afgang gehad, nadat hij daartoe den vorigen dag ſennebladeren had ingenomen. Hij klaagde over geweldige, zich nu en dan ſterker verheffende ſnijdende pijnen in den geheelen buik, vooral in den omtrek van den navel en den hartkolk, over een' bitteren ſmaak, loomheid in de armen en beenen, even alsof er een gewigt aan hing; en had noch eetlust noch dorst. Zijn pols was krampachtig, traag, de ademhaling vrij, zijne tong beſlagen. Hij had een weinig ſlijm en gal gebraakt, na den vinger in de keel geſtoken te hebben, was geelachtig van kleur, had geene hoofdpijn, de pupil was klein, de onderbuik eenigzins opgezet en de navel naar binnen getrokken. De pijn vermeerderde noch verminderde door drukking met de hand, maar 's morgens was zij door drukking en vooroverbuiging verminderd. De buik was nogtans gevoelig. Ik verordende hem tot drank chamomille-thee, en

℞. *Fol. Sennae dr.* iv *coq. ad col. unc* v.
Ol. olivar. unc. i.
Mann. elect. unc. i.
Alum. crudi dr. i.
Extr. hyosc. gr. vi.
Laud. liq. Syd. gtt xij.

M. d. ſ. a. u. 1 l.

Den 22 Sept. weinig of niet geſlapen, de pijnen verminderd, maar nog voortdurend; de buik ſterker binnenwaarts getrokken, de *anus* insgelijks; de urien dik troebel, roodachtig; 's morgens veel

mis gebraakt; geene ontlasting, noch dorst noch hoofdpijn, bitteren smaak, de tong beslagen.

℞. *Fol. Sennae dr.* iv — *Unc.* vi.
Alum. crudi dr. ij.
Ol. olivar. Unc. i.
Mann. Calabr.
Pulv. G. Arab. āā *dr.* iij.
Laud. liq. Syd. gtt. iv.

M. d. f. a. u. 1 l.

Des namiddags ten 5 ure, alles in dezelfde omstandigheid. De medicijnen werden gecontinueerd en een lavement geappliceerd.

℞. *Ol. Olivar. unc.* i.
Mell. desp. unc. i.
Alum. crudi dr. i.
Aq. cham. unc. v.

M. d. f. voor een lavement.

Den 23 Sept. Alles in denzelfden toestand. Het lavement van den vorigen avond spoedig ontlast, zonder eenige uitwerking. De pijn was verminderd. Ik schreef voor

℞. *Tinct. Rhei aq. unc.* i.
Aq. laxat. Vienn. unc. i.
Alum. crudi dr. i.
Ol. olivar. dr. iv.
Pulv. G. Arab. dr. iij.
Aq. cham. unc. iv.

M. f. artis d. s. a. u. 1. l.

Des namiddags ten 5 ure alles in dezelfde omstandigheid. Ik liet een lavement applicceren uit een aftreksel van zemelen, een' lepel olie, een' lepel honig en een dragma *Alum. crudi.*

Den 24 September vond ik den lijder opzittende. Hij was met het lavement des vorigen avonds drie harde brokjes kwijtgeraakt, en had vervolgens dezen morgen eene sterke, dunne ontlasting gehad. De pijn had geheel opgehouden, doch hij gevoelde nog eenige drukkende zwaarte in den onderbuik, dien ik bij de betasting ook nog opgezet vond, doch de navel was niet naar binnen getrokken, alsook de *anus* niet. De lijder had goed geslapen, de pols was krampachtig klein, de ademhaling natuurlijk, geene hoofdpijn, de smaak nog bitter, de tong beslagen, veel dorst, geen eetlust, de urien nog geelachtig troebel. Daar de aanwezigheid van het lood mij nog duidelijk was, ordonneerde ik hem chamomille-thee of broodwater te drinken, en schreef hem het volgende voor:

℞. *Ol. Olivar. dr.* iv.
Mann. elect. unc. i.
Extr. Gram. dr. iv.
Alum. crudi dr. ß.
Aq. cham. unc. v

M. d. s. a. u. 1 l.

Den 25 Sept. Den gepasseerden nacht goed geslapen. De pijn uit armen en beenen geheel geweken, dezen morgen nu en dan een weinig pijn in den buik. De pols krampachtig klein; de smaak

minder bitter. Hij had eenigen eetlust, geenen dorst, de tong was minder beslagen, met roode randjes. Hij had geene ontlasting gehad; de onderbuik was opgezet en hardachtig, de urien met een sterk bezinksel en zonder pijn geloosd. Ik schreef hem het volgende mixtuur voor:

℞. *Extr. Gram.* *unc.* i.
Tinct. Rhei aq. *unc.* i.
Pulv. G. Arab. *dr.* iv.
Aq. cham. *unc* v.
Acidi sulph. dil. *dr.* i.

M. d. f. a. u. 1 l.

Den 26 Sept. was de pols ruimer, de eetlust goed, de smaak natuurlijk, de tong zuiver. Hij had 's morgens twee maal ontlasting gehad, had geene buikpijnen, de onderbuik was minder opgezet en het water helder.

℞. *Extr. Gram.* *dr.* iv.
Pulv. G. Arab. *dr.* iv.
Aq. cham. *unc.* vii.
— *lax. vienn.* *dr.* iv.
Acidi sulph. dil. *dr.* i.

m. d. f. a. u. 1 l.

Den 27 Sept. was de onderbuik nog een weinig zwaar, de pols eenigzins krampachtig, doch overigens was hij welvarende, en ging voort met zijn drankje.

Den 28 Sept. Dezen nacht had hij slecht geslapen.

Hij had meer pijn in den buik en federt den vorigen dag geene ontlasting. De navel was weder naar binnen getrokken en ook eenigzins de *anus*, de pols krampachtig, de fmaak, tong, dorst natuurlijk. Ook had hij zwaarte in armen en beenen. Ik fchreef het volgende voor:

℞. *Fol. Sennae dr.* iv. — *unc* vi.
Alum crudi dr. i.
Mann. Calabr. unc i.
Aq. Lauroc. dr. i.

M. d. f. a. u. 1 l.

Des avonds ten 6 ure nog in denzelfden toeftand zijnde, liet ik hem het volgende lavement zetten:

℞. *Alum. crudi dr.* i.
Aq. cham. unc. vi.
Ol. Olivar. unc. i.
Mel. desp. unc. i.

M. d. f. voor een lavement.

Den 29 September, op het lavement was eene bruine ontlasting gevolgd, beftaande meest uit kleine harde brokjes. De pijn was minder, overigens als den vorigen dag

℞. *Fol. Sennae dr.* ij. — *Unc.* vi.
Alum. crudi dr. ß.
Mann. Calabr. unc. ß.
Aq. Lauroc. dr. i.
Laud. liq. Syd. gtt. vi.

m. d. f. a. u. 1. l.

Den 30 Sept. Slecht geslapen, geene ontlasting, de pijn matig, geen eetlust, de tong een weinig beslagen, overigens als den vorigen dag.

℞. *Fol. sennae dr.* ß. *Unc.* vi.
Alum. crudi dr. i ß.
Aq. Lauroc. dr. i.
Mann. Calabr. Unc. i.

m. d. f. a. u. 1. l.

Des avonds ten 7 ure een gewoon lavement.

Den 10 October. Had onze patient 's nachts goed geslapen. Op het lavement des vorigen avonds was eene goede ontlasting gevolgd met vele aan elkander hangende brokjes even als een tros druiven. Hij was thans zonder pijn, zijn onderbuik nog een weinig zwaar, doch zacht. Hij had geene loomheid meer in armen en beenen, trek tot eten, eene zuivere tong. De pols was nog een weinig krampachtig.

℞. *Alum crudi dr.* i.
Extr. hel. dr. i.
Aq. Laurocer dr. ß.
Sulph. sodae dr. iv.
Aq. cham. Unc. vi.

m. d. f. a. u. 1. l.

Den 2 October. Had hij goed geslapen, en goede ontlasting, van natuurlijke stof gehad. De pols was ruimer. Hij bleef zijn drankje uitgebruiken, en was den 4 October geheel hersteld.

II. *Waarneming.* Den 4 September 1826, werd ik geroepen bij CORNELIS ACHTERBERG, van beroep loodwitbereider, 28 jaar oud, van eene irritable bloedrijke gesteldheid. Hij had eene bleeke, geelachtige kleur, klaagde over geweldige snijdende, zich nu en dan verheffende buikpijn, in den omtrek van en boven den navel, over pijn in de armen en beenen, om welke hij voor twee dagen zijn werk had moeten staken en tegen dewelke hij reeds poeders van eenen anderen arts had gebruikt. Hij zat in eene voorover gebogene houding, den buik binnenwaarts drukkende, waardoor hij eenige verligting meende te hebben. Zijne ademhaling was natuurlijk, de pols vol, hard en geregeld. Hij had geen' eetlust, eene witachtig beslagene tong en een' flaauwen smaak. Sedert eenige dagen geene ontlasting, moeijelijke, pijnlijke en spaarzame waterlozing, den buik binnenwaarts getrokken en gevoelig op de betasting. Ik schreef hem den navolgenden drank voor.

℞. *Fol. sennae dr.* ij. — *Unc.* iv.
Ol. oliv. Unc. ß.
Mann. el. Unc. ß.
Alum. crudi dr. i.

m. lege artis d. s. a. u. 1. l.

Den 5 September des morgens ten 10 ure vond ik hem in bijna denzelfden toestand. De pijn in de beenen was vermeerderd, en maakte de beweging zelfs moeijelijk. Hij had vele rommelingen in den buik en dacht spoedig ontlasting te zullen krijgen. Ik schreef hem het volgende voor:

℞. *Alum. crudi dr.* i ß.
Ol Ricini unc. i.
Mann. el. unc. i.
Aq. dest. unc. ij ß.

m. d. f. a. u. i. l.

Des namiddags ten 6 ure van denzelfden dag was hij nog in denzelfden toestand. De buikpijnen waren menigvuldiger en heviger. Hij begon eenigzins te ijlen, doch men verhaalde mij, dat hij, bij elke ongesteldheid, spoedig ijlde. Ik liet hem zijn drankje voort gebruiken en verordende het volgende lavement te applikeeren:

℞. *Alum. crudi dr.* iij.
Ol. oliv. Unc. i.
Mell. desp. Unc. i.
Aq. cham. Unc. vi.

M. d. f. voor een lavement.

En liet hem den buik smeren met

Laud. liq. Syd. gtt. xx.
Ol. olivar. Unc. ß.

M. d. f. Uitw.

Den 6 September vond ik den lijder zeer beweegelijk, ijlende en sterk zweetende. Men verhaalde mij, dat hij, eenige uren na het lavement, ontlasting had gekregen, van harde brokkelige stof, dat daarop de pijnen waren verminderd, dat hij dezen

morgen goed had gewaterd, en nog eens goed dun was afgeweest. Mijne vragen werden ongeregeld beantwoord. De pols was koortsachtig, de tong meer geelachtig beslagen. De buik scheen pijnlijk op de aanraking. Ik vermoedde eene bijkomende, doch geene ontsteking-koorts. Om deze te voorkomen, en den aandrang van het bloed naar het hoofd, te verminderen, liet ik hem eene aderlating van 6 oncen doen, en verordende hem het volgende mixtuur

℞. *Extr. Gram. Unc.* i.
Sulph. sodae Dr. iv.
Decocti hordei Unc. vii.

M. d. s. a. u. 1 l.

Den 7 September vond ik mijnen patient veel beter. Hij ijlde slechts nu en dan nog wat, had nog eens goede ontlasting gehad, waterde goed en begon reeds trek tot eten te krijgen. Hij had dezen morgen op nieuw koorts gekregen, in welker tijdperk van zweeten ik hem bezocht. Zijn pols was vol en snel; zijne tong bijna zuiver, zijn smaak natuurlijk, zijn bloed was natuurlijk. Ik schreef den volgenden drank voor, met een spaarzaam dieet.

℞. *Cort. Cascar. Unc.* i.
Rad. Val. s. dr. iij.
Coq. et inf. l. art. c. s. q. aq. col. unc. viii.
adde
Mann. Calabr. Unc. i.

M. d. l. a. u. 1. l.

Den 8 September was hij geheel wel en den 10 ging hij weder, tegen mijn bevel aan het werk.

III. *Waarneming.* Den 24 Junij 1826 werd ik verzocht te komen bij JOHANNES MILLENBERG, 36 jaar oud, van beroep loodwitmakersknecht, sedert 4 à 5 maanden. Hij was voorheen sterk aan den drank geweest, en dronk ook toen nog, wanneer zijn behoeftige staat het maar toeliet. Hij was geelachtig bleek van kleur. Hij klaagde over geweldige buikpijnen, die nu en dan met hevigheid terug kwamen, en sedert 4 dagen, dat hij aan dezelve laboreerde, hoe langer hoe erger werden. Hij had voor eenige dagen reeds een poeder rhabarber ingenomen, doch zonder uitwerking. Sedert twee dagen had hij zijn werk gestaakt. Zijne ademhaling was natuurlijk, zijn pols vol, hard, gedurende de verheffing der pijn krampachtig. Hij had geen' eetlust, de tong een weinig witachtig beslagen, eenen stinkenden adem en flaauwen smaak. Zijn buik en *anus* waren sterk binnenwaarts getrokken. De pijn huisvestte in den omtrek van den navel en in den onderbuik. Hij had sedert 8 dagen geene ontlasting gehad en de waterlozing ging moeijelijk. Ik schreef hem de volgende poeders voor.

℞. *Merc. dulcis gr.* viii.
Opii puri gr. i ß.
Subcarb. magn. dr. i.
Sacch. alb. dr. i.

M. f. Pulv. N°. xij d. s. a. u. 1 p.

Den 25 Junij. Des nachts slecht geslapen. De pijnen schenen minder hevig te zijn. Overigens ge-

heel in denzelfden toestand. Ik verordende hem een lavement bestaande uit

℞. *Infus. cham. Unc.* vi.
Ol. olivar, Unc. i.
Mell. desp. Unc. i.
Hydrochlor. sodae unc. i.

schreef hem dezelfde poeders voor, en daarenboven

℞. *Ol. Ricini, unc.* i ß.
Mel. comm. unc. i.

M. d. f. a. 2 u. 1 l.

Den 26 Junij vond ik mijnen patient in eene half liggende houding, zijnen buik op eenen stoel drukkende, waardoor hij verligting meende te krijgen. Van het lavement was weinig binnengekomen, uit hoofde van de intrekking van den *anus*. Hij had dezen nacht redelijk geslapen en de pijnen waren minder dan den vorigen dag, doch hij klaagde over duisternis voor de oogen als de pijnen opkwamen. Hij was overigens in denzelfden toestand. Ik schreef hem voor:

℞. *Opii puri gr.* ß.
Merc. dulcis gr. vi.
Subcarb. Magn. dr. ß.
Sacch. alb. dr. ß.
M. f. Pulv. N°. vi. *d. f.*
a. u. 1 p. en

℞. *Ol. olivar. unc.* i.
Mel. desp. unc. i.

M. d. f. a. u. 1. l.

Des avonds ten 6 ure, van denzelfden dag, mijnen patient weder bezoekende, vond ik hem nog in dezelfde omſtandigheden, alleen de pijnen begonnen weder te vermeerderen, en met dezelve de duisternis voor de oogen. Ik ſchreef hem het volgende voor, met ter zijde ſtelling van de vorige middelen.

℞. *Alum. crudi dr.* ß.
Ol. Ricini Unc. i.
Pulv. G. Arab. dr. iij.
Aq. cham. Unc. v.

M. d. ſ. a. u. 1 l.

℞. *Ol. olivar. dr.* ij.
Laud. liq. Syd. gtt. xij.

M. d. ſ. om den buik mede te wrijven.

Den 27 Junij waren de pijnen weder verminderd. Hij had ſterke rommelingen in den buik en loosde vele winden. De waterlozing ging beter. Overigens was hij in denzelfden toeſtand. Ik ſchreef hem den volgenden drank voor, en zoo hij in den namiddag nog geene ontlasting had gehad, een gewoon lavement, met bijvoeging van een dragma *alum. crudi*.

℞. *Fol. Sennae dr.* iv *ad col. Unc.* vi.
Ol. Ricini dr. iv.
Mann. calabr. Unc. 1 ß.
Alum. crudi, dr. i.

M. d. ſ. a. u. 1 l.

Den 28 Junij vond ik mijnen patient geheel herſteld, zoodat hij weder aan het werk wilde gaan, hetgeen hij echter op mijn dringend verzoek nog uitſtelde. Hij had den vorigen avond het lavement

goed binnen gehouden, en spoedig daarop ontlasting gekregen van eene harde schapenkeutelige stof, had hierop goed geslapen, en in den vroegen morgen weer eene ruime dunne ontlasting gehad. Hij had voor het eerst ook wat gegeten. Zijn tong was nog beslagen. Hij had geene pijn meer gehad; de buik was zacht en niet meer ingetrokken. Zijne waterlozing ging goed. Zijn pols was natuurlijk. Ik schreef hem het volgende voor:

℞. *Fol. Sennae dr.* iij *ad col. Unc.* vi.
Syr. comm. Unc. i.
Alum. crudi dr. i.

M. d. s. a. u. 1 l.

Den 30 Junij was hij reeds aan het werk.

IV. *Waarneming.* Den 6 April 1827. Albertus Roelofse, 19 jaren oud, van eene gezonde sterke ligchaamsgesteldheid, van beroep loodwitmaker, had sedert ruim acht dagen buikpijnen gehad; had slechten eetlust, sedert twee dagen geene ontlasting, den vorigen dag niets gegeten, en des avonds het genuttigde met veel gal uitgebraakt. Sedert gisteren meer snijdende buikpijnen, met nalating van eene aanhoudende drukkende zwaarte, met ligte pijn onder den navel; zijn gelaat was bleek, de ademhaling natuurlijk, de pols vol en traag; zijne gemoedsgesteldheid treurig; de tong met eene witte geelachtige korst belegd; zijn smaak bitter; hij had geen eetlust en een weinig dorst; geene hoofdpijn, geen de minste zenuwaandoening; door de langzame drukking op den buik verminderde de ligte pijn, doch de zwaarte bleef. Bij de snijdende pijn werd

de navel binnenwaarts getrokken; de urin echter niet. Daar deze snijdende pijn echter den lijder niet dikwijls kwelde, zoo meende ik met eene ligte soort van loodkolijk te doen te hebben, welke deszelfs zitplaats in de dunne darmen had; en oordeelde alzoo geen lavement dienstig; maar schreef hem het volgende voor:

℞. *Fol. Sennae dr.* ij.
Inf. l. art. c. s. q. aq. col. unc viii.
adde.
Ol. Olivar. unc i ß.
Mann. elect. unc ij.
Alum. crudi dr. ij.

M. d. s. a. u. 1½ l.

Den 7 April. Ik vond mijn' patient veel opgeruimder en ook beter. De snijdende pijnen waren veel verminderd, en ook eenigzins de drukkende zwaarte. Hij had eenmaal ontlasting gehad van eene dunne stof, waarin slechts een harde brok was; zijn pols was natuurlijk; hij had niet meer gebraakt; overigens bevond hij zich als gisteren. Ik schreef hem dezelfde geneesmiddelen voor.

Den 8 April. De snijdende pijnen hadden geheel opgehouden; de zwaarte in den buik was geheel verdwenen; hij had twee malen dun afgeweest; pols en ademhaling waren natuurlijk; hij had een' goeden smaak en eenigzins trek tot eten, de tong was minder beslagen en met zuivere randen voorzien; ik

beſchouwde mijn' patient als bijna herſteld, en ſchreef hem het volgende voor:

R. *Ol. Olivar. unc ß.*
Mann. Calabr. unc i.
Alum. crudi dr. ß.
Elix. ſalut. unc. i.
Aq. dest. unc. v.

M. lege artis d. s. a. u. 1 l.

Doch ik werd den 9 April in mijne verwachting bedrogen. Daags te voren had hij des avonds zijn eten uitgebraakt, met vele groene galſtof; hij had weder een' bitteren ſmaak in den mond; geen' eetlust, gevoelde eenige zwaarte in den onderbuik, en had geene ontlasting gehad. Ik veronderſtelde, dat het lood geheel uit het ligchaam was gevoerd geweest, en dat deze toevallen aan eene waarſchijnlijke overlading van de maag met ſpijzen, en aan zijne galachtige geſteldheid, door de plotſelijke verandering van temperatuur en door de ſchudding van het braken in beweging gebragt, moesten worden toegeſchreven. Ik kreeg in de drie eerſte warme dagen dezer maand onderſcheidene lijders met galkoortsen, en werd daardoor ook eenigzins tot die veronderſtelling aangezet. Ik ſchreef hem diensvolgens voor:

R. *Extr. Gram. dr.* iv.
Sulph. Sodae dr. iij.
Aq. citri unc v.

M. d. s. a. u. 1 l.

Den 10 April. Hij had nog geene ontlasting gehad en de zwaarte in den buik was vermeerderd; hij had niet meer gebraakt, doch ook weinig gegeten; overigens bevond hij zich als den vorigen dag. Ik schreef hem voor:

R. *Fol. Sennae dr.* iij *ad col. unc.* viii.
Alum. crudi dr. i. *ß.*
Ol. Olivar. unc. i.
Pulv. G. Arab. dr. iv.

M. d. f. a. u. 1 l.

Den 11 April. Geene ontlasting; de drukkende zwaarte was geheel weg; hij had geenen bitteren smaak meer; de tong was beslagen met zuivere rander; hij gevoelde rommelingen in den buik. Ik schreef hem denzelfden drank voor, met weglating van *dr.* 1 *ß. fol. sennae.*

Den 12 April. Goede ontlasting, met verbetering van alle toevallen, zoodat de patient den 13 weder aan zijn werk ging.

Den 26 Jnnij 1827 kwam ten mijnen huize dezelfde A. ROELOFSE, klagende over buikpijnen, bepaaldelijk boven den navel; hij verhaalde, dat hij weder sedert eenige dagen in het stof werkte (het tot poeder brengen van het loodwit). Hij had slechten eetlust, eenigzins belegde tong, en moeijelijke ontlasting. De pols was regelmatig. Ik liet hem voortgaan met werken, en schreef hem het volgende mixtuur voor:

R. *Alum. crudi dr.* i.
Ol. Ricini unc i.
Tinct. Rhei aq. unc i.
Pulv. G. arab. dr. iv.
Aq. cham. unc v.

M. l. artis d. s. a. u. 1 l.

Den 27 Junij. De pijn was nog hetzelfde; hij had eenmaal ſtoelgang gehad. Ik ſchreef hem dezelfde middelen voor, met bijvoeging van ℥ β *ol. ricini.*

Den 28 Junij. De pijn was verminderd, doch nog op dezelfde plaats; hij had meer trek tot eten, edoch weder maar eens ſtoelgang gehad. Ik ſchreef voor:

R. *Alum. crudi dr.* i.
Ol. Ricini unc i.
Mann. Calabr. unc i.
Tinct. Rhei aq. unc i.
Aq. cham. unc iv.

M. d. s. a. u. 1 l.

Den 29 Junij. De pijn was geheel weg; de pols geregeld; de tong zuiver; de eetlust goed en had 3 malen ſtoelgang gehad. Ik liet hem buiten het gebruik van geneesmiddelen, en bij bleef welvarende.

V. *Waarneming.* Den 31 October 1827 bezocht ik denzelfden A. ROELOFSE, die voor de tweede maal in dit jaar aan loodkolijk laboreerde. Hij verhaalde mij, dat hij te Rijsfel in het lood had gearbeid, en aldaar reeds ſedert eenige dagen aan eene

zware drukkende pijn in den onderbuik had gelaboreerd, dat hij ſedert vijf dagen geen' ſtoelgang had gehad, maar van tijd tot tijd ſnijdende buikpijnen, vooral heden, door het ſchudden van het rijtuig, hetwelk hem herwaarts had gebragt, en dat hij door zwaar perſen, eenig bloed was af geweest. Hij was vermoeid, en had eenige congestie naar het hoofd; zijn pols was natuurlijk, eenigzins vol; de ademhaling, ſmaak en tong natuurlijk, doch hij had geen' trek tot eten; de buik was over het geheel, doch vooral de onderbuik opgezet, en op de betasting gevoelig, doch niet pijnlijk. Ik ſchreef hem de volgende geneesmiddelen voor:

R. *Fol. sennae dr.* iij.
Inf. l. art. c. s. q. aq. col. unc v.
adde.
Ol. olivar. unc I ß.
Mann. Calabr. unc ij.
Alum. crudi dr. I ß.

M. lege artis d. s. a. u. I l.

Den 1 November verhaalde mij de lijder, dat hij negen malen ontlasting had gehad, dat hij, na de twee eerſte malen ontlasting, geene ſnijdende buikpijnen meer had gehad, en dat de drukkende zwaarte in den onderbuik veel minder was, doch dat hij zeer loom was en pijn in armen en beenen gevoelde; zijn pols was koortsachtig en vol, de tong ſlijmerig beſlagen; hij had geen' eetlust, ſlechten ſmaak in den mond.

Ik ſchreef een en ander toe aan gevatte koude

op reis en ſchreef hem een verzachtend mixtuur voor.

Den 2 Nov. De patient verhaalde mij, dat hij gisteren avond om 8 uren koude koorts had gekregen, welke omtrent een uur had geduurd; dat hij daarop heet was geworden en gédurende den nacht had gezweet. Ik vond hem nog uitwaſemende, den pols koortsachtig, en de tong beſlagen; hij had ſlechten ſmaak in den mond en geen' ſtoelgang. Ik verordende een reſolverend mixtuur.

Den 3 Nov. Gisteren avond had de patient eene geringe vermaning van de koorts gehad, welke gedurende den ſlaap was overgegaan, doch hij klaagde weer over zwaarte en opzetting van den onderbuik; de pols was natuurlijk, de tong zuiver met een' goeden ſmaak in den mond, en weinig eetlust; geen ſtoelgang. Ik ſchreef hem voor:

R. *Fol. sennae dr.* i *col unc* iv *adde.*
Ol. Ricini unc i.
Mann. Calabr. ana.
Alum. crudi dr. i ß.

M. l. artis d. ſ. a. u. 1 l.

Den 4 Nov. vond ik den patient veel beter: hij verhaalde mij, dat hij gisteren avond weder eene vermaning van de koorts en drie malen ontlasting had gehad van eene harde brokkelige ſtof. Ik ſchreef hem het volgend mixtuur voor:

R. *Extr. Card. ben. dr.* iij.
—— *Gram. dr.* vi.
Aq. foenic. unc. v.

M. d. ſ. a. u. 1 l. En liet hem dit nog

een paar dagen gebruiken. De koorts kwam den 6 Nov. des avonds voor het laatst terug; na welken tijd de lijder welvarende bleef.

VI. *Waarneming.* Den 20 Januarij 1827 werd ik geroepen bij JOHANNES MILTENBURG, voor de tweede maal aan het loodkolijk laborerende. Hij klaagde over buikpijnen, die hij reeds sedert meer dan 8 dagen had gehad, en die in hevigheid waren toegenomen. Sedert de laatste 5 dagen had hij geene ontlasting gehad en had hij alleen eetlust verloren. Hij had den vorigen dag en heden niets gebruikt, en in de twee vorige avonden een poeder rhabarber ingenomen, doch geene uitwerking hiervan gevoeld. Hij was bleek, en had vrije tusschenpoozingen van eene geringe pijn. Zijn pols was eenigzins vol (niet langzaam); zijne ademhaling geheel vrij, en zijne tong witachtig; hij had een' goeden smaak, en trek tot zure appelen. De buik was zeer gespannen, en de zitplaats der pijn bepaaldelijk eene handbreedte in het midden van den navel en schaambeens-vereeniging. Zijne buikspieren werden binnenwaarts getrokken en zijn *anus* opwaarts, gedurende de nu en dan wederkeerende zeer hevige en stekende pijnen; kon goed waterlozen, doch de urine zag er dik en troebel uit. Hij had geene de minste zenuwtoevallen. Ik veronderstelde, dat de loodstof niet verspreid was, dat zij reeds te ver in het darmkanaal, en bepaaldelijk in de nuchtere en omgewonde darmen huisvestte, doch dat er ook wel een gedeelte in het *rectum* of *colon descendens* konde aanwezig zijn, uit hoofde van de optrekking van den *anus*. Ik schreef hem diensvolgens voor:

Een *clysma* met *Alum. crudi dr.* i ß. en

R. *Alum crudi dr.* i.
Mann. Calabr. Unc. i ß.
Aq. cham. Unc. v.

M. d. f. a. u. 1. l.

Den 21 Januarij. De patient had door het lavement niets kwijt geraakt dan twee harde brokjes, even als fchapekeutels; hij loosde vele winden die hem verligtten; de ftekende pijnen waren minder, en meer fnijdende, die van de voorfchrevene plaats regts en links naar de heupen gingen, doch vooral regts. Zijn buik was zacht op het gevoel; hij had geene optrekking van den *anus* meer, maar wel binnenwaartfche trekking van de buikfpieren of den navel; overigens bevond hij zich als den vorigen dag. Hij had de geneesmiddelen uitgebruikt; ik fchreef hem het volgende voor:

R. *Alum. crudi. dr.* i.
Ol. olivar. dr. vi.
Mann. calabr. dr. x.
Aq. cham. Unc. v.

M. d. f. a. u. 1. l.

Den 22 Januarij. De pijnen waren veel minder, en gingen nog van dezelfde plaats regts naar de heup. Hij had geene ontlasting gehad; loosde goed water, had geen' eetlust; overigens als den vorigen dag. De vermindering van pijnen deed mij tot fterker purgeermiddelen mijne toevlugt nemen.

R. *Fol. Sennae dr.* iij.
Sem. anisi dr. i—Col. Unc. vi.
Alum. crudi. dr. i β.
Mann. Calabr. dr. x.

M. d. f. a. u. 1 l.

Den 23 Januarij. Heden morgen ten 7 ure had hij ontlasting gekregen, eerst van eene harde keutelachtige ſtof, en daarna van eene natuurlijke ſtof. De pijnen waren veel verminderd, er was nog ſlechts eene drukkende pijn in den onderbuik over. De buik was zacht; zijne waterlozing goed; de urine roodachtig geel, troebel en dik, en vertoonde noch door het *hydroſulphuretum ammoniae*, noch door het *aq. hydroſulphurata* geen het minſte ſpoor van lood. Zijn pols was geregeld; zijne tong en zijn ſmaak waren natuurlijk, en hij had reeds brood gebruikt. Ik ſchreef hem denzelfden drank van gisteren voor.

Den 24 Januarij vond ik mijnen patient geheel herſteld, zoo dat hij reeds weder aan het werk was gegaan. Hij had verſcheidene malen ontlasting gehad, en had geen de minſte buikpijn meer. Hij was overigens geheel wel, doch had nog ſlechten eetlust, waarom ik hem tot opwekking van de maag en verſterking der ſpijsvertering, en uit hoofde dat hij al weder in het lood werkte, nog het volgende voorſchreef:

℞. *Extr. hel. dr.* iij.
Vini amari unc. i.
Alum. crudi dr. i β.
Aq. foenic. Unc. vi.

M. d. f. a. u. 1 l.

VII. *Waarneming.* Den 29 Junij 1829 werd ik verzocht te visiteren N. N., meesterknecht in de loodfabrijk, van den Heer HOOGEVEEN. Hij verhaalde mij, dat hij niet in het lood zelve werkte, maar dikwijls bij het kloppen en bij de overige bewerking van het lood tegenwoordig was. Hij was een tamelijk sterk en gezond gestel, en 26 jaren oud. Hij klaagde over geweldige drukkende en aanhoudende buikpijnen, nu en dan met verheffing, welke hij sedert gisteren voornamelijk had gevoeld. Hij had den vorigen avond chamomille-thee gedronken met een weinig *rhabarber*, waarop des nachts de pijn was verergerd. De pols was tamelijk geregeld, eenigzins vol; de tong zuiver; in den morgen van dezen dag had hij een weinig ontlasting gehad; de buik was eenigzins opgezet en zacht, bij de drukking geene vermeerdering van pijn; de navel was niet naar binnen getrokken; de drukkende aanhoudende pijn was boven den navel. Overigens had hij geene braking of misselijkheid gehad, maar vele oprisping van winden en geen' eetlust. Ik schreef voor:

℞. *Fol. Sennae dr.* iv.
Sem. anisi. dr. iß. — *Unc.* viii. -
Mann. Calabr Unc. i.
Sulph. sodae dr. iv.
Alum. crudi dr. i.

———

M. d. f. a. u. 1 l.

Des avonds ten 6 ure werd ik andermaal verzocht den patient te bezoeken. Hij verhaalde mij nog geene ontlasting te hebben gehad, en dat de pijnen

aanhoudend voortduurden en eenigzins vermeerderden. De pols was krampachtig; de pijn op dezelfde plaats; de navel van den buik eenigzins binnenwaarts getrokken; overigens was de buik niet gevoelig, en vermindering van pijn bij eene langzame indrukking van den buik. Ik fchreef voor een *Clysma emolliens* met *dr.* i *ß. alum. crudi.*, beval het drankje van dezen morgen, waarin nog flechts drie lepels waren, te laten ftaan, en gaf inwendig het volgende:

℞. *Ol. Ricini Unc.* i.
Pulv. G. Arab. dr. iv.
Alum. crudi dr. i.
Aq. Cham. Unc. v,

M. d. f. a. u. 1 l.

Den 30 Junij. De patient had op het lavement eene harde ftof ontlast, waarop de pijn minder was geworden, doch naderhand zich van tijd tot tijd weder had verheft, en hem belet had te flapen. De pijn was thans (des morgens ten 10 ure) matig, flechts nu en dan hevig; de buik minder binnenwaarts getrokken; meerder zwaarte in de fchaambeenftreek; de pols vol, traag, geregeld; overigens als gisteren. Het drankje van den vorigen avond werd uitgebruikt en herhaald.

Des avonds ten 5 ure vond ik den patient zeer pijnelijk, met eenen krampachtigen kleinen pols; fterke binnenwaarts trekking van den buik en *anus*, en weder meer hevige kramppijnen boven den navel. Hij was onrustig, had nog niets buiten de geneesmiddelen gebruikt, en geene ontlasting gehad. Ik liet hem het volgende *clysma* appliceren:

℞ *Ol. Olivar. unc.* i.
Mell. desp. unc i.
Alum. crudi dr. ij.
Ac. cham. unc vi.

M. d. ſ. voor een lavement.

Des avonds ten 10 ure werd ik nogmaals verzocht den patient te bezoeken, omdat hij aan verſchrikkelijke pijnen leed. Het lavement was, even voor mijne komst, met eene harde brokkelige ſtof ontlast. De buik was gevoelig op het aanraken, en de navel minder binnenwaarts getrokken; hij kreeg van tijd tot tijd geweldig hevige, ſtekende, en ſnijdende pijnen; de pols was krampachtig, doch minder dan dezen middag. Ik liet met de *Infuſie* uitſcheiden, en ſchreef het volgende voor, om er zoo lang van te gebruiken, tot dat de pijn wat bedaard was, en alsdan het vorige weder te vervolgen:

℞. *Ol. Ricini unc* i.
Mann. Calabr. unc i.
Alum. crudi dr. i.
Laud. liq. Syd. gtt. xx
Aq. cham. unc v.

M. d. ſ. a. ½ u. 1. l.

Den 1 Julij. Ik vond mijn' patient geheel beter. Hij had ſlechts 4 malen van het drankje met *laudanum* ingenomen; ſpoedig na mijn vertrek had hij nog eenmaal ſtoelgang van eene harde keutelachtige ſtof gehad, en dezen morgen reeds twee malen dunnen ſtoelgang. Zijn pols was geregeld, de tong

zuiver, doch hij had geen' eetlust, en ſedert den voornacht geene pijn meer gevoeld. Ik liet het mixt. met *laudanum* achterwege en ſchreef het volgende voor:

℞. *Ol. Ricini unc.* i.
Pulv. G. Arab. dr. iv.
Alum. crudi. dr. i.
Aq. cham. unc. v.

M. d. ſ. a. u. 1 l.

Den 2 Julij was mijn patient geheel herſteld; had nog verſcheidene malen ſtoelgang gehad en van geene pijn meer geweten. Hij klaagde alleen over ſlechten eetlust, weshalve ik hem eene *mixtura amara* voorſchreef, waarmede dit terug keerde.

VIII *Waarneming.* Den 28 April 1830, kwam ten mijnen huize J. V. L., 52 jaren oud, van beroep ſchilder, klagende over koorts en verſtopping in den buik. Hij was voorheen altijd nog al gezond geweest en kende bijna geene ziekte. Hij had ſedert drie dagen weinig trek tot eten gehad, maar opzetting van den buik, pijnlijke zwaarte in den onderbuik, nu en dan ſnijdende pijn en bijna geen ſtoelgang, hij had dikwijls perſingen op de ontlasting, doch kon niets kwijt raken en vermeende gisteren avond koorts gehad te hebben. Zijn gelaat had eene loodkleur en iets treurigs. De ademhaling en pols waren natuurlijk, de ſmaak goed; de tong beſlagen; de buik hard, opgezet en eenigermate geſpannen. Ik onderzocht, of hij ook loodſtof binnen kon gekregen hebben, doch hij meende zeker te weten van

neen; daar hij nooit de verw zelfs bereidde, zijne potten, pannen of ketels ook in orde waren, en hij nooit geen regenwater gebruikte. Ik verordende hem een lavement, eene pap op den buik en een *Decoct. Tamar.* met *extr. Gram.*

Den 29 April verhaalde hij mij, dat hij den vorigen dag des middags om 4 ure weder koortsachtig was geweest, dat hij met het lavement eene harde stof ontlast en daarna nog twee malen dunne ontlasting had gehad; dat de snijdende buikpijnen hadden opgehouden, doch dat zijn buik nog even hard en zwaar bleef. Zijn pols was zwak doch regelmatig; de tong minder beslagen; de buik minder gespannen, doch nog hard en opgezet. Ik schreef hem een resolverend mixtuur voor, en liet hem met pappen voortgaan.

Den 30 April. De patient had gisteren om 4 ure eene harde koorts gehad, die met koude rillingen begonnen was; hierop was hij heet geworden, had veel gedronken, gebraakt en sterk gezweet. Hij had eenmaal stoelgang gehad, en zijn buik bleef hard en opgezet; de pols was koortsig en zwak; de tong nog beslagen; hij had een' goeden smaak in den mond, maar geen' eetlust; de *urien* met een gering *sedimentum lateritium.* Ik vervolgde met resolverende middelen, pappen op den buik en liet hem van tijd tijd tot den buik wrijven. Den 1 Mei vond ik den patient in denzelfden toestand: de koorts was matig en bleef op denzelfden tijd, omstreeks vier uren na den middag, komen; de opzetting en hardheid van den buik waren zelfs eenigzins vermeerderd, en hij gevoelde sedert gisteren morgen weder meer neiging tot ontlasting, zonder stoelgang. Van het

begin af aan twijfelde ik niet, of ik had met eene ſoort van loodkolijk te doen, niettegenſtaande ik daarvan de oorzaak niet konde opſporen, evenwel geene genoegzame andere oorzaak kunnende ontdekken, ſchreef ik hem de volgende infuſie voor:

℞. *Fol. ſennae dr.* i.
Flor. cham. m. i.
Sem. aniſi dr. i.
Inf. l. art. c. ſ. q. aq. col. unc v. *adde.*
Alum. crudi dr. 1 β.
Syr. comm. unc i.

M. d. ſ. a. u. 1 l.

Den 2 Mei vond ik mijn' patient veel beter: hij had vier malen ontlasting gehad, eerst van eene harde brokkelige ſtof en naderhand dun; zijn pols was zwak, de tong verbeterd en hij had een weinig trek tot eten; de koorts was gisteren heviger geweest, hetgeen mij voorkwam door de werking der purgeermiddelen te zijn veroorzaakt, daar de lijder gedurende de koorts het eerst ontlasting had gehad. Ik meende thans van den aard der ziekte zekerder te zijn, en werd, onder het praten, volkomen daarvan overtuigd, naardien mij de lijder nu verhaalde, dat hij, twee dagen voor dat hij ziek was geworden, een' geheelen dag had geſchuurd, van tijd tot tijd den vinger had in den mond gebragt en de plaats met ſpog had afgeveegd. Ik ſchreef hem het volgende voor:

℞. *Extr. Gram. unc.* i.
Vini amari unc. i
Alum. crudi dr. i.
Aq. cham. unc iv.

M. d. ſ. a. u. 1 l.

Den 3 Mei vond ik mijn' patient nog meer verbeterd: de onderbuik was nog een weinig opgezet; de koorts minder, maar nog op denzelfden tijd; de pols natuurlijk, zwak; de tong zuiver; had goeden eetlust en eens natuurlijke ontlasting gehad. Ik herhaalde dezelfde mixtuur.

Den 4 en 5 Mei was de lijder welvarende, uitgezonderd de koorts, die wel minder en gering was, doch nog altijd op hetzelfde uur aankwam, waarom ik dezelve op den 6 Mei met *kinine* ftuitte, waarna de lijder welvarende was en bleef.

Die ftukje bij de Redactie ter plaatfing ingezonden, kwam haar voor aan verfcheidene bedenkingen onderhevig te zijn, inzonderheid betrekkelijk de bewijskracht voor het nut van den aluin in het loodkolijk en de geheele wijze van behandeling van gemelde ziekte. Zij heeft, deze bedenkingen aan den S. mededeelende, Zijn Ed. gevraagd, of door hem ook van andere medicamenten: *fulphureta*, *narcotica*, *opium* in groote giften (door STOLL zoo zeer aangeprezen) was gebruik gemaakt, of de combinatie van fenne met aluin altijd met goed fucces was aangewend geworden, of nimmer de aluin alléén was toegediend, en welke gronden hem bijzonder bij die vereeniging bepaald hadden.

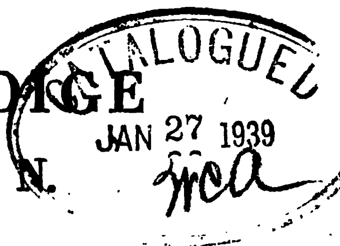
Op deze vragen heeft de S. in fubftantie geantwoord: dat de fpoediger herftelling hem deze boven andere geneesmiddelen hadden doen kiezen, daar deze laatften ook de aluin alléén hem minder voldaan hadden; dat hij door deze verbinding meende

aan twee indicatiën te kunnen voldoen, bevordering namelijk van buikontlasting en vernietiging van het loodgif, hopende tevens door die vereeniging een zoogenaamd *specificum* spoediger op de plaats te brengen waar de loodstof huisvestte; terwijl eindelijk zijn oogmerk was, de geheele behandeling bekend te maken en niet bij uitsluiting den aluin aan te prijzen.

De Redactie heeft, uit hoofde dezer verklaring, gemeend, bovenstaande waarnemingen te kunnen opnemen, zonder daarom evenwel gehouden te willen zijn, met het gevoelen of de behandeling van den geleerden S. in te stemmen; eene voorwaarde, die zij ook tot vroegere en volgende stukken en wel bepaaldelijk dat van den Heere Méd. Dr. GIJSBERTI HODENPIJL wenschte te zien uitgestrekt.

Over empirische geneesmiddelen en empirische methoden is de tijd de competentste Regter.

GENEESKUNDIGE BIJDRAGEN

DOOR

C. PRUYS VAN DER HOEVEN,
J. LOGGER,
C. G. C. REINWARDT,
G. SALOMON,
J. C. BROERS,
M. J. MACQUELYN EN
G. SANDIFORT.

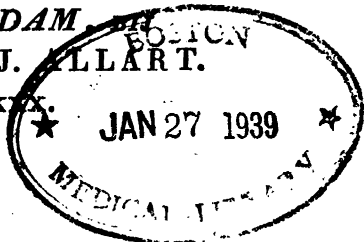

BOEKBEOORDEELINGEN,
BERIGTEN, *en*
GENEESKUNDIG NIEUWS.

DERDE DEEL.

TE ROTTERDAM, BIJ
DE WEDUWE J. ALLART.
MDCCCXXX.

PATRIÆ ET ARTI.

INHOUD.

BEOORDEELINGEN.

BERIGTEN EN GENEESKUNDIG NIEUWS.

BOEKBEOORDEELINGEN.

De zeebad-inrigting te scheveningen, *en het Badſaizoen van* 1828, *door* J. F. d'Aumerie *Med. Doct., Geneesheer bij voorn. inrigting in 's Gravenhage* 1829, *met* 2 *plaatjes, voorſtellende de voor- en achter façade van het Badhuis.*

Wij kondigen dit werkje aan met eene zekere huivering. Niet dat wij iets in te brengen hebben tegen het eigenlijk doel van den ſchrijver; maar om dat het naar onze wijze van zien, alle in- en uitwendige kenmerken draagt van (zoo als men het noemt) op hoog vereerend verzoek te zijn opgeſteld: Immers het is, zoo als uit de voorrede blijkt, voor het grootſte gedeelte voor het (ongeneeskundig) publiek geſchreven, om (zoo als de ſchrijver zegt) „vooral de leeken in de geneeskun„de met de heilzame werking der zeebaden in het „algemeen, en van het scheveningsche bad in „het bijzonder bekend te maken met de ſoorten „en graden van ziekten, waarin van deze baden „nut te verwachten is" enz. Aldus ontvangen de leeken in de kunst een *populair* geſchreven aanbevelings-geſchrift, hetwelk wij twijfelen of wel het eigenlijk daarmede bedoelde oogmerk zal bereiken: Wie toch aan kwalen of ziekten laborerende, waartegen de zeebaden met vrucht kunnen aangewend worden, zal, zonder zijnen Geneesheer te

raadplegen, zich naar het Scheveningsche Badhuis begeven, om zich aldaar van het bad te bedienen.

Dit schijnt de schrijver zelve voorzien te hebben, daar hij onder de voordeelen van zijn zeebadsbeschrijving ook opgeeft, „ dat de leeken ook „ daarbij bekend gemaakt worden met hetgeen van „ de zijde der zieken vereischt wordt, om het nut „ van het zeebad in de grootste mate, en zonder „ eenig gevaar deelachtig te worden."

Door deze populair-geneeskundige voordragt vermeent de schrijver, dat de deelneming van de zijde van het publiek wel zal ten gevolge hebben, dat de jaarlijks uittegeven BERIGTEN OVER HET ZEEBAD TE SCHEVENINGEN, bij voortduring genoegzamen aftrek zullen hebben, en daardoor bewaard worden tegen het lot van andere, „ veelvuldig „ begonnen jaarlijksche berigten van verscheidene „ badplaatsen, ook van zeebad-inrigtingen, welke als „ niet populair genoeg voor het publiek, en te po„ pulair voor de Geneeskundigen, meest allen bin„ nen korten tijd, moesten ophouden te verschijnen." Intusschen wil de schrijver in zijne beschrijving ook voor de Geneeskundigen zorgen, en oppert het vermoe„ den, dat het zoude kunnen zijn, dat ook eenige Ge„ neeskundigen zulk een werk niet onbelangrijk, „ en der lezing niet onwaardig oordeelden, dewijl de „ aanwending van het zeebad in ons vaderland „ toch voor het grootste gedeelte nieuw is enz." Indien dus het oogmerk van den schrijver bereikt wordt, zal leek en kunstkundige voedsel voor zijnen smaak en behoeften daarin vinden, en dat wel het voornaamste en overal uitstekend doel is, het zeebad te Scheveningen zal op grond dezer

half-populair, half-geleerde uitnoodiging druk bezocht worden.

Het geheele werkje is in 4 hoofdst. verdeeld, als: 1°. Geschiedenis en beschrijving der nieuwe zeebad-inrigting: 2°. Bijzondere voorregten der nieuwe Bad-inrigting, benevens scheikundige ontleding van het zeewater voor Scheveningen. 3°. Aanteekeningen omtrent het Badsaizoen van 1828, en eenige merkwaardige gedurende hetzelve waargenomene genezingen; laatstelijk 4°. Uitnoodiging aan verscheidene soorten van lijders, om de genezing hunner ziekten aan ons strand te beproeven.

Zie daar den geleidelijken inhoud, welke, zoo als men al dadelijk opmerkt, voor het ongeneeskundig, gedeeltelijk voor het geneeskundig publiek bearbeid is. Bij wijze van motto of inleiding draagt elk hoofdstuk een gedichtje ter toespeling op deszelfs inhoud aan het hoofd, hetwelk als eene *benevolentiæ captatio ad Lectorem* te beschouwen is, en dus regt *populair* is.

Na met een paar woorden van het uitwendig geneeskundig gebruik van het zeewater in de indompeling in de zee, in eenige ziekten, zoo als zulks bij de oudste geneeskundige schrijvers voorkomt gesproken, en het aanwenden van het Zeebad voor de Romeinen onder Keizer AUGUSTUS op deszelfs voorbeeld, en de groote kosten, die men besteedde, om het zeewater in zijne baden te leiden, vermeld te hebben, worden de Engelsche Geneeskundigen als de voornaamste aanprijzers van het meer algemeen, als geneesmiddel te gebruiken Zeebad opgenoemd; zoodat men op vele plaatsen in Engeland niet alleen gelegenheid vond, van in zee te kunnen baden, maar men ook in eenige dezer plaatsen

baden van gezuiverd zeewater kon bekomen; worden de zeebaden aan Duitschlands boorden gemeld, alsmede aan de kusten der Oost-Zee: laatstelijk wordt van Frankrijk en Italiën ten aanzien van Zeebad-inrigtingen gewag gemaakt.

Als nu gaat de schrijver over tot de eigenlijke geschiedenis van de Zeebad-inrigtingen aan de Hollandsche Kust, en voor eerst te Scheveningen, „ waar „ het schoone strand zoo zeer daartoe aanlokte." Het is ieder een bekend, dat de Heer J. PRONK, aan Scheveningen de eerste in ons Vaderland geweest „ is, welke eene openlijke inrigting om de Zeebaden „ op eene gemakkelijke, en voor zieken geschiktere „ wijze te gebruiken, alsmede een toestel tot het „ toedienen van warme baden, aangelegd heeft;" en wel in 1818, het eerste van hout gebouwd Badhuis, hetwelk zoo veel toeloop had, dat hetzelve in 1820, voor een steenen gebouw plaats maakte.

Hoe belangrijk en nuttig deze onderneming van een afzonderlijk persoon ook wezen mogt, en groote toeloop had, ontstond al spoedig het denkbeeld, om daar aan eene veel grootere, en voor voorname vreemdelingen, welke in het Bad-gesticht zelve een geschikt verblijf zouden kunnen houden, op een grootscher schaal ingerigte uitbreiding te geven.

Dan die uitvoering was te groot voor één bijzonder persoon, en deze bedenking bewoog de Regeering van 's Gravenhage zelve handen aan het werk te slaan, de Bad-inrigting van den Heer PRONK, tegen eene billijke schadeloosstelling over te nemen, en in plaats van dezelve eene nieuwe, op de hoogste en aanzienlijkste schaal, der nabijheid der Koninklijke Residentie waardig aangelegd te stichten: En aldus

ontſtond het tegenwoordig Badhuis, waarvan de twee fronten (doch bij verſchillende afmetingen,) den lezer in een ſteendruk plaatje en vignet worden voorgeſteld.) Met dit Badhuis werd in Mei 1828, eene restauratie, (dat is eene inrigting, waarbij met eten bij portien verkrijgen kan) en den 20 Julij van dat zelfde jaar de baden geopend. Waaraan ook naderhand twee nieuwe groote ſtallen en remiſes in de nabijheid des grooten gebouws toegevoegd, en in het gebouw zelve nieuwe Badkamers werden aangelegd.

Hierop volgt eene uitvoerige beſchrijving van het uit- en inwendige van het gebouw zelve, waarbij wij ons niet zullen ophouden, maar met den ſchrijver aan het ſlot zijner beſchrijving uitroepen, „*komt en ziet.*"

Recenſent na dit werkje gelezen te hebben, is *gekomen* en heeft *gezien*, en heeft zeker de uit- en inwendige pracht van het gebouw bewonderd. Maar hij kan niet zeggen, dat de plaats der ligging gelukkig gekozen is, of dat de in het holle zand gedeeltelijk geplaveide, en op zeer vele plaatſen gebroken en verwoesten weg (in Julij 1829) het voor de voetgangers of rijdende perſonen aangenaam maakt, zich derwaars te begeven.

Voorts kunnen wij niet afzijn van het daar voor te houden, dat de afſtand van het Badhuis van Scheveningen, nog verder dan het digter bij Scheveningen liggend paviljoen der Koningin, deszelfs ligging alles behalve vermakelijk maakt. Daar men van de woelende bevolking, noch van den arbeid der Dorpelingen, noch van het komen en afgaan der pinkjes, het uitbrengen en afſlaan van den visch

enz., letterlijk niets zien kan, zelfs uit het Balcon aan zee uitkomende, terwijl men, wat het op pag. XI hooggenoemd, voortreffelijk uitzigt naar de ſtad 's Gravenhage betreft, zich verpligt vindt, te verklaren, dat men uit het balcon aan de landzijde uitkomende, in plaats van een voortreffelijk uitzigt, niets anders te beſchouwen vindt, dan een gedeelte der ſpits aan de St. Jacobs Kerkstoren, en van de Nieuwe Kerk, en van het Stadhuis van de toren van Delft, terwijl de duinen natuurlijk kaal en heiachtig zijn, en op derzelver oppervlakte zoo ver het oog reiken kan, geen levendig ſchepſel zich vertoont; dit zal dan het *voortreffelijk uitzigt* moeten zijn, waaraan de ſchrijver met eenen zoo uitlokkenden ophef ſpreekt. Indien eens dusdanige of ſoortgelijke beſchrijving der Zeebad-inrigting bij het nedrig Zandvoort uit mag komen, en derzelver ſchrijver dan ook gelieft uit te roepen *komt en ziet!* dan eerst zal de aanſchouwer der uitzigten aan de landzijde van dat geſticht, de voortreffelijke uitzigten op Haarlem, Amſterdam, de Meer en een groot gedeelte van Kennemerland bewonderen, en het oog zal niet ſtuiten op kale duinen, onvruchtbre valleijen, en even boven den duinhorizon uitſtekende torenſpitſen. Vrij *romanesk* en *ultragrotesk* is de *epilogus*, waarmede de ſchrijver zijne beſchrijving en betrekkelijke ligging van de Zeebad-inrigting en der Bad-machines daar aan behoorende beſluit, en welke eene *eloquentia bullosa* bevat, die zich moeijelijk op het terrein zelve laat toepassen. Zie hier nevens een ſtaaltje van deze badmeesterlijke welſprekenheid: „ al deze Bad- „ machines van verſchillende en aangename vor-

„ men, in drie afgefcheidene groepen op het fchoo-
„ ne, effene ftrand geplaatst, geven den befchou-
„ wers van het terras, of den wandelaren aan zee,
„ een vreemd en fchoon fchouwfpel, overeenkomst
„ hebbende met dat eener Oosterfche legerplaats,
„ (NB. badkoetfen op de fteppen van Azie, of in de
„ woestenijen van Arabie); en moeten met de
„ prachtige vertooning van het badhuis, en het
„ zoo elegante kort daarbij liggende Paviljoen der
„ Koningin, den reizenden, die eenigen tijd buiten
„ 's lands vertoefd hebbende, nu op zijne terugreis
„ de Vaderlandfche kust voorbij zeilt, doen twijfe-
„ len, of hij zich wel aan deze kust bevindt, en
„ niet door ongemerkte ftroomen, naar een der oor-
„ den van het in bouwkunst uitmuntende Italie ge-
„ dreven is, of wel verder van zijnen loop afge-
„ dwaald, de Aziatisch Turkfche pracht in de nabij-
„ heid van de hoofdftad der Osmannen befchouwd."
Wij voor ons vermeenen redenen te hebben, om aan eene waarfchijnlijke misvatting der reizigers, voorbij deze kust te twijfelen, als of zij het prachtige Scutari, en den toren van Leander in het gezicht hadden.

Het tweede hoofdftuk begint even als de anderen met eene dichterlijke befchrijving der fpelende handelingen van Thetis-ftoet, van Sylvaan en Faun. en van de Zee-nymphen, waar omtrent wij deze kleine aanmerking hebben, dat het zeeftrand alhier *glooijend* wordt voorgefteld, terwijl wij hetzelve voor en in den omtrek van het Badhuis *zeer fteil* hebben bevonden, hetgeen het vrij-gezigt uit het Badhuis op het vóór- en ter zijde van hetzelve liggend ftrand zeer belemmert.

De bijzondere voorregten dezer nieuwe Bad-inrigting moeten, zoo als natuurlijk van den aanprijzenden schrijver te verwachten is, veelvuldig zijn. Wij kunnen hier den schrijver wegens de uitgebreidheid van dit hoofdstuk, en de van alle kanten opgezochte vergelijkings- en aanprijzings-artikelen, waardoor deze Bad-inrigting niet alleen, maar zelfs het zeewater aan het Scheveningsche strand, de voorkeur boven andere moet verdienen, op den voet niet volgen, alleenlijk moeten wij toestemmen, dat de bekwame schrijver de rol van Panegyricus voortreffelijk uitvoert, en den lezer overtuigt, dat alhier niets te wenschen overig blijft. Immers hier werken natuur en kunst te zamen, om den zieken-badgasten met bescheidenheid, gemak, en op velerlei wijze naar den aard hunner badbehoefte ten dienst te staan. Het noodig geneeskundig opzigt bij het toedienen der verschillende baden, en hulp bij alle toevallen, die gedurende het gebruik van dezelve zouden kunnen ontstaan, is aan den bekwamen schrijver als Med. Doct. bij deze inrigting door de Magistraat van 's Hage toevertrouwd, terwijl diegenen der hooge badgasten, welke zich door hunnen eigen' Geneesheer (zoo als de Grootvorstin van Rusland) laten vergezellen, vrijheid vergund wordt, zich van de geneeskundige hulp en toevoorzigt van den eigenlijken Bad-doctor te passeren. Bij het vermelden van alle de voorregten der Scheveningsche Bad-inrigting, protesteert de schrijver van het vermoeden van vooringenomenheid, gedachtig aan de spreuk: „ Elk denkt zijnen uil een valk te zijn."

De aard en scheikundige bestanddeelen van het zee-

water, en de uitwerkſelen van den golfſlag-zelve, als bij menigvuldig bij ons waaijende winden, ſomtijds ſterk zijnde, en de geſchiktheid aan het ſtrand, de gladheid en veiligheid van deszelfs grond, boven andere buitenlands gelegene Zeebad-inrigtingen, worden met regt als zeer doeltreffend aangeprezen. En het is uit dien hoofde, dat de ſchrijver zich veroorlooft om te verklaren. „Dus heeft de natuur het „ Scheveninger ſtrand tot eene bijzondere geſchik„ te badplaats gevormd, de kunst is ook niet ach„ tergebleven, en heeft voor alle behoeften der „ badenden gezorgd."

Op de inrigting der tafel heeft de ſchrijver deze zedelijke opmerking, dat „ als men dezelve eenig „ verwijt kónde maken, zoo zoude het zijn, dat „ zij voor zieken wat al te rijkelijk bezet is," maar vertrouwende op de zelfbeheerſching der badgasten merkt de ſchrijver met juistheid aan, „ dat de ta„ fel zoo veel te meer natuurlijk aan diegenen moet „ behagen, die zich alleen tot hun vermaak der„ waarts begeven."

En dat derzelver getal ſomtijds zeer groot geweest is, hebben wij ten tijde van het verblijf der Grootvorstin van *Rusland*, in de maanden Julij en Augustus kunnen zien, toen het ſpatieuſe gebouw de ſpijsgasten met hunne bedienden naauwelijks kon bevatten.

Dit zal dan onder de *zijdelingſche* of *acceſſoire* voorregten van het badhuis, doch geenszins van de Bad-inrigting behooren. En om deze voorregten nog luisterijker en voor de bad- of spijsgasten nog uitlokkender te maken, vervrolijkt muzijk de maaltijden en gezellige bijeenkomſten; en een bij

uitnemendheid prachtig billard, kegelbaan en schommel geven gelegenheid tot vervrolijkende ligchaamsbewegingen, zoo binnen als buiten 's huis; en eene uitgezochte Bibliotheek, in verscheidene talen zorgt voor de behoeften van den geest. Met zeer veel wijsheid is alhier gewaakt tegen het oprigten eener Faro-bank, die op de veele badplaatsen, waar zij zich bevindt, eerder onder de na- dan voordeelen kan gerekend worden. De nabijheid der Vorstelijke Residentie, geeft met hare rijke kabinetten, zoo van medailles en kameën, als van zeldzaamheden der kunst, dat van schilderijen, mitsgaders de Koninklijke Bibliotheek geven aan hen, die in het badhuis geen genoegzaam voedsel voor den geest vinden, bij eene aangename wandeling derwaarts, de ruimste stoffe tot nuttig en aangenaam onderhoud. Van meer eigenlijk geneeskundig belang voor de badgasten, is de gezondheid der lucht alhier, zoo als in de meeste plaatsen nabij de zee; mitsgaders de verschillende badkamers, met derzelver toestel; badkuipen in de muur geplaatst, zullen gelegenheid geven tot het kunstmatig toedienen van zwavelbereidingen in zeewater opgelost, als bezittende deze verbinding groote geneeskrachten tegen verscheidene ziekten. Voorts een beweeglijke douche (of dropbad), een regenbad, badkoetsen van meer of min elegante smaak, twaalf in getal met het noodig bad-ameublement voorzien. — Bij alle welke materiële subsidien moet gevoegd worden, de aanstelling van een Geneesheer, in den persoon van den schrijver, die volgens aan ons gegevene berigten, voor zijn vak in het algemeen, en voor zijne bijzondere bediening als Med. Doct. van de Bad-inrigting, allezins

lofwaardige hoedenigheden bezit, bevindende zich daar en boven op Scheveningen een Apotheker, de Heer BAUSCH, welks winkel wel voorzien is, en die volgens Recenſents bevinding nog al eenig voordeel uit de Bad-inrigting trekt.

Het tweede gedeelte van dit hoofdſtuk is aan de beſchrijving der uitkomst van de ſcheikundige ontleding van het zeewater aan het Scheveningſche ſtrand toegewijd. — Hiertoe dient een uittrekſel uit eene voorlezing door den beroemden ſcheikundigen Heer VAN MEERTEN te *Delft*.

Dit gedeelte is (zoo als van eenen man als de Heer VAN MEERTEN te verwachten was) voortreffelijk uitgevoerd; terwijl eene vergelijkende tafel van de uitkomst der onderzoekingen van voorn. Heer te *Scheveningen*, vergeleken met die van de heeren BOUILLON LA GRANGE bij *Bayonne;* M. MURRAY in de golf *Futh* bij *Leith*, aan de Engelſche kust; van Dr. MARCET in de Atlantiſche zee; en aan den heer LINK in de Oostzee bij *Doberan*, dit hoofdſtuk beſluit, benevens de aanmerking, dat, daar ten tijde der ontleding van het zeewater door den Heer VAN MEERTEN, de nieuwere ontdekkingen van het aanwezen van Bromium, en Iodium in het zeewater nog niet bekend zijnde, voorn. Heer zijne opmerkzaamheid op deze ſtoffen niet heeft kunnen vestigen. — Weshalve de ſchrijver juist aanmerkt, dat nieuwere onderzoekingen zullen moeten bepalen, of, en in welke hoeveelheid, deze ſtoffen in het zeewater onzer kust aanwezig zijn, waaruit men dan zal kunnen afleiden, of men aan deze ſtoffen een gedeelte der geneeskrachten van dit zeewater tegen ziekten mag toeſchrijven. Dat intus-

ſchen het Bromium in het zeewater van onze kusten aanwezig is, heeft Recensent door ontleding van ons zeewater, door den Utrechtſchen Hoogleeraar DE FREMERY in de maand November 1828 gedaan, overtuigend gezien. Verdere voortgezette proeven zullen het hier aan nog ontbrekende kunnen aanvullen.

Een aardig versje ter verheffing der geneeskundige voordeelen, die de baden van dit zeepaleis opleveren, ſtaat aan het hoofd des derden hoofdſtuks, waarin aanteekeningen gevonden worden omtrent het badſaizoen van den jare 1828, met eenige merkwaardige gedurende hetzelve waargenomene genezingen. Doeltreffend is de opgave van den onbeſtendigen zomer van dat jaar, waarbij de warmtegraad der lucht in aanmerking komt, tevens met een tafeltje, opgevende het onderſcheid der op vijf verſchillende dagen der maand Julij waargenomene warmtegraden, op den thermometer van FAHR., voorſtellende den warmtegraad op het terras, voor het badhuis, die aan zee, mitsgaders den warmtegraad der zee zelve, bij opkomenden vloed met zonneſchijn, waarvan de evenredigheid door elkander in die 5 dagen is, als 63° op het terras, 58° aan zee, en 62° in zee, terwijl in de regenachtige maand Augustus de gemiddelde temperatuur der lucht $65\frac{1}{2}$, en die der zee $64\frac{3}{8}$ graden bedroeg.

De veelvuldige ſtormen en regens, waren niet gunſtig voor de badgasten, daar door dezelve de zoo heilzame beweging aan ſtrand belet wierdt, welk beletſel op de gemoedsſtemming der lijdenden nadeelig werkte, en de goede werking der bad-kuur verminderde; zijnde ook door dit ongunſtig we-

der, verfcheidene vreemdelingen, die hunne aanftaande komst reeds hadden aangekondigd, in de noodzakelijkheid gebragt, dit hun voornemen optegeven: Zoo dat de drukte van het midden van Augustus af, toen de eerfte badgasten vertrokken, aanmerkelijk verminderde. Niettemin zijn er in deze nieuwe bad-inrigtingen 6699 baden gegeven, waarvan 1444 warme huisbaden, 3518 met de groote badkoetfen, en 1737 met de kleine badwagentjes.

Waarlijk een aanzienlijk getal, als men nagaat, dat eerst den 20 Julij 1828, de baden geopend zijn, en in de eerfte dagen van October, niet meer bezocht werden.

De late aankomst van het werktuig tot het dropbad, heeft flechts 20 drop-baden toegelaten, en om dezelfde rede was van het regenbad nog geen gebruik gemaakt.

Van de gelukkige uitkomst der eigenlijke badenden, worden er 8 uit de belangrijkfte in het breede, en op eene echt geneeskundige befchrijvings-wijze opgegeven; waarvan de eerfte eene in vroegere jaren onvoorzigtig verdrevene huidziekte, eene groote verzwakking in het orgaan der huid had veroorzaakt.

Daar de lijder een R. C. Priester was, had eene zittende levenswijze en ijverig ftuderen eene trage werkzaamheid der ingewanden, en verhoogde gevoeligheid van het zenuwgeftel te wege gebragt, met al de daaraan gewoonlijk verknochte gevolgen. — Na die voorbereidende huisbaden, ging de lijder in zee, en gebruikte tevens inwendig het zeewater met eenige andere de badcuur onderfteunende geneesmiddelen, en na een verblijf van flechts

8 dagen, had hij reeds aanmerkelijke ſchreden tot zijn herſtel gedaan, doch door dringende bezigheden verpligt Scheveningen te verlaten, heeft hij door nog gedurende eene maand wekelijkſche herhaling aan het baden in zee, en het aanhoudend gebruik van gepaste middelen, nog al grootere vorderingen in zijne herſtelling gemaakt.

De tweede lijder had aan eene zinkingkoorts gelaboreerd met ontſtekingachtige aandoening der luchtpijp. — Deze was genezen, doch eene groote ververmagering, en hooge graad van zwakheid der ſpieren vooral in de benedenſte ledematen, die in het linkerbeen tot eene onvolmaakte verlamming gerezen was, bleven maanden lang voortduren. Een bad van 92° Fahr., en begieting der lendenen bij den oorſprong der groote zenuwſtammen met zeewater van de warmte van het bad, gaven beterſchap in voeding en krachten. Na 8 huisbaden gebruikt te hebben, ging de lijder in zee; doch na drie zeebaden gevoelde de lijder zich vermoeid, zijne ledematen waren ſtijver, en de gang weder moeijelijker. — Na eenen dag verpoozing werd het baden met goed gevolg hervat. — Nieuwe koudevattingen berokkenden hem rheumatiſche aandoeningen. Het zeebad werd weder uitgeſteld, en huisbaden van 92° met de lenden-overgietingen herhaald, met het beste gevolg. Na de aanvankelijke genezing door eenige reizen in open zee gebaad te hebben, bevestigd en volmaakt te hebben, verliet de lijder de Bad-inrigting na een verblijf van 4 weken. Wij hebben ſlechts een uittrekſel van deze twee gevallen gegeven, om eene kleine proef van des ſchrijvers bekwaamheid als Bad-arts te geven.

De overige kuren zijn van chronischen huiduitſlag, — hypochondrie, zenuwachtige aangezigtspijn, — bloedophoopingen in het hoofd, met hoofdpijnen en duizeligheden vergezeld, verſtopping van den ſtoelgang, — welke ongemakken na toediening van verkoelende ontlasting-middelen, door een paar voorbereidende baden van 85° en 82° FAHR., en door opvolgende baden in opene zee genezen wierden. — Periodieke aanvallen van hevige krampachtige benaauwdheden, door eene zittende levenswijze bevorderd, werden door voorafgaande laauwe, en daarop volgende open - zeebaden verbeterd: tegen nieuwe aanvallen zijner periodieke krampachtige benaauwdheid merkur. pillen gegeven met kina loogzout met aſa faetida, die dezelve ook ſpoedig verjaagden. Tegen lammigheid der onderſte ledematen, ten gevolge eener ſubapoplectiſche bezwijming, vervolgens tot vokomene lamheid overgegaan, nadat de lijder door nat en koud en zeer verſchrikt geworden was, ter oorzake hij met een rijtuig in de ſloot gelegen had, waren oplosſende en ontlastende middelen aangewend.

De zeebaden, de waterſtaal tegen den ruggegraat aangebragt, en het naderhand aangewend dropbad, verbeterden zijnen toeſtand aanmerkelijk

En zoo zijn wij eindelijk aan het laatſte hoofdſtuk genaderd, hetwelk eene „uitnoodiging aan „verſcheidene klasſen van lijders, om de genezing van hunne ziekten aan ons zeeſtrand te komen beproeven," bevat; en met eene roepſtem van hem aan de zieken aanvangt, om derzelver wonderkracht te aanſchouwen, en verloren lust en krachten weder te vinden. Dit hoofdſtuk is wel

het uitgebreidſte, en van eenen geheel genees-kundigen aard en inhoud. Het geeft in een kort beſtek algemeene ziektekundige bemerkingen op, bevattende voornamelijk een algemeen overzigt der algemeene belangrijkheid des huidorgaans, tot behoud en herſtel der gezondheid, en der ziekten, tot welker genezing voornamelijk op het huidwerktuig de kuur behoort aangewend te worden. Vervolgens wordt aangetoond, dat de natuur in menige minerale wateren kostbare artſenij-ſchatten daargeſteld heeft. Het zeewater wordt beſchouwd als tusſchen de chemisch het verst uit elkander liggende ſoorten van minerale wateren, in het midden te ſtaan, als werkende meer op het geheele organismus, dan op bijzondere ſphæren van hetzelve. Voorts wordt op grond der geneeskundige ervaring bepaald, in welke ziekelijke toeſtanden de baden in opene zee, of huisbaden van genoemd zeewater nuttig bevonden zijn.

Aldus worden nagegaan de aanwijzingen tot *baden in opene zee*, welke te pasſe komen, I. bij lijdertjes, lijders en lijderesſen, aan klierziekte laborerende; II. bij ziekten ter gelegenheid van het ontwikkelings-tijdperk; III. bij lijders aan zenuwziekten, die in zwakheid en groote gevoeligheid van het zenuwgeſtel gegrond zijn; IV. bij diegenen, welke aan verdoving der zenuw-gevoeligheid, en aan geſtoorde werking der zenuwen op de ſpieren, en daardoor ontſtane verlammingen lijden, hetzij in enkele deelen, hetzij aan het geheele ligchaam. V., bij algemeene verzwakking, zelfs bij hardnekkige tusſchenpoozende koortſen. Bij diegenen, die verzwakt zijn na kuren door zwavelba-

den of oplosſende minerale wateren; bij de verzwakking, die na het ſterke gebruik van kwikmiddelen ontſtaan is.

VI. Bij diegenen, welke aan al te groote gevoeligheid en zwakke werkzaamheid der huid lijden. VII. Bij verſchillende ſoorten van zwakheden der geſlachtsdeelen. VIII. Bij door onderdrukte werkzaamheid der huid voortgebragten hoest in het algemeen, en maaghoest in het bijzonder, tevens met aangifte der longziekte, waarin het zeewater niet verdragen wordt. IX. Bij het rheumatisme, en nog veel meer bij de jicht. Met eene oordeelkundige aanwijzing, in welke ſoorten het warme, en in welke daarentegen het koude zeebad dienſtig zijn kan.

Bij de zenuwachtige aangezigts-pijn (zie bevorens de opgegevene waarneming); bij rheumatiſchen maaghoest, maag- en ingewand krampen. X. Bij velerlei ſoorten van chroniſchen huiduitſlag. XI. Bij chroniſche huidzweren.

Daarop volgen de aanwijzingen B van *baden van gewarmd water*, als *hecte baden boven de* 98° Fahr. Deze ſterk werkende middelen komen allen te pas, bij eenen ſtaat van verdooving en traagheid in alle de verrigtingen des ligchaams, bij langdurige verlammingen, bij de jicht enz.

6. *Warme baden van* 98° *tot* 93° Fahr. Daar de werking dezer baden zacht prikkelend is, komen dezelve bij wat teederder geſtellen, en mindere onderdrukking der gevoeligheid en der levenskrachten te pas. C *laauwe baden van* 95° *tot* 90° Fahr., de werking dezer baden is bedarend en rustverwekkend; komen dus te pas bij *reconva-*

lettanten uit langdurige koortsachtige ziekten, — bij vermagering, met snellen zwakken pols, — bij zenuwtering, — bij de tering, die ten gevolge van de scrophuleuse zwelling der klieren des onderbuiks ontstaat, — mitsgaders bij verscheidene pijnlijke ziekten van rheumatischen of jichtigen aard, — in verschillende ziekten der nieren en blaas, waaronder graveel en steenziekte; en in alle vastzittende pijnen in den onderbuik, die van rheumatische aandoeningen, krampen, verstoppingen of van galsteenen afstammen, en dus bij hardnekkige geelzucht. Bij koliJken, die het gevolg van loodvergiftiging zijn, wordt een voorbeeld van gelukkige genezing opgegeven, uit de *koude baden van beneden de 90°* FAHR., *tot aan de temperatuur der zee.* Deze, als meer verkoelend werkende, hebben meer overeenkomst met het eigenlijke zeebad, tot welke zij als voorbereidende trappen kunnen dienen.

Ten derde, C *werktuigelijke kunstbaden.* Hiertoe worden gebruikt de stort- of regenbaden, en nog meer de bewegelijke douche of drop-baden, door den bekenden Mechanicus DIETS te Brussel uitgevonden en vervaardigd, als welker werktuigelijke kracht op het geheele ligchaam, of op enkele deelen van het ligchaam gedreven, even als de natuurlijke beweging van den golfslag der zee, de werking derzelve wijzigt: volgens eene echt geneeskundige theorie, worden de verschillende gevallen, waarin deze werktuigelijke kunstbaden worden aangewezen, opgegeven: mitsgaders eene vermelding van het gebruik der filtreer-machine van den Heer VAN MEERTEN, om het zeewater van deszelfs toevallige, en voor den smaak onaangename bijmeng-

fels te zuiveren. Voorts wordt met even doeltreffende juistheid de berekende kracht der inademing der *zeelucht* voorgedragen. Wordende dit alles besloten met de vermaning aan de lijders tegen het eigenmagtig gebruik der verschillende soorten van baden, en vooral tot het behoorlijk opvolgen der leiding door den Bad-arts aan den Bad-gast te geven. En tot volharding vooral bij verouderde ziekten: iets waaraan wij onze volkomen goedkeuring hechten.

En hier eindigt het geneeskundig onderhoud van den Schrijver met zijne lezers; daar het geheele werkje besloten wordt met een tarief van huisvesting, stalling, voeding, verversching en baden in het Badhuis te Scheveningen: welk tarief zoo wel den Badgasten, als den Gastronomen nuttig zijn kan.

Wij hebben een breeder, dan wel gewoonlijk, verslag van dit in zich zelve, en voornamelijk met betrekking tot ons vaderland, merkwaardig werkje gedaan. Wij meenden zulks verpligt te zijn, vooreerst om deszelfs voor ons land geheel nieuwen inhoud ten minste wat het in praktijk brengen dezer baden betreft: indien men slechts daarvan uitzondert het *Aanhangsel betreffende het zeebad te Scheveningen*, achter het werk van de heeren ZWARTENDYK STIERLING en MOLL over het Zeebad, uitgekomen in den jare 1819, welk aanhangsel, als een kort berigt bevattende aangaande de toenmalige aldaar door den heer J. PRONK WZ. opgerigt, en in werking zijnde zeebad-inrigting als een voorlooper van het werkje van Dr. D'AUMERIE kan beschouwd worden; en in de 2de plaats om den Nederlander

met dit werkje zoo veel mogelijk bekend te maken. Het jammert ons, dat het Zeebad, in zich zelve van een zoo heilzaam en genezend vermogen in ziekten, waar tegen andere genees-methoden zoo vaak schipbreuk lijden, zoo zeer met den invloed der alles beheerschende mode besmet is, dat zelfs dit in andere opzigten zoo verdienstelijk werkje, ook voor een deel van derzelver inhoud, daaraan offert. Immers wat heeft eene zeebad- inrigting met eene restauratie, of zoo als men op zijn oud Hollandsch zeggen zoude, met een herberg of logement gemeen. En al vindt men hier niet (dank zij de loffelijke Regering van 's Gravenhage) de Farobank, en soortgelijke hazardspelen, het is toch, wij moeten het als Nederlandsche geneeskundigen zeggen, dat de geheele herbergelijke of logementelijke inrigting van het Nederlandsch Badhuis zoo zeer eene van Nederlandsche zeden ontaarde inrigting verraadt, dat men zich alhier veeleer in Frankrijk, dan op oud vaderlandschen grond moge rekenen ontvangen te worden; immers is voor de inachtneming der vreemde zeden alhier meer gezorgd, dan voor die der echt vaderlandsche. Dit echter neemt de waarde der zeebad-inrigting als zoodanig niet weg; en het eigenlijke doel derzelve blijft bij ons op den voorgrond staan, en ook in die betrekking prijzen wij de roersels, die den schrijver de pen in de hand gaven, en wenschen der zeebad-inrigting allen voorspoed, den badgasten spoedige en volstandige genezing, en den bekwamen Bad-arts alle voldoening.

Verslag van de in het jaar 1826 te Groningen waargenomene ziekten; gegeven door de plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt aan de regering der stad: met bijgevoegde aanteekeningen en tabellen van de Edele Achtbare Heeren Burgemeesteren en Wethouderen der stad Groningen. Te Groningen bij J. OOMKENS 1828, *behalve het voorberigt* 138 *bl. in Octavo.*

Blijkens den titel van het voorberigt, werd dit verslag in der tijd ingediend aan de regering van Groningen, welke om het belang der zaak besloot tot deszelfs uitgaaf, en daartoe de bewilliging der stedelijke commissie van Geneeskundig Toevoorzigt gevraagd en verkregen. Het werd alzoo met bijgevoegde noten en aanteekeningen van de zijde der commissie en van die der regering met sterflijsten vermeerderd gedrukt. Te voren het overige, wat over deze belangrijke *Epidemie* is uitgekomen, vermeld hebbende, willen wij thans ook van dit stuk spreken, hetgeen als het ware een *complementum* is op de overige schriften over dit zelfde onderwerp. Om echter niet in noodelooze herhalingen te vervallen, zij het ons vergund, alleen de hoofdpunten op te teekenen.

De heerschende gesteldheid van het weder, de voorafgaande en heerschende ziekten naar derzelver vorm en aard (waarbij derzelver besmettelijkheid bestreden wordt) de *morbi intercurrentes*, de geneeskundige behandeling en de maatregelen daartegen

genomen, worden achtereenvolgend met zorg, naauwkeurigheid en in eene geleidelijke orde beschreven; terwijl in de noten, onder aan den voet der bladzijden geplaatst, de meest gewigtige punten breedvoerig ontwikkeld zijn.

Als eene hoofdoorzaak der *Epidemie* beschouwt de commissie de uit den verwarmden daarna bevochtigden en gistenden kleigrond opgerezene schadelijke dampen. In het voorbijgaan merkt zij op, dat het dus genoemd *miltvuur* in 1826 in Groningerland in 't geheel niet is waargenomen. De heerschende ziekten, in meer dan een opzigt verschillende, waren, wat den *typus* aanging of *febres intermittentes*, of *continuæ remittentes* of *continentes* en wel *typhi*; wat de geaardheid aanging, waren zij of *actif* (*sthenisch*) of *passif* (*asthenisch*) en hadden allen haren zetel in de galbereidende werktuigen, niet in de maag en darmen, gelijk de aanhangers van BROUSAIS verkeerdelijk wanen.

Tot de *morbi intercurrentes* behoorden *diarrhæa*, *catarrhus intestinorum*, *affectiones rheumaticæ*, *catarrhales*.

Algemeen vertoonde zich een spoedig wegzinken van krachten, welke het gebruik der *Kina* ter wegneming der koorts gebood; terwijl tegen de overgeblevene galachtige ongesteldheid *acidula*, *acida vegetabilia* en *resolventia subamara* met het best gevolg gebezigd werden. Naderhand bij koelere luchtgesteldheid was het *Sulph.-Quin.* meer overtollig, zelfs verdacht, nadat het passive of asthenische plaats had gemaakt voor het rheumatische. Zeer verschillende eindelijk was de aard der overblijvende waterzucht en derzelver geneeswijze in

onderſcheidene voorwerpen en op onderſcheidene tijden. De genomen maatregelen beſtonden in de vermeerdering van het aantal stadsdoctoren, het onderzoek naar de beſmettelijkheid der Epidemie, het inrigten van localen ter opneming der zieken, het uitnoodigen van elders gevestigde doctoren, de oprigting eener nieuwe stads - Apotheek, het doen van lijk-openingen enz., waaruit genoegzaam blijkt de kundige en wijze zorg der plaatſelijke commisſie van Geneeskundig Toevoorzigt. Gereedelijk erkennen wij, nog niets over de Groninger Epidemie gelezen te hebben, hetwelk meer belangrijke en afdoende ophelderingen behelst aangaande de duisterste en meest betwiste punten, dan het voor ons liggend verslag; terwijl de bijgevoegde tabellen of ſterf-lijsten allergeſchiktst zijn, om als met een' oogopſlag den oorſprong en voortgang der ziekte door de onderſcheidene wijken der ſtad te doen zien. Waarom wij, de bekwaamheid der opſtellers huldigende, en ons na al hetgeen wij, betreffende dit onderwerp, gezegd hebben, met deze korte aankondiging vergenoegende, niet aarzelen, dit werk aan alle vaderlandſche geneeskundigen ter lezing en overweging aan te prijzen, hopende, dat een ruim debiet, (waartoe het zich ook door de matigen prijs van *f* 1,80 c^s^. aanbeveelt) de kosten en moeite, aan het zelve beſteed, rijkelijk vergoeden moge.

Geneeskundige Waarnemingen door E. J. THOMASSEN à THUESSINK, *A. L. N. Phil. en Med. Doct. Hoogleeraar in de geneeskundige faculteit aan de Univerſiteit te Groningen, vasten Preſident van de provinciale Commisſie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, Lid van de eerſte klasſe van het Koninklijk Inſtituut van Kunſten en Wetenſchappen, Ridder van de Orde van den Nederlandſchen Leeuw enz. Te Groningen bij* R. J. SCHIERBEEK 1828, 256 *bladz. in Octavo.*

Onder de Vaderlandſche Schrijvers, welke de litteratuur onzer Wetenſchap met belangrijke ſchriften verrijkt hebben, komt zeker aan den grijzen THUESSINK een eerſte rang toe. Immers, om niet van zijnen overigen letter-arbeid te gewagen, zijne geneeskundige waarnemingen, zoo wel in het voortreffelijk Geneeskundig Magazijn opgenomen, als afzonderlijk uitgegeven, hebben hem reeds voor lang die eervolle onderſcheiding verzekerd; gelijk de voor ons liggende verhandeling over de mazelen, welke het vervolg uitmaakt op vroegere, in de vorige deelen der waarnemingen geſchrevene over de Roodvonk en Kinderpokken, 's mans met zoo veel regt verkregenen roem handhaaft.

Een kort overzigt van de geſchiedenis der ziekte ſtrekt tot inleiding, waarop in het tweede Hoofddeel de beſchrijving volgt van derzelver beloop en toevallen.

De Schrijver merkt aan, dat zij in Groningen zich alle zes jaren op nieuw vertoonde en door de kinderziekte gewoonlijk of voorafgegaan, of gevolgd wierd. De juiste tijd echter harer verschijning is onbepaald, nu eens in het najaar of in den winter, dan weder in het voorjaar of in den zomer; meestal bij nat en koud weder., wanneer zij ook het hevigst wordt. Daar de ziekte onder zoo velerlei gedaanten, bovenal door complicatie met anderen zich voordoet, heeft de Schrijver teregt begrepen met de beschrijving van den eenvoudigsten vorm een' aanvang te moeten maken. Van deze gaat hij over tot de complicatie met ontstekingkoorts, waarbij, gelijk ook in het vervolg doorgaans, met veel belezenheid niet alleen vreemde, maar ook eigene waarnemingen worden medegedeeld, zoo in 's Hage als te Groningen gedaan. Op deze volgt de catarrhale complicatie, waaromtrent wordt aangemerkt, dat deze de meest algemeene is (1); daarna die met slijmkoorts (somtijds met *miliaria* vereenigd), in welke vooral ruime giften van *Tart. Emet.* van nut waren.

Zeldzamer is de bilieuse complicatie. Die met zenuwkoorts en rotkoorts worden hier naauwkeurig onderscheiden; waarna de Schrijver van de vereeniging der mazelen met andere uitslag-ziekten als: pokken, scharlaken-koorts; voorts met kinkhoest,

(1) Zoodanig was ook de laatste mazelen-Epidemie te Leiden, welke evenwel, naar mijne bevinding, niet zelden *subinflammatoir* was en als zoodanig behandeld moest worden. H.

wormen en aandoeningen van den onderbuik nog kortelijk gewag maakt.

In het 3de Hoofddeel worden de gevolgen en uitkomst der ziekte behandeld, als: *peripneumonia chronica*, *bronchitis*, *phthisis* (2), *ophthalmiitis*, *ulcus noma* (3), *hydrocephalus acutus*, *atrophia scrofulosa*, *carditis*, *pericarditis* enz.

Het 4de Hoofddeel ontvouwt de oorzaken (waarbij de Schrijver vooral bij het *Contagium morbillosum* verwijlt en op deszelfs overeenkomst met dat van den kinkhoest opmerkzaam maakt (4).

Lijkopeningen, zegt hij, hebben geen licht over den aard en de natuur dezer ziekte verspreid.

Intusschen zij het ons vergund hier ter plaatse op te merken, dat de sporen van ontsteking in borst en buikingewanden ontdekt, ons toeschijnen het gevoelen te wettigen, dat in deze ziekte door het smetgif (welks aard wij ons niet vermeten willen te bepalen) eene eigenaardige, dikwijls roosachtige ontsteking op de huid wordt voortgebragt, welke zich door *sympathie* aan de slijmvliezen schijnt mede te deelen.

De ontstekingachtige aard der mazelen is zelfs door JOHN BROWN, dien men weet, dat het gebied der ontsteking-ziekten niet te ver heeft uitgebreid,

---

(2) Deze gevolgen zag ik meermalen in gemelde Epidemie vooral bij phthisische dispositie en het verzuim van een goed regime. H.

(3) Ook dit is alhier niet zelden opgemerkt. H.

(4) De vereeniging van *morbilli* met *Tussi Quinta* is in vroegere Epidemiën dikwerf door mij waargenomen. H.

erkend geworden; latere meer gezuiverde begrippen hebben over de zoogenoemde *morbi exanthematici* een nieuw licht verfpreid.

Het 5de Hoofddeel bepaalt zich bij de *morbilli anomali* en *fpurii* waarvan men hier voorbeelden in Groningen en elders waargenomen vindt opgeteekend en waarvan de onderfcheidende kenmerken duidelijk worden opgegeven. De *febris morbillofa fine morbillis*, door fommigen gezien, fchijnt den fchrijver niet te zijn voorgekomen.

De onderfcheiding der mazelen van andere uitflagziekten, waaraan het 6de Hoofddeel is toegewijd, is met veel zorg en naauwkeurigheid uiteengezet. Korter is in het 7de Hoofddeel de opgaaf der *prognofe* of voorfpelling. Wederom zeer uitvoerig daarentegen de ontvouwing van de geneeskundige behandeling dezer ziekte in hare verfchillende vormen en toevallen. Het midden tusfchen de twee uiterften van een te koel of te warm *regime* houdende, waarfchuwt de ervaren S. teregt tegen het te vroeg blootftellen, hetwelk in de laatfte Epidemie te Leiden op nieuw vele flagtoffers gemaakt heeft. Met niet minder grond waarfchuwt hij tegen eene prikkelende methode. Des te meer moest het ons verwonderen in de catarrhale mazelen onder de zachtere *diaphoretica* de *Guajac* geteld te vinden, welke, al is dezelve ook met middenzouten verbonden, toch altijd tot de *calidiora* zal blijven behooren.

Bij overblijvende fluipkoorts prijst de fchrijver het gebruik van Seltzer-water met melk aan; alsmede *syr. pap. alb.*, *extr. hyofc.*, *ipecac.*, een *bois de garou* op den arm enz. In een dergelijk geval flaagde ik in de laatfte Epidemie met poeders uit *digit.*

purp. vereenigd met de *cura lactea.* Hier was geen organisch lijden van borst of buik, of eenig ander ingewand aanwezig.

In het 9de Hoofddeel, de voorbehoeding betreffende, wordt bovenal de verbinding van *sulph. aur. ant.* met calomel aangeprezen. De inënting der mazelen door HOME voorgesteld en waaromtrent proeven worden medegedeeld, beschouwt de schrijver eensdeels als onzeker in de uitkomst en anderdeels als van luttel voordeel om de menigte der voorbeelden eener herhaalde mazelziekte, er bijvoegende; dat de echtheid van HOME's proeven door meerdere zijner tijdgenooten is betwijfeld geworden als zijnde hun niets van deze inëntingen ter kennisse gekomen.

Ziedaar het kort beloop dezer verhandeling, waarin de Hoogleeraar het merkwaardigste deze ziekte betreffende bijeengebragt en met eigene waarnemingen verrijkt heeft. Wij bezitten in dezelve eene voortreffelijke *monographie* van de mazelen zoo als zij zich ook in ons vaderland voordoen. Zij verdient derhalve onder de beschrijvingen onzer ziekten eene eerste plaats, en zal door onze artsen in iedere nieuwe Epidemie van mazelen met de meeste vrucht geraadpleegd kunnen worden.

Achter dezelve heeft de geleerde schrijver een stukje geplaatst over de *sulphas Chinini*; waarin hij de voordeelen van dit middel ontvouwt, doch tegelijk de waarde van de *Kina* als *tonicum* en *antipyreticum* beide handhaaft, en, zoo 't ons voorkomt, op goede gronden beweert, dat de *chinine* alleen en voor zich geenszins alle koorts-verdrijvende kracht van de Kina bevat en dus ook niet als *surrogaat* der laatste beschouwd kan worden.

Niet onbelangrijk is hetgeen de fchrijver omtrent het hartsachtig *residuum* der *fulph. Chin.*, de bereiding van het *decoct.* C. P. met zuren, het uitwendig appliceren van de *Sulph. Chin.* en de ongelijke werkzaamheid van dit middel heeft opgeteekend.

Wij achten ieder naauwkeurig onderzoek en juiste bepaling van de betrekkelijke waarde van deze Kinabereiding van des te grooter aanbelang, daar de menfchelijke traagheid en overhelling tot *routine* en *empirisme* het zoo gemakkelijk vindt, een middel te bezitten, hetwelk in vele gevallen zonder onderfcheid helpt en zich daardoor van een moeijelijk en lastig onderzoek naar den juisten aard en toeftand der ziekte meent te kunnen ontflaan. Dat dit ook hier het geval geweest is blijkt uit het misbruik, hetwelk nog dagelijks van de *Chinine* gemaakt wordt; een misbruik, waarvan ook de heer THUESSINK in dit ftukje fpreekt.

Men zal uit dit kort verflag van den belangrijken inhoud dezer waarnemingen gemakkelijk het befluit tot derzelver waarde kunnen opmaken. Wat die waarde intusfchen, onzes inziens, aanmerkelijk verhoogt, is die wijze gematigdheid van gevoelens, welke in alles doorftraalt en welke zoowel den bezadigden geest onzer natie kenfchetst, als zij eigen pleegt te zijn aan den rijperen leeftijd.

De waardige Hoogleeraar worde nog lang gefpaard! Hij geniete in zijne klimmende jaren die rust, welke de vrucht is van een welbefteed leven en welke, bij zijnen bekenden ijver en onvermoeide werkzaamheid, niet dan hoogst nuttig zijn kan voor zijne tijd- en landgenooten!

Descriptio Musei Anatomiæ quod Universi Belgii Regis Augustissimi GUILIELMI I. *munificentia Academiæ Rheno-Trajectinæ concessit* J. BLEULAND, *Trajecti ad Rhenum, ex officina*, JOH. ALTHEER, *Acad. Typogr.* 1826. 4°.

Reeds gedurende het verblijf van den Hoogleeraar J. BLEULAND, als student aan de Leijdsche Hooge School, beoefende zijn Hooggel. niet alleen meer opzettelijk de ontleed- en natuurkunde van den mensch, zoo wel in deszelfs gezonden als ziekelijken staat, maar weldra verkreeg zijn Hooggel. door de ontleding van lijken en aanhoudenden ijver eene bijzondere vaardigheid, om door fijnere ontleedkunde, op het voetspoor van den grooten F. RUISCH, het inwendig maaksel der deelen zelven, geheel na te sporen en te leeren kennen. Na zijne bevordering tot Medicinæ Doct., in zijne geboorteplaats, de stad Gouda, zich ter uitoefening der geneeskunst vestigende, bleef bij hem de eenmaal bestaande zucht tot het ontleedkundig nasporen van ligchamen voortduren, en bij verzuimde nimmer, bij voorkomende gelegenheid, zich in dit vak, zoo veel zijne bezigheden als Medic. Doct. zulks toelieten, meer en meer te bekwamen, en bij iedere min bekende, of voor alle genezing onvatbaare ziekte, na den dood der lijders, de ontaarde deelen ontleedkundig te onderzoeken. Offchoon hij op deze wijze reeds, na een verblijf van 11 jaren in Gouda, eene verzameling van ontleed- en natuurkundige preparaten had

bijeen vergaderd, zoo vond hij zich na de aanvaarding van den post van Hoogleeraar in de ontleed- en natuurkunde van den mensch aan de Gelderſche Hoogeſchool, als hoe verre genoodzaakt, deze ontluikende verzameling zoo veel mogelijk volledig te maken, ten einde in zijne lesſen het verklaarde onderwerp door de voorwerpen zelven te kunnen ophelderen, en het gevoelen van anderen omtrent het maakſel der deelen te wederleggen of te bevestigen.

Hiertoe vond hij zich te meer gedrongen, daar aan die Hoogeſchool geene verzameling tot dat einde geſchikt, gevonden werd. Alhoewel zijn Hooggel. nu met veele moeijelijkheden te worſtelen had, daar de plaats zelve ter ontleding gebruikt wordende, niet zeer geſchikt was tot het vervaardigen van fijne preparaten en de plaatſelijke ligging ook moeijelijkheden medebragt tot het bekomen van lijken, gelukte het hem echter door aanhoudenden ijver binnen weinige jaren eene belangrijke verzameling van eigenhandig vervaardigde ontleedkundige preparaten, waarin door kunstmatige opvulling der bloedvaten, de onderſcheidene deelen als het ware in hunnen natuurſtaat werden teruggebragt, en de deelen zoo veel mogelijk aan den levendigen ſtaat gelijkvormig werden vertoond, bijeen te brengen.

Daar zijn Hooggel. van den beginne af tot leidraad bij het geven zijner lesſen over de natuurkunde van den mensch, tot welker opheldering deze preparaten meer bepaaldelijk moesten dienen, zich de INSTITUTIONES PHYSIOLOGICAE van den Hoogleeraar BLUMENBACH had gekozen, volgde als van zelve dat ook dit handboek hem in het rangſchikken der voorwerpen moest leiden, zoodat zijn

Hooggel. weldra alle die preparaten bij den anderen had verzameld, welke ten bestemde einde werden vereischt.

Na een verblijf van 4 jaren aan de Geldersche Hoogeschool werd zijn Hooggel. naar de Utrechtsche Hoogeschool beroepen, tot het geven van onderwijs in die zelfde vakken. Met vernieuwde vlijt zette zijn Hooggel. thans de uitbreiding van zijn ontleedkundig kabinet voort, waarin zijn Hooggel. niet dan in de laatste jaren door den heer P. KONING, thans Profector Anatomiae bij de Hoogeschool, welke hij tot dit vak zelve van jongs af had opgeleid, geholpen wierd.

Op deze wijze heeft het den, thans door hooge jaren, rustenden Hoogleeraar mogen gebeuren, om door onvermoeiden ijver eigenhandig eene verzameling te vormen, welke niet alleen van 's mans buitengewone kundigheden in het vervaardigen van fijnere ontleedkundige præparaten getuigt, maar welke ook met alle regt de bewondering van alle in- en buitenlandsche kunstoefenaren, welke hetzelve bezigtigen wegdraagt, en welk kabinet op eene voor deszelfs vervaardiger allezins voordeelige wijze, onder het blijvend toeverzigt van den Hoogleeraar in 's Lands eigendom is overgegaan, en altoos een sieraad der Utrechtsche Hoogeschool zal blijven.

Deze uitmuntende verzameling, thans bijna 2600 voorwerpen bevattende, werd reeds in den jare 1809 door eene algemeene beschrijving aan het publiek bekend gemaakt (1), en thans vinden wij alle in

(1) Jaarboeken der wetenschappen en kunsten in het Ko-

dezelve voorkomende voorwerpen ſtuksgewijze, door den Hoogleeraar zelven, beſchreven, in het voor ons liggende werk.

De Hoogleeraar, de boven vermelde volgorde van den Hooggel. BLUMENBACH behouden hebbende, behandelt eerst alle voorwerpen in den gezonden ſtaat, welke in een behoorlijk vocht bewaard zijn, en welker getal 684 bedraagt.

Hierop volgen de voorwerpen, welke gedroogd zijn, ten getale van 292; en opdat deze beſchrijvingen met het meeste nut door de ſtuderende jongelingen zouden kunnen gebruikt worden, vindt men overal die plaatſen van het Handboek van den geleerden BLUMENBACH aangehaald, tot welker bijzondere toelichting deze of gene voorwerpen moeten dienen.

Vervolgens vindt men de beſchrijving van 184 voorwerpen in vocht bewaard, en van 508 voorwerpen, welke gedroogd zijn, en de ontaardingen van zachte en vaste deelen door onderſcheidene ziekten aantoonen; ook in de rangſchikking van deze voorwerpen is dezelfde volgorde gehouden. Hierop volgen de beſchrijvingen van 485 in vocht bewaarde en van 352 gedroogde preparaten uit onderſcheidene klasſen van dieren genomen, ten einde, door vergelijking met zoodanige werktuigen van het menschelijk ligchaam, deze zoo veel te meer op te helderen, en derzelver voortreffelijkheid aan te toonen. Even als bij de ont-

ningrijk Holland, Iſte Deel, loopende over het jaar 1806, Amſt. en den Haag 1809, 4°. pag. 24 en vervolg.

leedkundige voorwerpen uit het menschelijk ligchaam, de tot de ziektekundige ontleedkunde behoorende voorwerpen volgen, zoo vindt men hier na de beschrijving der deelen van dieren eene vermelding van 16 in vocht bewaarde, en van 51 gedroogde voorwerpen uit het dierenrijk, welke door ziekte ontaard, of reeds voor de geboorte misvormd zijn; terwijl eenige door kunst nagemaakte deelen van 's menschen ligchaam uit den gezonden en ziekelijken staat, ten getale van 13, afzonderlijk beschreven worden.

Eindelijk wordt dit werk besloten door de beschrijving van die voorwerpen, welke, nadat deze verzameling 's lands eigendom geworden is, bij het zelve zijn aangekocht, of op eene andere wijze zijn verkregen.

Daar de aard van zoodanig werk niet toelaat, om bepaaldelijk sommige voorwerpen als de meest belangrijkste aan te wijzen, zoo vinden wij ons genoodzaakt, ons alleen bij deze algemeene opgave te bepalen, terwijl de beschrijvingen zoodanig zijn ingerigt, dat een deskundige de waarde en nuttigheid der stukken gemakkelijk kan beoordeelen. Wij eindigen dus deze aankondiging met den hartelijken wensch, dat de grijze Hoogleeraar, welke door de uitgave van deze beschrijving, zijne, door zoo vele jaren onafgebroken ijver en kunde te zamen gebragte, verzameling algemeen heeft bekend gemaakt, nog lang door eene ongestoorde rust zich zal mogen verheugen in de vruchten van zijnen ten nutte van de wetenschappen en het menschdom zoo wel besteden tijd.

J. Bleuland, Icones Anatomico-Physiologicæ *partium corporis humani in animalium, quae in descriptione Musei Academiæ Rheno-Trajectinæ inveniuntur. Fasc.* 1—4. *Trajecti ad Rhenum apud* J. Altheer, 1826. 4°.

J. Bleuland, Icones Anatomico-Physiologicæ *partium ad anatomiam animalium pertinentium, quæ in descriptione Musei Academiæ Rheno-Trajectinæ inveniuntur. Facs.* 1, 2. 4°.

J. Bleuland, Icones Anatomico-Pathologicæ, *partium C. H., quæ in descriptione Musei Academiæ Rheno-Trajectinæ inveniuntur. Fasc.* 1—6. 4°.

De Hoogleeraar J. BLEULAND, door eene goedgunstige beschikking van Z. M. in staat gesteld zijnde, aan het verlangen van vele binnen- en buitenlandsche geleerden te voldoen, met ten minste de voornaamste voorwerpen van zijne ontleedkundige verzameling door afbeeldingen meer bekend te maken, heeft in de bovenvermelde afdeelingen de meest belangrijke stukken uit zijne verzameling niet alleen afgebeeld, maar tevens dezelve meer uitvoerig beschreven, als zulks bij de algemeene beschrijving van alle de stukken, in het te voren aangekondigde werk, mogelijk was geweest. Moeijelijk was 't voorzeker, uit zulk eenen grooten voorraad de meest belangrijke voorwerpen

te kiezen, en in deze keuze heeft de Hoogleeraar zich bepaald tot de werktuigen der ademhaling, omloop van het bloed, spijsvertering, de hersenen, de vliezen, welke in de onderscheidene holligheden deze deelen bevatten. Niet alleen heeft de Hoogleeraar zich bij den gezonden staat der deelen bepaald, maar in de derde afdeeling de ontaardingen van onderscheidene werktuigen, tot de bovengemelde hoofdstukken behoorende, benevens eenige ziekelijke veranderingen der werktuigen tot de pisafscheiding, en tot de voortteling geschikt, afgebeeld, en hierbij gevoegd niet alleen de noodige uitlegging, en vergelijking met andere door hem waargenomene gevallen, maar tevens de voorafgegane ziekte, waar zulks mogelijk was, beschreven, en gewag gemaakt van hetgeen verder bij de opening dier lijken merkwaardig was voorgekomen. Deze platen derhalve maken met de hiervoor aangekondigde beschrijving van zijne geheele verzameling één geheel, en vormen daarvan het tweede deel, onder den, daarbij naderhand gevoegden algemeenen titel: J. Bleuland, otium academicum, *continens descriptionem speciminum nonnullarum partium C. H. et animalium subtilioris anatomiæ ope in physiologicum usum præparatarum, aliarumque, quibus morborum organicorum natura illustratur. Traject. ad Rhenum* 1828.

Het is geenszins te verwonderen, zoo als de schrijver zelve in zijne voorrede zegt, dat zijn Hooggel. tegen de uitgave en vereischte bewerking dezer stukken, bij zijne ver gevorderde jaren, heeft opgezien, daar een ieder, welke zoodanig werk immer ondernomen heeft, de groote moeijelijkheid, ja

zelfs dikwijls eene volstrekte onmogelijkheid heeft moeten ondervinden, om datgene naauwkeurig in plaat te brengen, hetwelk in voorwerpen, door fijne ontleedkunde, en voornamelijk volgens de manier van den beroemden RUISCH bereid, gezien wordt, en dikwijls niet dan door het gewapend oog behoorlijk kan onderscheiden worden; of alle die ziekelijke ontaardingen van deelen, welke reeds eenigen tijd in wijngeest bewaard zijn geworden, overeenkomstig hunnen aard aftebeelden. En deze moeijelijkheid wordt nog vermeerderd, wanneer de ontleedkundige zich zelven de teekeningen niet kan vervaardigen, maar daartoe eenen teekenaar, schoon de grootste bekwaamheid in zijn vak bezittende, doch geen ontleedkundige zijnde, moet gebruiken. Daar zulks het geval van den Hoogl. BLEULAND geweest is, moet men voorzeker hieraan toeschrijven, dat met hoeveel zorg de teekenaar en graveur deze platen hebben zoeken te vervaardigen, zij niet in allen even gelukkig geslaagd zijn, om juist datgene aan te duiden, hetgeen bij de beschouwing der præpaten zelven zoo duidelijk in het oog loopt. Hetwelk zoo veel te meer te bejammeren is, dewijl zij, wien het geluk niet is te beurt gevallen, deze uitmuntende verzameling te bezigtigen, hierdoor zich zelven minder van de voortreffelijkheid der voorwerpen zullen kunnen overtuigen.

Zal de ziektekundige ontleedkunde, welke thans in alle landen meer en meer beoefenaren vindt, de gewenschte diensten aan de geneeskunde bewijzen, zoo wordt vooreerst nog de mededeeling en grondige beschouwing van veelvuldige waarnemingen vereischt. Iedere bijdrage daartoe kan

dus niet dan alleraangenaamst en nuttig zijn voor den praktischen geneesheer, en wij twijfelen niet, of allen, welke belang stellen in de uitbreiding en volmaking der genees- en heelkunde, zullen met ons den in dit vak grijs geworden Hoogleeraar hunnen dank betuigen voor dit door zijn Hooggel. ondernomen werk, met den wenseh, dat zijn Hooggel. moed en krachten zal behouden, om nog meerdere belangrijke waarnemingen mede te deelen.

ONDERRIGTINGEN EN VOORSCHRIFTEN, *om de gewone ziekten van Europeanen in heete gewesten te ontgaan, en zich aldaar spoedig aan het klimaat te gewennen, bijzonder met betrekking tot Nederlandsch Indië; door* F. A. C. WAITZ, *Med. Doct. Stads Genees- Heel- en Vroedmeester te Samarang, Lid van het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia enz. Te Amsterdam bij* C. G. Sulpke, 1829. 8o. 155 *bladz.*

Met bijzonderen lust zetten wij ons, om van dit werkje van den heer WAITZ verslag te geven, omdat wij daarmede tevens de hoop opvatten, dat onze aankondiging ter verspreiding en aanbeveling van hetzelve, en alzoo ter bevordering zal verstrekken van het groote nut, dat het voor allen, die daarbij belang hebben, zal kunnen te weeg brengen; het is een boek, welks inhoud, hetgeen niet altijd het geval is, allezins aan den titel voldoet, en hetzelve verdient naar ons oordeel zoo zeer de

aanbeveling aan allen, wien het lust, of wier bestemming het is, naar Oostindien, vooral naar Nederlandsch Indië te gaan, dat wij het daarvoor houden, dat zij zich zelven te kort doen, indien zij zich dit werkje niet aanschaffen en de voorschriften niet behartigen en opvolgen, die daarin worden gegeven. Zij zullen hier vooreerst de geruststellende en aanmoedigende verzekering ontvangen dat het grootendeels van hen zelven afhangt, om ook in Indië eene ongestoorde gezondheid te genieten en te bewaren, en voorts zullen zij hier de raadgevingen vinden van eenen verlichten, ervarenen en welmeenenden vriend, wien de zorg voor hunne welvaart ter harte gaat, en die daarom geene moeite gespaard heeft, hun hun waar geluk te doen kennen, en aan zijne voorschriften door duidelijke en algemeen verstaanbare aanwijzing der gronden, waarop zij rusten, ingang te doen vinden.

Onder alle de levende schepselen is de mensch de eenige, die overal op den aardbol te huis hoort, en die het voorregt bezit, zonder gevaar van zijn leven de eene luchtstreek tegen de andere te kunnen verwisselen. Hoe groot ook de verscheidenheid van zijn geslacht in de verschillende werelddeelen en hoe krachtig ook de invloed van een verschillend klimaat op zijn gestel zijn moge, zijn verblijf en bestaan is daarom niet binnen de grenzen van het land zijner geboorte bepaald. Hij bezit het vermogen en de middelen, de krachtige inwerking der buitenwereld op zijn gestel te wijzigen, het schadelijke daarvan te weren, naar een ander gewest over te gaan en zich aldaar aan eene geheel tegenovergestelde natuur te wennen en te acclimateren.

Gemakkelijker zal dit reeds zijn vóor hem, die niet van de uiterſte polen der aarde, maar uit meer gematigde luchtſtreken naar een warmer gewest overgaat. Naar een heet gewest tusſchen de keerkringen verplaatst, is hij ook al dadelijk opgeleid tot den ſtrijd, dien zijn geſtel moet aangaan tegen een ongewoon klimaat en luchtgeſtel, alwaar alle elementen en krachten der natuur in eene verhoogde mate werkzaam zijn, en hem bedreigen. Hij behoort dus daartoe, te zijn voorbereid, zijne wapenen in tijds te hebben gekozen en van de magt van den tegenſtand behoorlijk kondſchap te hebben genomen. Met dat alles moet reeds in het vaderland en voorts gedurende de reis een aanvang zijn gemaakt. De uitrusting nu beſtaat vooral in een gezond ligchaamsgeſtel, eene gedurige oplettendheid op zich zelven, (want het *kent u zelven* komt hier bovenal te pas) en ſtrenge matigheid in alles, wat hij geniet. Voorts make hij zich wel bekend met het terrein, dat hij voortaan zal betreden. Hij zal daar ſpoedig zien, doch behoort dit reeds vroeger te weten, dat niet overal in Indië, ook niet op Java, Bataviaſche moerasſen, evenmin als overal in Italië Pontijnſche poelen zijn, en dat niets hem belet, ver van die weinige droevige oorden, in eene zuivere lucht te leven. Al verder behoort hij te weten, welken invloed zoo vele verſchillende omſtandigheden op zijn ligchaam zullen uitoefenen, welke veranderingen dit daardoor ondergaat, hoe het evenwigt tusſchen werking van buiten en tegenwerking van binnen kan worden onderhouden; en naar deze kennis regele hij zijne levenswijze. Afwisſeling van arbeid en rust, ſpijs en drank, kleeding en huizing, uit-

ſpanning en vermaak, dit alles moet beredeneerd en naar de omſtandigheden gewijzigd zijn. Zijn vroegere gewoonten en hebbelijkheden daarmede ſtrijdig, men moet dan ſtandvastigheid van geest genoeg bezitten, om die te kunnen afleggen; en tegen andere goede, wel gekozene gebruiken des lands te verwisſelen. Oplettendheid op de levenswijze der Indianen zoo wel als der landgenooten zal vele leerzame voorbeelden opleveren, om te weten, bij de eenen, hoe men zich gedragen, bij de anderen veelal wat men laten moet. Men raadplege omtrent dit alles met deskundigen, vooral met ervarene geneeskundigen, gelijk onze ſchrijver is, wiens boekje wij nu nog eens tot dat einde aanbevelen. De door ons kortelijk aangewezene voorſchriften worden daarin niet alleen breeder en vollediger in alle bijzonderheden opgegeven, maar ook beredeneerd, en de redenen daarvan ter overtuiging van een ieder kort, doch genoegzaam uitvoerig en duidelijk voorgedragen. De ſtijl is almede goed en beſchaafd, of toch ſlechts zelden door den ſtijven vorm der school een weinig gekneld. Ieder zal dus dit werkje ook met genoegen lezen en daaruit voorzeker vele nuttige lesſen ontvangen.

PRAKTISCHE WAARNEMINGEN OVER EENIGE JAVAANSCHE GENEESMIDDELEN, *welke niet alleen vele uitheemsche medicamenten, die thans nog van Europa naar Java moeten worden overgezonden, kunnen vervangen, maar dezelve ook tegen eenige ziekten, op het eiland Java heerschende, in werkzaamheid overtreffen. Door* F. A. C. WAITZ, *Med. Doct., Stads Genees- Heel- en Vroedmeester te Samarang, enz. Te Amsterdam, bij* C. G. Sulpke. 1828. 8o. 75 *bladz.*

PRAKTISCHE BEOBACHTUNGEN ÜBER EINIGE JAVANISCHE ARZNEIMITTEL, *welche u. s. w. aus dem Holländischen übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von* J. B. FISCHER, *Med. et Chir. Doct. Leipzig:* F. A. Brockhaus *und Brussel:* J. Frank. 1829. 8o.

Wij voegen bij den titel van dit tweede werkje van denzelfden schrijver, van wiens ander werk wij zoo even verslag gedaan hebben, tevens dien der Hoogduitsche vertaling, om dat de vertaler bij zijne vertaling eenige, vooral kruidkundige ophelderingen gevoegd heeft, waartoe hij door den heer BLUME, wien hij in de uitgave der *Flora Javae* behulpzaam is, in staat is gesteld. Dit werkje is meer bepaaldelijk voor geneeskundigen, en kan in het bijzonder voor hen, die op Java de praktijk uitoefenen, en tot het doel op den titel vermeld, dienstig zijn. Wij zullen uit dit boekje een en ander, dat ons op-

merkelijk toeschijnt, aanstippen, om den inhoud kortelijk te doen kennen. Vooraf wordt met weinige woorden opgemerkt, dat de Javanen slechts zeer geringe kennis van de geneeskunde hebben, offchoon afzonderlijke personen, aldaar onder den naam van *Doekoens* bekend, zich met de behandeling der zieken belasten. De schrijver laat hierop zijne waarnemingen volgen. Onder de purgeermiddelen vond hij de bladen der *Cerbera Manghes* L. volkomen met de Senebladen in werking overeenkomstig. De vertaler voegt hierbij, dat *Cassia alata* L. dezelfde diensten doet. Onder de *diaphoretica*, die hier worden aanbevolen, wordt ook nog de *Eupatorium Ayapana* Vent. genoemd, die in het begin dezer eeuw zoo beruchte plant, waarmede de broeder van Kapitein BAUDIN als een tweede JASON met het gulden vlies, uit Brazilië naar Isle de France overvlugtte en die hij aldaar als een algemeen *panacé* uitventte. Van daar werd zij naar Java overgeplant, waar men nog veel met dit kruid opheeft. In Europa is men het sedert lang eens, dat hetzelve als geneesmiddel geene waarde heeft. In plaats daarvan verdient *Conyza balsamifera* L. de voorkeur. *Ocimum gratissimum* L. kan de plaatsvervanger van onze *Labiata aromatica*, *Melissa*, *Hyssopus* en anderen zijn. De bast van *Alyxia aromatica* Reinw. heeft veel overeenkomst met de *Canella alba* en *Cortex Winteran.*, en is een uitmuntend middel tegen kramp en verzwakking van de maag. De plant, eene *Apocinea*, is in Indië algemeen onder den naam van *Pulassari* bekend en reeds door RUMPHIUS (*Herb. Amb.* V. 33) beschreven. Men heeft dit middel ook reeds in Europa beproefd.

Profesſor WALTHER te Bonn vond hetzelve zeer dienſtig in *chroniſche diarrhœën* en in ligte zenuwziekten der vrouwen. Het ſchijnt dezelfde plant te zijn, die FORSTER op de Sociteits- en Vriendeneilanden en onder den naam van *Gynopogon ſtellatus* beſchreven heeft (*Nov. Gen.* nº. 18.) *Sintok* en *Masſoi* zijn basten van niet genoegzaam bekende ſoorten van *Laurus*, worden in Indië veel ter markt gebragt, komen eenigzins met *Cort. Culilawan* overeen, zijn beide zeer aromatiek en uitmuntende verſterkende en krampſtillende middelen, vooral tegen krampachtige aandoeningen in het darmkanaal. Onder de *tonica amara* worden *ſtipites Menispermi* (*Cocculus crispus* DEC.) tegen tusſchenpoozende koortſen, verſtoppingen der lever en milt, geelzucht enz. geprezen. De bast van den *Surenboom*, (RUMPH. III. p. 607 *Cedrala Toona* ROTTL. ROXB. Cor. t. 238), wiens hout op Java als voortreffelijk timmerhout bekend is, wordt door onzen ſchrijver een goddelijk middel genoemd tegen den chroniſchen buikloop; dezelve is ook reeds door de Heeren HORSFIELD, TESCH en BLUME (Bijdr. 199) zoodanig bevonden. Den bast van het hout van Timor (misſchien van *Strychnos colubrina* L.) heeft de heer W. als ſterk *adſtringens* in de laatſte *ſtadia* van *dysenterie* enz. zeer nuttig bevonden. Andere nuttige *adſtringentia* zijn de ſchillen der ſmakelijke Mangoestan-vruchten, de wortelen der *Gojaves* (*Pſidium pyriferum* L.). Onze *Malva* en *Althaea* kunnen door *Hibiscus tiliaceus* L. en andere Indiſche *Malvaceae* worden vervangen. Zeker inſekt, eene tor, doet dezelfde werking als de Spaanſche vliegen, doch werkt nog ſterker. Het is gemeen

op Java en in China, en aldaar als *veficatorium* in gebruik. Het is de *Mylabris pustulata* OLIV. Men weet, dat de *Mylabris Cichorii* LINN. in Italië even zoo gebruikt wordt.

SPECIMEN MEDICUM DE DENTITIONE SANA ET MORBOSA, *quod publico et folemni examini fubmittit* ISAÄCUS VAN LIER. *El. T. Rheno-Trajectinus. Amftelodami* 1828. 8°.

De Schrijver van deze in het openbaar aan de Utrechtfche Hoogefchool verdedigde verhandeling, ter verkrijging van de waardigheid van Med. Doctor, heeft dezelve in twee hoofdftukken verdeeld. In het eerfte derzelve, zijn onderwerp anatomisch-phyfiologisch befchouwende, heeft hij uit de oudere en latere meest bekende fchrijvers al dat geen bijeen verzameld, hetwelk tot de natuurlijke historie der tanden, en derzelver ontwikkeling bij den mensch betrekking heeft, fprekende met een enkel woord over het onderfcheid der tanden bij den mensch en de dieren.

In het tweede hoofdftuk handelt de Schrijver over de ziekelijke ongefteldheden, welke bij de ontwikkeling der tanden fomtijds worden waargenomen, en na eene algemeene optelling der verfchijnfelen, welke eene moeijelijke tand-ontwikkeling aanduiden, gaat hij over om ieder dezer verfchijnfelen in het bijzonder te behandelen, en door waarnemingen van beroemde fchrijvers op te helderen; terwijl hij daar-

na de oorzaken der ziekelijke tand-ontwikkeling nagaat en eindelijk de door den beroemden WICHMANN en anderen tegen de ziekelijke ontwikkeling der tanden bijgebragte redenen bescheidenlijk zoekt te wederleggen.

Het geheele tweede gedeelte dezer Verhandeling geeft blijken, dat de Schrijver deze stof wel doordacht heeft.

DISSERTATIO MEDICA INAUGURALIS: *de animi pathematibus, morborum mentalium caussis praecipuis, quam defendet* FRANCISCU ERMERINS *Zirizea Zelandus, ad diem XX Junii MDCCCXXIX, Hora* XII—I, *Lugd. Bat. ap.* L. Herdingh *et* Filium. 98 *bladz. Octavo.*

—

Deze welgeschrevene Academische Verhandeling over een in onze dagen veelbesproken onderwerp is in drie hoofdstukken verdeeld, in het eerste van welke de S. de bewijzen *a priori* mededeelt, in het tweede de historische van de ervaring ontleend, in het derde eindelijk het onderzoek der *causae remotae* bezigt tot betoog zijner stelling, dat de hartstogten als de voornaamste oorzaken van krankzinnigheid moeten beschouwd worden. Daar is, dus redeneert hij, eene treffende overeenkomst tusschen de uitbarsting van eenen hevigen hartstogt en de vlagen van krankzinnigheid, iedere soort van deze laatste is door haren eigenen hartstogt van de overige onderscheiden en dezelfde overeenkomst als in de uiterlijke

gedaante wordt aangetroffen, heeft ook plaats in beider innerlijke natuur; waarin blijkbaar de vrijheid der ziel voor korter of langer tijd is opgeheven. Den overgang van de een tot de andere ziet men in de zoogenoemde *folie raisonnante*, van welke de fransche auteurs melding maken. Daarenboven schijnt het *stadium prodromorum*, die inwendige strijd tusschen zinneloosheid en gezond verstand, ons naar denzelfden oorsprong heen te wijzen. De geschiedenis leert, dat elk tijdvak zijne krankzinnigheid gehad hebbe, met de algemeen heerschende hartstogten, met den tijd- en volksgeest geheel overeenstemmende. (Dit gedeelte inzonderheid is uitmuntend bewerkt.) Eindelijk de ondervinding getuigt, dat die leeftijd en die gestellen meest aan krankzinnigheid zijn blootgesteld, welke meest voor sterke hartstogten vatbaar zijn en dat de zoogenaamde *causæ physicæ* zelden alleen genoegzaam zijn, om krankzinnigheid voort te brengen, tenzij zich bij dezelve *causæ morales* gevoegd hebben.

In een' tijd, waarin krankzinnigheid en misdrijf van de eene school als *ligchaamsziekten*, van de andere als *zonden* beschouwd worden, en men van beide kanten de zaak tot uitersten drijft, kan eene poging als die van den jeugdigen, doch bekwamen schrijver, om een onderwerp van dat gewigt bedaardelijk te overwegen en de eenzijdige stellingen der *materialisten* te beperken, zonder zich op de hand der *mystici* te voegen, kan zeg ik, zulk eene poging niet dan de algemeene goedkeuring wegdragen.

De Heer ERMERINS handhave zijnen in de geneeskundige wereld zoo roemrijk bekenden naam, hij

ga voort op de onder zulke goede voorteekenen ingeslagene loopbaan, en blijve zijne ledige uren toewijden aan de studie van eene der gewigtigste, doch tevens moeijelijkste gedeelten der pathologie of ziektekunde!

VERSLAG VAN EEN IN 1828 UITGEKOMEN WERKJE *van* DR. FISCHER *te Dresden, met bijgevoegde aanmerkingen van* C. PRUYS VAN DER HOEVEN.

Onlangs viel mij in handen een boekje van Dr. FISCHER te Dresden, getiteld: *Gerechte Besorgnisse wegen eines wahrnehmbaren Rückschreitens der innern Heilkunde in Teutschland. Leipzig, Verlag von* Leopold Voss. 1828. (1) Door den titel opgewekt, zag ik het in, doorbladerde en las het, en

---

(1.) Van gelijken inhoud is het werkje van den Heer RIBES: de l'anatomie pathologique, considerée dans ses vrais rapports avec la science des maladies, Paris 1828, waarin hij zich beklaagt over de heerschende anatomische school te Parijs, welke van de *anatome pathologica* den eenigen grondslag der ziektekunde maakt, deze als de gansche pathologie beschouwt en van geene algemeene ziekten hooren wil. Hare voorname voorstanders zijn de Ontleed- en Heelkundigen der Hoofdstad (echter op verre na niet allen). Hij berispt het overdrevene van dit onzijdig stelsel en bestrijdt het met de wapenen van theorie en ondervinding.

Men ziet hieruit, dat de klagt zich niet tot Duitschland alleen bepaalt.

vond deszelfs inhoud zoo belangrijk, dat ik besloot, het door middel van dit Tijdschrift aan onze Nederlandsche kunstgenooten bekend te maken.

De onontbeerlijkheid der geneeskunde, dus redeneert de schrijver, maakt de vorming harer beoefenaars in alle staten tot eene erkende behoefte. De pogingen van ieder verlicht Gouvernement, daartoe in 't werk gesteld, en de zorgen, daaraan besteed, leggen der geneeskunst den duren pligt op, zichzelve, zooveel mogelijk, te volmaken. Groot zijn de verwachtingen, die zij te bevredigen; nog grooter de vooroordeelen, die zij te overwinnen heeft. Uit dien hoofde behooren zij, welke zich aan haar hebben toegewijd, bovenal daarnaar te streven, haar, met achterstelling van eigen voordeel, de haar toekomende achting te verzekeren.

Zij kunnen dit, zoodra zij er openlijk vooruit komen, dat de geneeskunde in haren geheelen omvang veel te uitgebreid is, dan dat één mensch zich al derzelver verschillende vakken zou kunnen eigen maken. Immers, daar de geneeskunde van onzen tijd zoovele kundigheden en hulpwetenschappen omvat, dat den praktischen geneesheer eene meer dan oppervlakige kennis derzelve tot sieraad verstrekt, zoo laat het zich niet vermoeden, dat eenig sterveling zich op haar volkomen bezit zou kunnen beroemen. Hieruit ontstaat nu van zelf eene scheiding met opzigt tot de meerdere of mindere beoefening van het eene of andere gedeelte, en terwijl men in Duitschland en Pruissen zich over den bloei der *medicina politica* en *forensis* teregt verheugen mag, terwijl de geneeskunde als wetenschap in die landen steeds grooter vorderingen maakt, kan men de vraag

naar hare voortgangen als kunst niet zoo bevredigend beantwoorden. 't Is waar, een gedeelte derzelve, de heelkunst namelijk, deed in de laatste jaren reuzenschreden, maar de inwendige geneeskunst bleef merkelijk achter; hare ſtudie was veel minder geliefd, dan te voren. Het aantal Doctoren is naauwlijks te noemen, ja zij zijn niet ſlechts genees- maar ook geëxamineerde heelkundigen, doctoren in de beide vakken, dikwijls zelfs nog vroedmeesters, oculisten enz., maar het aantal ervarene, nadenkende en bekwame artſen, van welke voorheen elke kleine ſtad verſcheidene kon aanwijzen, het aantal voortreffelijke inwendige *practici* wordt gedurig minder. Ten bewijs daarvan ſtrekt het gebrek aan waardige kandidaten voor het leeraarambt der inwendige practijk, hetwelk tot kluchtige misgrepen aanleiding gegeven heeft.

Als oorzaken van dit verval der inwendige geneeskunst, zijn de door den oorlog meer noodzakelijk gewordene chirurgie, het vooruitzigt op een ſpoedig beſtaan door de vereeniging van beide vakken, het gezag van groote namen, het ondankbaar lot bij de behandeling van chronische en gecompliceerde kwalen, in tegenoverſtelling van de ſchitterende belooning van welgelukte heelkundige operatien aan te merken.

Intusſchen maakt juist het hooge ſtandpunt, hetwelk de heelkunde in onze dagen bereikt heeft, de vereeniging van beide vakken ongeraden. De grondige geleerdheid, de bekendheid met de waarnemingen van alle tijden, de ſtudie der volksziekten en eigene ervaring, welke de inwendige *practicus* behoeft, beletten hem, ook nog in de heelkunst een groot

man te worden. Van den anderen kant zijn de bijzondere ſtudie en litteratuur, de diepe anatomiſche kennis, de zoo moeijelijke uitoefening der kunst en de niet minder moeijelijk te verkrijgene handigheid in het opereren, de vereiſchte tegenwoordigheid van geest en gevatheid, de zoo veel tijd vorderende chirurgicale practijk even zoo vele hinderpalen, welke den *chirurgus* verhinderen, naar den lauwer der inwendige geneeskunde te ſtaan. Door de vereeniging van beiden moet noodwendig de eene voor de andere onderdoen, en gewoonlijk zal dit lot de geneeskunst treffen, omdat hare mededingſter in de oogen van het publiek het meest uitblinkt en het voor *routiniers* ligt valt, naar een of ander handboek te kureren.

Door het *dogmatismus* boven hare ſfeer verheven, moest de inwendige geneeskunst van zelve tot de *empirie* terug keeren. Na zoo vele mislukte proeven blijft ons alleen de hoop op betere tijden overig. Dat echter de *empirie* niet geregtigd zijn kan, een vraagſtuk optelosfen, waaraan de rede te vergeefs hare krachten beproefde, behoeft naauwlijks eenig betoog. Geen der nieuwere of oudere ſtelſels, alleen het *eclecticismus* kan vooralsnog onze zekere gids zijn. Een vertrouwelijke omgang met de beroemdſte artſen van vroegeren en lateren tijd belooft ons nog altijd de ſchoonſte vruchten, en kunnen wij al niet tot het binnenſte heiligdom der natuur doordringen, wij betreden toch aan hunne hand den drempel van dat heiligdom. Daartoe moet de arts aan de zuivere bronnen zelve zich laven en uit de ſchriften van HIPPOCRATES, den arts der natuur, en die zijner waardige leerlingen zijne kunst putten. Zoo en zoo

alléén wordt hij in den geest dier edele kunst ingewijd en kan hij zich naar zulke modellen tot iets groots vormen.

Doch nu eerst heeft hij een' tweeden pligt te vervullen, die van zijne kunst te volmaken, waartoe hij aan haar alléén alle zijne krachten toewijden, voor haar alléén geheel en onverdeeld leven moet, woekerende met de nalatenschap van het voorgeslacht.

Vereischt derhalve de inwendige geneeskunst van hare ijverige beoefenaars zoowel wetenschappelijke volmaking, als praktische toepassing, zoo blijft aan dezen geen tijd over voor heelkundige praktijk; terwijl evenmin de vlijtige en uitsluitende beoefening der propadeutische wetenschappen een waarborg der bekwaamheid tot de genees- en heelkunst wezen kan. Want de praktijk vereischt inderdaad niet minder ijver en volharding, dan genie. Bezit de arts van beroep ook uitstekende kundigheden in de *Chemie*, *Botanie*, enz., zoo zal men hem echter daarom niet ligt een professoraat in deze wetenschappen toevertrouwen, omdat hetzelve meer vordert, dan van een' man te verwachten is, welke die vakken slechts als bijzaak en als *dilettant* behandeld heeft. Dit is niet meer dan billijk en prijslijk. Dan gebiedt de geneeskunst niet dezelfde voorzorg? Is haar invloed zoo niets beduidend, dat dezelve geene oplettenheid hoegenaamd verdient? Waarom dan niet liever de praktijk tolvrij verklaard? Alléén dan zal de geneeskunst aan hare ware bestemming beantwoorden, wanneer zij zonder eigenbelang en met werkdadige menschenliefde wordt uitgeoefend. Heb-

zucht en geldgierigheid maken van de praktijk eene koopmanschap. De vrek wordt ongevoelig voor het lijden der armen. Hij streeft alléén naar de gunst der rijken en gegoeden, en laat gaarne de behoeftigen in hunnen nood aan de zorg zijner ambtgenooten over.

Uit de geneeskunst, als stam, sproten de takken, wier bloei thans zoozeer onze bewondering wekt, Verdient dan de grijze stam niet onze gelijke verzorging? Zal zijn val niet dien der takken medeslepen? De genezing van tot hiertoe ongeneeslijke kwalen, tegen welke de pogingen der natuur niets vermogen, ziedaar het doel in den olympischen strijd. Alleen aan de scheppende kracht der rede is het voorbehouden, dáár op nieuw aantevangen, waar de navolging der natuur ophoudt, en, door herleiding der verschijnselen tot eenvoudige wetten, het ondoordringbaar schijnend duister optehelderen. De empiristen mogen zich met het zigtbare vergenoegen, de eischen der geneeskunst gebieden naar het onzigtbare te streven. Anderen mogen die pogingen overdreven noemen, de teruggang der geneeskunst vordert groote inspanningen, om haar op gelijke hoogte met de uit haar gesprotene wetenschappen te handhaven, en haar niet, tot nadeel ook van andere kundigheden, steeds dieper en dieper te zien wegzinken.

Wij Duitschers, dus eindigt de schrijver, wenschen vurig en openlijk Griekenlands herstel en bevrijding, als een schuldig offer aan de schimmen van hen, aan wie kunsten en wetenschappen haren oorsprong dank weten. Ook de inwendige geneeskunst dankt hun haar eerste stelsel, op waarnemingen gevestigd,

en ook zij derhalve heeft de wettigſte aanſpraak op eene gelijke deelneming. En is Duitschland door zijne geographiſche ligging en andere hinderpalen buiten ſtaat, een dadelijk aandeel aan dien ſtrijd te nemen, zoo kan het toch, door herstelling der geneeskunst bewijzen, hoeveel hetzelve aan de beschaving eener kunst gelegen ligt, wier stichter eenmaal bij de Hellenen goddelijke eer wedervoer.

Uit dit kort overzigt van het werkje van den heer FISCHER ziet men, dat hetzelve wenken bevat, aller behartiging overwaardig, weshalve ik het geenszins overtollig acht, 'er nog eene wijl bij ſtil te ſtaan.

De bekommering van den Duitſchen ſchrijver, behoeven ons Nederlanders tot nog toe niet te ontrusten. Integendeel is de toeſtand der Heelkunde in ons Vaderland nog weinig geëvenredigd aan den bloei derzelve in andere landen; ja het ſchijnt zelfs, dat den heelkunstenaar bij ons publiek eene mindere onderſcheiding te beurt valt, dan den arts.

De heelkunst (vooral als kunst beſchouwd) moet het meest bloeijen onder eene oorlogzuchtige natie, tuk op veroveringen. Op het oorlogsveld heeft zij de beste gelegenheid, zich te ontwikkelen, en in de vroegere en latere veldtogten der Franſchen hebben zich de groote meesters in de kunst bij die natie gevormd. Geen wonder derhalve, dat de ſtrijd tusſchen de artſen en chirurgijns in Parijs met niet minder verbittering dan onbetamelijkheid, in vroeger tijden gevoerd, eindelijk ten voordeele der laatſten moest uitvallen. Geen wonder dat NAPOLEON de veroveraar alleen aan de heelkunde een' rang onder de Wetenſchappen toekende; terwijl de geneeskunde zoo menigwerf het voorwerp was zijner

onbeschofte spotternijen. Bij ons daarentegen is de zaak omgekeerd. Een handeldrijvend volk, van den krijg afkeerig, naar den vrede hakende, voor veroveringen niet berekend, had de heelkunst voor onzen staat dat belang niet, hetwelk zij voor andere staten hebben moest. Van daar, dat in ons land aan bijzondere instellingen voor de heelkunde weinig gedacht is en dat alleen in Amsterdam een chirurgisch genootschap is opgerigt. De heelkunstenaar, geheel door oefening gevormd, miste die wetenschappelijke opleiding, welke den liberalen geleerde onderscheiden moet. Wij mogen het dus als een goed teeken der tijden aanmerken, dat de aandacht der regering op deze belangrijke zaak gevestigd is, en dat deze door de oprigting van heelkundige scholen daarin heeft getracht te voorzien. Intusschen hiermede is de zaak geenszins voldongen. Wil men de heelkunde op eene gelijke hoogte met de geneeskunde gebragt zien; men geve den heelkunstenaar een' gelijken rang in de geleerde wereld, als den arts. Hij geniete dezelfde voorregten, dezelfde beschaafde opvoeding, dezelfde onderscheiding; en waarom zou hij die niet genieten, daar zijne kunst even nuttig en eerbiedwaardig is, als die van den geneesheer. Waarom zal men van den *medicus* een' academischen graad vorderen, terwijl de *chirurgus* dien niet behoeft? Waarom geeft men aan den arts eene academische opvoeding, terwijl de heelkunstenaar, op eene school van minderen rang onderwezen, zich met een onderwijs ten halve vergenoegen moet. Ik noem dit onderwijs ten halve, niet om daardoor in het minste te kort te doen aan de verdiensten en bekwaamheden van zoovele kun-

dige mannen, welke aan het hoofd dier inrigtingen geplaatst zijn, maar omdat dit onderwijs tegen een klein loon gegeven wordt door hen, die, in een drukken praktifchen werkkring levende, het niet dan als bijzaak behandelen kunnen, en zich nimmer onverdeeld aan dat onderwijs kunnen toewijden, en omdat, zonder zulk eene onverdeelde toewijding, het onderwijs altijd onvolkomen moet blijven. Amfterdam maakt hieromtrent eene uitzondering, waar de leeraars door een behoorlijk traktement in ftaat zijn gefteld, om voor hunne wetenfchap te leven. Ook is deze ftad door hare volkrijkheid en uitgeftrektheid voor eene fchool van operative heelkunde bij uitftek gefchikt. Het is ondertusfchen in het belang der goede zaak hoogst wenfchelijk, dat eene vereeniging der Amfterdamfche fchool met het Amfterdamsch Athenæum aan het onderwijs aldaar dien meer Academifchen vorm zal geven, welke den heelkunftenaar als geleerde in gelijken rang met den arts plaatfen kan. Want juist dit is het groote punt, waar het bij ons er op aan komt. Het vooroordeel, als of de *chirurgus* tot eene mindere klasfe dan de doctor behoorde, moet worden uitgeroeid. Plaats den eerften door vorming, opvoeding en befchaving op eenen gelijken voet met den laatften en het vooroordeel zal ophouden, en wil men den *chirurgus* op zijn waar ftandpunt plaatfen, men vorme hem niet tot louter operateur, maar tot *medicus*, men vorme geene *chirurgi medici*, maar *medici chirurgi*, zoo zal men beide, zoowel de genees- als heelkunst voor verachtering behoeden.

Is het in Duitschland, naar Dr. FISCHERS zeggen, bezwaarlijk, bekwame mannen voor de leer-

ſtoelen der praktiſche geneeskunst te vinden, bij ons beſtaat dezelfde moeijelijkheid voor die der heelkunde. Dat men hiertoe bij voorkeur Academisch gegradueerde perſonen verlangt, ligt in den aard der zaak. Men ſtelle het heelkundig onderwijs op gelijken voet met het geneeskundige en ſpoedig zal dat bezwaar ophouden, De teederheid van het onderwerp en mijne betrekking tot de Hoogeſchool verbieden mij hiervan meer te zeggen, daar velen mij nu reeds van eigenbelang zullen verdenken, tegen welke verdenking het des te moeijelijker is zich te verdedigen, daar zij gewoonlijk in hen het eerst opkomt, die met alles wat zij ſpreken of doen niet anders bedoelen, dan hun finantieel voordeel en daar de zoodanigen voor de behandeling van geſchilpunten van zuiver wetenſchappelijk belang alle geſchiktheid verloren hebben; want de zin voor waarheid is in zulke zielen geheel verſtikt en afgeſtorven.

Liever wil ik nog kortelijk het tweede punt behandelen. Hetzelve betreft de verachtering der praktiſche geneeskunst. Fischer zoekt die in de vereeniging van vele vakken. En zeker zoodanige vereeniging is niet gunſtig aan eene grondige behandeling. Want de menſchelijke geest heeft zijne grenzen, en de grootſte mannen zijn niet in alles groot. Maar ik voor mij geloof, dat men ook andere omſtandigheden behoort in aanmerking te nemen, om dit verſchijnſel te verklaren.

Vooreerst dan moet men eene hoofdoorzaak daarin zoeken, dat in onzen tijd de beoefening der oude letteren niet meer bij onze naburen althans als voorbereiding voor alle geleerde ſtudie is gehandhaafd

geworden. Immers de ware geneeskunst is op klassieken bodem ontstaan en heeft altijd dien klassieken tint behouden; zij heeft in alle tijdvakken met de beoefening der oude letteren hetzelfde lot gehad, en gelijk zij bloeide in Griekenland en bij de herleving der letteren zelve herleefde, zoo kan zij in een' tijd minder gedijen, waarin de studie der oude letteren alléén bij hare uitsluitende beoefenaars beperkt is. Omtrent de voortreffelijkheid der Hippocratische geneeskunst kan bij allen, die haar kennen, maar ééne stem zijn. Doch derzelver geest te vatten vermag niemand, zonder letterkundige beschaving. Ik weet wel, dat zeker *anonymus* heelmeester ten platten lande in de Kunst- en Letterbode het tegendeel heeft beweerd; waar hij onze Nederlandsche school der geneeskunde tegen de onbetamelijke aanvallen van een onbevoegd en ongeroepen beschuldiger willende verdedigen, ons de blijde toekomst voorspeld heeft, dat de Hippocratische geneeskunst eerlang alom over het gansche land zou verspreid zijn; doch ik vrees maar al te zeer, niettegenstaande de auctoriteit van dezen *anonymus*, dat hij ons koeijen met gouden horens belooft. Het grieft mij te meer, van dezen man te moeten verschillen, omdat hij mij de eer heeft aangedaan een gezegde van mij onder aan den voet zijner verdediging te plaatsen. Wat schrijver toch is er, die aan zulk eene eer ongevoelig is. Maar mijn onbekende begunstiger veroorlove mij, hem op dit punt tegen te spreken. Voor zijne kunde, vooral in het aanhalen van treffende plaatsen, koester ik de diepste hoogachting. Het is enkel zijne voorspelling, die ik waag in

twijfel te trekken. De Hippocratische geneeskunst toch is geene liederlijke deern, die hare bekoorlijkheden voor iedereen veil heeft; zij wil als eene zedige maagd wel eenigen tijd gevrijd wezen, alvorens zij zich gewonnen geeft.

Wanneer derhalve de veronachtzaming der letteren eene hoofdoorzaak is van den teruggang der praktische geneeskunst, dan is ook eene letterkundige propadeutik het hoofdmiddel tot derzelver herstel.

Doch er bestaan daarenboven nog andere redenen voor dit verval.

De wetenschappen zijn als het ondermaansche aan ebbe en vloed onderhevig. Nu rijzen dan dalen, nu wassen dan krimpen, nu bloeijen dan kwijnen zij. De tijd, dien wij beleven, is een tijd van weligen bloei der anatomische wetenschap, vooral van dat gedeelte, hetwelk de *anatome pathologica* genoemd wordt. Minder als hulpmiddel voor praktische ziekteleer, dan wel als tak der ontleedkunde behandeld, belooft zij voor de theorie onzer wetenschap eenen rijken oogst. Reeds heeft men op hare grondslagen een nieuw stelsel zien rijzen, en hoezeer ook deze poging wat voorbarig kan schijnen, ziet men er echter in, hoeveel goeds bij al het overdrevene men zich in volgende tijden welligt, als de hoofden bekoeld zijn, van eene juiste toepassing dezer wetenschap beloven mag. Met deze heeft ook in het laatste tijdvak vooral de physiologie de grootste vorderingen gemaakt. De geneeskunde, tot nog toe een mengsel van verschillende wetenschappen, was nimmer als zelfstandig geheel behandeld. Zoo wierd het zamenstel onzer wetenschap eene bonte bedelaarsdeken vol

kleuren en lappen, niet ongelijk aan dat monſter van ſchilderkunst, hetwelk HORATIUS zoo naïf ten toon ſtelt. Aan BOERHAAVE's grooten geest ontſlipte dat gebrek niet, hij zocht eenvoudigheid en eenheid te brengen in dien chaos van kundigheden, maar hij zocht ze daar, waar zij niet te vinden zijn en de tooverſlag van zijn genie kon de gebreken van zijn ſtelſel niet verbergen. Dieper dan BOERHAAVE was de diepzinnige STAHL in den geest der geneeskunde ingedrongen (2), doch zijne mystieke denkwijze benevelde zijn onderzoek. Ook was zijne eeuw niet rijp voor de waarheden, die zijne ſchriften bevatten. Reeds hadden HOFMANN en CULLEN een' ſtap nader gedaan; de eerſte door eene poging ter vereeniging van het mechaniſche met het dynamiſche ſtelſel; de laatſte door de ontwikkeling der leer van het *ſolidum vivum.* Reeds had HALLER de eigenaardige kracht van den ſpiervezel in het licht geſteld, toen BROWN, de woeste hervormer ontſtond. Een man van een vurigen geest, opgewonden door verhittende prikkels, was hij de ſchepper eener opwekkings-theorie, welke hoe gebrekkig en eenzijdig en met reden gegispt, echter vol was van trekken, die het oorſpronkelijk genie verraden.

---

(2) Deze gunſtige gevoelens nopens STAHL, reeds voorleden winter in mijne hiſtoriſche lesſen geuit, ontſtonden bij mij door de ſtudie zijner ſchriften, door welke ik mij tot die lesſen had voorbereid. Het ſtreelt mij, die te deelen met een' geleerde als HARTMANN, wiens brochure over STAHL in het journaal van HUFELAND mij eerst later ter hand gekomen is.

Nu was de groote ſtap gedaan en er ontbrak ſlechts een BICHAT, om het begonnen werk der hervorming te voltooijen. Die hervorming lag in den geest van BICHAT opgeſloten, dan een vroegtijdige dood ontrukte hem aan de wetenſchappen. Wat er van dezen geleerde, zoo hem een langer leven vergund ware geweest, had kunnen worden, wie waagt dit te beſlisſen?

Ook in ons vaderland vond de nieuwe leer der levenskracht ijverige voorſtanders. Vroeger in DE GORTER, WINTER, VAN GEUNS, VAN DOEVEREN, VERSCHUIR, de grondleggers eener dynamiſche ſchool, later in BRUGMANS en zijne verdienſtelijke leerlingen. Na dien tijd is er geen gedeelte onzer wetenſchap, hetwelk niet groote vorderingen gemaakt heeft. De *zoölogie*, de *anatome* en *phyſiologia comparata*, de *anatome pathologica* zijn in ons tijdvak tot die hoogte opgevoerd, dat wij eene *theorie* verwachten mogen, welke niet op vreemden, maar op eigen grond, ontkiemd en gekweekt, met het volſte regt ons eigendom mag heeten en daarom te rijker aanwinst belooft, omdat zij geheel met den aard onzer wetenſchap overeenſtemt en met haar uit denzelfden wortel is voortgeſproten.

Dan juist die weelderige bloei der theoretiſche vakken heeft den lust tot derzelver ſtudie meer en meer opgewekt en de gemoederen, zoo als het gaat, van de praktiſche ſtudien afgetrokken en afkeerig gemaakt.

En laat ons het bekennen, een gemoed, bekoord en ingenomen met de heerlijke ſtudie van Botanie, Natuurlijke Historie en Phyſiologie, kan moeijelijk ſmaak vinden in het oude dogmatismus der humo-

raal-pathologie, waarvan het nog in onze materia medica en praktijk wemelt, vooral wanneer door onbekendheid met de oudere talen den toegang tot betere bronnen is afgesloten.

Men zal dan, om aan die zwarigheid te gemoet te komen en den verloren lust voor praktische studien wederom op te wekken, of de praktische vakken zoo moeten hervormen, dat zij overeenstemmen met de verlichte begrippen onzer dagen, of door het herstel der klassieke studie den toegang tot de *medici principes* wederom moeten open zetten.

Het eerste is beproefd in de latere *systemata medicinalia* van RASORI en BROUSSAIS, die hunne *therapie* op physiologische gronden getracht hebben op te bouwen en wier leerstellingen zich, hoe men ook over die *systemata* denken moge, ongetwijfeld van vroegere mechanische of chemische stelsels daardoor voordeelig onderscheiden, dat zij uit het *organismus* zelve en deszelfs verschijnselen ontleend zijn. En, hoe verkeerd het ook zij, bij onze gebrekkige kennis stelsels te willen bouwen, welke altijd den stempel zullen dragen onzer menschelijke zwakheid en bekrompenheid, het is toch een goed teeken, wanneer zelfs in die zwakke pogingen eenige vooruitgang valt optemerken. Het is vooral een goed teeken, als men door eene verbeterde *methode* den regten weg heeft ingeslagen. Waardoor toch hebben de physische wetenschappen die reuzenschreden gedaan, welke ons zoo zeer verbazen? Is het niet door eene verbeterde *methode*, welke de onsterfelijke BACO aangewezen en zijn niet minder groote landgenoot NEWTON volvoerd heeft. Van waar mogen wij, op goede gronden, gelijke vorde-

ringen der geneeskunde verwachten? Van waar anders, dan van eene verbeterde methode, welke wij aan onze eeuw verschuldigd zijn. Behandelen wij naar BICHAT's ontwerp de physiologische wetenschappen naar haren aard en op hare wijze, als een zelfstandig geheel; Bestuderen wij de eigenschappen der levende ligchamen en de wetten der organische schepping; en iedere schrede, welke wij doen op dien weg, zal ons het groote doel nader brengen; ja, ware het den sterveling eenmaal vergund, dat doel te bereiken, men zou theorie en praktijk, wetenschap en kunst aan elkander geschaard tot één schoon geheel zien zamenstemmen; men zou zich verheugen in het gezigt van den boom des levens prijkende in den hof der natuur.

Doch vraagt men of er voldoende redenen bestaan, om te denken, dat wij reeds aan dat doel gekomen zijn, dan moet ik antwoorden, dat men verkeerd zou doen, zich met die hoop te vleijen.

Nog altijd is er eene klove, welke theorie en praktijk van een scheidt. Nog altijd blijft eene rationele empirie de eenige weg, die ons open staat, om in de uitoefening onzer kunst wel te slagen. Nog altijd blijft derhalve ook voor ons *practici* de studie der Hippocratische geneeskunst behoefte, en wij moeten instemmen met het gevoelen van Dr. FISCHER, die ons ter verbetering onzer kunst naar die studie henenwijst. Gelijk de nieuweren onze leermeesters zijn in de theorie en in de wetenschap, die wij huldigen en wier uitvindingen wij op den hoogsten prijs stellen, zoo zijn de Ouden onze leermeesters in de kunst, wier geest van waarneming, wier studie der natuur nog altijd onze be-

wondering en navolging verdient. Aan geen ſtelſel verſlaafd, zoeken en volgen wij de waarheid, waar en door wien zij ook verkondigd zij. Zijn onze naburen te verre gegaan, door de nieuwere ſchrijvers bij uitzondering te volgen en aantehangen, wij hebben regt, om ons te verblijden, dat in ons land ten minste beiden zoowel Ouden, als Nieuwen gekend en naar waarde geſchat worden. Daarom moeten wij, door de ſtudie der Griekſche ſchrijvers, gepaard aan die der oude letteren, met welke zij zoo naauw verbonden is, de kunst voor verbastering behoeden en bij hare eenmaal erkende achting pogen te bewaren, opdat ons vaderland, ten minſte het gelukkig oord zij, waar de Hippocratiſche kunst, van elders verbannen, hare ſchuilplaats vinde, om eens, bij de herſtelling van het Griekſche volk en den algemeenen herlevenden bloei hunner letterkunde, zich van uit die ſchuilplaats over de ganſche geneeskundige wereld te verbreiden.

Zoo zal de bloei der heelkunde, waarin wij ons verheugen, de geneeskunde niet doen kwijnen, maar beiden zullen gelijkelijk door ons gekweekt, overvloedige vruchten dragen. En mag de heelkunde, naauwer aan de geneeskunde verbonden, zich van zulk eene vereeniging groote voordeelen beloven, niet minder zijn de voordeelen, welke deze wederkeerig van de heelkunde te wachten heeft. Wel verre derhalve van ons over hare voortgangen te bekommeren, verheugen wij ons in dezelve en zien met hare uitbreiding het gebied onzer ſchoone wetenſchap toenemen. In de praktijk mogen heel- en geneeskunst van elkander geſcheiden zijn, in de theorie behooren zij tot één geheel en kunnen zij

alleen in en door die vereeniging aan de volkomenheid naderen. Beiden toch berusten op dezelfde kennis der organifche natuur, beiden zijn takken van dezelfde wetenfchap, en hoe meer zij in dat verband befchouwd en beoefend worden, te grooter zullen de dienften zijn, die de eene aan de andere bewijzen zal, en te helderder het licht, dat van de eene op de andere zal afftralen. De middelen tot zulk eene naauwere verbindtenis zal ik, na al het gezegde, wel niet behoeven aan te wijzen. Men vereenige het onderwijs der heelkunde met dat der geneeskunde. Men ruste den heelkunftenaar met dezelfde theoretifche kundigheden uit, als den arts, men doe hem de ftudie zijner kunst met eene gezuiverde *phyfiologie* en *pathologie* verbinden, men vorme hem evenzeer tot *theoreticus* als tot *practicus*, men leere hem zijne *theorie* (waarin nog zooveel te hervormen, te verbeteren en te ontdekken is) door zijne waarnemingen verrijken, en weldra zal men de heelkunde zien fchitteren in de rij der phyfiologifche wetenfchappen, gelijk zij thans fchittert en prijkt in de rij der kunften, men zal haar eene der hechtfte zuilen zien worden van die heerlijke wetenfchap des levens en der organifche natuur, op wier bezit zich onze eeuw met zoo veel regt verheffen mag!

ANTWOORD VAN G. C. B. SURINGAR, *Medicinae Doctor te Leijden, aan den naamloozen Schrijver van het* Overzigt van Verhandelingen en Waarnemingen, in andere Tijdschriften voorkomende; *geplaatst in het* Tijdschrift ter bevordering der Physiologische Genees- en Heelkunde *enz. II Deel 2de stuk. Breda* 1828, *bl.* 100—103.

Πᾶσιν ἁδεῖν χαλεπόν.

Onder de bovenstaande *rubriek* vond ik eenige aanmerkingen en uitvallen over en tegen mijne in het voorlaatste stuk dezer *Bijdragen* geplaatste verhandeling over het *homoöpatische* leerstelsel van SAMUEL HAHNEMANN. Wel wetende, dat hij, die aan den weg timmert, aanstoot moet kunnen lijden, zoude ik deze aanmerkingen, die mij onlangs toevallig onder de oogen kwamen, onbeantwoord hebben gelaten, zoo ik niet had geoordeeld, een enkel woord tot derzelver mededeeling en wederlegging aan de lezers van deze Bijdragen verschuldigd te zijn. De aanmerkingen en uitvallen namelijk, in welke de hoofdinhoud mijner verhandeling geheel met stilzwijgen wordt voorbijgegaan, moeten, zoo als derzelver anonyme schrijver verklaart, alleen dienen, *om openlijk de ongerijmdheid aan te wijzen van eenige uitvallen, die* in genoemde Verhandeling, *als het ware in het voorbijgaan, tegen de leer van den Hoogleeraar* BROUSSAIS *voorkomen.* Daar men nu van de schrijvers of medewerkers van een *Tijdschrift ter bevordering der Physiologische*

Genees- en Heelkunde: mogelijk met reden verwacht, dat *zij* ten minste met de leer van BROUSSAIS volkomen bekend, en daarom in staat zullen zijn, om alles, wat tot derzelver voordeel of nadeel gezegd wordt, te kunnen beoordeelen, nemen wij de vrijheid, om ten dienste van hen, die deze gevolgtrekking maken mogten, met een enkel woord, op de aldaar voorkomende aanmerkingen en beschuldigingen, die wij in haar geheel zullen overnemen, te antwoorden.

„ Personaliteiten, zoo als, de *bloeddorstige* BROUSSAIS, moeten van zelven op des schrijvers hoofd „ terug komen en bewijzen niets, dan hetgene „ schelden en razen altoos bewijst, namelijk de „ zwakheid zijner wapenen."

Wij twijfelen er aan, of de schrijver wel weet, wat *personaliteiten* zijn, en wat men door *schelden* en *razen* verstaan moet. Had ik zulks willen doen, ik zou daartoe in genoemde Verhandeling meermalen in de gelegenheid zijn geweest, doch heb dit overal vermeden, dewijl ik een vijand ben van scheldwoorden, magtspreuken, verdraaide en lasterlijke gezegden, en wat dies meer zij. Dat ik, herhaalde malen den naam van BROUSSAIS noemende, *ééns* het woord *bloeddorstig* bij denzelven geplaatst hebbe, kan mijns inziens, volstrekt niet als een bewijs van vijandelijke gezindheden, of van schelden en razen beschouwd worden. Was het laatste mijne bedoeling geweest, ik zoude voor BROUSSAIS den naam van Doctor SANGRADO aan den beroemden Franschen hekeldichter ontleend hebben. Geheel iets anders is het, wanneer men BROUSSAIS *bloeddorstig* noemt. Indien men toch ge-

neesheeren, zoo als GUY PATIN, LAZARUS RIVERIUS, PHILIPPUS HECQUET en andere landgenooten van BROUSSAIS, die zich in de zestiende en zeventiende eeuw, aan een groot misbruik van algemeene bloedontlastingen hebben ſchuldig gemaakt, om nu niet van LEONARDO BOTALLI en andere bloedverkwisters, die door GIDEON HARVEY in zijn *Conclave of Phyſicians, detecting their intreages, frauds* etc. met den naam van *Lania-Doctores* beſtempeld worden, te ſpreken, indien men, zeg ik, zoodanige beoefenaars van de Geneeskunde met den naam van *Phlebotomanen* of van *bloeddorſtige Geneesheeren* beſtempelen mag, dan is het volgens ons inzien ook geoorloofd, om deze benaming met hetzelfde regt toe te pasſen op eenen Geneesheer, die bijna in alle ongeſteldheden het gebruik van plaatſelijke bloedontlastingen aanraadt, en deze niet alleen herhaalde malen, maar meestal tot eene zeer aanzienlijke en ſchrikbarende hoeveelheid tevens laat in het werk ſtellen. Daarenboven kan het de leerlingen van BROUSSAIS doch wel geenszins bevreemden, dat andere Geneesheeren ſomtijds van een *epitheton*, als het onderhavige is, gebruik maken, om eenen man aan te duiden, die zich niet ontziet, om over mannen, wier verdienſten algemeen erkend zijn, niet alleen een ſcherp en eenzijdig oordeel te vellen, maar dezelve ook met verſchillende, geenszins vereerende benamingen, zoo als die van *fatalistes, ignorants, charlatans, bruleurs, incendiaires* etc. te beſtempelen.

„ De eerſte valſche ſtelling van SURINGAR is „ reeds op pag. 2 te vinden, waar hij het doet „ voorkomen, als wilde BROUSSAIS alle ongeſteldhe-

„ den door bloedzuigers en weinige andere ontste-
„ kingwerende middelen genezen; maar eilieve mijn
„ heer! Hoe zijt gij zulks te weten gekomen?....
„ Hebt gij het hooren zeggen? ja dat is mogelijk;
„ maar van hooren zeggen hoort men veel liegen,
„ zegt het spreekwoord, en het was uw pligt,
„ voordat gij zulks ter neder schreeft, het eerst eens
„ nader in de werken der physiologische genees-
„ heeren te onderzoeken, dan zoudt gij hebben
„ gezien, dat zelfs in hevige ontstekingen, na de
„ eigenlijk gezegde ontstekingwerende geneesmidde-
„ len, ook nog de revulsien van allerleien aard
„ worden gebezigd, en dat in het tijdperk der her-
„ stelling de lijders weder door gepaste voedselen tot
„ vorige krachten worden terug gebragt; want wij
„ weten zeer wel (schoon zulks *u* zal bevreemden),
„ dat zwakte het einduitwerksel van elke ontste-
„ king is."

Een enkel woord over de verschillende bijzonderheden, in deze zinsnede voorkomende, moge voldoende zijn. In de eerste plaats neemt de Recensent het mij kwalijk, dat ik aan BROUSSAIS slechts het gebruik van bloedzuigers en van weinige andere ontstekingwerende middelen toeschrijve. Hij vraagt mij, hoe ik zulks wete, en of ik het door hooren zeggen zij te weten gekomen. Hierop moet ik antwoorden, dat ik het *Examen des doctrines médicales et des systèmes de Nosologie* en de *Propositions*, door welke hetzelve wordt voorafgegaan, reeds lang gelezen en naauwkeurig onderzocht had, voor dat ik met het opstellen van de *Bijdrage tot de kennis en de beoordeeling van het homoöpatische leerstelsel* een begin maakte, om nu niet van de

Histoire des Phlegmasies chroniques te spreken, welk werk ik ter dier tijd slechts voor een gedeelte gelezen had, daar ik eerst in het jaar 1826 in de gelegenheid was, op eene auctie alhier een exemplaar van hetzelve in eigendom te bekomen. Daar nu de genoemde *Propositions renfermant la substance de la Médecine Physiologique* (zoo als het op den titel van het *Examen* heet) de voornaamste bronnen zijn, uit welke ik mijne kennis aan de leer van BROUSSAIS heb geput, steunt het boven aangehaalde gevoelen, in het welke ik thans nog volkomen berustte, niet op hooren zeggen, zoo als de Recensent gelieft aan te merken, maar op eigen naauwkeurig en herhaald onderzoek van dat geschrift van den Franschen Geneesheer, hetwelk volgens zijne eigene verklaring, zijne geneeskundige leer in haar geheel voorstelt, of derzelver kern ten minste bevat (1). Daarenboven is het mijne gewoonte niet, om iets ter neder te schrijven, hetwelk ik niet door eigen onderzoek weet, maar alleen aan hooren zeggen verschuldigd ben. Het laatste zou men mogelijk omtrent BROUSSAIS zelven kunnen aanmerken, die de beroemdste Duitsche en andere buitenlandsche Geneesheeren beoordeelt, niet volgens hunne meest bekende geschriften, daar hij deze in het oorspronkelijke niet verstaat, maar volgens de eene of an-

(1) Ook woonde ik, in het jaar 1824, gedurende de zes maanden, die ik in *Parys* doorbragt, onderscheidene malen de lessen van BROUSSAIS bij, doch volgde dezelve niet regelmatig, dewijl ik in andere Gehoorzalen en Amphitheaters mijnen tijd nuttiger meende te kunnen besteden.

dere korte verhandeling, die in Fransche Journalen werd overgenomen, zoo als de Hoogleeraar CASPER, dit door onderscheidene staaltjes heeft aangetoond (2). Doch dit in het voorbijgaan: wij zijn aan den Recensent nog een antwoord op ons stilzwijgen over de *revulsiva* schuldig. Daar ik in de verhandeling over het leerstelsel van HAHNEMANN slechts ter loops van de geneeskundige leer van BROUSSAIS melding maakte, was het voldoende, om alleen het meest eigenaardige van zijne geneeskundige ziekte-behandeling op te geven. Gelijk men nu over BROWN sprekende, zoo men in geene bijzonderheden wil treden, met het volste regt zeggen kan, dat hij zich van wijn, opium en andere *stimulantia* tot de genezing van ziekten bediende, zoo mag en moet men ook, wanneer men het kenmerkende of eigenaardige van de genezingsleer van BROUSSAIS met een enkel woord wil vermelden, van dezelve verklaren, dat zij in het aanleggen van bloedzuigers en in de toediening van weinige andere ontstekingwerende geneesmiddelen bestaat. Daar namelijk volgens de denkbeelden van BROUSSAIS het gebruik van de meeste geneesmiddelen, die voorheen onder den naam van *antiphlogistica* bekend waren, vervalt, en zelfs ten hoogsten nadeelig is, dewijl elke ziekte of in eene *gastro-enteritis* hare oorzaak erkent, of met deze *gecompliceerd* is, oordeelde ik het noodig,

(2) J. L. CASPER ueber BROUSSAIS Kritik der vorzüglichsten medicinischen Systemen, namentlich über seine Kritik der deutscheh Aerzte; in RUST's Magazin für die gesammte Heilkunde, XIII *Bd.* 2 *H.* *Berlin* 1824, *pag.* 298 *Seqq.*

om door het woord *weinige* de uitdrukking *andere ontstekingwerende geneesmiddelen* te laten voorafgaan. Uit deze woorden volgt echter niet, dat BROUSSAIS volstrekt van geene andere geneesmiddedelen gebruik maakt, maar alleen dit, dat die middelen, van welke hij zich het liefst en het veelvuldigst bedient, plaatselijke bloedontlastingen en verkoelende, of liever verdunnende en verzachtende, geneesmiddelen zijn. Van de *revulsien* maakte ik opzettelijk geene melding, vooreerst dewijl derzelver gebruik aan de geneeswijze van BROUSSAIS niet bijzonder eigen is (3), en ten andere, dewijl de Fransche geneesheer zich nergens over derzelver aard en gebruik duidelijk genoeg verklaart, maar dit woord in eene alleruitgestrektste beteekenis gebruikt heeft. Even weinig kwam het te pas, om van de *diaetetische* hulpmiddelen melding te maken, van welke BROUSSAIS zich bij *reconvalescenten* bedient, zelfs bij hen, die aan eene ontsteking leden, dewijl de zwakte, zoo als de Recensent zich heeft uitgedrukt, het einduitwerksel van elke ont-

---

(3) Aan de geneeswijze van BROUSSAIS zijn, ten opzigte van het gebruik der *revulsiva*, wel eenige bijzonderheden eigen, zoo als b. v. het leggen van een *vesicatorium* in den nek of tusschen de schouderbladen, om eene al te overvloedige neusbloeding te doen ophouden (zie Propos CCCXL,) het aanleggen van Spaansche vlieg-pleisters op de borst en buikholte tegen bloedspoegingen en bloedstortingen van de ingewanden (Prop. CCCXLI) enz. Het kwam echter niet te pas, om hiervan melding te maken in eene verhandeling, in welke slechts in het voorbijgaan over BROUSSAIS werd gesproken.

ſteking is. De Recenſent gelieft hierbij in *parenthesi* aan te merken, dat zulks *mij* zeker bevreemden zal. Neen, mijnheer! noch van u, noch van BROUSSAIS, die ook dit denkbeeld aan anderen ſchijnt ontleend te hebben, behoefde ik zulks te leeren. Ik wist het reeds lang uit het ſchoone en belangrijke werk van HUNTER (4) en leerde het later nog duidelijker inzien, toen ik door het werk van den Hoogleeraar OZANAM (5), met de leer van RASORI en TOMMASINI werd bekend gemaakt (6).

„ Wij zouden hier nog kunnen bijvoegen, dat „ niet alle ziekten in ons oog ontſtekingen zijn, „ ja alle irritatien zijn bij ons, niet eens ontſtekin„ gen; maar dit mag de heer S. elders leeren, „ onze ruimte laat niet toe daarover thans breeder „ uit te weiden." Daar ik nergens dit gevoelen aan BROUSSAIS en deszelfs volgelingen heb toegeſchreven, behoeve ik deze aanmerking niet te beantwoorden en verwijze kortheidshalve alleen tot

---

(4) J. HUNTER, Treatiſe on the blood, inflammation and gunſhotwounds. London 1795.

(5) J. A. T. OZANAM, lenni ſulla teoria e la pratica della dotrina medica del controstimolo etc. edit. 2do. Milano 1816.

(6) Volgens de leer van de contrastimulisten moet namelijk de zwakte, die zelfs na ſpoedig verloopende en ontſtekingaardige ongeſteldheden plaats heeft, niet aan eenen overgang van de *Diatesi distimolo* in eene *Diatesi di controstimolo*, zoo als men dit vroeger plagt te verklaren, worden toegeſchreven, maar moet zij als een noodzakelijk gevolg of als de natuurlijke vermindering van de vroeger plaats gehad hebbende *Diathesis* worden.

de driehonderd zevende *Proposition*, welke dus luidt: „Celui qui ne fait pas diriger l'irritabilité de l'es„tomac, ne faura jamais traiter aucune maladie. La „connaisfance de la Gastrite et de la Gastro„entérite est donc la clef de la Pathologie."

„Dat S. de woorden *irritation*, *inflammation*, „als gelijk beteekenend gebruikt, zouden wij kun„nen over het hoofd zien; zoo niet weder daaruit „bleek, dat hij de fchriften der phyfiologifche ge„neesheeren niet heeft onderzocht." Toen ik mijne verhandeling op het einde van bladz. 10, de *overprikkeling*, volgens de leer van BROUSSAIS, tegen de *asthenie* van BROWN overftelde, plaatfte ik achter de eerstgenoemde uitdrukking in *parenthefi* de woorden *irritation*, *inflammation*; om door dezelve aan te toonen in hoeverre de *Terminologie* van BROUSSAIS van die van BROWN afwijkte, doch geenszins om daardoor de overeenkomst aan te duiden, die tusfchen *irritatie* en *inflammatie* beftaat. Integendeel moet men het bij BROUSSAIS zelven afkeuren, dat hij deze en andere kunsttermen fomtijds willekeurig gebruikt, zoo als men zich bij de inzage zijner ftellingen zal kunnen overtuigen, en zoo als dit ook reeds door vele van zijne beoordeelaren te regt gelaakt is geworden.

„Dat niet alles, wat BROUSSAIS heeft gefchre„ven, hem oorfpronkelijk eigen is, fpreekt van „zelven; maar die Hoogleeraar is zelf niet ver„waand genoeg, zulks voor te geven, en zijn „*Examen des Doctrines Médicales* bewijst genoeg, „dat hij bouwftoffen heeft verzameld, alom waar „hij het goede vond. Dat zijne leer evenwel niets an„ders zoude zijn, dan eene *omgekeerd Browniaan-*

„ *ſche*," is volſtrekt valsch; want om maar een „ ding aan te halen, BROWN geloofſt aan ziekte „ van het geheele ligchaam; BROUSSAIS erkent in „ elke ziekte eenen plaatſelijken oorſprong."

Daar ik BROUSSAIS nergens van verwaandheid beſchuldigd heb, zou ik het eerſte deel dezer aanmerking met ſtilzwijgen kunnen voorbijgaan; doch ſchrijve ten dienſte van die lezers, die het *Examen des Doctrines Médicales* nog niet hebben ingezien, het ſlot van de voorrede af, die voor hetzelve geplaatst is, ten einde uit BROUSSAIS eigene woorden over zijne nederigheid te kunnen oordeelen: „ Il me ſemble que la doctrine phyſiologique, qui „ ſe propage avec tant de rapidité parmi nous, et „ qui ſe répand même chez l'étranger, repoſe ſur „ des baſes inébranlables. Au ſurplus, ce qu'il „ y a de bien certain, c'est que jamais la médecine „ française n'avait eu une couleur propre, et que, „ ſi les nouvelles idées, qu'on va trouver ici, ſont „ adoptées, comme tout le fait espérer, elle aura „ déſormais un caractère indélébile. Mais ce que „ j'ambitionne beaucoup plus que tout le reste, „ c'est qu'elle devienne avantageuſe à l'humanité. „ Déjà les tables de mortalité ont dépoſé formel„ lement en ſa faveur, et, ſi j'en crois mon pres„ ſentiment, la doctrine phyſiologique, perfection„ née comme elle est ſusceptible de l'être, doit „ avoir prochainement ſur la population une influ„ ence plus marquée que la découverte de la vac„ cine."

Wat de uitdrukking *omgekeerd Brownianismus* betreft, die ik omtrent BROUSSAIS leerſtelſel heb gebezigd, moet derzelver gebruik, onzes inziens,

volkomen worden gebillijkt, wanneer men bedenkt, dat de denkbeelden van BROUSSAIS over den *aard* en de *geneeswijze* der ongefteldheden in het algemeen volkomen tegen elkander overftaan. Gelijk toch, wat het eerfte betreft, de ziekten, die uit eene vermindering van prikkelbaarheid ontftaan, volgens BROWN oneindig veelvuldiger zijn dan die, welke uit eene verhoogde prikkelbaarheid haren oorfprong hebben, zoo zijn daarentegen, volgens BROUSSAIS, die ziekten het veelvuldigste, die uit plaatfelijke ontfteking, vooral van het flijmvlies der maag en dunne darmen, voortfpruiten, en dus eene tegenovergeftelde geaardheid hebben. Terwijl BROWN, wat het laatfte betreft, verreweg de meeste ongefteldheden met prikkelende middelen behandelt, zoekt BROUSSAIS daarentegen door plaatfelijke bloedontlastingen en eenige andere verzwakkende geneesmiddelen bijna alle ongefteldheden te genezen. Wordt niet om deze redenen de uitdrukking, die wij gebezigd hebben, volkomen gewettigd? Immers volgt uit dezelve geenszins, dat men *in alle bijzonderheden* punten van overeenkomst en van verfchil tusfchen het leerftelfel van BROWN en BROUSSAIS kan ontdekken, daar wij in onze verhandeling flechts *in het algemeen* over den geest van het leerftelfel van BROUSSAIS fpraken.

„ Dat BROUSSAIS humoraal-pathologifche ziekte-„ verklaringen bezigt, is voor ons geheel nieuw, „ en S. zou ons zeer verpligten, zoo hij ons dat „ kon bewijzen, dewijl juist zijn uitfluitend foli-„ dismus door fommigen wordt gewraakt." Schoon ik er niet op gefteld ben, om eenen *anonymen* Recenfent te verpligten, verwijze ik hem echter, om

van de *physiologische* stellingen niet te spreken, die ik tot staving van mijn gezegde zou kunnen aanhalen, tot de CCXIIIe *Proposition* de *Pathologie*, waar van de scheurbuik verklaard wordt: „ Le scorbut „ est un état particulier des solides et des fluides „ produit par une assimilation imparfaite; —— „ L'extravasation des fluides est un des principaux „ effets de l'état scorbutique, parce que cette ma„ ladie rend tous les tissus fragiles;" Bewijst dit nu een uitsluitend *solidismus*, zoo als de Recensent aanmerkt, of pleit het voor mijn gevoelen, dat BROUSSAIS somtijds *humoraal-pathologische* ziekteverklaringen bezigt?

„ Organische veranderingen of gebreken als *ziekte-* „ *oorzaken* aan te nemen, dat moge dezen of ge„ nen ontologist gebeuren (daarvan zouden wij des „ noods bewijzen kunnen bijbrengen), maar de phy„ siologische geneeskundigen nemen de vrijheid, zich „ zelven zoo veel *logica* toe te kennen, dat zij bij de „ uitdrukking *verandering*, denken aan de gevolgen van „ een voorafgegaan iets, zoodat *organische veranderin-* „ *gen* in hunne oogen wel *ziekte-gewrochten* (7), maar „ nooit *ziekte-oorzaken* kunnen zijn." Ook hier toont de Recensent weder, in de leer van BROUSSAIS volstrekt niet te huis te zijn: want hoe zou het

---

(7) Ik behoeve wel naauwelijks aan te merken, dat de *vitia organica* door alle geneesheeren als *ziektegewrochten* beschouwd worden, en geenszins door BROUSSAIS alleen, aan wien slechts dit eigenaardig is, dat hij den oorsprong van alle *organische* gebreken, hetzij deze in tegennatuurlijke *verbeeningen*, *beursgezwellen*, *tubercula* etc. bestaan, aan eene voorafgaande ontsteking heeft toegeschreven.

mogelijk wezen, om de verklaring te doen, dat *organische* gebreken *nooit ziekteoorzaken kunnen zijn*, zoo hij gelezen had, wat BROUSSAIS over de *tubercula* als oorzaak van longtering, over de *hypertrophia cordis*, als de oorzaak van apoplexie, bloedvloeijingen, waterzucht etc. gezegd heeft.

„ Wij meenen met dit weinige overvloedig bewe-
„ zen te hebben, dat onze jonge doctor lastert,
„ hetgene hij niet kent, en gelooven het regt te
„ hebben, bij Zijn Edele er op aan te dringen, dat
„ hij eerst onze leer onderzoeke, voor dat hij
„ die beoordeele." Ik meen met het tot hiertoe aangevoerde te kunnen volstaan, om de Lezers dezer Bijdragen te overtuigen:

1°. Niets beoordeeld te hebben, hetwelk ik te voren niet naauwkeurig had onderzocht en op eene voldoende wijze had leeren kennen.

2°. Nergens in de aangehaalde verhandeling te hebben gelasterd.

3°. Voldoende redenen gehad te hebben, om de woordelijk overgenomene aanmerkingen en uitvallen van eenen mij onbekenden, op eenen zeer aanmatigenden toon schrijvenden, en met BROUSSAIS leer geenszins volkomen vertrouwden Recensent te wederleggen.

BERIGTEN

EN

GENEESKUNDIG NIEUWS.

Korte schets der verdiensten van wijlen ABRAHAM VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS *als Geneesheer.*

Wij kunnen en willen dit nummer onzer Bijdragen in het licht niet doen verschijnen, zonder eene eervolle herdenking aan den naar onze wenschen nog te vroeg overleden Delftschen Geneesheer ABRAHAM VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS, in dezelve te hebben ingelascht. Aangenaam was het ons, dat kort na zijnen dood op den 2den Mei des jaars 1829 in den ouderdom van 65 jaren, 6 maanden en 22 dagen voorgevallen, een keurig en onopgesmukt levensberigt door drie zijner waardige vrienden, de Heeren Schout bij nacht C. DE JONG VAN RODENBURG, den Inspecteur-Generaal van het Middelbaar en Lager Onderwijs A. VAN DEN ENDE, en den in 's Hage met zoo veel roem practiserenden Medic. Doctor C. G. ONTIJD verzameld, in de Kunst- en Letterbode van 29sten Mei, en den 5den Junij van

dat zelfde jaar geplaatst werd, en hiermede zouden wij aan het Publiek mogen gerekend worden geen verdere berigt van den verdienstelijken man schuldig te zijn; maar in aanmerking genomen hebbende, dat wij eigenlijk meer voor het Geneeskundig Publiek onze Bijdragen verzamelen, dan voor het algemeen Letter- en Wetenschap-lievend, kunnen wij niet afzijn den afgestorven Arts aan zijne kunstgenooten als model voor eerstkomende, ja ook voor in jaren gevorderde Artsen voor te stellen, en hem daardoor die hulde te bewijzen, welke en tijdgenooten en nakomelingen van ons, deszelfs tijdgenooten, regt hebben te vorderen.

De steller van dit woord ter eervolle herdenking aan den lofwaardigen afgestorvenen gevoelt geene de minste zucht, om zich door de herdenking aan eene veertigjarige vriendschap, welke hij het voorregt had met hem aantekweeken, en vol te houden, te laten vervoeren, om iets anders dan de slotsom zijner veeljarige ervaring, en van het bijna dagelijksch verkeer met zijnen overleden vriend en raadsman, en dus de onopgesierde waarheid voor te dragen; immers ook hier mag gelden: „Bono „ vino non opus est suspensâ schedulâ."

Gelijk de overleden man van nature geheel wars was van alle ijdele loftuiting, en meer prijs op ware verdiensten, en een wel besteed leven stelde, alzoo moet de eenvoudige waarheid 's mans welverdienden roem meer doen uitblinken, dan alle verdichte, breedsprakige, en wijdluidende loftoezwaaijing.

In van STIPRIAAN vereenigde zich op de allergelukkigste wijze kennis, geleerdheid, en genie, en die practische bekwaamheid, welke als uitvloeisel

van fijn gevoel, de ware *tact* om de natuur tot in hare diepste en meest verborgene schuilhoeken aan het ziekbed te bespieden, natevorschen, en met eenen echt wijsgeerigen blik door de duistere zamenstelling van het levend organimus in te zien, en als zoodanig te ontdekken, wat en in den lijder omging, en hoe ver, en waarin de natuur van den standaard der gezondheid afweek. Deze gave, zoo weinigen geneeskundigen eigen, bezat hij in de hoogste mate, doch nimmer overweldigde het schitterend genie de grenzen der geneeskundige ervaring, en daarop gebouwde rationele theorie; wars van stelsel-maken, was hij even afkeerig van blindelings navolgen; onbesmet door eene al te schoolsche vereeniging van geneeswijzen der ouden wist hij derzelver gedachten op waren prijs te stellen; en voor loszinnige nieuwigheid-zucht was zijn bedaard en welwikkend oordeel het beste wapen, ook had zijne geneeskunkundige litteratuur, (die hij bij al zijne overkroppende bezigheden, dikwerf zelf op eigen ziekbed naarstig bijhield) hem geleerd, eerst te beproeven, op welke gronden nieuwe theorien en aanwijzing van geneesmiddelen rusten, eer hij besluiten kon, zijn zegel van goedkeuring aan aanwendbaarheid te hechten. Ook verleidde zijne diepe scheikundige kennis, en vaardigheid en oordeelkunde in het bewerkstelligen van scheikundige proeven hem geenszins, om gelijk vele scheikundigen van vroegere en latere tijden, het menschelijk ligchaam voor een *crucibulum chemicum* in miniatuur te houden. Veel, eer strekte die wetenschap en kunst hem tot eenen gemakkelijken leiddraad, om geene wanstaltige sesquipedale, en ondoelmatige voorschriften te zamen

te ſtellen. En diezelfde kunst was hem een proefſtuk, waar aan hij de werkingen van alle ſoort van ſcheikundiglijk geſcheiden geneesmiddelen toetſte. 's Mans diepindringende blik in de verborgene gangen der organiſche natuur vooral in ſlepende ziekten was juist die zijner meest uitſtekende eigenſchappen als geneesheer, welke hem door Stad- en Landgenooten in die duistere gevallen deed raadplegen, en zeer dikwerf met het gelukkigſte gevolg. Hij wist een rationeel gebruik te maken van de *medendi ratio ſymptomatica*, zoo lang hij den waren aard van de ſtoring der wetten des gezonden organismus niet had uitgevorscht, maar nimmer verlaagde hij zich, om door het navolgen eene *medicina ſymptomaitca irrationalis* van het vertrouwen zijner lijders een ſchandelijk misbruik, en door onophoudelijke vinten zijne beurs daar bij te maken, of door onkunde geen hooger ſtandpunt dan die van eenen dagelijkſchen ſlenderaar in de beoefening der geneeskunde te kunnen bereiken. Door zijn' wijsgeerigen blik het doolhof des zieken organismus beſpiedende en zich met zijne ziel als op het ſtandpunt plaatſende van waar hij moest uitgaan, om deszelfs abnormalen ſtaat tot den normalen terug te brengen, heb ik den grooten man menigvuldige malen (als door verſchillende maatſchappelijke betrekkingen bijna dagelijks met hem in aanraking komende) met een helder oordeel, en welbeſpraakten mond de werkingen des dierlijken organismus, in den zieken toestand hooren verklaren, zoo duidelijk als een werkman zijn eigen werkſtuk uitlegt, en mij als ware het rond leiden en voorlichten in dezen doolhof der medegevoelighe-den, (*ſympathiae*) niet op eenen meesterachtigen of

ſchoolſchen toon, maar als ſlotſom zijner veelvuldige ervaring, en het niet onmatig toepasſen der veel malen door hem in het werk geſtelde ziektekundige ontleedkunde. Hoewel een groot ſcheikundige (blijkens 's mans algemeen bekende bekroonde en gedrukte prijsverhandelingen over *de dierlyke Rotting*, en de middelen, *om bedorven water te zuiveren*, en zijne meerder algemeen bekende verhandeling over het Fachinger Water; zijne met aanmerkingen voorziene vertaling van het werk van GUYTON MORVEAU, ,, over het *zuiveren van bedorven lucht*." zijne verhandeling, *over de natuur en ſcheikundige eigenſchappen van de melk der vrouwen*, in gemeenſchap met zijnen academie-vriend A. BONDT, Med. Dr. te Amſterdam, bewerkt; zijne bijdragen in het *Geneeskundig Magazijn*, en zijne verhandeling over *de geſchiedenis van het nut der mineraal-zuur berokingen van Guyton-Morveau*, enz. allen voorafgegaan door zijne academiſche inwijdings-verhandeling, *bevattende ſcheikundige waarnemingen over ſommige wezenlijke planten zouten*, en een jaar daarna bij gelegenheid der aanvaarding van den ſtedelijken post van Lector in de ſcheikunde, zijne redevoering, *over het nut der ſcheikunde in het algemeen, en derzelver invloed op de geneeskunst in het bijzonder*., en zijne daarop gehoudene openbare ſcheikundige lesſen.) Hoewel een groot ſcheikundige (zegge ik) misbruikte hij die wetenſchap niet, door derzelver eenzijdige invoering in de geneeskundige voorſchriften. Kort na zijne inwijdings-redevoering, hierboven vermeld, ging hem bij bevooroordeelden en dus onkundigen het gerucht na, als of de ſcheikunde, waarvan hij in zijnen eerſten ſtudietijd zoo te Delfshaven, ten

huize van den geleerden, en wijsgeerigen Arts W. SERVAAS, als in zijnen academietijd onder den Hoogleeraar F. J. VOLTELEN, een bijzonder werk maakte, derzelver beoefenaar tot een proefnemer op het kranken menfchelijk ligchaam zoude maken. Dit ontijdig en onredelijk vermoeden, waarover wij dikwerf te zamen redenkavelden, was niet in ftaat hem eenige bekommering over het het min gunstige vooruitzigt zijner praktijk inteboezemen. De ondervinding logenftrafte zulks. Na gedurende twee jaren het onderwijs van en het gemeenzame verkeer met den grooten BRUGMANS genoten te hebben, was hij door dien wijsgeerigen menfchenvriend, en oordeelkundigen waardeerder van goeden aanleg en ware verdiensten, den Delvenaren in den jare 1788, reeds voor zijne bevordering tot Med. Dr. als een man aanbevolen, in welken zij het gemis van den federt 40 jaren aldaar onder het genot eens onbepaalden vertrouwens, en bijna vergodende hoogachting, gepractifeerd hebbende Med. Dr. WM. VERBRUGGE, die zijne praktijk voor het lidmaatfchap in het collegie van gecommitteerde raden van het Zuiderkwartier van Holland verwisfelde, zouden vergoed zien. En van den aanvang zijner praktijk aldaar van den 1 julij 1788 tot aan het uiteinde zijner geneeskunst-oefenenden loopbaan, dat is tot in het voorjaar van den jare 1828, en dus gedurende een tijdvak van 40 jaren, heeft hij deze aanbeveling allezins geregtvaardigd, en de algemeene liefde, het vertrouwen, en de hoogachting der Delvenaren weggedragen. Hulpvaardigheid, vriendelijkheid, befcheidenheid, ernst, en belangeloosheid kenmerkten zijn gedrag als arts aan het ziekbed; voorzigtigheid,

niet de zoodanige, die de vrucht van onkunde is, maar eene geleerde, en ervarene voorzigtigheid, hoedanige den Hippocratischen Geneesheer voegt, was zijne leidsvrouw, beschouwende hij den zieken mensch als eene heilige zaak; maar ook wist hij, wanneer zulks met de regelen eener rationele geneeswijze strookte, het heldenwapen aan te gorden en de wankelende natuur, als ware het te dwingen, de teugels over het bezwijkend organismus weder op te nemen en de ziekte aldus tot eene gelukkige uitkomst voor te bereiden.

Als raadgevend arts geroepen om andere geneesheeren bij te staan, heb ik hem in zijne ware grootheid en beminnenswaardigheid leeren kennen en hoogschatten. Van den aanvang mijner praktijk in den jare 1795 tot aan mijn vertrek in den jare 1824, heb ik menigvuldigemalen van zijne groote hoedanigheden als raadgevend ambtgenoot de treffelijkste blijken ondervonden.

Geene aanmatiging wegens gevorderdheid in jaren, geene verhoovaardiging op eene uitgestrekte praktijk zoo binnen als buiten de stad, geene zucht om bij de gemeenschappelijke raadpleging in 't oog der zieken of bijstanders voor een geleerd man door te willen gaan, die toonen wilde, dat hij zich als uit de hoogte vernederde om met eenen jongeren ambtsbroeder te raadplegen, en hem in tegenwoordigheid der belanghebbende wegens zijne handelwijze te berispen of door te halen, en daardoor het vertrouwen derzelven op hunnen gewonen geneesheer tot zijn voordeel te doen wankelen, neen, geheel tegenstrijdig was 's mans gedrag bij zulke gelegenheden; hij diende met zijnen goeden raad als een vriend eenen

vriend, na de *historia morbi*, en de tot dusverre aangewende geneeswijze te hebben aangehoord, en zich van het een en ander op de innemendfte wijze vergewist te hebben; en door zijnen vriendelijken en gullen omgang met den eerften geneesheer bevestigde hij het in denzelven gefteld vertrouwen. In een woord hij was de handhaver en bevestiger des onderlingen bands der kunstbroeders, die zich zijner vriendfchap of bezorgdheid waardig maakten, en die even als hij, door eene redelijke ervaring en aanhoudend onbevooroordeeld onderzoek der menfchelijke natuur zoo in den gezonden als zieken ftaat zich meer en meer trachteden te volmaken, en in hun vak nuttige leden der menfchelijke zamenleving te zijn.

Ziet daar, waardige Kunstgenooten! eene beknopte fchets van de verdienften als Geneesheer van mijnen onvergetelijken vriend. Zij is, dit bekenne ik, verre beneden de waarde zijner treffelijke hoedanigheden, zoo als ik dezelve gedurende zeer vele jaren van nabij aanfchouwd, bewonderd en geëerbiedigd heb. Ware het hier de plaats, om van zijne onovertreffbare verdienften jegens mij, mijn huisgezin, in de veelvuldigfte wederwaardigheden, die ook hetzelve getroffen hebben, en zijne belangftelling, en hulp en raad vereischten, in het breede melding te maken. Doch de dankbare herdenking daaraan beware ik in mijn hart, en daar derzelver optelling mij ondoenlijk is, zal men mij wel vergunnen het desaangaande hierbij te laten berusten. En moest ik van hem fpreken over zijne verdienften als burger, den last der burgerlijke betrekkingen met zijne medeburgers, niettegenftaande eene zoo dikwerf geftoorde

gezondheid, en zeer drukke bezigheden gewillig, en met dienstijver te dragen, dan zoude ik moeten ſpreken van den gedurende zeer vele jaren ook met mij bekleeden post van Regent van het Weeshuis der Hervormde gemeente, van welker arme weezen hij een liefderijk vader en beſchermer was, of van dien van Regent der Fundatie van Renswoude, waarin ik mede met hem geplaatst, hem alle moeite en zorgen zich zag getroosten, om de wetenſchappelijke opvoeding der kweekelingen van die ſtichting op de best mogelijke wijze te bevorderen. Of beſchouw ik hem als medelid, en na het afſterven van den waardigen MIRANDOLLE, als Voorzitter der Provinciale Commisſie van Geneeskundig onderzoek en toevoorzigt in Zuid-Holland, reſiderende in 's Gravenhage, dan roep ik ſlechts tot getuigen, derzelver medeleden, en daaronder twee onzer mede-Redacteuren de Heeren Profesſor SANDIFORT en Dr. LOGGER, en aller uitſpraak zal de weergalm zijn mijner betuiging, dat hij in het waarnemen van dien belangrijken post de algeheele goedkeuring van het Gouvernement, de liefde en hoogachting zijner medeleden in de volſte mate verworven heeft. En wat het meer wetenſchappelijke der pligten, aan het lidmaatſchap dezer Commisſie verknocht betreft, dan durve ik, zonder vrees van tegenſpraak, volmondig verklaren, dat hij allen den leden tot een voorbeeld verſtrekte van orde, regelmatigheid, doelmatigheid en voorkomendheid in het ſtuk van het afnemen der Examens van die genen, welke ter bekoming van admisſie in de tot de bemoeijenisſen en het toevoorzigt der Commisſie behoorende vakken, ter vergadering derzelve verſchenen. Vriendelijkheid met

ernst, dienstvaardigheid met achtbaarheid, nederigheid zonder laagheid, en zelfkennis zonder hoovaardij, waren de meest uitſtekende hoedanigheden, die 's mans tegenwoordigheid gezocht, aangenaam en belangrijk maakten, en nimmer verliet men hem, zonder dat men de ſchatting zijner waarde in zich verhoogd gevoelde.

Zoo leefde, zoo ſtierf de voor mij en allen, die hem van nabij gekend hebben onvergetelijke man, en de beste hulde, die wij aan zijne nagedachtenis kunnen toebrengen, zal zich daarin openbaren, dat wij zijn waardig voorbeeld trachten na te volgen.

MACQUELYN.

PROGRAMMA van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde te Amsterdam, voor den jare 1828.

Daar bij het GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER HEELKUNDE TE AMSTERDAM in dit jaar geene antwoorden op de te voren uitgeschrevene Prijsvragen zijn ingekomen, hebben Bestuurderen, in eene Vergadering met de Stedelijke Leden op den 8 October besloten, dit jaar geene Algemeene Vergadering te houden, maar bij dezen te herinneren aan de nog loopende Prijsvragen, om beantwoord te worden vóór den 1sten Januarij 1829.

Daar de denkbeelden omtrent den aard, naaste oorzaak en geneeswijze van het pijnlijke en somtijds levensgevaarlijke ongemak, bekend onder den naam van *de witte pijnlijke zwelling der kraamvrouwen* (*phlegmasia alba dolens puerperarum*) zeer uiteen loopen, verlangt het Genootschap dit onderwerp behoorlijk opgehelderd te zien, en vraagt:

„ Is deze ziekte uitsluitend eigen aan kraamvrouwen, of wordt dezelve ook buiten dien staat, ja zelfs, naar het gevoelen van sommigen, ook bij voorwerpen van het mannelijke geslacht waargenomen? zoo ja, heeft zij dan bij kraamvrouwen een eigen kenmerk? Kan dezelve door eenen doelmatigen leefregel, gepaste verlos- en geneeskundige behandeling, het zij in de zwangerschap

„ gedurende de verlosfing, of na dezelve in het „ kraambed voorgekomen worden; en welke genees- „ en heelkundige hulp moet men voor de doelma- „ tigfte houden, als de ziekte reeds aanwezig is?"

Het Genootfchap verlangt bij de beantwoording der vraag *vooreerst:* een historisch-kritisch overzigt van de verfchillende gevoelens der Schrijvers nopens deze ziekte, en, *ten anderen:* dat de oplosfing der voorgeftelde vraag, onder anderen, ook geftaafd worde door eene reeks van eigene waarnemingen bij het ziekbed en op lijken.

Onder uitloving van eene gouden medaille, ter waarde van 30 gouden dukaten, op den ftempel des Genootfchaps gefchroefd, aan den Schrijver van het meest voldoende en goedgekeurde antwoord vóór of op den eerften Januarij 1829.

Voorts herinnert het Genootfchap, dat bij hetzelve nog zijn hangende de volgende vragen, als:

„ Daar het Genootfchap geflaagd is in het „ bekomen van antwoord op de vraag over de ken- „ merken, oorzaken en gevolgen der onregelmatige „ weeën, bij de kwalijk gevormde bekkens, (1) zoo „ wordt gevraagd: of er middelen kunnen en be- „ hooren aangewend te worden ter opheffing dier „ onregelmatige pijnen, en of onder deze omftan- „ digheden het befpoedigen der verlosfing door de „ krachten der natuur verkieslijk zij voor de baren- „ de, en dienftig tot behoud van het leven der „ vrucht? zoo ja; welke middelen hiertoe te kie- „ zen zijn?

(1) Dit antwoord is gedrukt, en wordt uitgegeven bij den Boekverkooper R. J. BERNTROP.

„ Wat men vooral te denken hebbe over het
„ gebruik van het *Moeder-koorn* (*Secale cornutum*)?
„ Van welke kenmerken dit Moeder-koorn voorzien
„ moet wezen? Wat men weet van den aard, ei-
„ genſchappen en werkingswijze van dit koorn?
„ In welke gevallen het te ſtade komt? In wel-
„ ken vorm en tot hoe groot eene gift het mag
„ worden aangewend, bij de verſchillende ligchaams-
„ geſteldheid der barende? Welke nadeelige gevol-
„ gen men van deszelfs, hetzij ontijdig of in te
„ groote gift te vreezen hebbe? Welk nut alzoo
„ het praktisch gedeelte der Verloskunde uit dit al-
„ les trekken kan?" Onder uitloving der Zilveren Medaille, om te beantwoorden vóór den 1 Januarij 1829.

2. Naardien het Genootſchap geſlaagd is in het bekomen van een voldoend antwoord (2) op de prijsvraag over eene beknopte, doch zooveel mogelijk volledige beſchrijving van den natuurlijken ſtaat der gewrichten, en derzelver omringende deelen, alsmede van de verſchillende gebreken, welke aan dezelve kunnen voorkomen, zoo wel met betrekking tot derzelver oorzaken, en kenteekenen, als tot de beste Schrijvers, welke over deze ſtoffe behooren geraadpleegd te worden, meent het, als gevolg daarvan, eene tweede prijsvraag te kunnen uitſchrijven, welke zich uitſluitend tot eene rationele behandeling en geneeswijze van deze gebreken bepaalt.

Het Genootſchap meent alzoo de kundigſte en ervarenſte van deszelfs Leden, en verdere Nederland-

(2) Ook dit antwoord is gedrukt, en wordt uitgegeven bij den Boekverkooper J. R. BERNTROP.

ſche Heelkundigen te moeten opwekken, ter bearbeiding van dit hoogst gewigtige leerſtuk.

En vraagt derhalve:

„ Eene op te voren gelegde gronden berustende „ praktiſche Verhandeling over de geneeswijze der „ verſchillende, aan de gewrichten voorkomende, „ gebreken geſtaafd door eigene waarnemingen, en „ die van anderen." Onder uitloving der Gouden Medaille ter waarde van 30 gouden dukaten, aan het meest voldoende antwoord, en het accesſit eene Zilveren, beide op den ſtempel des Genootſchaps geſchroefd.

3. „ Daar het kunstmatig aanleiding geven tot „ eene vroegtijdige geboorte, bij groote vernaau„ wingen van het bekken, of om andere gewigtige „ redenen, volgens hetgene DENNMAN, en nader„ hand verſcheiden andere Kunstoefenaars, daarom„ trent ter onzer kennis hebben gebragt, en waar„ van REISINGER in zijn werk *Ueber die künstliche* „ *Frühgeburt*, ons een volledig verſlag heeft gele„ verd, thans in *Engeland* voornamelijk vele voor„ ſtanders en navolgers vindt, maar echter het oor„ deel der Verloskundigen in het algemeen, over „ het veilige en doelmatige dezer zaak, nog zeer „ veel uiteen loopt; zoo looft het Genootſchap „ deszelfs zilveren Medaille, benevens tien gouden „ dukaten, uit aan dengenen, welke het grootſte „ en beste getal eigene waarnemingen, tot dit on„ derwerp betrekkelijk, bij hetzelve zal hebben in„ geleverd."

Het Genootſchap, van opgemelde beſluiten kennis gevende, heeft gedacht, als voormaals, daarbij te te moeten voegen: dat geene, dan Nederlandſche

Heelkundigen, zullen toegelaten worden te dingen naar eenigen Eereprijs van hetzelve; — dat men geenerlei geschriften zal aannemen, ten zij gesteld in het Nederduitsch, en zeer leesbaar geschreven; — dat de antwoorden op voorgestelde prijsvragen, gelijk ook naar eene *premie* dingende bijzondere verhandelingen en verzamelingen van waarnemingen, met eene zinspreuk moeten onderteekend zijn, en vergezeld gaan van een verzegeld billet, ten opschrift hebbende dezelfde zinspreuk, en inhoudende den naam, titel en de woonplaats des schrijvers; — dat alle geschriften, zonder onderscheid, vrachtvrij moeten gezonden worden aan den medebestuurder en secretaris des genootschaps J. N. ENGELTRUM; — dat alle bijzondere verhandelingen, waarnemingen, of verzamelingen van waarnemingen, uiterlijk vóór den eersten julij van ieder jaar, moeten worden ingeleverd, begeert men, dat daarover beslist worde in de eerstvolgende algemeene vergadering, of dezelve geplaatst te zien in het naast uitkomend deel der werken van het genootschap; — DAT ALLE STUKKEN, WELKE HET GENOOTSCHAP WORDEN MEDEGEDEELD, HET VOLSTREKTE EIGENDOM ZULLEN ZIJN VAN HETZELVE, EN DERZELVER SCHRIJVERS DAARVAN GEEN AFZONDERLIJK GEBRUIK ZULLEN MOGEN MAKEN BUITEN DESZELFS TOESTEMMING; — dat alleen de goedgekeurde prijsschriften, in hun geheel, door den druk zullen worden gemeen gemaakt, en men van de overige, voor zoo veel zulks noodig geoordeeld wordt, bij wijze van uittreksels, of aanmerkingen op het goedgekeurde Prijsschrift, den meest wezenlijken inhoud zal mededeelen; — dat men op dezelfde wijze zal hande-

len omtrent alle Gefchriften, het Genootfchap ter beoordeeling en gemeenmaking toegezonden, en niet vallende in den term eener volftrekte goed- of afkeuring; — dat men echter altoos een' iegelijk deszelfs regt zal doen wedervaren, en ten dien einde van niets eenig gebruik maken, dan met melding van den naam des Schrijvers, als deze bekend is, en onbekend zijnde, van deszelfs zinfpreuk, geplaatst onder zijne Verhandeling, Waarneming, Verzameling van Waarnemingen, of hoedanig Gefchrift het ook zijn moge; — dat de verzegelde Biljetten der niet voldoende gekeurde Prijsfchriften ongeopend zullen verbrand worden; — dat Beftuurders des Genootfchaps niet zullen mogen dingen naar eenigen Eereprijs van hetzelve; — dat ook aan geen' van deszelfs Leden zulks zal geoorloofd wezen, dan onder voorwaarde, dat zijn Prijsfchrift, en het opfchrift van het daarbij gevoegde verzegelde Biljet, een ander dan zijn gewoon *Cachet* drage, en met eene vreemde hand gefchreven zij; — dat eindelijk, de naam eens iegelijken, wien, uit welken hoofde ook, eene *Premie* gefchonken wordt, ten fpoedigfte, door middel der gewone Tijdfchriften, zal bekend gemaakt worden.

Amfterdam, den 8ften October 1828.

J. N. ENGELTRUM,
Secretaris.

BOEKBEOORDEELINGEN.

BOEKBEOORDEELINGEN.

GESCHIED- *en* OORDEELKUNDIGE VERHANDELING *over het leerſtelſel van den Franſchen Geneesheer* BROUSSAIS, *door* G. C. B. SURINGAR, *Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde en ſtads Geneesheer te Leyden, bekroond en uitgegeven door de Provinciale Commisſie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt in Noord-Holland, zitting houdende te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* C. G. SULPKE 1829, bl. XVI en 473, in octavo.

MEMOIRE SUR LA MÉDECINE PHYSIOLOGIQUE *du* Dr. BROUSSAIS *par* M. MARTENS, *à Maastricht Docteur en medecine et en ſcience medicale, Secrétaire de la commisſion de la province de Limbourg, membre correspondant de la ſociété de medecine de Louvain. Publié par la commisſion medicale de Nord-Hollande, réſidant à Amſterdam. Amſterdam chez* G. G. SULPKE 1829, bl. 221, 8°.

Meermalen kwam bij mij de vraag op, of de tegenwoordige manier om over al wat nieuw is prijsverhandelingen uit te lokken, zoo die aan de verwachting beantwoorden te bekroonen en daarmede het pleit omtrent de waarde of onwaarde van

het beoordeelde voor altijd uit te maken, of zulk eene handelwijze goed- dan afkeuring verdient.

Er is onder het lezend gedeelte des menschdoms een heirleger van luijaards, die de moeite ſchromende om de zaken zelve te onderzoeken, uit korte begrippen, uittrekſels, maandwerken enz., hunne geleerdheid putten. Zij willen wel weten wat er omgaat, maar het moet hun niet veel tijd kosten; zij wenſchen zich omtrent alles bepaalde begrippen en een gevestigd oordeel, maar anderen moeten hun dat aan de hand geven. Zij ſchromen niet hunne gedachten over alles te zeggen, maar laten anderen voor hen denken; in 't kort zij willen geleerden, denkers, wijsgeeren zijn, maar zonder inſpanning of arbeid. Zij zijn gelijk aan dien dwazen volkshoop dien men uit eenen adem *vive la liberté*, *vive Napoleon* hoort ſchreeuwen.

Om aan die luiheid te gemoet te komen, heeft men vooral in onze vindingrijke eeuw velerlei middelen uitgedacht; men heeft dagbladen, maandwerken, jaarboeken, tijdſchriften, ja geesten der journalen (den *ſpiritus rector*) uit welke men in één oogopſlag duizend nieuwe zaken leeren kan en wier ſchrijvers de goedheid hebben voor ons te denken, over politiek, geleerdheid, godsdienst, zedekunde, en wat gij maar verlangt.

Niet geheel vreemd aan dat oogmerk zijn de prijsvragen, die van tijd tot tijd over nog onbeſliste punten door geleerde autoriteiten worden uitgeſchreven. Want zoo het gelukt op dezelve voldoende antwoorden te bekomen, ziet men zich daardoor ontſlagen van een lastig en moeijelijk on-

derzoek en berust geheel in de uitſpraken der bekroonde verhandelaars. Inmiddels wordt niet alléén grondige kennis van zaken meer en meer zeldzaam, maar ook bereidt men zich dus eene ſlaafſche afhankelijkheid van de gevoelens van anderen, waarvan het tegenwoordig heerſchend despotisme der journalen het duidelijkst bewijs oplevert. Wij mogen derhalve de vraag wel herhalen over het nuttige en ſchadelijke van prijsverhandelingen betrekkelijk onderwerpen, welke een eigen onderzoek toelaten, waartoe ongetwijfeld behoort de leer van den Franſchen Hervormer BROUSSAIS. Om dezelve te kennen is de eenig veilige weg zijne ſchriften te lezen. De geneesheer die daartoe geen' lust noch tijd heeft, moet ook dien wensch opgeven. Om ze te beoordeelen moet men in de eerſte plaats zijne gezonde herſenen gebruiken en vervolgens letten op de redeneringen der *oppoſitie*, welke ieder man van naam, bovenal ieder *reformator* te wachten heeft.

Elk ander middel tot kennis is onzeker, omdat wij zien door de oogen van anderen, en omdat een iegelijk zijne individuële wijze van beſchouwen en beoordeelen heeft. Dit is nog te meer waar, als de vraag met een bijzonder doelwit opgeſteld is, ter af- of goedkeuring, en men in de vragers en beantwoorders eene zekere vooringenomenheid vóór of tegen mag ſtellen, zoo als doorgaans het geval is. Tot het goed kennen en billijk beoordeelen van eenige leer of ſtelſel, wordt vereischt, dat men het met de ziel van hem, die er de vader van was, bekeken heeft, dat men er al de kracht van gevoelt, dat men er geheel in t' huis is, dat men het zelf in- en doordacht heeft. Men moet er niet alleen

geene vooringenomenheid tegen, maar zelfs eenige vooringenomenheid vóór gehad hebben, om er over te kunnen spreken en schrijven: *sine irâ et studio.* In zulk eene gemoedsgesteldheid bezit men die rustige kalmte welke tot alle billijke waardering van vreemde dikwijls met de onze strijdige gevoelens zoo noodig is. Plaatst men daarentegen zich buiten het onderwerp, of hetgeen nog erger is, in eene vijandige houding tegenover hetzelve, dan is alle juiste en billijke waardering ondenkbaar.

Ik wil beproeven mij in die gemoedsgesteldheid te brengen en voor eene wijl alle de scheldnamen van *ontologistes* enz. te vergeten, waarmede de Heer BROUSSAIS in zijn' vurigen ijver alle andersdenkenden vereert.

Gelukkig was het denkbeeld van MORGAGNI om door de ontleedkunde de oorzaken en zitplaatsen der ziekten op te sporen. Men vindt dus dikwijls ook dat wat men niet zocht en ontdekt door vergelijking den algemeenen oorsprong van velerlei ziekten. Zoo moet een iegelijk die veel lijken onderzocht heeft getroffen zijn over de menigvuldige sporen van *chronische* inflammatie welke zich in dezelve vertoonen.

Wie was meer in de gelegenheid om dit op te merken dan BROUSSAIS, die, als leger-arts bij de fransche armée geplaatst, gedurende ettelijke jaren zich met dat onderzoek bezig heild. Dezen weg volgende, trok de oorsprong der *chronische* ziekten in 't bijzonder zijne aandacht tot zich en kwam hij tot het' besluit, dat dezelve meerendeels het gevolg zijn van voorafgaande of duidelijke, of meer

verborgene ontstekingen. Zoo ontstond de *Histoire des phlegmasies chroniques*, een werk, hetwelk ten volle de lofspraken verdient die de heer SURINGAR aan hetzelve gegeven heeft, en hetgeen zoowel om den rijkdom van waarnemingen als om de gelukkige schikking derzelve en de belangrijke wenken en slotsommen in hetzelve vervat, den autheur eene eerste plaats onder de geneeskundige schrijvers verzekert. Men zal er den man van talenten in ontdekken, die den gang der natuur weet te volgen en uit verspreide daadzaken één geheel te scheppen, dat ons in het bewegelijk tafereel der ziekten vaste trekken van overeenkomst doet opmerken. Wil men een voorbeeld van goede natuurschildering, men leze in het eerste deel de 4de waarneming. Verlangt men de gelukkige schikking der gevallen op te merken, men volge die, welke op de longontsteking betrekking hebben. Begeert men eindelijk den man van talenten te kennen, die uit het menigvuldige eenheid weet voort te brengen, men lette op zijne aanwijzing van den gang der ontstekingen, haren oorsprong nemende van de *mucosa* en voortgaande tot de *parenchymata viscerum*, op zijne aanduidingen van den invloed van het ingewikkeld spel der *sympathiën* op den loop der ziekten, op zijne voorstelling van de verwantschap der organische gebreken, voortspruitende uit een en denzelfden wortel, de ontsteking namelijk, welke, gewijzigd door het verschil van weefsels en werktuigen alle die verschillende ontaardingen voortbrengt, die zich aan onze opmerking voordoen. Zoo ontstaan in de longen *tubercula*, in de slagaders *aneurysmata*, in de klieren *scirrhi*, *carcinomata*, in het watervaatstelsel *scrofulae*, in de gewrichten

arthritis, *podagra*, in de spieren *rheumatismus*, in de beenderen *osteo-sarcomata*, in de zenuwen *neuroses*, in de huid uitslagziekten, in de slijmvliezen *catarrhi*, *profluvia* enz. Zoo ontstaan in de borstholte eene menigte ontsteking-ziekten: in het slijmvlies der longpijpen *catarrhus* of *bronchitis*, in het ribbevlies *pleuritis*, in het weefsel der longen of *peripneumonie* of longenknobbels en *phthisis pulmonalis*, welke te regt eene *chronische peripneumonie* mag heeten. Zoo bespeurt men bij de teringlijders veeltijds eene ontsteking van het slijmvlies der darmen, die zich gelijkerwijze uitbreidt tot de klieren van het darmscheil. Zoo ontwikkelen zich uit dit slijmvlies de dusgenoemde *febres essentiales*, *intermittentes*, stoornissen van de spijsvertering *dysenterie*, *diarrhae hypochondriasis*, *icterus* en somtijds ook *hydrops*.

En aldus verrees uit de waarneming de theorie en het stelsel, hetwelk naderhand wederom op de waarneming werd toegepast.

Het leven, dus redeneert BROUSSAIS, wordt door prikkels onderhouden en opgewekt. Deze opwekking en prikkeling wordt kenbaar door gevoel en beweging, welke het duidelijkst in die weefsels aanwezig is, waarin het zenuwmerg met haarvaten is doormengd. Daartoe behooren de huid, de uitwendige zinnen en de slijmvliezen, het orgaan van den inwendigen zin. De opwekking of vermindering des levens kan nimmer algemeen zijn, maar altijd begint de *irritatie* van een stelsel van organen en wordt op de overige stelsels overgebragt. Waar prikkel is, is ook een vermeerderde toevloed van vochten en van daar niet zelden te sterke voeding ten koste van de overige deelen. Uit de zenuwen, die de prik-

keling van het eene deel op het andere overplanten, ontſtaan de *ſympathiën*, uit dezen de dusgenoemde *metastaſes*, *criſis* en ontſtekingen, welke laatſten ook zonder pijn in 't geheel, of zonder pijn op de aangedane plaats zelve kunnen aanwezig zijn. En gelijk de ſlijmvliezen van de inwendige deelen de meeste gevoeligheid bezitten en onder dezen dat der maag het gevoeligſte en meest aan prikkels is blootgeſteld, zoo is ook dit aan zenuwen zoo rijk orgaan het middelpunt der organiſche prikkelingen.

Van hier de menigvuldigheid der *gastritides* en *gastro-interitides*, welke de grond is der zoogenaamde *febres esſentiales* en waaruit het meerendeel der overige, zoo wel heete als kwijnende ziekten, door medegevoel of geboren worden, of waarmede zij zich verbinden: als herſenontſteking, koortſen, uitſlagziekten, *rheumatismus*, *arthritis*, *podagra*, *vermes* enz. De afgaande koortſen zijn dusdanige *gastro-enterides periodicae*. De zenuwziekten zijn het gevolg van herſenontſteking of die van andere ingewanden. Wat eindelijk de bloedſtortingen betreft, deze zijn, behalve wanneer zij uit mechaniſche oorzaken voortkomen, allen van een activen aard.

Is derhalve ontſteking de meest algemeene oorzaak van ziekten, dan is ook, de ontſteking werende, de meest algemeene methode van genezing. Zijn alle ziekten oorſpronkelijk plaatſelijk, dan moet zij ook plaatſelijk worden aangewend en is de maag en het darmkanaal de voorname bron derzelve, dan moeten ook deze de plaats der aanwending bepalen. Hieruit begrijpt men, waarom de *gastritis* en *gastro-enteirits* de *baſis* der geheele ziektekunde genoemd, waarom bloedzuigers, inwikkelende verzach-

tende, verkoelende, afleidende middelen, in deze leer onder de eersten geteld worden, waarom het gebruik van de meer *heroïsche emetica*, *purgantia*, *stimulantia*, *tonica* of geheel verworpen, of binnen de naauwste grenzen beperkt wordt.

De Empiristen, zegt BROUSSAIS, zijn gewoon alleen op de verschijnselen te letten, in plaats van ze terug te brengen tot de Organen, waaruit zij voortkomen. Derzelver afwijking moet men kennen en de prikkels die zij veroorzaken. Men moet den invloed kennen van het aangedane deel op anderen, men moet weten wat het evenwigt vermag te herstellen en de ziekte te verminderen, want de natuur der ziekten bestaat in de physiologische aandoening der organen. De zamenloop en reeks van toevallen, die men ziekten pleegt te noemen, zonder te letten op de organen waaruit zij ontstaan en derzelver afwijking, zijn bovennatuurkundige ideën, verzonnen wezens, en die dus de geneeskunst uitoefenen zijn *ontologisten*.

Dusdanige verdichte wezens als vijandige magten beschouwen, welke de werktuigen verstoren, is het gevolg met de oorzaak verwarren, is *ontologie* bedrijven. Niet minder groot is de dwaling van hen die de opvolging der toevallen voor het bepaald karakter der ziekte houden. De middelen op een verdicht wezen toe te passen, met verwaarloozing van de aandoeningen der organen, waardoor zij ontvangen worden, of van diegenen, met welke deze zamenstemmen, is volgens een blind instinct zonder oordeel handelen; waaruit men ligtelijk kan opmaken, dat de voor- noch tegenspoed der ontologisten, noch tot eigen noch tot anderer leering eenig-

zins dienen kan; terwijl men tevens de reden bevroeden kan, waarom de geneeskunst tot heden toe zoo onzeker en wankelend gebleven is.

Tot deze leer, of liever tot dit *systema* hebben eene meenigte oorzaken zamengewerkt. Gevormd in de school van den grooten PINEL, den eersten die de kennis der weeffels op de leer der ontstekingen heeft toegepast, en van den niet minder grooten BICHAT, die door deze toepassing op het denkbeeld zijner theorie gekomen is, was hij bekend met de belangrijkheid van deze leer der weeffels en vliezen ter verklaring van de verschijnselen in den gezonden zoowel als in den zieken staat. In het bijzonder moest zijne aandacht gevestigd zijn op den invloed der *membranae mucosae* als meest aan uitwendige prikkels blootgesteld, wier menigvuldige afwijkingen hem bij ondervinding gebleken waren. Ook de invloed der maag op de gansche dierlijke huishouding kon hem niet onbekend zijn, al had hij ook de schriften van V. HELMONT, REGA en anderen niet gelezen. BROWN had de waarde eener dynamische beschouwing van het organismus aan het licht gebragt en de opwekkingstheorie gegrondvest. RASORI had een omgekeerd Brownianisme voorgedragen. Maar beiden hadden noch van de physiologie, noch van de anatomie een genoegzaam gebruik gemaakt. Een vaster grondslag koos zich BROUSSAIS door zijne leer op beide te vestigen, terwijl de grove en meer prikkelingsmethode der Brownianen, hun storm loopen op het gestel, hunne grove artillerie evenmin aan hem als Franschman behagen konde, als zij voor zijne Natie geschikt zoude geweest zijn. Hij sloeg dus een an-

anderen weg in. BROWN had gefproken van eene algemeene verhooging of daling der opwekbaarheid en had in *asthenie* de bron der meeste ziekten gevonden; welke RASORI in *ſthenie* meende te ontdekken. BROUSSAIS daarentegen nam wel met RASORI den *ſtheniſchen* aard der ziekten aan, maar verwierp beider algemeene befchouwingswijze en zocht met BICHAT in de bijzondere levenskrachten der weeffels en deelen den oorfprong en de verklaring der ziekten. Nu vormde hij zich een ftelfel hetwelk buiten twijfel uit vreemde grondftoffen beftond, maar door hem alléén en zijn genie tot één geheel gevormd; offchoon de kiemen van zulk een ftelfel in de fchriften van BICHAT lagen opgefloten. Dat hierbij eerzucht ook hare rol gefpeeld heeft, valt niet te loochenen, als men ziet den ondank waarmede de achtingwaardige PINEL behandeld werd en den titel van het *Examen* welks eerfte uitgave geheel tegen dezen gerigt is. Of evenwel de naam van phyfiologifche geneeskunde zoo geheel onpasfend is, als de Hr. SURINGAR beweert, of die van BOERHAAVE, HOFFMANN, STOLL denzelven evenzeer verdienen, zal de onpartijdige vergelijking van de mechanifche of chemisch-humorale ftelfels dezer mannen met de anatomisch-phyfiologifche leer van BROUSSAIS doen betwijfelen.

Tot de aanleidende oorzaken, welke gelegenheid tot dit ftelfel gegeven hebben brengt ook de Heer SURINGAR zekere *conſtitutio morborum ſtationaria*, die gedurende eenige jaren zou geheerscht hebben, een gevoelen hetgeen wij wel vooral in Duitschland algemeen aangenomen, doch nergens voldoende bewezen hebben gezien.

Onder de getuigenisſen voor dit gevoelen wordt inzonderheid de Hoogleeraar KIESER genoemd, een man van grooten naam, maar in bevoegdheid om over *praktiſche* onderwerpen te beſlisſen ons niet gebleken is.

Wij zullen de gronden, die deze voordraagt, kortelijk aanſtippen om te toonen op welke losſe veronderſtellingen dit ganſche gevoelen ſteunt (1). Gelijk elk leven ſlingerend (*oscillerend*) is, d. i. zich van tegenovergeſtelde krachten en naar bepaalde wetten als bewogen voordoet, gelijk het leven der menschheid in de wereldgeſchiedenis ſlechts uit *oscillatoriſche* wetten verklaarbaar is, zoo ſlingert ook nog het leven van het menſchelijk geſlacht in bijzondere gewesten tusſchen de hoofdvormen zijner verſchijning en nadert nu, meer dezen dan genen der grondtypen van het organisch leven. Het is nu eens meer plantaardig, dan meer dierlijk enz.

De thans heerſchende Conſtitutie is, wat haren vorm betreft, de ontſtekingaardige uit eene de overhand hebbende werkzaamheid van het vaatgeſtel. Haar begin kan zoo naauw niet bepaald worden, het ontbreekt aan juiste vroegere waarnemingen en aan een werk, waarin als in weêrkundige tafelen het ſtationaire karakter eener ganſche reeks van jaren historisch is opgeteekend. Het is echter te gelooven, dat hetzelve ſints 10—15 jaren begonnen is.

Alvorens nu tot de bewijzen zijner meening over

(1) HUFELAND, *Pract. Journ. Febr.* 1825, *B.* LX *ſt.* 2.

te gaan, maakt de S. vooraf eenige pligtplegingen, zich verontschuldigende dat vele zijner *argumenten* op een los vermoeden en afgetrokkene besluiten berusten en daarom hypothetisch zijn, maar verwacht eene billijke beoordeeling bij mannen, die voor de *wetenschap* leven (?) en de moeijelijkheden kennen, die hier zijn uit den weg te ruimen.

Die bewijzen dan zijn:

1°. De reeds *lang erkende* en dus *geen verder* bewijs behoevende daadzaak, dat ontstekingaardige ziekten en werkelijke ontstekingen thans menigvuldiger dan te voren zich vertoonen; weshalve de S. slechts enkele wenken geeft. Meerdere *inflammationes pectoris*, *tracheïtis infantum* of de *angina membranacea*, *monographiën* over deze ziekte. (NB. Die van MICHAELIS verscheen in 1778, de lateren in menigte, uitgelokt door den prijs van 12,000 franken, welken NAPOLEON in 1807 aan de beste verhandeling over deze ziekte had uitgeloofd; dus geschreven *vóór* de heerschende *constitutio inflammatoria*.)

Mindere ziekten van het hart; of zouden deze ook toe te schrijven zijn aan het uitvoerig werk van KREISSIG, daarover in het licht gekomen, waardoor de aandacht hierbij meer bepaald werd en vele artsen *dáár morbi cordis* meenden te zien, waar zij niet bestonden? Dit zoude, zegt Prof. K., eene zonderlinge verkeerdheid en eene epidemische dwaling van het oordeel der artsen veronderstellen. Wij vragen: zijn dan die dwaling en verkeerdheid zoo vreemd en zonder voorbeeld? Voorts de Egyptische *ophthalmia inflammatoria*, hersenziekten, ontstekingziek-

ten van het vee, de aanleg tot *haemorrhoïdes*, het verschijnen van *menstrua*, ook in gevorderden ouderdom.

Tot de indirecte bewijzen behooren: het minder gebruik van wijn en sterken drank, ook bij de geringere volksklasse (?), het gebruik van *petits vins*, de zeldzaamheid van zenuwziekten: *hysterie*, *hypochondrie*, *intermitterende* koortsen, rooden loop, *klierziekte* (?); het ontzettend gebruik van *antiphlogistica*, vooral bloedzuigers, de verwisseling van minerale staalwateren tegen andere minerale bronnen enz.

En met deze en dergelijke bewijsgronden acht de Hoogleeraar het pleit beslist, zijne hypothese toepassende op de verklaring der geneeskundige stelsels en ook bepaaldelijk op dat van BROUSSAIS, met bijvoeging dat de praktische resultaten van hetzelve, blijkens de meerdere sterfelijkheid in het hospitaal, waar het wordt aangewend, niet gunstig zijn; welk laatste, bij zulk eene *constitutie*, naar onze meening anders moest uitvallen en nu tegen het gevoelen van den S. schijnt te getuigen.

Ik ben bij de ontwikkeling van dit punt uitvoeriger geweest, omdat het mij voorkomt eene soort van *coup d'état* te zijn, door de Duitschers gebezigd, om zich tegen Franschen invloed en heerschappij te dekken, of eigen gezag en geloofsleer te handhaven. Wie toch kent niet den naijver der Duitschers omtrent de verdiensten van vreemden. Wat zou men zeggen, als BROUSSAIS ter zijner verdediging de zaak omkeerde en dus redekavelde: mijne leer heeft de aandacht der geneesheeren op de zoo dikwijls miskende ontstekingziekten gevestigd,

waardoor zij, thans beter dan te voren gekend en beschreven worden, het schromelijk misbruik van prikkels, door het heerschend *Brownianisme* gewettigd heeft opgehouden en de antiphlogistische behandeling, vooral de aanwending van bloedzuigers meer algemeen is in zwang gekomen. Niet edelmoedig genoeg, om dit te erkennen, heeft men eene verdichte *constitutie* te baat genomen, en zich achter dit verzonnen *factum* verschanst. Ik geloof, hij zoude aldus redenerende, althans geen minder schijn van waarheid voor zich hebben, dan de voorstanders van de tegenovergestelde *opinie*. Want dit is zeker, dat zijne leer op de geneeskundige praktijk over het algemeen grooteren invloed gehad heeft, dan menigeen zich verbeeldt.

Sprekende over de aanleidende oorzaken tot dat stelsel, mag ik niet vergeten aan de wet der *reactie* te herinneren, welke uit het eene uiterste het tegenovergestelde uiterste te voorschijn roept. Brown en zijne volgelingen hadden de leer der asthenie en de opwekkende methode in het belagchelijke overdreven. Het ongerijmde van dit uiterste deed broussais in het tegenovergestelde vervallen: *les extrèmes se touchent*. Daarbij moet men niet uit het oog verliezen, dat in dit stelsel het nationaal-eigen der Franschen en van hunne anatomisch-chirurgische geneeskunst onmiskenbaar staat uitgedrukt.

Zoo zeer ons de *Histoire des phlegmasies chroniques* voor haren schrijver innam, zoo zeer viel hij ons tegen in zijn *Examen des doctrines médicales*. Welk eene armoede en bekrompenheid van kennis en welk een stoute beslissende toon! Men moet met reden betwijfelen, of hij de auteurs gelezen heeft, die

hij beoordeelt. Doch men begrijpt dit alles gemakkelijk, als men bedenkt, dat het de gewone kunstgreep der hervormers is, zich te verheffen door de verkleining van anderen, dat het werk oorspronkelijk tegen PINEL geschreven is; en de rest er eerst naderhand is bijgelapt. Ook in dit opzigt is BROWN tot voorbeeld van navolging gekozen, even eens als in den vorm van *aphorismen*, waarin BROUSSAIS zijne leer gegoten heeft, aan den eersten in onbeschaafdheid, ruwheid, duisterheid van stijl en taal niets toegevende.

Die blijkbare overeenkomst van beiden, is door de beide schrijvers dezer verhandelingen opgemerkt, terwijl de Heer SURINGAR, BROWN, RASORI en BROUSSAIS, den Engelschen, Italiaanschen en Franschen *Reformator* vergeleken en de letterdieverijen van den laatsten, door plaatsen uit de geschriften van PUJOL, PROST en BICHAT ten duidelijkste heeft aangewezen.

Nadat vervolgens door onze schrijvers de leer zelve ontvouwd is, waarbij de Heer S. eene vertaling heeft gegeven van alle de *propositions*, bepalen zij zich bij het nut en nadeel derzelve, bovenal met opzigt tot onze gewesten.

Wat het eerste aanbelangt, ontvouwt S. de volgende punten: herleiding der ziekte tot het oorspronkelijk lijdend orgaan en der *symptomata* tot hunne oorzaken; belangrijke wenken bij de beoefening der *anatome pathologica*, oplettendheid op den toestand van maag en darmkanaal en op de langdurige en verborgene ontstekingen (2), het nut van

(2) Met welk regt S. te dezer plaatse den oorsprong der

plaatfelijke bloedontlastingen, door middel van bloedzuigers, dat eener *antiphlogistifche* geneeswijze in verfcheidene ongefteldheden, in welke men van dezelve tot hiertoe zelden gebruik maakte; voorzigtigheid in het toedienen van prikkelende geneesmiddelen; vermijding van eene al te werkdadige geneeskunde, vooral in het te veelvuldig en noodeloos gebruik van braak- en purgeermiddelen.

M. gispt vooral de gebrekkige bepalingen, onderfcheidingen verdeelingen en redeneeringen in de fchool van BROUSSAIS aangenomen en gewettigd; de duistere en wankelende *definitie* bij voorb. van *prikkeling* en *prikkel*, het verwarren van *irritatio* met *inflammatio*, het verwerpen op losfe gronden van *morbi fui generis* en van *morbi univerfales*, het willekeurig terugbrengen van alle ziekten tot ééne van dezelfde natuur, of gelijk hij 't later noemt: *la manie de généralifer*.

De nadeelen dezer leer worden door S. in het bijzonder met betrekking tot de onderfcheidene ziektefoorten behandeld; terwijl M. vooral ftilftaat bij de koortfen, waaraan het grootste deel van zijn werk is toegewijd. Wij kunnen de beide fchrijvers op dezen weg niet volgen, maar bevelen de lectuur van beider verhandelingen aan alle geneesheeren in ons Vaderland aan, die begeerig zijn (en dit moeten allen) dit ftelfel vooral in deszelfs toepasfing op onze landen te leeren kennen. Zij zullen met mij de vlijt en het geleerd onderzoek van den Heer S. op prijs

---

tubercula uit voorafgegane ontfteking ontkent, betuig ik niet te kunnen gisfen.

weten te fchatten en de goede praktifche wenken van zijn' mededinger toejuichen; maar tevens met mij wenfchen dat de eerfte zijn werk (dat nu tot een lijvig boekdeel van bijna 500 bladz. is uitgedijd) meer bekort had, en dat de laatfte de leer van BROUSSAIS niet met die zijner volgelingen vermengd had voorgedragen, maar uit de eigene werken van genen geput had, gelijk de opgegevene vraag dit medebragt. Die ftudie der bronnen blijve dus nog altijd iedereen aanbevolen, die verlangt de nieuwe leer goed te kennen en juist te beoordeelen. Hij leze daarbij deze verhandelingen en zal bij het verkeerde dat haar aankleeft, ook het goede dat zij bezit niet voorbijzien.

Als BROUSSAIS overal ontftekingen ziet, alle algemeene koortsziekten verbant, van geene *pasfive* bloedvloeijingen hooren wil, als hij ons de meestvermogende wapenen uit de hand fpeelt en terwijl hij de heelkrachten der natuur ontkent, ons bijna niets laat dan verzwakkende middelen, door hem met eene verkwistende hand verfpild, dan beklagen wij den redeloozen ijver van den man, wiens genie zoo gelukkig de denkbeelden van BICHAT wist toe te pasfen, zulke heldere blikken floeg in de wording en het verband der organifche gebreken, de *pathologie* tot *phyfiologifche* beginfelen poogde terug te brengen en met zoo veel geluk zoowel de ruwe *empirie*, als de ruw *empirifche prikkeling-methode* wist te bekampen, dan leeren wij een in een nieuw voorbeeld, tot welke bekrompene eenzijdigheid ftelfelzucht den mensch vervoeren kan. Als zijne leer ons telkens hare *gaftro-enteritis* vertoont en tegen deze te velde trekt, dan berooft zij zich van den

bijval van onbevooroordeelde waarnemers en van hare schoonste verdienste: vrije toepassing van *physiologische* wetten op *pathologische* verschijnselen, om zich op te sluiten binnen de enge grenzen eener begünstigde hypothese.

Wanneer zij eindelijk alle *morbi sui generis* loochent en in de venusziekte, scrofels, kanker, jicht, podagra, roos niets anders ziet dan *gewone* ontstekingen, dan weerspreekt zij de ervaring van alle tijden en geeft hare tegenstanders de magtigste wapenen in handen.

Een bijzonder nadeel heeft het onoordeelkundig en slaafsch opvolgen dezer leer in onze Nederlanden, waar zuivere ontstekingen eene zeldzaamheid zijn en de aanwijzingen tot bloedontlastingen zeker veel minder algemeen, dan elders, vooral in Frankrijk bestaan moeten.

Ziet daar hoofdzakelijk de voor- en nadeelen eener leer, die ongetwijfeld een' schakel uitmaakt in de geschiedenis der ontwikkelingen onzer hoogstbelangrijke wetenschap. Ons betaamt het ook hier zonder vooringenomenheid of partijdigheid alle dingen te beproeven en het goede te behouden.

J. A. VAN DE WATER, BEKNOPT DOCH ZOO VEEL MOGELIJK VOLLEDIG HANDBOEK VOOR DE LEER DER GENEESMIDDELEN. (*Materies Medica.*) *Te Amsterdam bij* C. G. Sulpke, 1829, 426 *bladz. met eene Voorrede en Inleiding, bl.* xxx. *in oct.*

Wanneer er over een en hetzelfde gedeelte eener wetenschap binnen weinige jaren vele geschriften uitkomen, behoort wel elk afzonderlijk schrijver aan het publiek rekenschap te geven aangaande de beweegredenen, welke hem gebragt hebben tot het voornemen, om ook de pen op te nemen, en op zich de verpligting te laden, om zoo al niet iets beters, immers op eene andere wijze te schrijven, dan anderen welke hem zijn voorgegaan. Zoo op éénе wetenschap of op éénig letterkundig gedeelte der geneeskunst deze aanmerking toepasselijk is, dan zeker past zij op den overgrooten schat van werken over de leer der geneesmiddelen in velerlei talen in Europa, sedert de laatste 40 à 50 jaren uitgekomen, waarvan de titels en namen der schrijvers alleen eenige bladzijden zouden bevatten. Schreven allen hetzelfde op eene andere wijze? Schreven zij elkander uit? Ging elk dier schrijvers met de gedane ontdekkingen in de verschillende notitien en bijvakken der geneeskunst, welke op de leer der geneesmiddelen haren invloed moeten uitoefenen, eenen gelijken tred? of met andere woorden: zoude een geneeskundige, die zich de moeite

getroostte alle die werken volgens eene tijdrekenkundige orde te lezen en te betrachten, als flotfom zijner ftudie kunnen verklaren, dat al die fchrijvers en aan hunne verpligting als zoodanig, en aan de door hen opgenomen taak naar gelang van het tijdvak, waarin zij fchreven, volkomenlijk voldaan hadden? En heeft de geneeskunst in het algemeen en de leer der geneesmiddelen in het bijzonder daarbij zoo veel gewonnen, als uit dien grooten voorraad van bouwftoffen ter optrekking van den tempel der geneeskunde te verwachten ware? Wanneer wij geroepen waren, om op deze verfchillende vragen, te antwoorden, zouden wij geene zwarigheid maken om te verklaren, dat de volkomenheid van allen de fchriften over de leer der geneesmiddelen altijd zeer betrekkelijk is, naar mate van het doel, waartoe, in den aard der lezers, waarvoor elk dezer werken gefchreven is. Het zij ons geoorloofd deze uitfpraak met een voorbeeld op te helderen; wanneer een Hoogleeraar aan eene Univerfiteit geplaatst, om aan zijne Academifche hoorders de leer der geneesmiddelen voor te dragen, dat hoogst belangrijk gedeelte der practifche geneeskunst behandelt, dan is en hij, en zijn zijne hoorders op een veel hooger ftandpunt geplaatst, dan wanneer dezelfde geleerde zich bepaalt om een handboek tot de leer der geneesmiddelen te fchrijven *voor* (zoo als de fchrijver van dit Handboek zegt in zijne voorrede bladz. 1) *dezulke onzer kunstgenooten, die geene andere dan hunne moedertaal magtig zijn;* uit dit oogpunt willen wij dan ook, en moeten dit handboek van D. VAN DE WATER befchouwen: En alhoewel er thans misfchien weinige jongere

heelmeesteesters ten platten lande gevonden worden, welke buiten hare moedertaal ook niet de Fransche, ja sommige onder hen ook niet genoegzaam de Hoogduitsche taal magtig zijn, zoo gelooven wij echter, dat voor de zoodanige in het algemeen een goed werk door Dr. VAN DE WATER gedaan is, door de vervaardiging van zoodanig handboek, ja wat meer is, wij durven het den aankomelingen op de geneeskundige scholen in ons Vaderland gerustelijk aanbevelen, niet twijfelende, of ook deze zullen er veel nut uit kunnen trekken.

Wij moeten dit geschrift geenszins uit het standpunt van diepe geleerdheid beschouwen; zulks was het doel van den schrijver bij dezen zijnen eersten letter-arbeid niet, het is een *Handboek*, een *Vade mecum*; want tot het schrijven van een volkomen werk over de leer der geneesmiddelen naar den staat en de hoogte der genees- en natuurkundige wetenschappen van onzen tijd, behoort vrij wat meer. Wij hebben alleen eerbied voor eene *Materia medica purè practica*, hoedanig die van wijlen Prof. VOLTELEN is; maar tot eene alles omvattende *Materia Medica*, hoedanige bij het Hooger Onderwijs te huis behoort, moeten de theoretische vakken van natuur- en geneeskunde met het eigenlijk practisch gedeelte in eene naauwe overeenkomst gebragt worden, op dat alles een goed geheel zoude uitmaken, en de *cyclus* der natuur- en geneeskundige wetenschappen niet verbroken worde.

Wat het werk zelve betreft, wij zijn het met den schrijver eens (voorrede bl. IX), dat het moeijelijk is, eene in allen deele volmaakte verdeeling of

zoogenaamde classificatie der geneesmiddelen daar te stellen, daar alle, gelijk bekend is, hare nuttige zijde hebben; en daar 's mans doel was, om niet alleen zoo veel mogelijk te beantwoorden aan de behoeften van de geneeskundigen aan het ziekbed, maar ook om het aanleeren der wetenschap voor den *beginnenden beoefenaar* gemakkelijk te maken; verkoos hij inzonderheid de verdeeling der geneesmiddelen, naar hunne meest in het oog loopende werking op het menschelijk ligchaam, volgende derhalve, behoudens eenige wijzigingen, de verdeeling door den Hoogl. YPEY in het voor zijnen tijd zoo volledige als nuttige handboek der *Materia Medica*, opgegeven (1). De inleiding bevat eenige algemeene aanmerkingen over het waar denkbeeld van geneesmiddelen, vergiften, leer der geneesmiddelen, de bronnen, waaruit de kennis der eigenschappen en krachten der geneesmiddelen kunnen geput worden:

---

(1) Dit Handboek voor het eerst in den jare 1811 uitgekomen, en in het jaar 1818 verbeterd in het licht verschenen, is wederom uitverkocht; weshalve op aanzoek van de uitgevers BLUSSÉ en VAN BRAAM te Dordrecht eene derde verbeterde, en met de nieuwste ontdekkingen vermeerderde uitgave in dezen jare (1830) bezorgd wordt, aanvankelijk door de Heeren H. BOSSCHA, Hoogleeraar aan de doorluchtige school te Amsterdam, en Dr. BLANKENBIJL, stads Apotheker te Dordrecht; doch na het overlijden van den eerstgemelden, heeft de Heer M. G. IMMERS VERHOEVEN, Med. Dr. te Dordrecht, die zaak des overleden Hoogleeraars gezamenlijk met den Heer BLANKENBIJL op zich genomen. Het eerste stuk is in de maand Julij ingekomen, wordende het tweede of laatste stuk nog in dit jaar verwacht.

de beoordeeling der verschillende classificatie door LINNAEUS, FOURCROY, CARTHUISER, GLEDITSCH, MONRO, PLENCK, SPRENGEL, HECKER, RICHTER, CULLEN, FRANK, HORN, KLUIJSKENS, VOLTELEN en YPEY. Hierop volgt de door den schrijver zelve gekozene verdeeling: de vergelijking dezer classificatie met die van Prof. YPEY zal eene andere orde daarin doen ontwaren; en doen zien dat in de verdeeling van V. D. W. geene afzonderlijke plaats is ingeruimd zoo voor de steen-, als windbrekende geneesmiddelen; wordende echter van de laatsten een groot deel opgenomen in het tweede gedeelte van het 3de hoofdstuk, hetwelk over de vlugtig-prikkelende geneesmiddelen handelt.

Voorts handelt de schrijver over de verschillende wegen, langs welke de geneesmiddelen in en op het ligchaam kunnen aangewend worden. Wijders over de *gift*, of *dosis*. Het onderscheid tusschen eenvoudige en zamengestelde geneesmiddelen; winkelbereidingen, en die, welke op bepaalde voorschriften van deskundigen vervaardigd worden. De schoolsche verdeeling van de zamenstellende deelen van elk geneeskundig voorschrift; en laatstelijk den hoofdzakelijken inhoud der voornaamste bewerkingen, en bereidingen, die men algemeen onder den naam van *pharmaceutische* bereidingen kent.

Ten blijke, dat wij het werk niet oppervlakkig maar doorgelezen hebben, zullen wij eenige aanmerkingen, die ons hier en daar onder de lezing voor den geest kwamen, opgeven.

Bladz. 15. Of de *levertraan*, als dierlijke olie, wel eigenlijk onder de *verslappende* geneesmiddelen te tellen zij, vermeenen wij reden te hebben, om

te betwijfelen, daar dezelve buiten allen twijfel de eigenschap bezit, om de gevoeligheid en prikkelbaarheid van het vaatgestel op te wekken, en daardoor het een of ander ziekelijk proces in hetzelve voor te komen of te verhinderen: eene werking, waartoe zeker eene verslappende diergelijke olie niet wel in staat zoude kunnen gerekend worden. Daar dit geneesmiddel geenszins onder de openbaar en duidelijk prikkelende kan gerangschikt worden, zouden wij hetzelve onder de *zacht prikkelend-oplossende* geneesmiddelen plaatsen.

Onder de *emollientia* of *relaxantia mucilaginosa* missen wij den *spek-* of *smeerwortel*, *red. consolid. mag.* en de *papaver rhaeas* of *klapper-roos*, mitsgaders de *bulbi liliorum candidorum*, of *bollen van blanke of witte leliën*, welke drie zelfstandigheden toch veel in gebruik, en in de *Pharmac. Belg.* opgenomen zijn.

Bladz. 35. Met welk regt het *acidum phosphoricum* onder de *adstringentia ex regno vegetabili* geplaatst is, begrijpen wij niet, daar hetzelve in vele opzigten de eigenschappen van den *phosphorus* bezit, zonder in deszelfs gevaarvolle hoedanigheden te deelen, en dus wel degelijk onder de *stimulantia diffusibilia* behoort geplaatst te worden.

Bladz. 48. De Nederduitsche naam van de *uva ursi* is *beerendruif*, niet *beeren-aardbezie*.

Bladz. 77. Is de aanvankelijke gift van 20 druppels van *de zenuw-tinctuur van Bestuchef*, niet wat groot?

Bladz. 102. Bij de *chamomille*, misten wij het *oleum chamom. infusum*, een gansch niet onbruikbaar pharmarceutisch præparaat. Zie Ph. Belg. p. 179.

Bladz. 107. Wij zouden het *cinnamomum Ceilonnense* niet onder de *amaro-aromatica* plaatsen. De natuurkundige eigenschappen van deze zelfstandigheid sluiten alle *bitterheid* uit, maar doen dezelve rangschikken onder de *zoetig-scherpe*, *specerijachtige*.

Bladz. 151. Onder de bereidingen van den *barnsteen*, missen wij het *sal* of *acidum succini*, Pharm. Belg. pag. 106.

Bladz. 156. Alhier is eene zaak-verwarrende drukfout, bij de bereiding van het *vlug-loogzout*, of *ammonia liquida*; staande aldaar *hydrochloras baryta*, moet zijn *hydrochloras-ammoniae*.

Onder de *stimulantia* missen wij de *benzoë*, met deszelfs bereidingen, zoo als dezelve in de Pharmacop. Belgica voorkomen. Ook vinden wij nergens de *pix solida*, en *liquida*, het *aqua picis navalis*, de *colophonium* noch de *gemmae populi*.

Onder de *narcotica* van bladz. 163 tot 211 zochten wij te vergeefs naar de *lactuca sativa*, waaruit volgens de Pharmac. Edinburg. In America het *lactucarium*, benevens de *aqua lactucae sativae* bereid worden, beide zacht werkende *hypnotica*, mitsgaders de *lactuca sylvestris*, of *virosa*, waaruit het extractum *lactucae viros* Pharm. Belg. pag. 156 bereid wordt.

Bladz. 225. *Liquor schittickiani* wordt aldaar de *bijtende potasch* genoemd, moet zijn *liquor lithontripticum Chittickii*, ook wel *Jurini*, zijnde de eerste een Londonsch, en de tweede een Geneefsch geneesheer.

Bladz. 255. *Jodium*, de Nederduitsche naam is *kelpstof*;

Bladz. 279. De bereidingswijze van den *spiesglans-*

wijn, alhier opgegeven, is volgens de Pharmac. Belg. pag. 142, en is eigenlijk niets meer dan eene *Solutio vinosa tartari emetici*, doch geenszins het *vinum antimoniale* van *Huxham*; hetwelk uit het *vitrum antimonii* bereid wordt: het eerste praeparaat bezit meer de *vis emetica*, en *resolvens*; het andere eene *vis sudorifera*: dus daar de schrijver slechts het eerste vermeldt, moet men wel in het oog houden, dat men het eene niet voor het andere voorschrijve of aflevere.

Bladz. 285. Alhier vinden wij de verdeeling der *purgantia*, waaronder *sub litterâ* C., *purgantia* of *laxantia adstringentia* (*zamentrekkende*) waartoe alleenlijk gebragt wordt de *rheum*; bladz. 299. Wij stemmen toe, dat de *rheum* de eigenschap bezit van na deszelfs ontlasting bevorderende werking, den toon der ingewanden niet te verzwakken, zoo als andere *purgantia*, of door derzelver verstoppend, of de prikkelbaarheid uitputtend vermogen, plegen te doen; maar het denkbeeld van *purgans-adstringens* is noch duidelijk voor den leerling, noch bevredigend voor hem, die de krachten van den *rheum* bij ondervinding kent. Wij noemen den *rheum* een *purgans tonicum*, daar het denkbeeld van *adstringens* en *purgans* of *laxans*, twee regtstreeks tegen elkander inloopende hoedanigheden oplevert.

Onder de *fluimenlozende middelen* van bladz. 377 — 387, *remedia expectorantia*, missen wij ongaarne de *hedera terrestris*, en de *erysimum vulgare*, beiden met hare pharmaceutische bereidingen in de Pharm. Belg. opgenomen.

Bladz. 388. Staat *ijzervijlsel* als wormdoodend middel, zal zekerlijk moeten zijn *tin-vijlsel*.

Ten aanzien van het moeijelijke, ja wij durven het bij eigene ondervinding zeggen, het onmogelijke eener in allen opzigte volstrekt volmaakte verdeeling der geneesmiddelen voor het onderwijs; willen wij nog deze aanmerking (welke geenszins den schrijver raakt) in het midden brengen; dat als men de geneesmiddelen, na derzelver bemerkbare uitwerkingen op het menschelijk ligchaam in den zieken staat indeelt, wij voor ons geene zwarigheid zouden vinden om der duidelijkheids-wille, sommige geneesmiddelen onder verschillende rubrieken of klassen te brengen, naar gelang van derzelver uitwerking bij verschillende giften of *doses*. Zoo als bijv. de *Ipecacuanha*, *squilla*, *merc. dulcis*, *rheum*, *aloë* en soortgelijken, welker uitwerkselen zeer verschillen, naar gelang der geringheid of ruimte der giften; bij andere classificatiën komt deze snippering niet te pas.

Wij eindigen deze beoordeeling met den wensch, dat de Heer VAN DE WATER, bij dezen eersteling van zijnen letterarbeid, dat nut bij zijne lezers mag stichten, hetwelk hij, en wij met hem, grond hebben om daarvan te hopen, en bij goed gebruik van dit Handboek te verwachten.

DISSERTATIO MEDICA INAUG. DE RATIONE HISTORIAE MORBI SCRIBENDAE, *quam — defendit* Henr. Gul. Waardenburg Lingenſis a. d. XIV Nov. MDCCCXXIX Hora I — II. L. Bat. ap. J. C. Cijſveer 1829. 127 *bladz. in Octavo.*

Het ſchrijven eener goede *historia morbi* is voorzeker geene gemakkelijke taak. Want daartoe behoort niet alleen dat men de natuur goed heeft waargenomen, maar ook dat men hetgeen men zag goed en getrouw weet terug te geven en als een gelijkend afbeeldſel te ſchetſen. Daartoe behoort de gaaf van natuurſchildering en een zuiver onbedorven gevoel, hetgeen voor de indrukken van het eenvoudige geheel open ſtaat; ik zoude bijna zeggen een kinderlijk gemoed.

De Heer WAARDENBURG van het moeijelijke zoowel als belangrijke dezer zaak overtuigd, had zich gedurende zijne praktiſche ſtudien, op dit gedeelte met meer dan gewonen ijver toegelegd en van zijn aanleg voor hetzelve, meer dan gewone blijken gegeven.

Toen hij daarna de Academie zoude verlaten, moest de behandeling van dat onderwerp tot ſtof zijner Disſertatie hem bijzonder behagen. Geen wonder derhalve, dat hij het bewerkt, en wel met eenen goeden uitſlag bewerkt heeft.

Nadat hij in eene wel geſtelde Voorrede den oorſprong der echte geneeskunst uit waarneming, de waarde van dezelve en de klippen waarop zoo vele

waarnemers vervallen, had aangewezen, geeft hij zijn voornemen te kennen, om de moeijelijke kunst van waarneming en ziektebeſchrijving van hen die daarin uitmunteden af te zien en wel tot voorbeelden te kiezen HIPPOCRATES, SIJDENHAM en BOERHAAVE, wier wijze van waarnemen en beſchrijven, hij eerst ontwikkelen, daarna vergelijken zal, om uit die vergelijking de regelen van zoodanige beſchrijving op te maken. En nu van HIPPOCRATES aanvangende, ſpreekt hij eerst van den tijd en het land zijner geboorte, zijne leermeesters, ontvouwt den aard van deszelfs geneeskunst, zijn' geest en karakter, zijne wijze van beſchrijving, welke hij door twee voorbeelden ophelderd, beiden genomen uit het eerste boek der Epidemiën; het eerste, bevattende de algemeene beſchrijving der ziekten; het tweede een bijzonder ziektegeval behelzende, waardoor men de algemeene en bijzondere ziektebeſchrijving van HIPPOCRATES met voorbeelden ziet opgehelderd en toegelicht.

THOMAS SIJDENHAM wordt vervolgens op gelijke wijze voorgeſteld in zijn' leeftijd, algemeene denkwijze en het doel zijner beſchrijvingen, met bijvoeging, tot voorbeelden, van zijne beſchrijving van het zijdewee en *podagra*.

Dezelfde orde volgt de S., van BOERHAAVE ſprekende, zijne denkbeelden, ziektebeſchrijving enz. ontwikkelende.

Hierop worden nu de drie genoemde ſchrijvers onderling vergeleken, en dat in verſchillende opzigten, met veel naauwkeurigheid en vernuft.

„ „ In HIPPOCRATIS historiis, zegt de S.: eminet
„ „ prognoseos ſtudium, ſimplicitas, naturae veri-

„ „ tas; in SYDENHAMI diagnosis, graphica scribendi
„ „ ratio; in BOERHAAVII pathologiae studium, ve-
„ „ ritatis sedula inquisitio, accuratissima ad scien-
„ „ tiae normam rei tractatio." "

Eindelijk worden uit het verhandelde de regelen opgemaakt, welke men in de beschrijving van ziekten behoort op te volgen. Eerst gewaagt de S. van het verschil van gevoelen, over de waarde van algemeene en bijzondere ziektebeschrijvingen, door SYDENHAM en FREIND geopperd en toont het betrekkelijk nut van beiden aan. Vervolgens geeft hij de regelen op, die in beiden moeten in acht genomen worden, telkens met terugwijzing op het voorbeeld van HIPPOCRATES, SIJDENHAM en BOERHAAVE, en eindigt met de volgende woorden, welke tot een staaltje mogen dienen van den goeden, zuiveren Latijnschen stijl, waarin deze Dissertatie is opgesteld: „ „ Historiae morborum, quae bene sunt fac-
„ „ tae, quae fidae sunt naturae imagines non mi-
„ „ nus sunt verissimae, quam verissima est ipsa
„ „ natura. Sic HIPPOCRATICAE, SIJDENHAMIANAE
„ „ ac BOERHAAVIANAE oracula sunt naturae, aeter-
„ „ na eiusdem monumenta, optima posteritati pro-
„ „ posita exemplaria in inveniendâ unicâ ac certis-
„ „ simâ viâ, quâ ad artis fastigium inceditur; ve-
„ „ ram naturae observandae imitandaeque docuerunt
„ „ rationem, quae medicinam ad summum perfec-
„ „ tionis gradum evehere sola poterit." "

DISSERTATIO PHYSIOLOGICO-PRACTICA, DE ABSORBTIONIS SANAE ATQUE MORBOSAE DISCRIMINE, *auctore* Jano Jacobo Andrea Luchtmans *publice defensa in Academia-Rheno Trajectina pro gradu Doctoratus in Medicina, die* XXIX Junii a°. MDCCCXXIX.

Ten einde deze belangrijke stof behoorlijk te kunnen behandelen, heeft de schrijver zijne verhandeling verdeeld in twee Hoofdstukken, van welke hij in het eerste de *absorbtio* en *consumtio* behandelt, om te bewijzen, dat, onder gegevene omstandigheden, alles kan vernietigd worden, tevens daarbij kortelijk de verschillende gevoelens der natuurkundigen, omtrent de werktuigen ter opslorping voordragende en ophelderende. In het tweede hoofdstuk toont hij aan, wat in den gezonden staat opgenomen wordt, en door vermagering zigtbaar is, om daarmede te vergelijken, wat in den ziekelijken staat zoude kunnen opgenomen worden, en hoe de natuur te dezen opzigte te werk gaat.

Ter beslissing der vraag, of alle deelen van het ligchaam door *absorbtie* kunnen vernietigd worden, vermeldt de S. verschillende gevoelens, hierover in het midden gebragt, en besluit, dat niet alle deelen op gelijke wijze die verandering ondergaan, daar het door ondervinding bewezen is, dat sommige deelen, b. v. likteekens, vlakken in de huid, door

tatoueren voortgebragt, en ook andere deelen gedurende het geheele leven overblijven.

Na vervolgens een overzigt gegeven te hebben van de historie der opflorpende vaten, en aangewezen te hebben, welke fchrijvers in vroegere en latere tijden de opflorping ook aan de bloedaders hebben toegekend, geeft de S. eenige deswege in de laatfte tijden genomene proeven op, over welker waarde hij op eene befcheidene wijze zijn gevoelen zegt; terwijl hij eene tegenovergeftelde uitkomst aanhaalt van dezelfde proefnemingen door zijnen leermeester den Hoogleeraar SCHROEDER VAN DER KOLK in het werk gefteld. Met regt merkt de S. aan, dat men bij het nemen van proeven op levende dieren nimmer uit het oog moet verliezen, dat dezelve nooit kunnen in het werk gefteld worden, zonder dat het geheele zenuwgeftel wordt aangedaan, en dat men derhalve de uitwerkfelen niet kan gelijk ftellen met die, welke in den gezonden ftaat plaats hebben.

Omtrent de vraag of er een overgang van de watervaten tot de bloedvaten is, behalve die door den *ductus thoracicus* geeft de S. eerst het onderfcheiden gevoelen der fchrijvers op, en befluit vervolgens met het vermelden van twee proeven door zijn' leermeester genomen, waaruit blijkt, dat er overgang van kwik was uit de klieren in de bloedaderen, zonder dat er eene verfcheuring van vaten befpeurd, of waarfchijnlijk konde verondersteld worden.

Dat de vochten worden opgenomen, bewijst hij door de bekende waarnemingen, terwijl tot ftaving van het gevoelen, dat ook de vaste deelen worden

opgenomen, zoo als het celwijsweefsel, de spieren, kraakbeenderen, beenderen en zenuwen, de S. eenige belangrijke waarnemingen van zijn leermeesteren anderen bijbrengt.

In het tweede hoofdstuk bepaalt zich de S. voor-eerst bij de opmerking, dat men onderscheid moet maken in de vermindering van verscheidene deelen door opslorping bij eene wankelende gezondheid, zoo als algemeene vermagering, en in de vermindering van een deel, door eene plaatselijke ziekte aangedaan, hetgeen door vele schrijvers niet genoegzaam is in het oog gehouden. Na het weldadig oogmerk dezer natuurwet tot behoud van den mensch aangetoond te hebben, handelt de S. over het uitwerksel der algemeene vermagering op onderscheidene deelen; hij betoogt, dat niet al het vet, en de spieren even gemakkelijk worden opgenomen, maar zulks afhangt van het meerder of minder nut, hetwelk zij in de dierlijke huishouding bewijzen: dat bij de beenderen de opslorping aan de binnenzijde plaats heeft in den toenemenden ouderdom, terwijl bij een plaatselijk gebrek het geheele been vermindert: dat de hersenen niet door *absorbtie* worden verminderd, maar dat het somtijds verminderd gewigt derzelve aan eene mindere hoeveelheid vochten is toe te schrijven. Hij verzet zich dus tegen het gevoelen van GALL, door op eene bescheidene wijze uit voorbeelden het tegendeel te doen zien. Vervolgens tot de overige deelen overgaande bewijst de S., dat bij eene algemeene vermagering die deelen in het geheel niet verminderd worden, welke onontbeerlijk zijn voor de geheele huishouding van den mensch.

Aangetoond hebbende, dat alle deelen in den ziekelijken toestand verminderd kunnen worden, leert de S., dat ook hierin de natuur hare vastgestelde wetten volgt, daar het blijkt, dat sommige zonder eene plaatselijke ontsteking, door *atrophie* worden vermagerd; dat door drukking alle deelen verminderen, gesmolten en opgenomen worden, of versterven, en geheel verdwijnen.

Vervolgens meer opzettelijk dit vraagstuk behandelende, toont de S., dat bij de weekwording der beenderen hetzelfde plaats heeft, hetgeen in den gezonden staat wordt waargenomen, namelijk dat de inwendige holligheid wordt vergroot, en de buitenste oppervlakte in wezen blijft.

Ten bewijze dat door tegennatuurlijke drukking alle deelen verminderd worden, brengt de S. voorbeelden aan, waaruit het blijkt, welke de gevolgen zijn van drukking van zachte op harde deelen; van harde deelen op zachte, en eindelijk van eenig vocht op zachte deelen.

Uit het aangevoerde besluit de S., en bewijst zulks door voorbeelden, dat alvorens de vermindering (*consumtie*) plaats heeft, de levenskrachten in dat deel eerst zijn verminderd, gestoord en dus kwijnende. Vervolgens geeft hij het gevoelen op van zijn' leermeester omtrent hetgeen bij zoodanige vermindering plaats heeft. De wei van het bloed, welke in het levend ligchaam reeds bijna alle deelen des ligchaams ontbonden in zich bevat, wordt hier voorgesteld als het schei-vocht (*menstruum*), door hetwelk alle harde deelen wederom worden gesmolten en opgenomen; de harde deelen zoodanig in dit weivocht ontbonden zijnde, wordt

deze wei door de watervaten opgenomen en weggevoerd, op gelijke wijze, als zij uit de omliggende bloedvaten door uitzweeting wordt aangevoerd. Daar echter het levensbeginfel zich tegen dergelijke ontbinding verzet, zoo lang hetzelve krachtig genoeg is, heeft deze ontbinding geene plaats, dan nadat hetzelve gestoord of verminderd is. Vervolgens brengt de S. vele voorbeelden bij, waaruit hij aantoont, dat zoowel in de harde als zachte deelen de opslorping alleen geschiedt in die gedeelten, alwaar de levenskrachten zijn verminderd, terwijl het wei-vocht op de reeds verstorvene gedeelten geen vermogen bezit om dezelve te doen smelten. Op deze wijze verklaart de S. al hetgene waargenomen wordt bij de tegennatuurlijke drukking van deelen op elkander.

Het is te verwonderen, dat ook niet in dit gedeelte de S. de gevoelens van vroegere autheurs vermeld heeft, daar het alsdan zoude gebleken zijn, dat niet te allen tijde de stelling is aangenomen, dat de harde deelen onveranderd door de watervaten worden opgenomen en weggevoerd, maar dat BOERHAAVE reeds aangenomen heeft, dat dezelve vóór de opneming eerst moeten opgelost zijn. — Dat bij de drukking van twee beenderen op elkander, zoo als na ontwrichtingen, dikwijls niet alleen geene vermindering maar integendeel eene ophooping van nieuwe beenstof en daardoor verdikking plaats heeft, waardoor dikwijls nieuwe geledingen gevormd worden, zegt de S., dat toegeschreven moet worden aan den prikkel, welke het eene been op het beenvlies van het andere voortbrengt, waardoor de voeding wordt vermeerderd, en dus nieuwe beenstof wordt

afgescheiden, terwijl, indien deze prikkel zoo groot is, dat daardoor ontsteking en verettering ontstaat, het eene of de beide beenderen op die plaats noodzakelijk zullen verminderen of verkleinen.

Uit gedane waarnemingen blijkt het, dat bij de ontsteking de bloedvaten eerst worden verwijderd, met bloed opgevuld, de omloop van het bloed in de ontstokene vaatjes trager wordt, en somtijds geheel ophoudt; maar zoo de ontsteking in verettering overgaat, begint er eene nieuwe afscheiding van vocht, hetwelk opgehouden wordende verdikt; de kleinste bloedvaten worden van bloed beroofd, smelten als het ware, en er blijven donkerkleurige vlakken over, welke langzaam ook verteerd worden, en tusschenruimten nalaten, in welke in den beginne echter bolletjes bewogen worden, doch welke, langzaam in hoeveelheid vermeerderende, in stroomen overgaan. Weshalve bij eene beginnende verettering, sommige der kleinste bloedvaatjes te zamenvallen, van bloed beroofd worden en denkelijk toegroeijen; zoodra nu deze uiteinden der vaten sterven, weerstaan dezelve niet meer aan de ontbindende kracht des etters, worden opgelost en versmelten, en deze vertering gaat zoo lang voort, tot dat er, nieuwe vaatjes geboren zijnde, de wond door uitgestorte wei, en voortgebragte vleeschheuveltjes begint te genezen. De S. wijst verder de overeenkomst aan tusschen de werking der natuur in het verteren der deelen door verettering, en bij eene eenvoudige drukking door vermindering van levenskrachten; terwijl het onderscheid tusschen deze beide gevallen daarin bestaat, dat bij drukking de opgeloste deelen door de watervaten worden opge-

nomen, en bij veretterińg de deelen door den etter verteerd, naar buiten worden gebragt, met uitzondering van die gevallen, waarin de etter door de watervaten opgenomen, in het bloed wordt gebragt; zoodat derhalve de watervaten in de vertering der deelen door verettering, geen deel hebben.

De S. toont eindelijk ook door waarnemingen van zijn' leermeester aan, dat bij verſterving (*gangraena*) bijna hetzelfde gebeurt. De bloedvaten groeijen toe, en wel eerst de kleinſte, daarna ſtolt het bloed in de grootere vaten, en derzelver wanden groeijen ook te zamen. Hetzelfde heeft ook plaats in het *ulcus noma*, in de *melanoſis*, in kankerachtige zweren, en in de *vomica pulmonalis*, zoo als de Hoogleeraar SCHROEDER VAN DER KOLK zelve reeds te voren heeft aangetoond.

Deze allezins wel geſchrevene verhandeling getuigt, dat de ſchrijver met oplettendheid al hetgeen tot deze zoo belangrijke ſtof behoort, heeft nagedacht, en zijn gevoelen duidelijk heeft voorgedragen; terwijl hij met oordeel gebruik gemaakt heeft, zoowel van de waarnemingen van zijnen leermeester, als van anderen, welke hij gedurig bij namen noemt; alsook van belangrijke voorwerpen uit de ontleedkundige verzameling van den eerstgenoemden. Wij rekenen dus deze verhandeling eene nuttige bijdrage te zijn, ter opheldering van een duister ſtuk der dierlijke huishouding, waaromtrent het gevoelen van groote mannen nog altijd verſchilt; waarom goede waarnemingen, wel ingeſtelde proefnemingen en op deze gegronde redeneringen niet dan met belangſtelling kunnen ontvangen worden.

BEKNOPT VERSLAG VAN HETGEEN IN DE HEELKUNDIGE AFDEELING VAN HET RIJKS-MILITAIR HOSPITAAL TER INSTRUCTIE TE UTRECHT, GEDURENDE HET JAAR 1819, IS VOORGEKOMEN. Door J. F. Kerst, *Officier van gezondheid der Eerste Klasse, enz. enz.*, *te Utrecht bij* J. G. van Terveen en Zoon 1830.

Dit verslag levert eerst een algemeen en bijzonder overzigt der behandelde lijders in het gemelde Hospitaal, en van de aldaar in dat jaar verrigte kunstbewerkingen.

Hierop laat de geleerde en bijzonder geoefende heelkundige KERST een aantal praktische bijdragen volgen, waarvan men in het algemeen kan zeggen, dat zij (alhoewel men in eenigen meerdere uitvoerigheid zoude verlangen), eenen belangrijken bundel uitmaken.

Men vindt in dezen bundel oud en nieuw, zoo als dit behoort, en men van den geleerden schrijver niet anders kon verwachten, daar hij met de meest geoefenden instemt, „om het oude niet „onvoorwaardelijk ter zijde te stellen, dewijl de „ondervinding leert, dat men in vele omstandig„heden genoodzaakt wordt, de toevlugt tot de „handelingen onzer vaderen te moeten nemen." De medegedeelde behandeling eener schuinsche breuk van het ondereinde des opperarmsbeens, door eene bestendige uitrekking genezen, strekt daarvan ten bewijze.

Kort, maar oordeelkundig is de voorgestelde be-

handeling van de zweren aan de onderste ledematen, en van de Hospitaal-versterving.

De bijzonderheden onder den titel van oogziekten, zenuw-ziekten en kunstbewerking voorkomende, verdienen zeer de opmerkzaamheid der heelkundigen, inzonderheid de voorgestelde wijze van opereren bij binnenwaarts gekeerde oogleden (*entropium*), en de voorvalling van het bovenste ooglid (*ptosis palpebræ superioris*).

De geneeswijze van het kwaad hoofdzeer (*tinea*) beveelt zich zeer aan. De behandelingswijze der venerische ziekte zonder kwik, door den schrijver steeds gevolgd, is hem zoo voldoende geweest, dat zelfs niet een lijder met secondaire gebreken zich aan hem vertoond heeft.

In eenige volgende waarnemingen ziet men het nut der bloedontlastingen, zoo wel algemeene als plaatselijke, in de tong-ontsteking (*glossitis*); eenige aanmerkingen over het ontstaan van eene ontwrichting van den opperarm gedurende den slaap; het nut van het *chloruretum calcis* in eene chronische vloeijing uit de ooren (*otorrhoea chronica*); de noodzakelijkheid en nuttigheid der *extirpatie* van het aderlijk miltgelijkend gezwel (*tumor splenoideus venosus* van HEUSINGER) door het onvoorzigtig openen met de *bistouri*, overgegaan in ontaarding, die het leven van den lijder bedreigde.

De 13de waarneming is het geval van een' matroos, met *hydrops anasarca*, *ascitis*, *chronische diarrhoea*, en *uitgebreide verzwering* op de billen, uit Oost-Indië als ongeschikt voor de dienst naar Nederland gezonden. In vroeger tijd had hij aan *syphilitische* ongesteldheden geleden, en was daarna

aangedaan geworden door een *rheumatismus acutus muscularis.* De eenvoudigste behandeling, door den Heer KERST aangewend, had echter in deze langdurige en zamengestelde ziekte, bij de klimaats-verandering, de genezing der *diarrhoea* en van de waterzucht ten gevolge.

Alhoewel de 14de waarneming, eene ontlasting van met de opperhuid overeenkomende vliezen *per anum* bij eenen lijder in eenen allerbeklagenswaardigsten, en door kwik *gesupersatureerden* toestand; volgens den schrijver zelfs, *niets nieuws bevat, en voor het tegenwoordige*, voor de praktijk van weinig aanbelang kan beschouwd worden, is het geval waardig gelezen te worden, daar wij ook in hetzelve zien: *quid natura faciat, aut ferat.*

Hierop volgt de beschrijving eener zonderlinge verlamming (*paralysis*), met aanmerkingen over derzelver verschijnselen en oorzaken.

De twee laatste waarnemingen bevattende *extirpatie van den regter bal door sarcocele aangedaan en de afzetting van den voorarm bij eene geschotene wond in de linker hand*, met *Hospitaal-versterving in de stomp*, zijn beiden zeer gewigtige gevallen, vooral door naauwkeurige beschrijving en mededeeling der bijzonderheden in den loop der ziekten, en bij de beschouwing der lijken, waargenomen, en ook door de daaruit afgeleide aanmerkingen en hypothesen.

Ten slotte van dezen bundel vinden wij nog eenige min of meer belangrijke *aanteekeningen*, waarvan de 6de inzonderheid de aandacht der heelkundigen verdient, daar de bewerking en behandeling, in dezelve medegedeeld, eene navolging is der methode

van SCARPA en het voortreffelijke van dezelve te gelijk aanwijst.

Wij wenfchen, dat de Heer KERST in zijne voortreffelijke leerfchool voortga met de vruchten zijner ondervinding en overdenkingen tot bevordering der kunst, en ten nutte der lijdende menschheid, vrijmoedig mede te deelen.

BEKNOPTE AFSCHETSING DER HYDRARGYROMANIE EN HAEMATOMANIE, OF KWIK- EN BLOEDWOEDE ONDER DE GENEESHEEREN IN OOST-INDIE; *door* F. A. L. Waitz, *M. D. Stads Genees-, Heel- en Vroedmeester te* Samarang, *Lid van het genootfchap van Kunften en wetenfchappen te* Batavia *enz., te Amfterdam, bij* Joh. van der Heij en Zoon 1829, oct°. 125 bl.

Bij de beide, in ons vorig nommer aangekondigde werkjes, tot de uitoefening der geneeskunde in Nederlandsch Indië betrekkelijk, behoort ook nog dit later door ons ontvangen ftukje van denzelfden fchrijver, hetwelk niet minder onze gunftige vermelding en aanbeveling verdient, gelijk het even wenfchelijk is, dat ook dit werkje veel gelezen en deszelfs inhoud algemeen behartigd worde. De fchrijver verdient derhalve algemeenen dank, dat hij het fchandelijk misbruik, hetwelk in de Indifche volkplantingen gedurende vele jaren, zoowel van de kwikhoudende geneesmiddelen als van bloedontlastingen gemaakt is, in dit werk aanwijst en bloot legt. Te regt noemt hij dit veelvuldig wanbedrijf der Indifche geneeskundigen: eene woede,

die hij, zoo geestig als gepast, in het kleed en den vorm eener felle, besmettelijke ziekte voorstelt, en in derzelver ontstaan, oorzaken, verschijnselen, verspreiding en uitwerkselen afschetst.

Van de beide hoofddeelen des werks handelt het eerste over het misbruik van het kwik, of liever van den *calomel*, als zijnde deze bijna het eenige kwikhoudende praeparaat, waarvan men zich in Indië bedient. Het is bekend, dat het onbetamelijk groot gebruik van dat middel hoofdzakelijk aan den Engelschen Doctor J. JOHNSON in Indië te wijten is, op wiens voetspoor de nieuwe *merkuriaalkuur* weldra door de meeste Engelsche geneeskundigen in Indië omhelsd, en vervolgens ook in Nederlandsch Indië werd ingevoerd en met overdrevene loftuigingen aangeprezen; alwaar zij dan ook spoedig algemeen werd. Niet slechts heelmeesters en halfgeleerde officieren van gezondheid bij de gewapende magt en op de kleinere plaatsen en posten buiten Batavia, beschouwden den *calomel* nu als de eenige veilige toevlugt in allerlei ziekten in Indie, maar ook verstandiger lieden en beter onderwezene Doctoren lieten zich door den stroom wegslepen of door de schoonschijnende theorie van den stichter der nieuwe leer verleiden, om, onbedachtzaam, en zonder nader onderzoek, aan de overdrevene geruchten van de onfeilbaarheid dier geneeswijze, ja wat meer is, aan de overhaaste en ongegronde verzekeringen van de onschadelijkheid der ongehoord groote gifte, waarin de *calomel* werd toegediend, blindelings en tegen beter weten, geloof te schenken. De Heer WAITZ tast dus te regt het kwaad in zijnen eersten oorsprong aan, en begint met de

grondstellingen der nieuwe methode, de theorie van Dr. JOHNSON, vooral de door dezen veronderstelde *cutaneo-hepatic sympathy* ter toets te brengen. Het moest hem gemakkelijk vallen te betoogen, dat zulk eene onmiddellijke, natuurlijke of aangeborene *sympathie* tusschen huid en lever niet bestaat, en dat alzoo ook alle geneeswijze vervalt, die op zulk een valsch en eenzijdig begrip, waarbij alle overige verrigtingen en de gesteldheid des ligchaams worden verwaarloosd, gegrond is. Doch het is niet zoo zeer door zijne theorie, dat Dr. JOHNSON het grootste kwaad gesticht heeft, als wel door de onbepaalde aanprijzing van het gebruik van groote hoeveelheden kwik (1 scrupel *pro dosi* 3 of 4 malen daags) en door roekeloos alle vrees voor de nadeelige gevolgen daarvan voor geheel hersenschimmig te verklaren.

Het is naauwelijks geloofelijk, en evenwel al te waar, dat zijne verzekeringen, niettegenstaande alle vroegere ondervindingen van het tegendeel bijna algemeen ingang hebben gevonden. Even als hij, hebben zijne blinde navolgers alle ondervinding van anderen of niet gekend, of, veracht, aan geene maatregelen van voorzigtigheid gedacht, en voor de duidelijkste tegenaanwijzingen de oogen gesloten. Doch men heeft het, gelijk het doorgaans gaat, daarbij niet gelaten; vele zijn nog verder, dan de voorgangers zelve gegaan. Zij hebben den *calomel* als het algemeen geneesmiddel tegen alle ziekten in Indië beschouwd; daar werd naauwelijks een recept opgesteld, waarin niet *calomel* werd voorgeschreven. Niet minder roekeloos heeft men de hoeveelheid nog verre boven het oorspronkelijk voor-

schrift durven vermeerderen, wanneer de verwachte *crisis* niet spoedig genoeg volgde. Men herinnert zich een geval, waarbij door eenen Doctor *dertien* drachmen *calomel* binnen den tijd van weinig dagen aan eenen lijder werden toegediend, bij wien zich dan ook reeds, terwijl hij nog leefde, de blijken van gedeeltelijke ontbinding openbaarden. De spoedig volgende dood bewees, dat deze patient niet alleen met kwik *verzadigd*, zoo als JOHNSON zich uitdrukt, maar oververzadigd was. Andere voorbeelden worden door den Heer WAITZ aangehaald, en nog vele meerdere zullen in Indië niet onbekend zijn, even min als het daar aan vele voorbeelden ontbreekt van ongelukkigen, wier spoedige dood of levenslang kwijnende staat van gezondheid de noodlottige gevolgen van de moorddadige handelwijze der kwikdoctors doet kennen, zoo zeer, dat men zich waarlijk moet verwonderen, dat derzelver bedrijf niet reeds lang de aandacht eener geneeskundige politie of van het bestuur heeft opgewekt en niet te keer wordt gegaan.

De Heer W., gedeeltelijk zelf gedurende verscheidene jaren ooggetuige dier verderfelijke kwakzalverij, heeft dezelve in dit stukje naar waarheid, tot afschrik van ieder, geschetst en met klem van redenen bestreden, en wel verre van hem in dezen van overdrijven of van eenzijdigheid te beschuldigen, gelooven wij veeleer, dat hij het kwaad met nog krachtiger wapenen zoude hebben aangetast en met een veel grooter aantal der droevigste voorbeelden zoude hebben kunnen aanwijzen, indien hij met de geschiedenis der geneeskunde in Indië

ſedert het in bezit nemen van Java doôr de Engelſchen in 1811, en met de praktijk der Engelſche Docters aldaar en van derzelver blinde navolgers ware bekend geweest.

Uit het tweede gedeelte van dit werkje vernemen wij tot onze droefheid, dat zich in de laatſte jaren nog eene andere *manie* van de hoofden van velen der op Java de geneeskunde uitoefenenden heeft meester gemaakt, te weten het veelvuldig en onberedeneerd gebruik der bloedzuigers, en over het algemeen een blinde aanhang aan de *Brousſaisſtaanſche* geneeswijze. Het blijkt echter niet bepaaldelijk uit des ſchrijvers opgave, hoe verre die geneeswijze op Java reeds heeft veld gewonnen. De ſchrijver tracht ook bij dit gedeelte zijner verhandeling het misbruik der bloedontlastingen door bloedzuigers te keer te gaan. Tot dat einde worden de voornaamſte leerſtellingen van BROUSSAIS aangehaald en getoetst; hierop volgt eene korte beſchouwing der meest gewone ziekten op Java benevens de opgave der gepaste geneeswijze, waarbij tevens de gronden worden aangewezen, waarom eene behandeling dier ziekten volgens het leerſtelſel van BROUSSAIS voor gevaarlijk, of voor onvermogend en ontoereikend moet gehouden worden.

Het werkje wordt beſloten met *acclimatiſatie-tafels*, door den ſchrijver aldus genoemd, die, enkel bij wijze van benaming, een overzigt geven van alle de bijzonderheden, als: verſchijnſelen, kenmerken, oorzaken, uitwerkſelen en genezing, die tot de ongeſteldheden, waaraan Europeërs, bij derzelver aankomst in Indië, zijn blootgeſteld, betrekking hebben.

BERIGTEN

EN

GENEESKUNDIG NIEUWS.

Tot de verdienstelijke Artsen van ons vaderland behoorde ongetwijfeld de Med. Doctor PRUIJS, in het begin dezes jaars te Rotterdam overleden, alwaar hij gedurende meer dan eene halve eeuw de geneeskundige praktijk uitoefende. Door de natuur geheel tot Geneesheer gevormd, bezat hij in groote mate die gelukkige gave, welke men gewoon is praktischen tact te noemen; dien kunstzin, welke wel ontwikkeld, gekweekt, volmaakt, doch door geene opvoeding, studie, of oefening verkregen wordt. Die benijdenswaardige gave geleidde hem door den doolhof der verschijnselen, deed hem al spoedig den aard der kwaal en tevens het geschikte middel vinden en vertoonde hem in het duister verschiet de waarschijnlijke uitkomst. Hoogsteenvoudig en doeltreffend waren zijne voorschriften en geneeswijze, en nimmer werd het *simplex veri sigillum* meer onbepaald op de kunst toegepast. Dikwijls was het alsof ziekte en geneesmiddel hem te gelijk voor den geest stonden en als of eene en dezelfde gelukkige greep beiden bepaalde. Het waren, zou men zeggen, goede praktische invallen, die hem zoo juist het regte punt deden treffen, maar wat zich

als zoodanig naar buiten vertoonde, was het uitwerkfel der fnelle, vereenigde werking van verborgene krachten; van een verholen mechanismus van den geest, (zoo het geoorloofd is, dit woord te gebruiken) waarvan zich alleen het eenvoudig gewrocht deed zien, zonder zelfs door hem, die er het onderwerp van was, verklaard te kunnen worden. Daaraan was ten naauwfte verknocht die zonderlinge eigenfchap van het karakter, die in Engeland vooral te huis hoort, en welke de Engelfchen *humour* heeten. Dit *humoristifche* deed hem zoo veel behagen fcheppen in de fchriften van FIELDING, of van onze vaderlandfche, meer *burlesque* fchrijvers en vervrolijkte de kleine vriendenkringen, waarvan hij in vroeger jaren de ziel en de vreugde was. Zij die PRUIJS alléén in zijne laatfte levensjaren gekend hebben, toen hij zat van dagen en teleurftellingen, van zijne oudfte en beste vrienden beroofd, door velen zijner patienten verlaten, worftelde met de zwakheden en ongemakken van een' bijna tachtigjarigen ouderdom, kunnen over hem noch als mensch, noch als geneesheer een juist oordeel vellen. Om hem in zijne ware gedaante te zien, moet men tot een vorig tijdperk zijns levens terug keeren. Aan dienzelfden humoristifchen geest fchrijven wij het toe, dat hij niet in dat aanzien ftond bij het publiek, hetgeen hij als Geneesheer zoo zeer verdiende. Niet aan allen behaagde dat, en ook velen behaagden aan hem niet en hij liet dit al fpoedig maar al te duidelijk blijken. Want hij was een vijand van alle pligtplegingen, fraaije woorden en nodeloozen omflag, zoo dat hij niet zelden tot het tegenovergeftelde uiterfte overfloeg. Blijken van wan-

trouwen vooral griefden hem en hadden misschien te grooten invloed op zijne kunst. En welk arts heeft niet ondervonden, dat hij dáár het best praktiseert, waar hij het volste vertrouwen geniet. Niet gewoon te veinzen, allerminst meer te willen schijnen, dan hij was, vertoonde hij zich, door eene grilligheid van het menschelijk gemoed, dikwijls minder. Geen wonder, dat hij niet zelden onbillijk beoordeeld werd, vooral bij het gros der menschen, dat oordeelt naar den uiterlijken schijn. Achter een norsch, onvriendelijk voorkomen verborg zich eene ziel gevoelig aan vriendschap, hartelijkheid en liefde. Maar boven alles zag men in hem den man van *gezond verstand*, die de wereld kende; voor hetgeen zij geldt en de weinige echte munt van de menigte klatergoud zeer goed onderscheiden kon. Die gelijkmatige tempering en menging van den geest, dat evenwigt zijner krachten, noch woekerende, noch uitspattende naar de eene of andere zijde, het moge minder schitteren of uitsteken of bewondering of toejuiching wekken bij de gapende menigte; dit gezond verstand, in één woord, in hem bleek het, wat hetzelve in de regte studie en uitoefening onzer kunst vermag. Want zijn gelukkige tact en gezond verstand, beiden bestuurden hem niet alléén in de behandeling zijner zieken, maar ook in de keuze zijner schrijvers. Niet vele, maar de beste praktische schrijvers kregen eene plaats in zijn boekvertrek en stonden dáár, grootendeels in hun eenvoudig huisgewaad. Van SWIETEN had hij reeds als student meermalen gelezen. SYDENHAM, STÖLL, QUARIN en onder de lateren de oorspronkelijke, geestige JO. PET. FRANK waren

zijne vertrouwde vrienden. De beste waarnemingen van alle tijden waren hem geheel eigen geworden, en tot kort voor zijn dood las hij al wat er meest belangrijk voor het praktische vak uitkwam. Hoog stonden bij hem vooral de Engelsche waarnemers: MEAD, HUXHAM, FOTHERGILL, WHYTT, DUNCAN, enz. aangeschreven. Met de onzen was hij vertrouwelijk bekend; doch geene vooringenomenheid voor tijd of landaard regelde of beperkte ooit zijne lectuur.

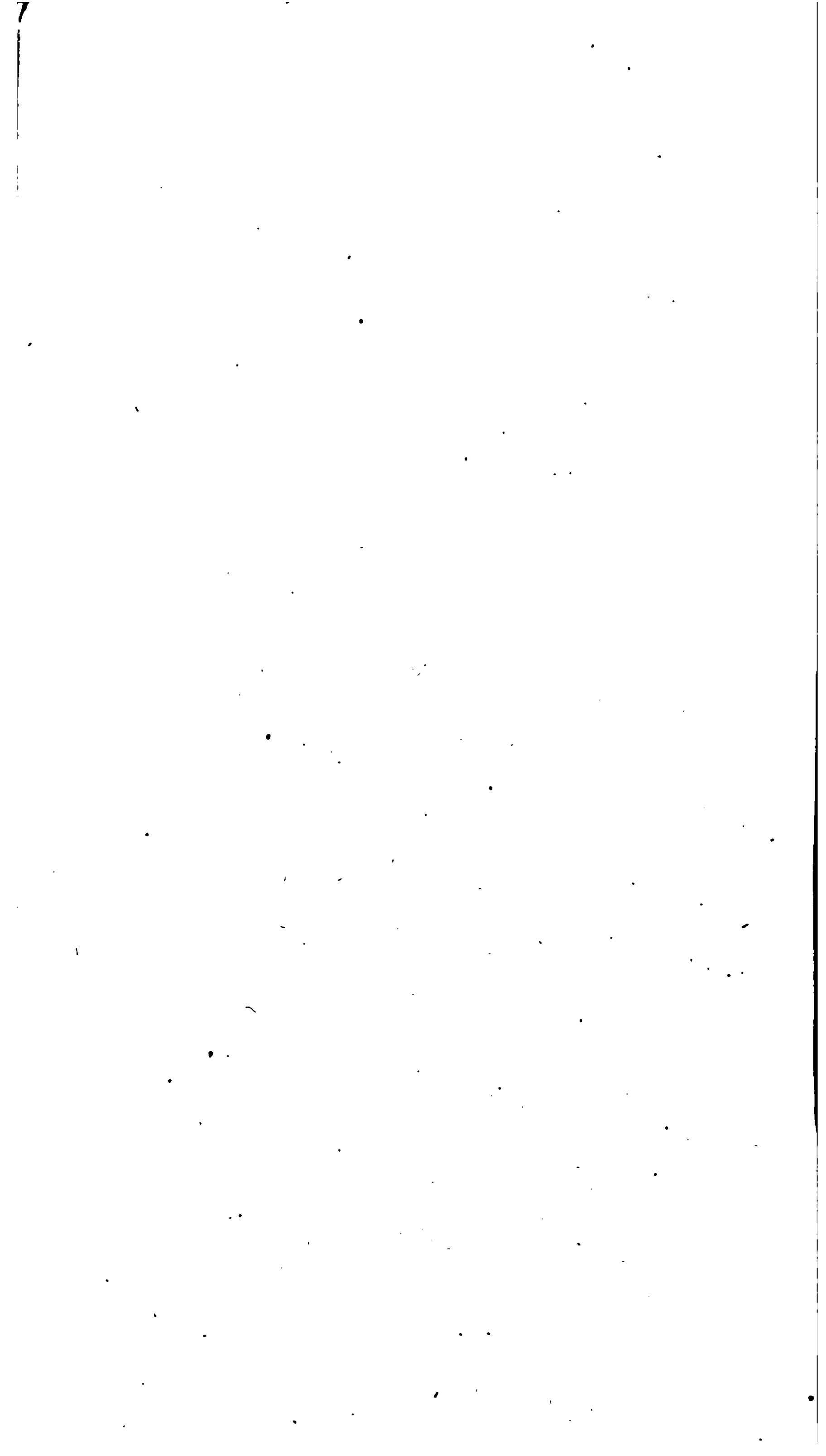
Zoo ik zijne titels, of ambten en eereposten zou moeten opgeven, ik zou verlegen staan. Want de weinige die men hem aanbood, bezat hij reeds lang voor zijn dood niet meer, of stelde er weinig prijs op; hij scheen ze althans luttel te begeeren. Dit kon ook in iemand niet vallen, die zoo geheel wars was van alle uiterlijke vertooning.

Doch ik weet geene betere proeve te geven van zijn karakter en denkwijze dan uit het Voorberigt voor zijne Academische Dissertatie, waarin hij zich zelven naar het leven afgeteekend heeft.

„ „ Daar ik, zegt hij, de Leidsche Muzen zal vaarwel zeggen, is mij, ik beken het, een' harden post opgedragen; want ik worde gedwongen, door hier en daar veler brokstukken bijeen te schrapen, eene onrijpe vrucht ter wereld te brengen. Dit echter troost mij, dat ik volstrekt geene lezers hebben zal, en mij dus niet behoef te verontschuldigen over mijn' onvoltooiden arbeid." "

„ „ Ook heb ik niet lang gedraald met het zoeken van eene stof; want het was mij hetzelfde, welk gedeelte mijner Bibliotheek ik uitschreef, daar ik verzekerd was, dat het effect hetzelfde zou wezen.

„ „ Ik moet mij echter nog van eene zwarigheid afmaken, alvorens ik dit voorberigt eindig. Zal ik zonder voorspraak of aanbeveling van den een of ander in het publiek durven verschijnen? Het antwoord is ja. Want, offchoon ik zie, dat ik dezelve wel noodig had, heb ik evenwel reden om er niet om te vragen. Want om mannen van verdiensten op eene beleefde wijze lastig te vallen, ten einde door eene reeks van fraaije titels, eene opdragt te verkrijgen voor een boekje, dat in allen opzigte gebrekkig is, stuit mij tegen de borst, en ik ben te opregt, om een' goeden eenvoudigen hals, hoedanig veeltijds in opdragten de plaats van geleerde mannen bekleeden moet, door onverdiende lofuitingen te bespotten." "

3 2044 103 063 335